

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

105. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Pirjo Markkola

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Juhana Aunesluoma, Tiina Kinnunen, Marko Lamberg, Marko Tikka

Hallitus: Pirkko Leino-Kaukiainen (pj.), Harri Rinta-aho (vpj.), Pauli Kettunen,

Tuomo Lappalainen, Katariina Mustakallio, Heikki Talvitie

Ulkoasu: Heikki Kalliomaa

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Pirjo Markkola, Aikanyrjähdyksestä Oblomoviin – ajan moninaiset muodot

141

Työ, lepo ja väsymys

Katariina Mustakallio, Kansakunnan väsymys ja siitä toipuminen – Livius ja roomalainen historiaterapia

144

Laura Hollsten, Yöllä ei ole isäntää. Orjien oma aika varhaismodernin Karibian sokeriplantatseilla

152

Mikko Jauho, Terveys on työmiehen ainut pääoma. Työ, lepo ja liikunta suomalaisessa terveysvalistuksessa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa

165

Antti Malinen, Työmiesten ja perheenemäntien väsymyksestä käyty keskustelu 1920–1940-luvuilla

180

Simo Mikkonen, Votkaa ja foksrottia – säveltäjät stalinistisen vapaa-ajan järjestäjinä ja kuluttajina

191

Kirsi Laurén, Pakko ja vapaus. Metsäluonto työn ja vapaa-ajan kokemuksissa

205

Kolumni

Marja Jalava, Työ – ikiaikainen taakka vai historiallinen keksintö?

218

Historian kokemus

Kimmo Rentola, Historiallinen kokemus

220

Keskustelua

Marko Tikka, Palautetta Vasaralle

225

Pekka Lilja, Täsmennys Urho Kekkosen ja Viro-kirjan arvosteluun

226

Syväluotaus

Pertti Haapala, Väinö Linnan elämät

227

Arvosteluja

Simo Heininen, Mikael Agricola. Elämä ja teokset (*Jussi Hanska*)

234

Marjatta Rahikainen ja Kirsi Väinö-Korhonen (toim.), Työteläis ja uskollinen. Naiset pöyköina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään (*Kirsi Ojala*)

236

Anu Korhonen, Silmän ilot. Kauneuden kulttuurihistoriaa uuden ajan alussa (*Marko Lamberg*)

237

Teemu Keskisarja, ”Sekoituksesta järjestöihin luondocappalden kanssa”. Perversiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa (*Olli Matikainen*)

238

Christopher A. Whatley, The Scots and the Union (*Olli Pulkkinen*)

240

Norman G. Owen (toim.), The Emergence of Modern Southeast Asia. A New History (*Seppo Sivonen*)

241

Martin Härdstedt, Finska kriget 1808–1809 (*Kristiina Kalleinen*)

244

Hannu Suni, Sekularisaation puristuksessa. Koulut kristillisen arvojakuvuuden kantajina Lounais-Hämeessä 1860–1969 (*Jouko Talonen*)

246

Kai Häggman, Metsän tasavalta. Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoiden ristiaallokossa 1920–1939 (*Heikki Roiko-Jokela*)

249

Anu-Hanna Anttila, Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisäätely Suomessa 1930–1960-luvuilla (*Pauli Kettunen*)

251

Erkki Tuomioja, Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa (*Elina Katainen*)

254

Mikko Heikinheimo, Pavel, Jaan, Juliette ja muut. Eurooppalaiset muistelmat (*Pekka Harttila*)

256

Tiina Kinnunen, Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen (*Seija-Leena Nevala-Nurmi*)

257

Ville Jalovaara, Kirkko, Kekkonen ja kommunismin poliittisina kriisivuosina 1958–1962 (*Seppo Hentilä*)

258

Hanna Lindberg, Vastakohtien IKEA. Ikean arvot ja mentaliteetti muuttuvassa ajassa ja ympäristössä (*Harri Kalba*)

262

Maria Lähteenmäki (toim.), Alueiden Lappi (*Ville Vuolanto*)

264

Tiedemaailma

Riitta Hjerppe, Taloushistorian taitava tutkija

266

Palkittuja

267

SASS:n konferenssi 2008

267

Kirjoittajat

268

Notes on the contents

269

Kansi: Amadeo Modigliani, *Elvira pöydän ääressä* (1919). Yksityiskohta. Musée des Beaux-Arts de Saint Louis. Suomen Kuvapalvelu/Corbis/Barney Burstein.

Aikanyrjähdyksestä Oblomoviin – ajan moninaiset muodot

■ Hohhoijaa. Että työstä, levosta ja väsymyksestä pitäisi vielä ennen lomaa kirjoittaa. Ja jonkun pitäisi siitä kesälomallaan jaksaa lukea. Olen kevään mittaan vastaanut pari kertaa Tilastokeskuksen Suomen Gallupilla teettämään työaikakyselyyn, jonka yhteydessä minulle on konkreettisesti valjennut, miten jakautuneita Suomen työmarkkinat ovat. Kyselyssä kartoitetaan työsuhteen kestoa, työaikaa ja ajankäyttöä. Kysymyspatterissa tiedustellaan muun muassa työntekijän halukkuutta tehdä pitempää työviikkoa, mikäli siihen tarjottaisiin mahdollisuus. Kysymyksen herättämä ahdistus palautti mieleeni muutama vuosi sitten ilmestyneen Raija Julkusen, Jouko Nätin ja Timo Anttilan tutkimuksen *Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksessa* (Vastapaino 2004), joka osoitti, että pitkälle koulutettujen ihmisten työaika on venynyt keskimäärin yhden kokonaisen työpäivän verran viikossa. Työ on vallannut leijonanosan elämästä eikä yksiselitteistä rajaa työn ja yksityiselämän väliltä löydy.

Julkusen, Nätin ja Anttilan kirja oli heti tuoreeltaan koskettava lukuelämys – osittain siitäkkin syystä, että sen mukaan pisintä työaikaa näyttivät tekevän korkeakoulujen opettajat. Kirjaa lukiessani huomasin nyö-

kytteleväni, että näinhän se on, ihan kuin minusta kirjoittaisivat. Haastateltavat olivat sitoutuneita työhönsä, he pitivät pitkää työpäivää ja kotiin tuotavia töitä normaalina asiana, mutta samalla jossain mielen sopukassa kaiversi ajatus muun elämän liudentumisesta työn reunamille.

Työuupumuksesta on tiedotusvälineissä kirjoitettu uupumukseen asti, enkä aio tässä jatkaa koulutetun keskiluokan työaikojen taivastelua sen enempää kuin työn puutteen aiheuttamaa väsymistä ja epätoivoa koskevaa kauhisteluakaan. Historiallisen Aikakauskirjan asiana on ehkä ennemmin kysyä, miltä puhe tietotyön eetoksesta tai työn rajattomuudesta ja terveyshaitoista kuulostaa, kun asiaa tarkastellaan pitemmästä perspektiivistä. Millä tavalla työ, lepo ja väsymys taipuvat historiantutkimuksen teemoiksi? Mitä annettavaa historiantutkijoilla on työtä, väsymystä ja vapaa-aikaa koskevaan keskusteluun?

*

Kun Historiallisen Aikakauskirjan toimitus esitti avoimen kirjoituskutsun teemasta Työ, lepo ja väsymys, mielessämme olivat monet vanhempien aikojen ja uuden ajan alun tutkimusteemat, joiden ajattelimme avaavan

kiinnostavia näkökulmia keskusteluun työstä, vapaa-ajasta ja niiden suhteesta. Jostain syystä kutsu ei tuottanut kasapäin artikkelitarjouksia esimerkiksi keskiajan tutkijoilta, jotka ovat tämänsuuntaisia teemoja käsitelleet omissa tutkimuksissaan. Sen sijaan 1900-lukuun keskittyneitä tutkijoita kutsu puhutteli ja saimme paljon hyviä ehdotuksia, joista vain osa voitiin ottaa julkaistavaksi. Teollisen yhteiskunnan kysymykset työterveydestä, kesälomista ja niiden säätelystä ovat lähellä suomalaista kokemuspäiriä.

Aikakauskirjan teemanumero käsittelee työn, levon ja väsymyksen kysymyksiä monesta eri näkökulmasta. Katariina Mustakallio nostaa väsymyksen työuupumuksen alhosta laajemmaksi kulttuuriseksi kysymykseksi, jossa hän pohtii antiikin roomalaisten käsityksiä kulttuurin rappeutumisesta ja sen mahdollisista parannuskeinoista. Tarkastelun kohteena on ajanlaskun alussa eläneen historiantutkijan Titus Liviuksen kulttuuria ja historiaa koskeva ajattelu. Livius löysi parannuskeinon kulttuurin rappeutumiseen historiantutkimuksesta. Liviuksen ”menneisyysterapia”, kuten Mustakallio sitä nimitää, antaa kiinnostavaa ajateltavaa historiantutkimuksen merkityksestä. Teksti tarjoaa muitakin ideoita: alun retoriikka, jossa pääkirjoituksen kirjoittaja esiintyy omia voimiaan epäilevänä tai kyseenalaistavana kulttuurisen väsymyksen ilmentymänä, on lainattu Liviukselta.

Suomalainen maatalousyhteiskunta on tuottanut monia sanontoja ja sananlaskuja, jotka viittaavat eri yhteiskuntaryhmien väliin suhteisiin ja erilaisiin aseisiin suhteessa työhön ja vapaa-aikaan. Tällainen on esi-

merkiksi sanonta ”Emännän/isännän on päivät ja työt, piian/rengin on pyhät ja yöt”. Päivällä ja töissä palkolliset olivat isäntäväkensä määrävallan ja silmälläpidon alla, mutta sunnuntaina ja yöllä palkollisillakin oli omaa aikaa, jonka käyttöä isäntäväki ei samalla tavalla voinut määrätä ja määrittää. Vastaava ilmiö löytyy 1600- ja 1700-luvun Karibian sokeriplantaasien orjien elämästä. Orjien rinnastaminen suomalaisiin palkollisiin ei ole ollenkaan kaukaa haettua – itse asiassa Laura Hollstenin artikkeli osoittaa, että orjilla oli erittäin alistetusta asemastaan huolimatta auringonlaskun ja auringonnousun välillä omaa aikaa, jolla he saattoivat käydä kauppaa, viljellä kasvimaita, harjoittaa uskontoa ja tavata sukulaisia ja ystäviä. Kuu oli orjan aurinko samalla tavalla kuin sen on sanottu olleen torpparin aurinko.

Työelämän 2000-luvulla asettamiin haasteisiin kriittisesti suhtautuville lukijoille voi Hollstenin artikkelista löytyä muitakin kiinnostavia näkökulmia. Sokeriplantaasien raskeeseen työhön sisältyi tietoinen pyrkimys käyttää väsymystä hyväksi, koska osa orjanomistajista ajatteli, että väsyneet orjat eivät jaksaisi kapinoida.

Karibian orjataloudessa todettiin, että sairaudet verottivat orjien työtehoa. Samaan ongelmaan törmäsivät 1800-luvun terveysvalistajat, jotka korostivat terveyttä työmiehen ainoana pääomana. Mikko Jauho erittelee omassa artikkelissaan terveysvalistajien työtä, lepoa ja liikuntaa koskevia näkemyksiä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Riittävä lepoa suositeltiin sekä ruumiillisen että henkisen työn tekijöille, mutta lepo ei suinkaan ollut itsetarkoitus vaan keino yl-

läpittää työteliäisyyttä. Hämmästyttävän lähelle kevään 2007 yleisönosastokeskusteluja tulee Terveystieteiden lehdessä vuonna 1923 julkaistu kirjoitus, jossa tytöille suositeltiin kotiaskareiden tekemistä. Kotityöt määriteltiin tytöille sopivaksi liikunnaksi.

Siinä missä Jauho käsittelee lääkäreiden ja terveydenhoidon ammattilaisten näkemyksiä työstä ja levosta, siinä Antti Malinen tuo hivenen myöhemmältä ajalta keskusteluun mukaan sosiaaliviranomaisten näkemykset työmiesten ja perheenemäntien väsymyksestä. Hän korostaa, että sotien välisenä aikana tuotiin erityisellä ponnekkoudella esiin perheenemäntien väsymiseen liittyviä ongelmia. Malinen nostaa artikkelissaan selkeästi esiin väsymyksen ja ajankäytön sukupuolittuneisuuden, jota eri foorumeilla tuotettiin ja vahvistettiin eri tavoin.

Simo Mikkonen tarkastelee artikkelissaan Neuvostoliiton eliittiin laskettavia säveltäjiä kahdesta eri näkökulmasta. Hän raottaa ovea säveltäjien omaan vapaa-ajan viettoon samalla kun hän kirjoittaa heidän merkityksestään neuvostokansalaisten vapaa-ajan järjestämisessä. Säveltäjät olivat tärkeä osa valtion ideologista koneistoa, mikä näkyi heidän saavuttamassaan yhteiskunnallisessa asemassa.

Kesän kunniaksi Historiallinen Aikakauskirja vie lukijansa metsään, joka sekä vir-

kittää että väsyttää. Kirsi Laurén pohtii suomalaisten kertomia kokemuksia metsästä ja metsänomistuksesta ja osoittaa, että metsään liitetään monia erilaisia merkityksiä, jotka ovat sekä historiallisesti että kulttuurisesti muuttuvia. Kesäinen marjamatka tai puu moneksi riippuen muun muassa siitä, onko kyse taloudellisesta välttämättömyydestä vai omasta virkistyksestä. Laurénin siivittäminä lukijat voivat miettiä omaa luontosuhdettaan marjastaessaan, sienestäessään, pihakeinussa tai puistossa istuessaan. Ja voi sitä luontosuhdetta pohtia kotona neljän seinän sisälläkin.

*

Lopuksi suosittelen täysin epätieteellistä kesäistä työelämä/ajankäyttötestiä, jota voi kokeilla jonakin kauniina sadepäivänä. Jos pystyy lukemaan ahdistumatta 50 ensimmäistä sivua Ivan Gontsharovin romaanista Oblomov, elämänhallinta on mitä todennäköisimmin kunnossa. Mikäli Oblomovin päättämättömyys ja saamattomuus tuovat mieleen omat tekemättömät työt, lomailua on ehdottomasti jatkettava.

Hyvää kesää!

Pirjo Markkola
pirjo.markkola@uta.fi

KATARIINA MUSTAKALLIO

Kansakunnan väsymys ja siitä toipuminen – Livius ja roomalainen historiaterapia

Kulttuuriväsymys on yhdistetty usein modernin maailman sielun tiloihin. Katariina Mustakallio laajentaa perspektiiviä Rooman tasavallan loppuun ja keisariajan alkuun, ja pohtii noin vuosina 59 e.a.a. – 17 j.a.a. eläneen historiantkirjoittaja Titus Liviuksen suhdetta historiaan. Hän keskittyy lähinnä Liviuksen käsitykseen historiasta lääkkeenä kansakunnan väsymykseen ja rappioon.

■ *Motto: ”Minä taas lasken vaivannäköni palkaksi myös sen, että ainakin siksi aikaa kun olen syventynyt muistelemaan muinaisia tapahtumia, saan kääntää katseeni pois onnettomuuksista, joita oma aikakautemme on kokenut jo niin monien vuosien ajan”¹*

Kokemus oman ajan rappiosta liittyy usein kriisikausiin, jolloin poliittinen tai yhteiskunnallinen arvopohja on murenemassa. Varhaisin länsimaisessa traditiossa tunnettu kulttuurin rappiota ja alenevaa kulttuurisyyliä pohtinut ajattelija oli 700-luvulla e.a.a. elänyt filosofi ja runoilija Hesiodos. Hänen aikansa kreikkalainen maailma kävi läpi suuria yhteiskunnallisia, poliittisia ja taloudellisia muutoksia, jotka kyseenalaistivat

talonpoikaista arvopohjaa ja käsitystä oikeasta ja väärästä. Hesiodos kritisoi oman edun tavoittelua ja ylimielisyyttä, ja antoi hallitsijoille ohjeita miten heidän tulisi käyttää valtaansa.

Teoksessaan *Työt ja päivät (Erga kai Hemera)* Hesiodos kuvasi, miten ihmiskunta oli kehittynyt monien välivaiheiden kautta. Aluksi maailmaa oli vallinnut kultakausi, jolloin elettiin kuin jumalolennot vailla huolta ja vanhenemisen pelkoa. Tämä aika-kausikuitenkin katosi ja syntyi ikuisesti lapsekas hopea-ajan väki, jonka tuhouduttua oli vuorossa pronssiaika ja heerokset. Niiden jälkeen oli tultu Hesiodoksen omaan rautaiseen kauteen, jota vallitsi *hybris*, eli ylimielisyys, sota ja kärsimys. Ihmiskunnalle säilyi kuitenkin jotain jokaisesta kaudesta, varsinkin ikuinen kaipuu onnelliseen kultakauteen.²

Kuusisataa vuotta myöhemmin elänyt historiantkirjoittaja Titus Livius, oli myös murroskauden kirjailija, jolla toistuivat kansakunnan väsymyksen, sairauden ja degeneraation teemat. Livius kuvasi Rooman kehitystä ja erityisesti tasavallan aikuista hallintoa ja arvopohjaa, jonka hän näki tuhoutuneen varallisuuserojen lisääntyneenä ja mielivaltaisten omanedun tavoittelijoiden noustua valtaan. Livius ei ollut omana aikanaan ainoa, joka kritisoi tilannetta. Myös runoilijat Horatius ja Vergilius valittivat Rooman henkistä ja poliittista rappiota. Suurvalta nähtiin sisältäpäin rapautuneeksi ja pelättiin sen vaipumista täydelliseen kaaokseen, ellei muutosta pian tapahtuisi. Veriset tasavallan ajan lopun taistelut olivat tehneet kirjailijoista epäilijöitä, tulevaisuutta oli vaikea hahmottaa, ja monet kääntyivät myytti-

seen menneisyyteen. Liviuksen valinta ei siis tässä mielessä ollut ainutlaatuinen.³

Rooman valtakriisi oli kestänyt jo pitkään Liviuksen alkaessa kirjoittaa historiateostaan. Poliittista elämää leimasi senaatin ja kansankokouksen kilpailu vallasta ja hallinnon rappio näkyi sotapäälliköiden omavaltaisena toimintana ja ryöstelynä provinseissa ja Roomassa. Rooman kaduilla erilaiset valtaryhmittymät kävivät verisiä taisteluja ja solmivat usein vieläkin verisempiä sopimuksia, joiden seurauksena suuri joukko tasavallan ajan aktiiveja poliitikkoja tuomittiin kuolemaan. Sekasortoon toivottiin pelastajaksi vahvaa johtajaa, joka palauttaisi järjestyksen.

Historiankirjoittaja ja menneisyyden draama

Livius eli poikkeuksellisen aikana ja hänen pyrkimyksensä historiankirjoittajana oli myös poikkeuksellinen. Livius korostaa *Ab urbe condita* -teoksensa esipuheessa oman aikansa väsymystä ja sairautta ja epäilee, pystyisikö hän löytämään sille vastalääkettä. Sairaus, väsymys ja rappio liittyvät kirjailijan ajattelussa yhteen ja niitä on vaikeaa analysoida erikseen. Ne kuvastavat voimansa menettäneen entisen suurmahdin tilaa, jonka parantumisesta ei ole takeita. Kirjailija esittää kuitenkin historiantutkimisen ja menneisyydestä oppimisen edellytyksenä kehitykselle.⁴

Ajatus oman ajan vieraudesta ja toiseus suhteessa maailmaan, tulevat usein esiin kulttuurista väsymystä, sairautta ja rappiota kuvanneilla ajattelijoilta. Livius, joka syntyi noin 59 e.a.a. Pohjois-Italian Pataviumissa, oli ulkopuolinen suhteessa roomalaiseen metropoliin. Hän eli nuoruutensa pikkukaupungissa, jonne hän myös palasi vanhoilla päivillään. Senecan mukaan Livius kirjoitti nuorempana moraalifilosofisia dialogeja ja päätyi vasta myöhemmin historiankirjoittajaksi.⁵

Livius tunnetaan 142-kirjaisesta Rooman historiasta, jota kutsutaan teoksen alkusanojen mukaan nimellä *Ab urbe condita*, kaupungin perustamisesta lähtien. Teossarjan merkitystä lisää se, että lähes kaikki, mitä tiedämme varhaisesta ja tasavallan ajan

Rooman kehityksestä perustuu näihin kirjoihin. Livius-tutkimus keskittyi aina 1990-luvulle asti pohtimaan *Ab urbe conditan* välittämien tietojen paikkansapitävyyttä ja teossarjan arvoa historiallisten lähteiden ja faktojen säilyttäjänä. Vasta 1990-luvulta lähtien on uudenlainen tutkimusintressi alkanut suuntautua teossarjaa kohtaan. Sitä on alettu lähestyä kirjallisena konstruktiona, ja samalla on alettu tutkia Liviuksen erityistä suhdetta menneisyyteen, hänen rooliaan itsenäisenä ja tietoisena kirjallisena toimijana, ja historiadraaman kehittäjänä.⁶

Livius aloitti kirjallisen urakkansa muuttettuaan Roomaan vuonna 29 e.a.a. kaksi vuotta ennen Augustuksen lopullista valtaan nousua. Hän kirjoitti teossarjaansa koko elämänsä ajan ja kuoli kolme vuotta keisari Augustuksen jälkeen, 76-vuotiaana kotikaupungissaan Pataviumissa. Teossarja kuuluu roomalaiseen patrioottiseen historiantutkimustraditioon, ja sen kantavana teemana on kuvaus vähäpätöisen kansan noususta johtavaksi maailmanvallaksi. Vaikka *Ab urbe conditan* voi tulkita poliittiseksi kannanotoksi, Livius ei, toisin kuin muut oman aikansa kirjailijat, itse ottanut osaa käytännön poliittiseen elämään hoitamalla julkisia virkoja. Sitä vastoin on oletettavaa,

1. Titus Livius, *Roman Synty. Ab urbe condita I-II*, suom. Marja Itkonen-Kaila (1995) Juva: WSOY, 25–26, Livius. *Ab urbe condita*, Praef. 5. Käytän tästä lähtien lyhennystä Livius Praef. kun tarkoitan teoksen esipuhetta. Muissa kohdin viitataan Liviuksen historiateokseen tekijän nimellä.

2. Hesiodos Työt ja Päivät, *Erga kai Hemera* 174.

3. Tasavallan lopun kulttuuriväsymyksestä ja rappio-tunnelmista ja toisaalta Augustuksen nostattamasta innostuksesta ks. klassikko tältä alalta R. Syme, *The Roman Revolution*, Oxford: The Clarendon Press (1939), 317 ja 463.

4. Livius Praef. 10.

5. Seneca maior *Controversiae* 10. Praef. 2.

6. *Ab urbe condita* ovat nykypäivään asti säilyneet kirjat 1–10, sekä 21–30, ja 31–45. Varhempi Livius-tutkimus: R. Syme, 'Livy and Augustus.' *Harvard Studies in Classical Philology* 64 (1959) 27–87; P.G. Walsh, *Livy: Historical Aims and Methods*. Cambridge (1961). T.J. Luce, *Livy, The Composition of his History*. Princeton (1977). Uusi käänne: G. Miles, *Livy: Reconstructing Early Rome*. Ithaca and London (1995); Mary Jaeger, *Livy's Written Rome*. Ann Arbor: University of Michigan Press (1997); Andrew Feldherr, *Spectacle and Society in Livy's History*. Berkeley: University of California Press (1988). Jane D. Chaplin, *Livy's Exemplary History*, Oxford University Press (2000).

että hän tunsi Octavianuksen (vuodesta 27 e.a.a. Augustuksen). Augustus nosti Rooman varhaisen tradition tärkeäksi osaksi omaa uskontopolitiikkaansa ja ideologiaansa, jossa hän tulkitsi Rooman menneisyyttä uudella tavalla. Tutkimuksessa onkin pitkään käyty keskustelua siitä, missä määrin Augustuksen ja Liviuksen käsitykset Rooman menneisyydestä ja sen tulkinnasta menivät yksiin, oliko Livius Augustuksen apulainen vai suhtautuiko hän kriittisesti keisarin toimintaan.⁷

Historiankirjoittaja Tacituksen (55–20 j.a.a.) mukaan Liviusta pidettiin tasavallan kannattajana ja Augustus kutsui häntä pompeiuslaiseksi vastustajansa Pompeius Maguksen mukaan.⁸ Historiankirjoittaja Suetonius (75–140 j.a.a.) mainitsi keisarielämäkerroissaan, että Livius innosti myös tulevaa keisari Claudiusta tämän nuoruudessa historiankirjoituksen pariin.⁹ Livius eli siis lähellä valtakeskusta, jossa kehittyi uusi keisaria ja tämän perhettä ihannoiva ja yksinvallan oikeutukseen tähtäävä ideologia. Samaan aikaan syntyi voimakas tasavaltainen perinnettä korostava oppositioasenne, joka säilyi pitkään tärkeänä juonteena roomalaista intellektuaalista elämää.

P. G. Walsh, Livius-tutkimuksen veteraani, kiinnitti jo neljä vuosikymmentä sitten huomiota Liviuksen filosofiseen taustaan ja tapaan etsiä historiasta sopivia esimerkkejä ja muokata historiallista muistia. Walsh korosti, että stoalaisessa tulkinnassaan Livius ei ollut yksin, vaan jatkoi hellenistisen historiankirjoituksen linjalla. Korostaessaan menneisyyden vaikuttajien luonnetta ja selettäessään tätä kautta heidän toimintansa motiiveja Livius paljasti, mikä oli hänen historioitsijan katseensa kohde. Liviukselle roomalaisia hyveitä olivat *dignitas* ja *gravitas*, arvokkuus ja vakavuus. *Pietas* ja *fides*, jumalien pelkääminen ja uskollisuus leimasivat historian päähenkilöiden toimintaa, kuten myös *disciplina*, kuri. Livius oli valmis myös muokkaamaan historiallisten tapahtumien kulkua, jotta menneisyyden toimijoista olisi Walshin mukaan muodostunut mahdollisimman yksiselitteinen kuva moraalisten hyveiden ilmentymänä.¹⁰

Ab urbe condita ei seuraa kuitenkaan

vain esimerkillisiä hahmoja. Walsh jätti analyysissään huomiotta, että toimijat eivät aina aja yhteistä etua. Teossarjassa käsitellään ristiriitaisia tilanteita, ristiin meneviä poliittisia motiiveja, sisäisiä kiistoja ja niiden ratkaisuyrityksiä. Yksiselitteisen hyveelliset, yhteisön edun nimissä toimivat sankarit ovat Liviuksen kerronnassa harvinaisia. Lääkkeenä kansakunnan väsymykseen, hajaannukseen ja voimattomuuteen käytetään myös keinoja, jotka uhkaavat heikentää vielä enemmän kansakuntaa. Ristiriitaiset tilanteet saavat kerronnassa erityistä huomiota, eikä syyttä. Menneisyys voi opettaa, muttei suoraviivaisesti. Menneisyys opettaa kestävämpään epävarmuutta ja punnitsemaan vaihtoehtoja.

Historian epävarmuus ja epäily

Historioitsijan tehtävä tulee esiin *Ab urbe condita* -teoksen esipuheessa, jossa kirjailija käy retorista dialogia yleisönsä kanssa. Esipuhe alkaa pohdinnalla, joka saattaa lukijan epävarmaan olotilaan. Kirjoittaja kysyy, kannattaako hänen edes ryhtyä uhkarohkeaan hankkeeseen, Rooman kansan pitkän historian kirjoittamiseen. Kirjoittaja esiintyy siis itsekkin omia voimiaan epäilevänä kulttuurisen väsymyksen ilmentymänä. Kun tarkastellaan antiikin historiankirjoituksen esikuvia, esimerkiksi Herodotoksen ja Thukydideen historiateosten esipuheita, havaitaan, että historiankirjoittajat pyrkivät yleensä antamaan vakuuttavan kuvan itsestään ja omasta ainutlaatuisesta tehtävästään.¹¹ Livius puolestaan korostaa esipu-

7. R. Syme, 'Livio e Augusto', (alunperin julkaistu 1959) teoksessa *Tito Livio, Storia di Roma dalla sua Fondazione (libri I-II)*, Biblioteca universale Rizzoli (1988) 5–85; H. Peterson, 'Livy and Augustus,' *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 91 (1961) 440–452. Augustuksen visuaalisesta propagandasta ja historian käytöstä ks. Paul Zanker, *The Power of Images in the Age of Augustus*, University of Michigan 1988, alunperin julkaistu saksaksi, *Augustus und die Macht der Bilder*, C.H. Beck, München 1987.

8. Tacitus *Annales* 4.34.

9. Suetonius *vita Claudius* 41.

10. P.G. Walsh, 'Livy's Preface and the distortion of History', *The American Journal of Philology* 76 (1955), 369–383.

11. Herodotus, *Historiae* 1 Praef: "Halikarnassolainen Herodotos tarjoaa tässä esityksen tutkimuksistaan, jotteivät ihmisten toimet aikojen kuluessa hälväisi, ei-

heessaan, että monet ovat jo ennen häntä antautuneet samaan tehtävään. Kirjoittaja ilmaisee olevansa myös tietoinen, että lukijakunta haluaisi kiirehtiä pian nykyhistorian tapahtumiin ja ohittaa hämävät alkuvaiheet. Kirjailija ei kuitenkaan päästä lukijoitaan niin helpolla ja hänellä on tähän omat painavat syynsä, jotka liittyvät käsitykseen siitä, miksi historia on hyödyllistä ja parantavaa. Epävarmuus teoksen esipuheessa paljastuu tarkasti harkituksi psykologiseksi keinoksi. Äärimmilleen viety epävarmuus suuren tehtävän edessä kuuluu Liviuksen kerronnan keinoihin, joilla yleisön mieltä muokataan sosiolliseksi kirjailijan sanomalle. Esipuhe on poikkeuksellinen omassa lajissaan. Epävarmuus ei aiemmin ole kuulunut historiankirjoittajan retorisiin keinoihin.¹²

Liviuksen teoksessa ei ole kyse Rooman menneisyyden muiston tallentamisesta sinällään. Teoksella on kertojan mukaan tehtävä, relevanssi ja poliittinen tilaus. Lukijaa taivutellaan uuteen hankkeeseen mukaan eri tavoin. Kirjoittaja lupaa, että menneestä on hyötyä nykyhetkessä ja tulevaisuudessa. Epävarmuuden tarkoitus on herättää sympatiaa kirjoittajaa ja hänen suurta tavoitetaan kohtaan. Epävarmuus myös kehottaa tutkimaan tarkasti, epäilemään ja analysimaan. Vain tällä metodilla parannetaan väsynyt ja voimaton kansakunta ja ehkäistään kulttuuria uhkaava lopullinen rappio ja haajaannus.¹³

vätkä ne suuret ja ihmeelliset teot, joita osaksi helleelit, osaksi barbaarit ovat suorittaneet, jäisi maineettomiksi, ja ennen kaikkea, jotta selviäisi, mistä syystä he ovat joutuneet sotiin toistensa kanssa.” (Suomennos Edv. Rein 1907); Thuchydides, *Historia Belli Peloponnesiaci*. 1.1.

12. Livius Praef. 1; *Facturusne operae pretium sim* -teoksen ensisanoja on analysoitu jo antiikin aikana., runomittana on epiikassa käytetty daktyylinen heksametri, johon jo Quintilianus, yksi Rooman oppineimpia retoriikan opettajia kiinnitti huomiota (Quintilianus, *Institutio Oratoria* 9.4.72–74) Retoriikasta antiikin historiankirjoituksessa ks. A. J. Woodman, *Rhetoric in Classical Historiography*, Oregon: Croom Helm (1988) 128.

13. Degeneraatio kuvataan metaforalla tuhoutuvasta rakennuksesta, jossa kokonaisuutta kiinnipitävä sementti, kuri, on höllentynyt ja sen mukana tavat ja moraalit, ks. Livius Praef. 9. R.M. Ogilvie, *A Commentary on Livy I–V*, Oxford: Oxford University Press (1965) 27.

Tulkinta, jonka mukaan Rooma eli rappiovaihetta, ei ollut kuitenkaan uusi. Tradition mukaan ensimmäisenä samankaltaista kritiikkiä esitti jo kaksi vuosisataa aiemmin Roomassa elänyt valtiomies Marcus Porcius Cato, joka kritisoi voimakkaasti kreikkalaisvaikutusta ja näki sen turmelevan roomalaisen kulttuurin.¹⁴ Rappioajatuksen länsimainen isä Hesiodos ilmaisi omassa runoelmassaan, että hän olisi toivonut, ettei olisi syntynyt kurjana rautaisena aikana.¹⁵ Samankaltaista omasta ajasta pakenemista on myös Liviuksen historioteoksen esipuheessa. Kirjailija viittaa omaan aikaansa termein, jotka kuvastavat resignaatiota, kulttuuriväsymystä ja sairautta. Nykyaika on hänelle hetki, ”jolloin emme enää kestä omia vikojamme, emmekä myöskään niiden parannuskeinoja”.¹⁶

Livius käyttää ilmausta *vitia nostra*. Sanan *vitia* voi tulkita merkitsevän vikojen lisäksi puutteita, vaurioita tai paheita. *Remedium*, lääke tai parannuskeino, jota rappeutunut keho – Rooman kansa – ei hänen mukaansa enää varmuudella kestä, saattoi viitata johonkin tiettyyn valtiolliseen uudistukseen, kuten vuoden 28 e.a.a.. Octavianuksen moraalilakeihin.¹⁷ Livius-tutkija Ronald Symen mukaan lääkkeet, joista historiantkirjoittaja ei ollut erityisen innostunut, olivat Augustuksen keskusvallan otteen koveneminen ja yksimielisyyden vaatimus. Samaan viittasi myöhemmin myös Tacitus kuvatessaan Augustuksen ajan kulttuurin muutosta.¹⁸

14. Caton tuotannosta ei ole säilynyt hänen laajaa historioteostaan, vain hänen oppikirjansa *de agricultura* ja muutama fragmentti hänen muusta tuotannostaan on jäljellä. Liviuksen aikana Caton muisto oli sangen merkittävä, mikä näkyi mm. Ciceron tuotannossa ja Liviuksen omissa kuvauksissa Caton toiminnasta.

15. Hesiodos Erga kai Hemera 174. Runoelmassa tulee esiin ajatus, että runoilija olisi mieluummin kuollut jo aiemmin tai syntynyt paljon myöhemmin.

16. Livius Praef. 9, *haec tempora quibus nec vitia nostra nec remedia pati possumus*. Suom. Itkonen-Kaila (1995), 25–27. Puhe yhteiskunnallisista lääkkeistä ei ole Liviuksen keksintöä, vaan vertausta käytti jo mm. Platon Laeissa. Platonista tarkemmin ks. Scolnicov, L. Brisson, *Plato's Laws: From Theory into Practice*. Proceedings of the VI Symposium Platonicum, Sankt Augustin: Academia Verlag (2003).

17. Ks. Propertius Elegiae 2.7.1, R. Syme (1988) 29.

18. Syme (1988) 30. Tacitus Annales 1.9.4: *non alius discordantis patriae remedium quam ut ab uno regetur*, vrt. Tacitus Historiae 1.1.

Ab urbe conditassa parannuskeinot kulttuurin rappeutumisen löytyvät kuitenkin historian tutkimuksesta: ”Historian tutkiminen on terveellistä ja hyödyllistä ennen kaikkea siksi, että se tarjoaa meille kaikenlaisia opettavia esimerkkejä havainnollisessa muodossa.”¹⁹ Kyse on moraalisisistä tekoista. ”Siitä voi saada itselleen ja valtiolle jäljittelyn arvoisia esikuvia, mutta myös varoittavia esimerkkejä”. Liviuksen menneisyysterapia sisältää toimintaohjeita ja seurattavia esimerkkejä. Kirjoittaja lupaa osoittaa teoksessaan, mitkä tekijät edistävät Rooman kasvua ja uuden kulttuurin nousua. Toisaalta kirjoittaja käy läpi myös varoittavia esimerkkejä ja negatiivisia vaikuttimia ja vaikuttajia. Perusajatuksena kuitenkin on, että rapping kierre on mahdollista katkaista.²⁰

Remedium ja historiasta oppiminen

Liviuksen historiakäsityksen hahmottaminen vaatisi koko moniosaisen teossarjan analyysiä. Tässä yhteydessä rajoitun kuitenkin tarkastelemaan, missä yhteydessä ja millä tavoin Livius käyttää historiateossarjassaan jo esipuheessa esille tullutta termiä *remedium*, joka perusmerkityksessään tarkoittaa lääketä tai parannuskeinoa. Selvitän, missä määrin termi esiintyy abstraktissa merkityksessä ”yhteiskunnalliset parannuskeinot”, miten se tulee esiin Liviuksen historiassa Rooman sisäisten kriisien kuvauksissa, mitkä yhteiskunnalliset ryhmät tai henkilöt esiintyvät yhteiskunnan parantajina, ja millaisia toimenpiteitä parannuskeinot sisältävät. Tätä

19. Livius Praef. 10: *Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri*. Suom. Itkonen-Kaila (1995) 26–27.

20. Tässä pessimistissävytteisessä optimismissä Livius tulee jälleen lähelle Hesiodosta. Hyvän ja huonon, oikeudenmukaisen ja epäoikeudenmukaisen vallankäytön vertailu on myös *Työt ja päivät* -teoksen ominaispiirre. Myös Hesiodos etsii keinoja, joilla syklisestä ja determinoidusta rapping kiertestä päästäisiin murtautumaan ulos. Moraalisesti oikein eletyllä elämällä on voima kääntää historian kulku, ks. Ludvig Koenen, 'Greek, The Near East, and Egypt: Cyclic Destruction in Hesiod and the Catalogue of Women', *Transactions of the American Philological Association* 124 (1994) 1–34.

varten olen analysoinut kaikki Liviuksen teossarjassa esiintyvät *remedium*-ilmaisut.

Remedium ei ole Liviuksen yleisimmin käyttämiä termejä. Termi toistuu *Ab urbe conditassa* kaikkiaan seitsemäntoista kertaa. Analyysini mukaan termi esiintyy vain kaksi kertaa perusmerkityksessään tarkoittaen varsinaista lääkitsemistä, sairauden parantamista.²¹ Kahdesti termi liittyy myös ulkoisen uhkan aiheuttamaan pelkoon ja pelon ”parantamiseen”; neljästi termiä käytetään vieraisiin kansoihin liittyneiden ongelmien ratkaisuyrityksissä.²²

Liviuksen historiaterapian ymmärtämisen kannalta mielenkiintoisimpia ovat ne tapaukset, joissa Rooman sisäinen kehitys ja poliittinen kamppailu nousevat esiin. Näissä tilanteissa on usein kysymys ristiriidasta vallanpitäjien ja kansan välillä. Rooman sisäistä kehitystä kuvaavat tapaukset muodostavat myös *remedium*-aineistosta enemmistön, yhteensä yhdeksän tapausta. Analysoin seuraavassa tapauksia teemoittain.²³

21. Molemmissa maininnoissa lääkitseminen liittyy Asklepiokseen. Ensimmäisessä on kyse Esculapeus/Asklepioksen kultin tuomisesta Roomaan epidemian jälkeen vuonna 292 eKr. (Livius 10.47.7), ja toisessa taas kuvaillaan Epidauroksen Asklepioksen tempelin aluetta ja sairauksistaan parantuneiden antamia lahjoja 167 eKr. (Livius 45.28.3).

22. Livius 2.25.4 ja 3.3.5, muut kansat: 9.20.5, 34.49.3, 39.50.5, 42.40.4.

23. Tapauksia on kaikkiaan yhdeksän. Merkitsen tapaukset kirjaimilla, joihin tästä eteenpäin viittaan: A. Kansalaissotilas myytiin velkojensa vuoksi orjaksi, laadittiin lakeja lääkkeeksi orjuuttamista vastaan (495 e.a.a.) Livius 2.23.15. B. Ankara konsuli Fabius ei keksinyt parannuskeinoa saadakseen vapautta arvostavat sotilaansa kuriin (480 e.a.a.) 2.43.10. C. Jyrkkä konsuli Quinctius (460 e.a.a.) halusi parantaa yhteiskunnan kurittomuuden diktatuurilla 3.20.8. D. Konsuli Camillus ei halunnut hylätä gallien tuhoamaa Roomaa ja sen vanhoja uskonnollisia riittejä (390 e.a.a.) 5.52.10. E. Senaatti yritti lahjoa kansaa ja antaa sille maata korvaukseksi sen sankarin, Marcus Manliuksen kuolemantuomiosta (385 e.a.a.). F. Kansantribuunitt Licinius ja Sextius laativat plebeijien asemaa parantavia lakeja, joiden ”vastalääkkeeksi” patriisit käyttivät veto-oikeuttaan (375–371 e.a.a.) 6.35.6. G. Puunilaissodan tappiot painostivat roomalaiset nimittämään vastalääkkeeksi diktaattorin Rooman johtoon (217) 22.8.5. H. Häpeällisesti Hannibalin vastaisessa Cannan taistelussa joukkonsa menettänyt Gnaeus Fulvius puolustautui kysymällä, olisiko hänen oma uhrautumisensa lääkinnyt kansallista tappiota. (211 e.a.a.) 26.3.4. I. Marcus Porcius Cato piti pitkän puheen lääkkeistä, joita roomalaiset tarvitsivat kohentaakseen moraaliaan (195 e.a.a.) 34.4.8.

Yhteiskunnalliset teemat ja parannuskeinot

Roomalaista historiallista muistia hallitsi muisto kahden kansanryhmän, patriisien ja plebeijien pitkästä sisäisestä kamppailusta, jonka tuloksena plebeijit vähitellen onnistuivat saavuttamaan täydet kansalaisoikeudet ja yhtenäinen Rooman kansa kehittyi. Kertomus tästä vaiheesta on myös Liviuksen dramaattisen historiankirjoituksen tärkeintä aineistoa. Kerronnassa esiintyy omavaltaisia konsuleita ja ankaria sotapäälliköitä, jotka ehdottavat kansan tyytymättömyyden voittamiseen kovia lääkkeitä. Kansaa alistetaan diktaattorin valtaoikeuksilla ja ankarilla laeilla, jotka rajoittavat kansan oikeuksia. Näihin kuuluu myös patriisien yritys kaataa kansantribuunien uudistuksia veto-oikeudellaan. Tällainen kansakunnan ”parantaminen” pakkokurin ja sotilasvallan avulla ei kuitenkaan osoita Liviuksella onnistumisen merkkejä, vaan kansa kieltäytyi tottelemasta. Senaatin yritykset lahjoa kansaa puolelleen eivät myöskään onnistu, vaan kansa kapinoo. Liviuksen historiaterapiassa tällaiset parannuskeinot ja lääkkeet arvioidaan vääriksi tai väärin annostelluiksi. Tapaukset osoittavat, ettei kansakunnan tilaa voi pakkoineilla lääkittää.²⁴

Remedium-termi tulee esiin myös toisenlaista yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta kuvaavassa tapauksessa. Kyseessä on kuvaus entisestä roomalaisesta sotilaasta, alun perin siis vapaasta kansalaisesta, joka oli vapauduttuaan sotapalveluksesta joutunut velkaorjuuteen ja ruoskittavaksi. Sodan aikana viholliset olivat tuhonneet hänen peltonsa. Kyseessä on varhaiseen tasavallan ajan alkuun sijoitettu tapaus, jossa konsuleina toimivat Appius Claudius, sukunsa perinteen mukaisesti yläluokkainen ylpeä patriisi, ja Publius Servilius, kansaa ymmärtävä konsuli. Kansa protestoi voimakkaasta sotilaan kohtalon ja oman alisteisen asemansa vuoksi. Samaan aikaan Roomaa uhkaa volski-heimon hyökkäys. Servilius saa tilanteen laukeamaan puhumalla kansankoukussa ja lupaamalla uudistuksia. Varsinaiseksi lääkkeeksi tähän yhteiskunnalliseen ongelmaan laaditaan uusi laki, joka kieltää vapaiden kansalaisten orjuuttamisen

ja sotilaiden omaisuuden konfiskoimisen palvelusaikana ja turvaa sotilaiden jälkeläisten perimyoikeuden.²⁵

Roomalainen moraali ja uskonto on aihepiiri, johon *remedium*-termi liittyy myös keskeisesti. Tasavallan alun legendaarinen johtohahmo, Camillus, jota Livius kuvaa kansakunnan uutena perustajana, puolusti tuhoisan galli-invaasion jälkeen Roomaa ja kieltäytyi hylkäämästä raunioitunutta kaupunkia. *Remedium* tulee tässä yhteydessä esiin vastalääkkeenä sodan kauhulle. Parannuskeinona roomalaisten hajaannukseen toimii Camilluksen mukaan uskonto, vanhojen roomalaisten riittien ja ennusmerkkien kunnioittaminen. Ohjetta noudattamalla Camillus lupaa, että Rooma tulee kasvamaan suureksi ja tulee kääntämään myös naapurikansojen jumalat puolelleen.²⁶

Kolmas *remediumiin* liittyvä aihepiiri on roomalainen sukupuolijärjestelmä. Kyse on tasavallan ajan moralistin, Marcus Porcius Caton puheesta, jonka Livius liittää tärkeään, roomalaista sukupuolijärjestelmää ja naisten näkyvyyttä yhteiskunnassa käsittelevään keskusteluun. Väittelyn keskiössä on *lex Oppia*, laki, joka rajoitti naisten oikeutta omistaa ja käyttää koruja julkisuudessa. Laki oli säädetty puunilaissodan aikana, kun valtion kassakriisi oli kovimmillaan. Marcus Porcius Cato nousee esiin jäykkäselkäisenä moralistina, joka paheksuu naisten näkyvyyttä ja leimaa forumilla liikkuvat matronat kapinallisiksi. Caton puheessa tulee esiin myös Liviuksen esipuheen sävyjä, ja yleinen sanonta, jonka mukaan sairaudet tulee tuntea ennen kuin lääkkeet voidaan määrätä. Cato väittää, että *lex Oppia* oli tarpeellinen, koska naisista oli tullut houkutusille alttiita ja kullalle ja koruille persoja, ja heidät saattoi helposti johtaa harhaan ja vietellä lahjoilla. Rooman rappion saattoi nähdä jo katsomalla roomattarien pukeutumista.²⁷

Caton rooli *Lex Oppia* -keskustelussa on keskeinen. Livius perustelee hyvin Caton

24. Ks. edellinen nootti > viite: tapaukset B., C. ja E. ja osin G.

25. Ks. nootti 20 > viite 23 tapaus A.

26. Ks. nootti 20 > viite 23 tapaus D.

27. *Sicut ante morbos necesse est cognitos esse quam remedia eorum*, Livius 34.4.8

kannan, mutta Catoa vastustaneiden kansantribuunien rauhallinen ja perusteltu argumentaatio voittaa lopulta. Kansantribuunit puolustavat roomalaisten tasapuolista sukupuolijärjestelmää, joka ei perustu pakkoon vaan yhteisymmärrykseen. Roomalaiset miehet eivät kansantribuunien mukaan halunneet olla perheensä naisille käskijöitä ja herroja, vaan isiä ja puolisoita. Livius osoittaa, että Caton lääkkeet olivat lopulta liioiteltuja. Kansantribuunien kanta voitti ja koko kansa, miehet ja naiset yhdessä, ryhtyivät puolustamaan Roomaa.²⁸

Liviuksen kerronnassa *remedium*-termi on ambivalentti. Sellaiset ”parannuskeinot”, joilla kalastellaan hetkellistä kansansuosiota, eivät tehoa todellisiin ongelmiin.²⁹ Jyrkkiä toimia tarvitaan, kun kansakunta oli vaarassa,³⁰ mutta niitä on käytettävä taiten.³¹ Ääriliikkeiden tai ääritunteiden ei tule antaa johtaa päätöksentekoa tai määrittellä tarvittavia lääkkeitä.³²

Liviuksen pääteemoiksi Rooman sisäistä kehitystä ja poliittista kamppailua koskevissa *remedium*-tapauksissa nousevat yhteiskunnallinen eriarvoisuus, roomalaisen uskonnon merkitys kansakunnan rakentajana sekä keskustelu oikeasta sukupuolijärjestelmästä perheessä ja yhteiskunnassa. Eri kansanluokkien välisten suhteiden järjestäminen, vanhojen uskonnollisten muotojen elvytys ja perhejärjestelmän vahvistaminen olivat myös ne tekijät, joihin Augustus uudistuspolitiikassaan kiinnitti erityistä huomiota.

Historioitsijan katse

Rooman perustamistarun mukaan Mars-jumala oli Rooman perustajien Romuluksen ja Remuksen isä. Historiateoksensa esipuheessa Livius kuitenkin ilmaisi, että hänelle oli yhdentekevää, mitä lukijat ajattelivat kansakunnan alkuperästä: tärkeintä oli kiinnittää huomio menneiden aikojen ihmisten elämään ja tapoihin, ”millaiset olivat ne miehet ja millä keinoin he sodassa ja rauhassa loivat valtakunnan”.³³ Katseen kääntäminen pois epäolennaisesta ja kohdistaminen olennaiseen oli historiankirjoittajalle keskeistä. ”Minä taas lasken vaivannäköni palkaksi myös sen, että ainakin siksi aikaa kun olen

syventynyt muistelemaan muinaisia tapahtumia, saan kääntää katseeni pois onnettomuuksista, joita oma aikakautemme on konenut jo niin monien vuosien ajan.”³⁴

Livius tuo havainnollisesti esille historioitsijan katseen merkityksen. Katse etsii kiinnekohtia, katse ei harhaile vaan kääntyy pois tai kiinnittyy tietoisesti kohteeseensa. Livius kääntää katseensa pois oman aikansa kansakunnan väsymyksestä ja rappiosta katsoakseen toisaalle. Historioitsijan tehtävä on kääntää katse, sekä omansa että lukijan. Kirjailija käyttää havainnollista esimerkkiä katseensa kohteesta. Menneisyys muodostaa monumentin, menneiden tapahtumien näkyvän kohteen, johon keskittymällä saa katseelleen oikean suunnan. Tämä monumentti auttaa katsetta pysymään esimerkeissä, joita imitoimalla saadaan aikaan terapeutin vaikutus ja väsynyt ja sairas kansakunta parannetaan.³⁵

Katseen kääntämisessä ei ole kyse kirjoittajan itsepetoksen kaltaisesta hetkittäisestä paosta nykyisestä kurjasta ajasta kohti hohdokkaampaa menneisyyttä, kuten lukijaa suostutellaan ensin ajattelemaan.³⁶ Katseen kääntämisessä kirjoittaja ilmaisee lähtökohtansa, näkökulmansa ja ideologisen pyrkimyksensä ja olettaa myös lukijan tyytyvän tulkintaan.³⁷ Katse on kuitenkin kaksina-

28. Nootti 20 > Viite 23 tapaus I. Keskustelu *Lex Op-piasta* ks. Livius 34.1–34.8.

29. Nootti 20 > Viite 23, tapaukset E ja H.

30. Nootti 20 > Viite 23, tapaus G.

31. Nootti 20 > Viite 23, tapaukset B ja C.

32. Nootti 20 > Viite 23, tapaukset A., B. ja C. ja osin H.

33. Livius Praef. 7–9.

34. ”Silloin voin olla vapaana huolista, jotka muuten saattavat ahdistaa kirjoittajan mieltä, vaikka ne eivät voikaan kääntää sitä pois totuudesta”, suom. Itkonen-Kaila (1995) 26; Livius Praef. 5: *ego contra hoc quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum quae nostra tot per annos vidit aetas, tantisper certe dum prisca illa tota mente repeto, avertam, omnis expertis curae quae scribentis animum, etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere possent.*

35. Chaplin, *Livy's Exemplary History*, Oxford: Oxford University Press (2000) 1–11.

36. Livius Praef. 5.

37. Livius Praef. 10; Itkonen-Kaila (1995) 27: ”Siitä (historiasta) voi saada itselleen ja valtiolle jäljittelyn arvoisia esikuvia, mutta myös varoittavia esimerkkejä siitä, kuinka häpeälliset hankkeet saavat häpeällisen lopun.”

nen. Menneeseen kääntynyt katse vaatii yleisöä.

C. S. Kraus on korostanut Livius-tutkimuksessaan, että historiankirjoittajan esiin nostamat hahmot olivat yhteiskunnassa aktiiveja toimijoita ja vaikuttajia. Toimijat muokkasivat ympäristöään ja tasavallan ajan poliittista kenttää. He eivät sopeutuneet vallitsevaan, vaan pyrkivät muuttamaan yhteiskuntaa. Sellaisia esimerkkejä noudattamalla ja historiaterapiaa käyttämällä kansakunta saattoi vielä saada voimansa takaisin.³⁸

Yksi tärkeimpiä Rooman suuruuteen johdaneista tekijöistä oli tasavallaisen Rooman sisäinen kamppailu: valta ei ollut keskittynyt yhdelle taholle, yläluokka ei pystynyt alistamaan kansaa, vaan kansa saattoi aina käyttää painostuskeinoja. Vain yhteistoiminnalla kansakunta pystyi torjumaan vihollisensa. *Concordia*, kompromissit ja yhteinen ulkoinen vihollinen tekivät Roomasta suuren, ei keskitetty valtakoneisto tai yksinvalta.³⁹

Myös keisari Augustukselle uusi tulkinta Rooman historiasta oli kulttuuripolitiikan tärkeimpiä kulmakiviä. Augustus pyrki kaikki keinoin irtautumaan tasavallan lopun resignaatiosta ja väsymyksestä. Hän pyrki osoittamaan, että aikakausi oli kääntymässä uudeksi. Keisari otti Rooman menneisyyden haltuunsa – ja yksinvaltaisen propagandansa osaksi – visuaalisen ja kirjallisen propagandan avulla.⁴⁰ On varsin ymmärrettävää, että tutkimuksessa Liviuksen teossarja on tulkittu tätä taustaa vasten osaksi Augustuksen propagandaa. Liviuksen historia sisälsi kuitenkin Augustukselle vähemmän terve-

tullutta kritiikkiä yksinvaltaista järjestelmää kohtaan.

Liviuksen tulkinta Rooman kehityksestä vaikutti roomalaiseen historiankirjoitustraditioon ja sittemmin myös länsimaiseen ajatteluun, joka näki Rooman rappeutuvana suurvaltana tasavallan ajoista lähtien.⁴¹ Kulttuuriväsymys ja pettymys roomalaiseen tasavaltalaiseen poliittiseen systeemiin valmisivat henkistä ilmapiiriä yksinvallan hyväksymiselle. Kun Augustus nousi tasavallan ajan taisteluiden jälkeen valtaan Liviuksen aikalaiset, Ovidius ja Vergilius, olivat jo valmiita julistamaan uuden kulta-ajan (*aurea aetas*) alkaneen.⁴² Liviuksen esimerkin ansiosta kuitenkin myös kriittinen suhde valtaan ja vallanpitäjiin säilyi osana roomalaisista historiankirjoitustraditiota.

38. C.S. Kraus and A.J. Woodman, *Latin Historians, Greece & Rome New Surveys in the Classics* 27, Oxford University Press (1997) 132. Livius käyttää menneisyyden muistoista termiä *monumentum*, joka viittaa retoriikan muistiharjoitusten tapaan kiinnittää menneen tapahtuman muisto ikään kuin monumenttina kuvitteelliseen mielen maisemaan.

39. *Concordia* tulee esiin jo ensimmäisen plebeijien kansannousun ja *secession* kohdalla v. 494. Yhteiskunnan rauhaa symboloiva Menenius Agrippa vertaa Roomaa ruumiiseen, jonka jokaisella jäsenellä on omat tehtävänsä, mutta kaikki osat ovat riippuvaisia toisistaan, ks. Livius 2.32.9–12

40. Ks. esim. Zanker (1988) 101–134.

41. Roomalaisten historiankirjoittajien jälkivaikutuksesta ja reseptiosta ks. esim. C.S. Kraus & A.J. Woodman, *Latin Historians, Greece & Rome, New Surveys in the Classics* 27, Oxford: Oxford University Press (1997).

42. *Aurea aetas*, kultainen aika ks. Ovidius *Metamorphoses* 1.113; *Saturnia regna*, Saturnuksen valtakausi, Vergilius *Bucolica Ecloga* 4.6.

LAURA HOLLSTEN

Yöllä ei ole isäntää

Orjien oma aika varhaismodernin Karibian sokeriplantaaseilla

Karibian sokeriplantaaseilla afrikkalaiset orjat tekivät töitä auringonnoususta auringonlaskuun. Vapaa-aikaa vietettiin sunnuntaisin, iltaisin ja öisin. Sen sijaan, että orjat olisivat levänneet vapaa-aikanaan, he käyttivät hyväkseen mahdollisuutta elää omaa elämäänsä, johon kuului puutarhapalstojen viljely, sunnuntaimarkkinat, tanssit ja uskonnolliset menot. Oma aika tarjosi orjille tilaisuuden harjoittaa itsenäistä kaupankäyntiä ja kehittää omaa kulttuuriaan.

■ Karibian historiaa leimaa orjuus, ehkä suuremmissa määrin kuin minkään muu alueen historiaa. Karibian sokeriplantaasitalouden merkitystä varhaismodernille maailmantaloudelle on vaikea liioitella – 1600-luvulla alkunsa saanut plantaasijärjestelmä oli pohjoisen Atlantin alueella vaurautta tuottava dynamo.¹ Afrikkalaisia orjia alettiin tuoda Karibian saarille jo 1500-luvulla, mutta tuonti kasvoi 1640-luvun Barbadoselta alkaneen sokerivallankumouksen jälkeen ja saavutti huippunsa 1700-luvun lopulla.² Tuontia kasvattivat orjien korkeat kuolleisuusluvut. Karibian saarilla oli vuonna 1700 noin 115 000 afrikkalaista syntyperää olevaa ihmistä. Vaikka seuraavan seitsemänkym-

menen vuoden aikana Afrikasta tuotiin melkein miljoona ihmistä, väkiluku kasvoi vain 315 000 henkilöllä korkean kuolleisuuden vuoksi.³ Usein orjat olivat sairaita ja matkan uuvuttamia jo Karibialle tullessaan.⁴ Silti niitä afrikkalaisia, jotka saapuivat Länsi-Intiaan, voidaan Kenneth Kiplen mukaan luonnehtia eräänlaiseksi ”immunologiseksi eliitiksi” – olivathan he ensin eläneet yhdes- sä maailman haasteellisimmista terveysympäristöistä Länsi-Afrikassa ja selvinneet vaarallisesta laivamatkasta Atlantin yli.⁵ Vaikein vaihe oli kuitenkin edessä, sillä elämä Karibian sokeriplantaaseilla oli kovaa. Raskas työ, aliravitsemus ja julma kohtelu johtivat sairauksiin, uupumukseen ja ennenaikaiseen kuolemaan.

Vaikka sosiaalishistorioitsijat ovat kartoittaneet karibialaisten orjien työtä, vapaa-aikaa ja terveydentilaa, ei aikaisemmassa tutkimuksessa ole erikseen huomioitu oman ajan, levon ja unen merkitystä karibialaisten orjien elämässä.⁶ Työ ja lepo kuuluvat olennaisesti käsitykseen ajasta, joka on osa yhteisön kulttuuria ja maailmankuvaa.⁷ Kah-

3. John Thornton (1998) *Africa and the Africans in the Making of the Atlantic World, 1400–1800*, Cambridge: Cambridge University Press, 319; Philip Curtin (1971) 'The Atlantic Slave Trade 1600–1800', *History of West Africa*, London: Longmans, 52–64, 88–89, 119; Robin Blackburn (1998) *The Making of New World Slavery*, London: Verso, 294.

4. Tunnettu kuvaus matkasta Afrikasta Barbadoselle orjalaivassa löytyy teoksessa Olaudah Equiano (1789) *The interesting narrative of the life of Olaudah Equiano, or Gustavus Vassa, the African. Written by himself* I, London, 75–80.

5. Kenneth Kiple (1984) *The Caribbean Slave: A Biological History*, Cambridge: Cambridge University Press, 13.

6. Esim. Richard Sheridan (1974) *Sugar and Slavery: an Economic History of the British West Indies*, Barbados: Caribbean University Press; Gabriel Debien (1974) *Les esclaves aux Antilles Françaises (XVII–XVIII siècles)*, Basse-Terre: Société d'histoire de la Guadeloupe, Fort-de France: Société d'histoire de la Martinique; Barry W. Highman (1984) *Slave Populations of the British Caribbean 1807–1834*, Baltimore: Johns Hopkins University Press; Hilary Beckles (1989) *Natural Rebels: A Social History of Enslaved Black Women in Barbados*, New Brunswick: Rutgers University Press; Brian L. Moore, Barry W. Highman, Carl Campbell & Patrick Bryan (2001) *Slavery, Freedom and Gender: The Dynamics of Caribbean Society*, Kingston: University of the West Indies Press.

7. Mechal Sobel on tutkiessaan Englannista tulleiden siirtolaisten ja afrikkalaisten orjien suhdetta aikaan ja

1. Richard Drayton (2002) 'The Collaboration of Labour' teoksessa A.G. Hopkins (toim.) *Globalization in World History*, London: Pimlico, 99–100. Joseph Inikori on todennut, että afrikkalaisten orjien työvoima mahdollisti Atlantin alueen kaupan kasvun. Tämä puolestaan myötävaikuttii Englannin teollistumiseen. C.L.R. Jamesin mukaan orjakaupan ja plantaasituotteiden tuoma varallisuus mahdollisti Ranskan teollistumisen. Ks. Joseph Inikori, (2002) *Africans and the Industrial Revolution in England. A Study in International Trade and Development*, Cambridge: Cambridge University Press ja C.L.R. James (1991) 'French Capitalism and Caribbean Slavery' teoksessa Hilary Beckles & Verene Shepherd (toim.) *Caribbean Slave Society*, New York: The News Press, 130–135.

2. Ennen 1600-luvun puoltaväliä Uuden maailman tärkein sokerintuotantoalue oli Brasilian Pernambuco.

den kulttuurin kohdatessa maailmakuva ja sen myötä aikakäsitys voivat muuttua. Eurooppalaiset sokerinviljelijät ja afrikkalaiset orjat kohtasivat tilanteessa, jossa molemmat osapuolet olivat uudenaikaisessa asemassa. Sokerintuotanto vaati ”proto-teollisen” luonteensa vuoksi tiukempaa aikataulua kuin mihin kumpikaan osapuoli oli aikaisemmin tottunut. Kun eurooppalaiset kontrolloivat orjien aikataulua päiväsaikaan, orjat piilotivat osan kulttuuristaan, taidoistaan ja älykkyydestään ja ottivat ne käyttöön vasta öisin.⁸ Kuten Roger Ekirch on todennut, yö mullistaa päivisin vallitsevan sosiaalisen maiseman.⁹ Työn ja monille kurjuuden täyttämä päivä muuttui silloin mahdolluuksien yöksi. Syrjäytyneille, varkailla ja köyhille sekä päivisin kovaa työtä tekeville orjille auringonlasku merkitsi vapautta.

Tarkastelen tässä artikkelissa orjien ajankäyttöä heidän jokapäiväisessä elämässään. Mitkä olivat mahdollisuudet viettää omaa aikaa, levätä ja nukkua? Minkälaiseksi orjien suhde aikaan muodostui? Käytän lähteinä 1600- ja 1700-luvun Karibian englantilaisista ja ranskalaisista sokerisaarista kertovia aikalaiskuvauksia, kuten matkakertomuksia, kirjeitä, historiallisia ja lääketieteellisiä teoksia.¹⁰

Matkakirjallisuuden, lähetykskirjallisuuden ja luonnontieteellisten teosten rajat olivat 1600- ja 1700-luvulla häilyviä, ja useimmissa teoksissa esiintyy aineksia näistä kaikista. Afrikkalaiset orjat ja heidän tapansa kiinnostivat Länsi-Intian matkoistaan kirjoittaneita henkilöitä, joista useimmat olivat lääkäreitä ja lähetyssaarnaajia. Orjista ja heidän elämästään Karibian plantaaseilla löytyy näin ollen tietoa, mutta se perustuu toisen käden lähteisiin, kuten tieto historian marginaalisista ryhmistä yleensä. Orjien oma ääni kuuluu vain ani harvoin, ja siksi orjien elämään tutustutaan useimmiten valkoihoisten eurooppalaisten jättämien lähteiden välityksellä. Tämän vuoksi eurooppalaiset ja heidän näkökulmansa tulevat esille tässä artikkelissa. He ovat läsnä myös siksi, että orjien asema plantaasiyhteiskunnassa määrittäytyi suhteessa valkoihoisiin omistajiin.

Vaikka omistajat olivat tekemisissä orjien kanssa etupäässä näiden työaikana, lähteis-

sä esiintyvät kuvaukset eivät rajoitu orjien kontrolloituun työaikaan, koska kirjoittajia leimaava etnografinen mielenkiinto kohdistui myös orjien arkielämään. On silti muistettava, että afrikkalais-karibialaiset orjayhteisöt todennäköisesti salasivat suuren osan elämästään eurooppalaisilta. Tähän salattuun alueeseen kuuluneen suuren osan heidän vapaa-ajastaan, levostaan, unestaan ja varsinkin kaikesta siitä, mitä trinidadilaisyyntyinen kirjailija V. S. Naipaul on kutsunut ”yön kuningaskunniksi”. Kyseessä on auringonlaskun jälkeinen aika, jossa vallitsevat eri säännöt kuin päivällä ja jossa orjat ovat kuninkaita.¹¹ Tämä artikkeli on yritystä lähestyä marginaalisen ryhmän kätkeyttä historiaa.¹²

Orjatyötä aamusta iltaan

Orjat tulivat Karibian sokerisaarille eri puolilta Länsi-Afrikkaa ja edustivat useita etnisiä ryhmiä. Pääosa oli alueilta, jotka nykyään kuuluvat Liberiaan, Ghanaan, Togoan, Beniniin, Angolaan ja läntiseen Nigeriaan.¹³

työhön 1700-luvun Virginiassa hahmottanut aikakäsitystä maailmankuva-käsitteen avulla. Ks. Mechal Sobel (1987) *The World They Made Together. Black and White Values in Eighteenth Century Virginia*, Princeton: Princeton University Press, 8.

8. Tämä koski esimerkiksi orjien eri plantaaseille ulottuvia ystävyys- että sukulaiverkostoja sekä varsinkin uskontoon ja magiaan liittyvää tietoa. Ks. James Walvin (2001) *Black Ivory: Slavery in the British Empire*, Oxford: Blackwell, 153.

9. A. Roger Ekirch (2006) *At Day's Close: A History of Night Time*, London: Phoenix, 227.

10. Tässä artikkelissa käsitellään englantilaista ja ranskalaista Karibiaa ja erityisesti Englannin Antiguaa, Barbadosia ja Jamaikaa, sekä ranskalaisia Martiniquen ja Saint Dominguen (Haiti vuodesta 1804) saaria. Sokerintuotanto suurine plantaaseineen leimasi 1650-luvulta lähtien Ranskan ja Englannin Karibian orjayhteiskuntia. Käsitelty ulkopuolelle jäävät siksi Karibian suurimmat saaret, espanjalainen Hispaniolan toinen puolikas Santo Domingo ja Kuuba. Espanjan saarilla sokeri oli tuote muiden joukossa, tilat olivat pieniä, ja orjilla oli enemmän vapauksia.

11. V.S. Naipaul (1969) *The Loss of Eldorado: A History*, London: Andre Deutch, 251–257.

12. Pirjo Markkolan mukaan marginaalihistoriassa tutkitaan ulkopuolisia ja syrjittyjä ryhmiä, mutta myös perinteisen historiatiiteen toisarvoisena pitämiä ilmiöitä. Ks. Jarmo Peltola & Pirjo Markkola (toim.) (1996) *Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan*, Tampere: Vastapaino, 11–12. Vaikka syrjittyjä ryhmiä on viime vuosikymmeninä tutkittu paljon, yö on edelleen jäänyt historian marginaaliin.

13. Debien (1974) 39.

Afrikkalaiset kuljetettiin Atlantin yli Länsi-Intiaan ainoastaan yhtä tarkoitusta varten, elinikäiseen pakkotyöhön plantaaseilla. Afrikkalaisten orjien työpanos plantaasitaloudessa oli ratkaiseva, koska työvoimaa oli vaikea värvätä paikallisväestön ja eurooppalaisten parista, joskin eurooppalaisten sopimustyöläisten osuus plantaasien työvoimasta oli aluksi huomattava. Etenkin 1600-luvun toisella puoliskolla yleistyneen sokerinviljelyn myötä yhä useampi plantaasinomistaja luotti afrikkalaiseen työvoimaan. Orjat tekivät sokeriruokopelloilla raskasta, monotonista työtä, johon kuuluivat istutus, kitkeminen, sokeriruo'on leikkaaminen ja puristaminen mehuksi. Sokeriplantaaseilla tarvittiin myös ammattitaitoisia orjia, esimerkiksi sokeriliuoksen keittäjiä, muurareja, seppiä ja timpureita. Lapsille, vanhuksille ja sairaille annettiin kevyempiä työtehtäviä, kuten sairaiden ja eläinten hoito. Lisäksi varakkaiden plantaasinomistajien kotitalouksissa löytyi monenlaisia tehtäviä keittiötöistä lastenhoitoon ja lakeijan töihin.

Sokeripelloilla orjat työskentelivät ankarasti ohjatuissa ryhmissä. Orjia on luonnehdittu maalaisproletariaatiksi, jonka mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä oli minimaalinen ja joka usein eli eristäytyneenä muusta yhteiskunnasta vailla etenemismahdollisuuksia. Sokerinvalmistus edusti yhtä esiteollisen ajan tehokkainta tuotantomenetelmää tiukkoine aikatauluineen ja vuoroitoinen.¹⁴ Plantaasin tuotto riippui paljolti ajoituksesta. Korjattu sokeriruoko piti saada myllyyn puristettavaksi mahdollisimman pian, jottei arvokas raaka-aine kuivuisi, ja sokeriliuosta keitettiinkin korjuuaikana läpi yön. Valmiin sokerin, melassin ja rommin kuljetus niin plantaasilta satamaan kuin satamasta eteenpäin edellytti niin ikään aikataulussa pysymistä.¹⁵ Orjat olivat näin osa tehokasta järjestelmää, jonka tarkoituksena oli tuottaa mahdollisimman paljon sokeria Euroopan kasvaville markkinoille.

Orjat tekivät töitä auringonnoususta auringonlaskuun eli noin aamukuudesta iltakuuteen. Englannin omistamalla Jamaikalla orjat söivät aamiaista pellolla yhdeksältä ja pitivät puolentoista tai kahden tunnin ruokatunnin. Aikataulu ranskalaisilla saarilla oli

muuten samanlainen, mutta päiväjärjestykseen kuului joko varhain aamulla ennen töitä tai illalla pidettävä rukoushetki, koska protestanttien käytännöstä poiketen katolisen Ranskan saarilla pyrittiin käännättämään orjat kristinuskoon.¹⁶ Korjuuaikana, joka käsitti noin puolet vuodesta, tahti tiivistyi, ja sokeriliemen puristaminen ja keittäminen tapahtui kahdessa vuorossa keskipäivästä keskiyöhön ja puolelta öin seuraavaan keskipäivään.¹⁷ Vahvimmat orjat tekivät päivätyönsä lisäksi yötyötä jopa joka toinen yö, jolloin työpäivät venyivät 18-tuntisiksi. Yötyö huonossa valaistuksessa lisäsi onnettomuusriskiä. Jos orja nukahti sokerimyllyn ääreen, sormet saattoivat joutua rattaisiin, ja ainoa tapa pelastaa hänen henkensä oli hakata käsi poikki kirveellä, joka siksi kuuluikin työpisteen vakiokalustoon.¹⁸

Työjohtajat kohtelivat halutonta työvoimaa julmasti piiskatessaan sitä parempiin suorituksiin. Plantaasien omistajien ja orjien kesken vallitsi molemminpuolinen pelko: orjat pelkäsivät työnjohtajia, omistajat puolestaan orjakapinoita. Kapinamielen välttämiseksi orjia pyrittiin pitämään töissä siinä määrin, että väsymys estäisi kapinoinnin. Orjakapinoita kuitenkin esiintyi Karibialla koko orjuuden ajan.¹⁹

Pitkät työpäivät kuumassa ilmastossa veivät voimia. Sokerinvalmistukseen 1660-luvun Barbadosella tutustunut englantilainen hattukauppias Thomas Tryon valittaa, että jatkuva kiire, meteli ja kuumuus, sokeria

14. Sokeriplantaasitaloudesta kapitalismin esiasteena, ks. Blackburn (1998) 335 ja Philip Curtin (1990) *The Rise and Fall of the Plantation Complex: Essays in Atlantic History*, Cambridge: Cambridge University Press, 42–45, 117–119.

15. Blackburn (1998) 258–260, 333. Sokerinviljelyn maantieteellisistä edellytyksistä ja aikataulusta ks. Helmut Blume (1985) *Geography of the Sugar Cane*, Berlin: Verlag Dr. Albert Bartens, 28–40.

16. Jean-Baptiste Labat (1722) *Nouveau voyage aux isles de l'Amerique II*, Hague, 213–214.

17. Jean-Baptiste du Tertre (1667–71) *Histoire générale des Antilles habitées par les François* 1667 II, Paris, 515.

18. Ekirch (2006) 174; Frank Cundall (toim.) (1939) *Lady Nugent's Journal: Jamaica One Hundred and Thirty-eight Years Ago*, London, 86.

19. John H. Parry, Philip Sherlock & Anthony Maingot (1987) *A Short History of the West Indies*, London & Basingstoke: Macmillan, 70

keitettäessä yötä päivää, saivat ihmisen vi-haiseksi.²⁰ Barbadosella asuvan orjan lau-sumaksi väitetty kommentti kuvaa osuvasti, miten ihmiset, eläimet ja kasvit valjastettiin palvelemaan orastavaa kapitalistista maail-mantaloutta. Kommentin mukaan englantilainen ei ainoastaan pakottanut orjaa työskentelemään, vaan laittoi töihin myös hevosien, aasin, puut, veden ja tuulen.²¹

Kovan hyödyntämisen seurauksena kaikki plantaasitaloudessa hyväksi käytetyt osapuolet väsyivät. Orjat uupuivat, raskaan sokerimyllyn vetäminen tappoi härkiä ja hevosia, metsät hakattiin peltojen tieltä ja maa köyhtyi.²² Tästä huolimatta työ jatkui, maanantain aamuyöstä lauantai-iltaan aina uusien miesten, hevosten ja härkien voimin, kuten sokeriplantaasin töihin osallistunut Englannin sisällissotaa paennut rojalisti Richard Ligon on todennut.²³ Sokerisaarista kertovista teksteistä välittyy tunne, ettei intensiivinen sokerinviljely uuvuttanut ainoastaan ihmisiä ja eläimiä, vaan myös maaperää ja kokonaisia saaria. Englantilainen kävijä pohti, miten väestöä voitaisiin siirtää ”loppuun käytetyiltä” pienemmiltä sokerisaarilta suuremmalle Jamaikalle, jossa vielä löytyi ravinteikasta maata.²⁴ Plantaasinomistajat kokivat stressiä ja murehtivat orjien kalleutta, korkeita veroja ja pieneneviä voittoja.²⁵ Ligon, joka ei suinkaan itse tehnyt ruumiillista työtä, piti sokerinvalmistusprosessia vaivalloisena puuhana, joka uuvutti ja lannisti maailman hyväntuulisimmatkin ihmiset ja sai heidät kaipaamaan omaan kotimaahansa lepäämään.²⁶

Orjat olivat viljelijöille merkittävä sijoitus, josta haluttiin ottaa kaikki irti. Ranskalainen lähetyssaarnaaja Isä Labat johti dominikaaniveljeskunnan omistamaa sokeriplantaasia Martiniquella ja osti itsekkin orjia. Hänen mukaansa uusia orjia tuli öljytä, kylvettä ja syöttää, jotta nämä pysyisivät terveenä. Seitsemän tai kahdeksan tunnin kuluttua orjat voitiin panna kevyeen työhön, jotta he totuisivat työn tekoon. Labat'n mukaan oli eduksi, jos joku kauemmin tilalla työskennellyt adoptoi tulokkaan, joka näin oppi plantaasin tavoille.²⁷ Tämä oli tärkeä sosiaalisaatiomuoto erityisesti vastikään Afrikasta tulleille miehille ja naisille, joilla ei aina ol-

'West Indian Village with Figures Dancing' Agostino Brunias. Bruniaksen työt antavat usein idealisoidun ja romantisoidun kuvan Karibian mustan väestön elämästä, mutta kuvaavat yksitijskohteisesti pukuja ja asusteita.

lut yhteistä kieltä isäntäväen sen paremmin kuin muidenkaan orjien kanssa.

Useat sokerinvalmistuksen parissa työskentelevät eurooppalaiset laativat kustannusarvioita siitä, kuinka paljon maata, eläi-

20. Thomas Tryon (1700) 'Of the Making of Sugar' *Tryons's Letters*, London, 201.

21. Anon (1676) *Great Newes from the Barbadoes*, London, 6.

22. Ks. David Watts (1987) *The West Indies: Patterns of Development, Culture and Environmental Change since 1492*, Cambridge: Cambridge University Press, 197.

23. Ligon (1657) *A True & Exact History of Barbados*, London, 91.

24. Richard Blome (1672) *A Description of the Island of Jamaica; with the Other Isles and Territories in America, to which the English are related, viz. Barbados, St. Christopher, Nevis*, London, 5.

25. Edward Littleton (1689) *The groans of the Plantations; or a true account of their grievous and extreme sufferings by the heavy impositions upon sugar and other hardships relating more particularly to the island of Barbados*. London.

26. Ligon (1657) 117.

27. Labat (1722) 143–145.

miä ja orjia kannattava plantaasi tarvitsi ja kuinka paljon heidän ylöspitonsa vaati. Orjia kohdeltiinkin kuin työjuhtia, ja he joutuivat joskus kiertämään jatkuvaa kehää raskasta sokerimyllyä vetäen, jos sen pyörittämiseen ei ollut käytettävissä eläimiä tai tuulimyllyä. Ligon selittää sokerinvalmistusta kuvaillessaan että plantaaseilla oli tapana ”kasvattaa neekereitä, hevosia ja karjaa”.²⁸ Tämän kaltainen rinnastus kuvaa sokerinviljelijöiden käsitystä orjista työjuhtina. Orjia kohdeltiin heitä kaupattaessa kuin eläimiä; heidän kehonsa öljyttiin ja ostajat tutkivat heidän lihaksiaan ja hampaitaan. Plantaaseilla omistajat polttivat orjan ihoon oman leimansa. Karkaaminen johti ankariin rangaistuksiin.²⁹

Kun kovaan työhön ja epäinhimillisiin rangaistuksiin vielä lisätään aliravitsemus ja seksuaalinen hyväksikäyttö, orjien elämä vaikuttaa sietämättömältä. Miten he selvisivät plantaaseilla ja onnistuivat jopa kehittämään omaleimaisen karibialaisen kulttuurin? Vaikka orjien kuolleisuus oli korkea, jotkut elivät vanhaksi, ansaitsivat jopa rahaa ja hankkivat erityistaitoja, jotka paransivat heidän asemaansa. Kaikesta päätellen orjien oma aika ja erilaiset selviytymisstrategiat auttoivat heitä säilyttämään ihmisarvonsa ja sopeutumaan olosuhteisiin.

Selviytymisstrategioina on mainittu tahallinen huolimattomuus, teeskennelty type-ryys ja laskelmoitu laiskuus.³⁰ Myös väsymys ja haluton olemus olivat tapa ilmaista passiivista vastarintaa orjuutta kohtaan. On helppo ymmärtää, etteivät orjat suoneet suurimpia voimavarojaan ja kykyjään isännilleen. Orjien väsymys oli osin harkittua, mutta monet heistä olivat väsyneitä varmasti myös siksi, että he säästivät parhaan osaamisensa vapaa-ajan toimille, jotka suoritettiin vasta auringonlaskun jälkeen.

Oma aika ja oma työ

Orjat joutuivat jatkuvasti taistelemaan oikeudesta vapaa-aikaan, mutta useimmat viljelijät ymmärsivät, että se oli tärkeää työmotivaation kannalta.³¹ Ajankäyttöön liittyi omistajien ja orjien välisiä konflikteja ja neuvotteluja, ja orjat onnistuivat monissa tapauksissa puolustamaan epävirallista oikeuttaan

viettä vapaa-aikaa.³² Sunnuntai oli lähes poikkeuksetta vapaapäivä. Englantilainen kirkonmies toteaa kirjeessä piispalle, että sunnuntai oli orjien oma, *peculiarly their own*, jolloin he saivat vapaasti tehdä mitä halusivat.³³ Useimmilla plantaaseilla oli tapana antaa orjille myös lauantai-iltapäivä vapaaksi ainakin muina kuin korjuuaikoina.

Arkisin vapaus koitti työpäivän jälkeen. Pimeän tullen orjat viettivät perhe-elämää, huvittelivat, osallistuivat uskonnollisiin menoihin ja viljelivät omia puutarhapalstojaan. Viime vuosisadalla haastateltu entinen orja kertoo, että orjat vihasivat nousevaa aurinkoa, koska se merkitsi uutta työpäivää, ja he olivat iloisia auringon laskeutessa.³⁴ Niinä noin 12 tuntina vuorokaudessa, jolloin orjat olivat vapaina, he elivät omaa elämäänsä, josta isännät eivät välttämättä tienneet paljoakaan.

Orjien mökit ja heidän puutarhansa olivat isännän valvonnassa mutta ne muodostivat käytännössä heidän oman tilansa. Orjat asuivat plantaasin alueelle riveihin rakennetuissa itse rakentamissaan asumuksissa, naimattomat miehet parakeissa ja perheet mökeissä perhekunnittain. Isä Labat'n mukaan asumukset olivat siistejä. Niukkaan kalustukseen saattoi kuulua matto, jota käytettiin makuualustana, kattila ruuanvalmistusta varten ja kalebasseja, joissa säilytettiin vettä.³⁵

Orjien majoihin liittyi usein pieni puutarha. Lisäksi orjille myönnettiin usein kauempana sijaitsevia palstoja omaa ruuantuotant-

28. Ligon (1657) 113; Blackburn (1998) 324–325.

29. Hans Sloane (1707) *A Voyage to the Islands of Mad-
era, Barbados, Nieves, St. Christopher and Jamaica
with the Natural History of the Herbs, Trees, Four-Foot-
ed Beasts, Fishes Insects, Reptiles, etc.* 1, London,
xlvii.

30. Thornton (1998) 274; Parry, Sherlock & Maingot
(1987) 70.

31. Blackburn (1998) 347–348.

32. Hilary McD Beckles (2001) 'War Dances. Slave
leisure and anti-slavery in the British-colonised Carib-
bean' teoksessa Verene Shepherd (toim.) *Working
Slavery Pricing Freedom. Perspectives from the Carib-
bean, Africa and the African Diaspora*, Oxford: James
Currey Publishers, 229.

33. Robert Robertson (1730) *A Letter to the Bishop of
London*. Ks. Blackburn (1998) 348.

34. "We hated to see da sun rise in slavery time cause
it meant anudder hard day, but den we wus glad to
se it go down again", Ekirch (2006) 234.

35. Labat (1722) IV, 167; Sloane (1707) xlvii.

toa varten. Yleisin vapaa-ajanviettomuoto oli työ omilla maapalstoilla. Vaikka joillain plantaaseilla orjia ruokittiin Pohjois-Amerikasta tuodulla ruualla, varsin yleinen käytäntö oli, että orjat tuottivat ruokansa omilla palstoillaan, joko työlle erikseen varattuna aikana tai vapaa-ajallaan.³⁶ Lisäksi orjien viljelmät olivat yleisempiä englantilaisten hallussa olevilla saarilla kuin ranskalaisten, koska orjien asemaa säätelevän *Code noir* (1685) mukaan omistajien velvollisuus oli ruokkia orjat.³⁷ Käytännössä myös ranskalaisaarten orjat pitivät puutarhapalstoja. Joskus palstat olivat orjien asumusten läheisyydessä, toisinaan kauempana, jolloin myös matkoihin kului aikaa. Barbadosella on edelleen *Negro field* tai *Negro ground*-nimisiä paikkoja, jotka kertovat puutarhapalstojen aikaisemmasta sijainnista.³⁸ Omille viljelmille oli aikaa keskimäärin puolitoista päivää viikossa: sunnuntaisin, lounasaikaan ja lauantai-iltapäivisin korjuuajan ulkopuolella.³⁹

Orjat kasvattivat maissia, bataattia, kas-savaa, papuja, jamssia, Afrikasta 1660-luvulla tuotua durraa sekä eurooppalaisperäisiä vihanneksia. Usein koko perhe osallistui palstaviljelyyn, osoittaen isäntäväkeä hämmästyttävää ahkeruutta ja innostusta.⁴⁰ Joissain tapauksissa kasvatettiin sikoja ja pidettiin kanoja, jotta lapsille saatiin kananmunia.⁴¹ Sekä ranskalainen lähetyssaarnaaja Jean-Baptiste du Tertre että Jamaikalla pari vuotta kuvernöörin lääkärinä viettänyt tohtori Hans Sloane ovat kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka paljon orjat rakastivat lapsiaan, vaikka nämä olivatkin ”ikuisesti orjia”.⁴²

Sekä orjat itse että heidän isäntänsä pitivät orjien omaa viljelyä hyödyllisenä asiana. Vaikka orjat joutuivatkin tekemään ylimääräistä työtä, he saivat näin laadukkaampaa ruokaa ja onnistuivat lisäksi luomaan pohjaa itsenäiselle taloudelliselle toiminnalle. Käytäntö merkitsi säästää plantaasinomistajille. Samalla kun he vapautuivat velvollisuudesta hankkia ruokaa orjilleen, he kuitenkin mahdollistivat näiden omatoimisuuden, mikä orjuuden lakkauttamisen jälkeen helpotti entisten orjien siirtymistä pienviljelijöiksi.

Vaikka orjien maa kuului muodollisesti plantaasiin, siitä tuli vähitellen orjien käytössä olevaa omaisuutta, joka jopa periytyi sukupolvelta toiselle. Orjat kiintyivät ymmärrettävistä syistä maa-alueisiinsa, ja reagoivat voimakkaasti siihen, jos heidän käyttöoikeuttaan ei kunnioitettu. Lainoppineen John Jeremien mukaan orja muuttui niin veltoksi ja piittaamattomaksi, ettei hänestä enää ollut mitään hyötyä omistajalleen, mikäli orjan huolellisesti viljelemä palsta riistettiin häneltä.⁴³ Tällaiset esimerkit osoittavat, että orjilla oli tiettyä neuvotteluvaraa hankkia itselleen oikeuksia. Jos orja koki, ettei hänellä ollut enää mitään menetettävää, ruoskinnan, korvien amputoimisen ja ihon polttamisen kaltaiset rangaistukset eivät enää tuottaneet haluttua tulosta.

Hyvin hoidetut palstat tuottivat sen verran ylijäämää, että orjat saattoivat myydä osan sadosta. Näin kehittyivät koko Länsi-Intian alueella yleiset sunnuntaimarkkinat, jonne tultiin myymään, ostamaan ja vaihtamaan tavaraa. Orjien lisäksi markkinoille osallistui muun muassa juutalaisia kauppiaita, joiden ei kristittyjen lailla tarvinnut pyhittää sunnuntaita lepopäivänä.⁴⁴

36. du Tertre (1667) II, 518; Debien (1974) 179–184. Tapa oli yleisempi suuremmilla saarilla, kuten Jamaikalla ja Saint Dominguella, joilla oli enemmän tilaa viljelmille. Pieniä saaria, joilla orjien omalla viljelyllä oli orjien ruuan kannalta pienempi merkitys, oli Barbados ja Antigua.

37. *Code noir* (1685) oli Ludvig XIV orjuutta Ranskan siirtomaissa säätelevä laki.

38. Jerome Handler (1972), 'An archaeological investigation of the domestic life of plantation slaves in Barbados', *Barbados Museum Historical Society Journal*, 34, 64–72.

39. Barbara Bush (1990) *Slave Women in Caribbean Society 1650–1838*, London: James Currey, 47.

40. Woodville K. Marshall (2003) 'Provision Ground and Plantation Labour', teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 475.

41. Jerome Handler (toim.) (1967) 'Father Biet's visit to Barbados in 1654', *Journal of the Barbados Museum Historical Society* 32, 66.

42. du Tertre (1667) II, 510, Sloane (1707) lviii.

43. John Jeremie (1831) *Four Essays on Colonial Slavery*, London, 78. Ks. Bush (1990) 48.

44. Sidney Mintz & Douglas Hall (1991) 'The Origins of the Jamaican Internal Market System' teoksessa Hilary Beckles & Verene Shepherd (toim.) *Caribbean Slave Society and Economy*, New York: New Press, 330.

Pitkät jonot matkalla lähimpään kaupunkiin markkinapäivinä olivat tavallinen näky.⁴⁵ Orjina työskentelevät miehet ja naiset myivät pääasiassa omaa tuotantoaan, enimmäkseen maataloustuotteita ja eläimiä. Markkinoilla oli myös kauppiaita, jotka myivät kotitaloustarvikkeita, vaatteita ja kenkiä. Myyntiä yritettiin rajoittaa siten, että vuonna 1735 orjien sallittiin myydä viljelemiään maataloustuotteita sekä tuoretta kalaa, maitoa ja siipikarjaa. Rajoitusten tarkoituksena oli estää varastetun tavaran kauppa. Myöhemmin sallittu valikoima laajeni.⁴⁶ Joissain tapauksissa orjat osoittautuivat erinomaisiksi kaupankäyjiksi. Jamaikalaisella sokeriplantaasilla työskennellyt Phibbah-niminen nainen, jonka tietä on voinut tasoittaa se, että hänellä oli suhde isäntänsä kanssa, osti ja myi hevosia ansaiten liiketoimillaan niin paljon rahaa, että saattoi lainata sitä omistajalleen.⁴⁷ Jamaikalla vuonna 1774 liikkuvasta rahasta jopa noin 20 % oli orjien käsissä.⁴⁸ Orjien kaupankäynti soi heille mahdollisuuden myydä itsenäisesti tavaraa, jota heidän isänsä eivät halunneet ostaa tai joka peräti oli heiltä varastettu, tai ostaa tuotteita, jota omistajat eivät olisi sallineet heille, kuten ylellisyystavaroita tai alkoholijuomia.

Kuten orjien oma aika yleensä, markkinat pyrittiin saamaan valvonnan piiriin. Ranskalaisilla saarilla *Code noir* kielsi markkinat, mutta niiden merkitys esimerkiksi Saint Dominguen kaupankäynnille oli niin merkittävä, että saaren ranskalaiset viranomaiset onnistuivat saamaan aikaan muutoksen lakiin.⁴⁹ Siirtomaaviranomaiset pelkäsivät kokoontumisten luovan maaperää kapinoille ja yrittivät tiukentaa valvontaa ja aikarajoituksia määräämällä, että markkinat loppuisivat kymmeneltä. Englantilaisessa Antiguassa säädettiin vuonna 1714 laki, jonka tarkoituksena oli valvoa orjien mahdollisia salaliittoja ja muuta maallista toimintaa pyhäpäivinä.⁵⁰ Laki osoittautui kuitenkin epäonnistuneeksi, ja se kumottiin kuuden vuoden kuluttua.⁵¹

Sunnuntaimarkkinoilla vaihdettiin uutisia, syötiin, juotiin, pelattiin, laulettiin ja tanssittiin. Markkinat olivat tilaisuus parantaa taloudellista tilannetta, hankkia uusia kykyjä ja tietoa sekä luoda verkostoja, jotka

lisäsivät niin orjien riippumattomuutta kuin yhteisyyden ja yksilöllisyyden tunnetta. Ne olivat myös keino luoda uusia sosiaalisia ja taloudellisia malleja, joiden seurauksena sokerisaarille kehittyi merkittävä varjotalous. Sunnuntaimarkkinat tarjosivat myös tilaisuuden näyttäytyä. Osallistujat, jotka töissä pukeutuivat vaatimattomasti ja niukasti, toisinaan pelkkiin lannevaatteisiin, esiintyivät markkinoilla parhaisiinsa pukeutuneena. Useat kirjoittajat mainitsevat orjien kiinnostuksen kauniisiin ja näyttäviin vaatteisiin, ja muihin ylellisyystavaroihin, joita hankittiin ansaituilla rahoilla.⁵² Ne, joilla oli varaa, tekivät parhaansa näyttääkseen mahdollisimman edustavalta ja kehittivät näin afrokaribialaista estetiikkaa materiaalsen kulttuurin puitteissa.

Sunnuntain asema markkinapäivänä ja aikana, jolloin tehtiin omia töitä, vakiintui nopeasti. Jamaikalla kuvernöörin sihteerinä 1750-luvulla toiminut Edward Long arveli, ettei sunnuntai ollut orjille mikään lepopäivä, vaikka se sellaiseksi oli tarkoitettukin. Päinvastoin, orjat väsyttivät itsensä sunnuntaisin enemmän kuin minään muuna viikonpäivänä. Longin mielestä edes aamupäivä tuli viettää uskonnollisissa merkeissä. Kun kerran iltapäivää ei vietetty kristillisen lepopäivän tapaan, oli parempi hoitaa omia palstoja kuin vetelehtiä joutilaana, rellestä ja juopotella. Lisäksi Long ehdotti markkinapäiväksi torstaita, mikä hyödyttäisi kris-

45. Gad Heuman & James Walvin (2003) 'Slave Economy and Material Culture' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 467.

46. Sidney W. Mintz (2003) 'Origins of the Jamaican Market System' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 533.

47. Walvin (2001) 72.

48. Mintz (2003) 534.

49. Gwendolyn Midlo Hall (1991) 'Saint Domingue' teoksessa Hilary Beckles & Verene Shepherd (toim.) *Caribbean Slave Society and Economy*, New York: New Press, 164–165.

50. *Code Noir* oli voimassa kaikissa Ranskan siirtokunnissa, kun taas Englannin siirtokunnissa saarten omat paikallisparlamentit saattoivat säätää omaa saarta koskevia orjalakeja.

51. Blackburn (1998) 347.

52. Roderick A. McDonalds (2003) 'Independent Economic Slave Production' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 499.

Tanssiva pariskunta. 'Negre et negresse de la Martinique dansant la Chica'. J. Lachaussee Agostino Bruniaksen mukaan 1805. Agostino Brunias oli italiainen taiteilija, joka oleskeli Karibian alueella vuosien 1765–96 välisenä aikana.

tittyjä kauppiaita, jotka menettivät hyvät kaupantekotilaisuudet juutalaisille.⁵³ Longin huoli kristittyjen kauppiaiden menetetyistä mahdollisuuksista osoittaa, että orjia pidettiin merkittävänä ja maksukykyisenä asiakaskuntana.

Elämää yöllä

Koska viikon ainoa vapaapäivä, sunnuntai, vietettiin usein markkinoiden merkeissä, omien palstojen viljelyyn ei jäänyt paljoakaan aikaa. Palstoilla työskenneltiin usein iltaisin ja öisin. Omistajien päiväsaikaan laiskoiksi moittimat orjat viettivät kaiken kaikkiaan aktiivista yöelämää. Yöllä käytiin kalassa ja ravustamassa, kyläiltiin tuttujen luona ja vietettiin aikaa yhdessä. Orjien vilkkaan yöelämän vuoksi *nigger day time* oli tavallinen yötä kuvaava ilmaus Virginian orjien parissa.⁵⁴ Omistajat valittivat, että orjat, jotka päivällä väittivät olevansa liian sairaita työskentelemään, kävelivät öisin kilometrikaupalla. Sekä miehet että naiset saattoivat kulkevat pitkiä matkoja yöretkillään. Vaikka omistajat toisinaan ostivat orjia, jotta mies ja vaimo pääsisivät elämään puolisonsa kanssa, pariskunnat saattoivat asua kaukana toisistaan. Lähteet kertovat orjista, jotka karkasivat päästäkseen tapaamaan muilla plantaaseilla eläviä perheenjäseniä, sukulaisia ja ystäviä.⁵⁵ Heidän kulke-

mistaan toki valvottiin, ja heidän oli pidettävä mukanaan lupaa, joka salli heidän jättää tilan, mutta orjat eivät olleet vankeja, vaan kävivät tapaamassa ystäviä ja sukulaisia sekä muilla plantaaseilla että kaupungissa. Hillitäkseen orjien yöjuoksuja omistajat alkoivat levittää kummitustarinoita ja lähettivät työnjohtajat esittämään henkiä valkoiisiin lakanoihin sonnustautuneina.⁵⁶

Yö oli tanssien ja juhlien aikaa. Musiikki ja tanssit olivat aluksi pääosin afrikkalaisia, mutta mitä pidemmälle kreolisaatio eteni, sitä enemmän mukaan tuli eurooppalaisia aineksia.⁵⁷ Laulu, jonka esilaulaja aloitti muiden yhtyessä kertosäkeeseen, oli tärkeä osa musiikkia. Tanssi mainitaan orjien rakaimmaksi harrastukseksi. Ei ollut tavatonta, että miehet ja naiset kävelivät pitkän matkan osallistuakseen juhliin lauantai-iltona, sen sijaan että olisivat käynyt levolle työpäivän jälkeen. Tansseihin, jotka yleensä

53. Edward Long (1774) *The History of Jamaica II*, London, 492; Mintz (2003) 538. Markkinat siirrettiin 1800-luvun alussa joillakin englantilaisilla saarilla torsiaksi ja lauantaiksi, orjien vastustuksesta huolimatta.

54. Sobel (1987) 33.

55. Gad Heuman & James Walvin (2003) 'Family Gender and Community' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 248.

56. Ekirch (2006) 256.

57. Walvin (2001) 147.

alkoivat kahdeksan maissa ja jatkuivat läpi yön, tultiin läheltä ja kaukaa, luvalla ja luvattomasti. Labat'n mukaan orjat jakoivat tanssia useita tunteja yhteen menoon ja tanssit saattoivat jatkua koko viikonlopun.⁵⁸ Eurooppalaiset pitivät orjien tansseja säädttöminä. Tohtori Sloane paheksui Jamaikalla nähtyä tanssista kuvaillessaan tanssijoiden voimakasta liikehdintää lehmän häntä takapuoleen kiinnitettynä.⁵⁹ Orjien musiikkalisista kyvyistä kirjoitettiin ihailevaan sävyyn, vaikka rytmi oudoksutti kuulijoita.⁶⁰ Musiikin pohjana olivat rummut ja tamburiinit, mutta mukaan tuli pian myös eurooppalaisia vaikutteita kuten viulu. Vähitellen eri aineksista kehittyi rikas karibialainen musiikkikulttuuri.

Vapaa-aika, erityisesti tanssit, oli keino ylläpitää omaa kulttuuria.⁶¹ Kuten Hilary Beckles on todennut, sekä afrikkalainen että kreolisaation tuloksena syntynyt viihde olivat merkittäviä mustan kulttuurin ilmentymiä.⁶² Afrikkalais-karibialaisten omaan kulttuuriin on myös olennaisesti kuulunut orjuuden vastustaminen. Sen äärimmäisin muoto olivat orjakapinat, jotka alkoivat kun kapinalliset kutsuttiin kesken yötä kokoonrummutuksella. Kapina saattoi johtaa siihen, että sokerinomistajat ja heidän perheensä raa'asti surmattiin. Orjien yöllinen rummutus herätti kauhua valkoisissa, vaikka kysymyksessä olisi ollut täysin rauhanomainen toiminta. Barbadosella kiellettiinkin vuonna 1688 rumpujen käyttö, mistä voi päätellä, että rummutus edusti valkoiselle väestölle nimenomaan kapinahenkeä.⁶³

Öisin vietettiin myös uskonnollisia menoja. Henkimaailmalla oli tärkeä osa afrikkalaisten ja afrokaribialaisten elämässä. Karibialaiset orjat tulivat varsin laajalta alueelta Länsi-Afrikassa ja edustivat useita uskontoja, jotka Karibian saarilla saivat uusia aineksia.⁶⁴ Sekä Igbo että Yoruba-kansojen uskonnolla on ollut voimakas vaikutus koko Länsi-Intiassa, kun taas Dahomeyn voodoo perinne jatkui erityisesti Saint Dominguen saarella. Monissa afrikkalaisissa uskonnoissa palvottiin esi-isiä ja uskottiin, että henkimaailmassa olevat esi-isät ja äidit auttavat maan päälle jääneitä jälkeläisiään. Tämän vuoksi kuolleita kunnioitettiin hautaamalla

heidän mukanaan sokeria, rommia, tupakkaa tai sytytetty piippu.⁶⁵ Yleinen käsitys oli, että vainajan sielu pääsi takaisin kotiseudulle Afrikkaan, vapauteen. Hautajaisrituaaleihin kuuluivat itku, musiikki ja tanssi.

Raja orjien harjoittaman uskonnon ja magian välillä on lähdeteksteissä epäselvä, koska eurooppalaiset pitivät kaikkea afrikkalaisten uskonnollista toimintaa pakanuutena ja magiana. Vaikka afrikkalaisten ja eurooppalaisten uskonnoilla on eroja, yhteistä niille ovat määrätty peruslähtökohdat, esimerkiksi ajatus joillekin yksilöille ilmes-tyksen tai rituaalin avulla avautuvasta henkimaailmasta.⁶⁶ Eurooppalaiset pitivät kuitenkin afrikkalaisten uskontoa magiana ja pyrkivät takavarikoimaan heidän rumpujaan. Sloanen mielestä orjien uskonnolliset seremoniat olivat sangen kaukana jumalanpalveluksesta, koska niihin liittyi niin paljon hänen säädöttömänä pitämäänsä tanssia ja musiikkia.⁶⁷

Orjien öiset uskonnolliset kokoontumiset Barbadosella herättivät levottomuutta valkoisessa väestössä. Eurooppalaisten noituutena pitämä *obeah* oli salainen, valkoisilta suljettu maailma.⁶⁸ Itse asiassa *obeah* oli sekoitus eri kansojen uskontoa, noituutta ja parantamismenetelmiä. Sitä harjoitettiin öisin, koska henkien uskottiin olevan silloin liikkeellä. Jokaisella plantaasilla oli noituuden taidot hallitseva *obeah*-mies tai -nainen. Nämä houkuttelivat orjia yöllisiin kokoontumisiin, joissa, ainakin valkoisten mielikuvissa, suunniteltiin karkaamista ja isäntävään vahingoittamista. Pelko ei ollut täysin vailla perustaa. Kun Antiguassa valmisteltiin kapinaa vuonna 1736, paikallinen *obeah man* toimitti yöllisiä rituaaleja kapinallisten hyväksi.⁶⁹ Lisäksi parantajien kasvilääketieteen ja myrkyllisten kasvien tuntemus aiheutti pelkoa myrkytetyksi tulemisesta.

Useimmat eurooppalaiset kommentoivat afrikkalaisten noituutta. Ymmärrettävistä syistä asia vaivasi erityisesti lähetyssaarnaajien mieltä. Isä Labat'ta pelotti orjien noituus, jota hän yritti ehkäistä takavarikoimalla sen harjoittamisessa käytettäviä välineitä, esimerkiksi amuletteja ja fetissejä, joita käytettiin karkottamaan pahoja henkiä ja varkaita. Labat kuvailee miten hänen palveluk-

sessaan ollut afrikkalainen poika onnistui saamaan aikaan sadetta kolmen appelsiinin ja appelsiinipuoksen avulla. Poika oli Labat'n mukaan oppinut taidon laivamatkalla Afrikasta.⁷⁰ Englantilainen pappismies Morgan Godwyn puolestaan valittaa, kuinka orjat Barbadosella yrittivät tanssillaan saada aikaan sadetta omille viljelmilleen, pikemminkin kuin omistajien plantaasiviljelmille.⁷¹

Valkoisten erityisesti vieroksuma *obeahin* muoto oli 1700-luvulla Jamaikalle tullut *myalism*, joka perustui perinteiseen länsiafrikkalaiseen uskontoon.⁷² Päämääränä oli yhteisöä uhkaavien pahojen henkien tunnistaminen ja karkottaminen. *Myal*-yhteisön jäsenyys merkitsi sen jäsenille haavoittamattomuutta ja kykyä puolustautua valkoisia vastaan. Rituaaleja, jotka suoritettiin puun juurella, johtivat henkien kanssa yhteyttä hakevat mies- tai naispuoliset *myal*-tohtorit. Osallistujat rummuttivat ja tanssivat, kunnes joutuivat transsiin. Menoihin kuului huumaaivien aineiden käyttö, jotka auttoivat transsiin tai uneen vaipumisessa. Menojen tarkoituksena oli voittaa pahat henget, joiden ansiosta orjuuteen oli jouduttu. Orjien kokemus onneton kohtalo – vangituksi tuleminen Afrikassa, Atlantin ylitys orjalaivassa ja orjuuden kauhut Karibialla – oli sellainen murhenäytelmä, että sen aiheuttajaksi oli helppo kuvitella pahat henget.⁷³

Vaikka plantaasinomistajat eivät pitäneet orjien yöllisistä kokoontumisista eivätkä varsinkaan ”pakanallisista menoista”, he eivät näytä pystyneen rajoittamaan niitä mainittavasti. Ensinnäkin orjien toimia öisin oli vaikea valvoa, ja toiseksi orjien oikeuksien rajoittaminen ei aina ollut järkevää, koska näiden passiivinen vastarinta osui omistajien arimpaan kohtaan, taloudelliseen tuottavuuteen. Tämän vuoksi orjien parissa suurta arvostusta nauttiviin henkimaailman asioihin erikoistuneisiin henkilöihin suhtauduttiin suvaitsevaisesti.⁷⁴ Nämä päivisin pelolla muiden parissa raatavat orjat muuttuivat yöllisissä menoissa mahtaviksi papeiksi, profeteoiksi tai noidiksi, jotka käyttivät merkittävää valtaa oman yhteisönsä piirissä.

Ne, jotka pitivät henkimaailmassa liikkuamista mahdollisena, saattoivat jopa ymmär-

tää asian kirjaimellisesti. Monessa afrikkalaisessa kulttuurissa vallinnut käsitys, että sielu kuoleman jälkeen pääsi takaisin kotimaahan esi-isien ja äitien luo, sai toisinaan traagisia seurauksia. Ei ollut tavatonta, että työnjohtaja aamulla löysi kauhukseen joukon itseltään hengen riistäneitä orjia. Itsemurha oli äärimmäinen keino paeta sietämätöntä tilannetta, josta ei nähty muuta ulospääsyä. Uusi tilanne loi uudenlaisia käyttäytymismalleja, jotka eivät olisi tulleet kysymykseenkään Afrikassa. Eurooppalaiset pitivät esimerkiksi Igbo-kansaan kuuluvia orjia erityisen taipuvaisena itsemurhaan, vaikka Igbojen kulttuurissa, kuten suurimmassa osassa Afrikkaa, itsemurhaa pidettiin tuomittavana tekona.⁷⁵ Omistajat, jotka olivat investoineet orjiin suuria summia, pyrkivät ehkäisemään itsemurhia muun muassa esittelemällä kuolleen orjan päätä sei-

58. Labat (1722) II, 154.

59. Sloane (1707) xlix.

60. Ligon (1657) 50.

61. Orjilla oli plantaaseille saapuessaan harvoin yhteistä kieltä, koska he edustivat eri heimoja ja eri kieliryhmiä. Joiden tutkijoiden mielestä afrikkalainen kulttuuri säilyi Amerikassa, kun se toisten mielestä oli liian heterogeeninen siirtyäkseen mantereelta toiselle. Ks. Thornton 1998, 183. David Northrup tarjoaa katsauksen Atlantin alueen afrikkalaisesta kulttuurista ja identiteetistä käydystä keskustelusta artikkelissa 'Igbo and Myth Igbo. Culture and ethnicity in the Atlantic world, 1600–1850', teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) (2003) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 682–685.

62. Beckles (2001) 223–224.

63. Beckles (2001) 228.

64. Thornton (1992) 262.

65. Sloane (1707) xiviii.

66. Thornton (1998) 135.

67. Sloane (1707) lvi.

68. Sylvia R. Frey & Betty Wood (2003) 'The Americas: The Survival of African Religions' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 399.

69. Ekirch (2003) 157–158.

70. Labat (1722) I, 163–165.

71. Morgan Godwyn (1680) *The Negro's and Indians's Advocate. Suing for their Admission into the Church*, London. Ks. Frey & Wood (2003) 393.

72. Frey & Wood (2003) 401.

73. Walvin (2001) 157.

74. Frey & Wood (2003) 399.

75. Michael A. Gomez (2003) 'The Igbo Response to Enslavement' teoksessa Paul E. Lovejoy & David V. Trotman (toim.) *Trans-Atlantic Dimensions of the Ethnicity in the African Diaspora*, London, New York: Continuum, 86–93.

pään päässä näyttääkseen että vainaja ei suinkaan ollut lähtenyt mihinkään kuolemaan jälkeen.⁷⁶

Elämä plantaasilla ja itsemurha eivät olleet ainoat vaihtoehdot. Yön pimeys tarjosi myös mahdollisuuden karata plantaasilta. Varsinkin suuremmilla saarilla vuoret tarjosivat enemmän piilopaikkoja lainsuojattomille karkulaisyhteisöille. Karkulaiset, joita englanniksi kutsuttiin nimellä *marroon*, elivät omissa yhteisöissään, toisinaan yhdessä alueen alkuperäisväestön kanssa ja kävivät sotaa järjestäytyntä siirtomaayhteiskuntaa vastaan.⁷⁷ Vaikka karkulaisyhteisöt arvostivat kaikkea afrikkalaista, ne noudattivat erilaista dynamiikkaa kuin yhteiskunnat Afrikassa, jossa monen etnisen ryhmän edustajat eivät välttämättä olisi kohdanneet.⁷⁸ Näiden yhteiskuntien olemassaolo samoin kuin orjien passiivinen vastarinta ja itsemurhat pakottivat plantaasinomistajat kiinnittämään huomiota orjien hyvinvointiin.

Kaukonäköisimmät sokerinviljelijät alkoivat kohdella orjiaan hieman paremmin 1700-luvulle tultaessa. Vuosisadan puolivälissä sokeriplantaasin hoidosta ohjekirjan kirjoittanut Samuel Martin suositteli ”rationaalista kohtelua”; hänen mukaansa orjia tuli kohdella lempeästi mutta lujasti. Karja, muulit, hevoset ja ”neekerit” muodostivat Martinin mukaan plantaasin ”hermoston”, minkä vuoksi riittävä ravinto, kuivat asuin-sijat ja jopa anteliaisuus maksoivat vaivan.⁷⁹ Isä Labat puolestaan arveli, että orjien itsemurhia voitiin ehkäistä jos orjia kohdeltiin ystävällisesti, näin he unohtaisivat kotimaansa ja onnetoman asemansa.⁸⁰

Sairastaminen tai sairaaksi tekeytyminen olivat orjille keino saada vapaa-aikaa. Plantaasiorjien terveydentila oli yleisesti ottaen huono. Väsymyksen, aliravitsemuksen ja huonon hygienian seurauksena orjat kärsivät monenlaisista vaivoista. Kenneth Kiplen mukaan orjat kärsivät infektioautien, kuten keltakuumeen ja kurkkumädän lisäksi monenlaisista puutostaudeista, kuten keripukista, pellagrasta ja beriberistä. Lisäksi orjat sairastivat tuberkuloosia, lepraa ja isorokkoa.⁸¹ Sekä isännät että heidän palkkaamansa lääkärit pyrkivät pitämään orjat töissä niin pitkään kuin mahdollista, ja naiset te-

kivät usein töitä pellolla synnytykseen asti. Silti lähes kaikilla plantaaseilla osa orjista (15%–40%) kuului kategoriaan ”työhön kelpaamattomat” joko tilapäisen sairauden, invaliditeetin tai iän vuoksi.⁸² Paikalliset lääkärit neuvoivat, miten orjat sai pidettyä terveinä. Jamaikalla ammattiaan harjoittava tohtori Trapham suositteli orjille annettavaksi rommia jos nämä kastuivat sateessa. Rommi ei ainoastaan lämmittänyt, vaan paransi mielialaa ja innosti näin orjan tanssimaan, mikä taas paransi kuntoa ja työkykyä.⁸³

Useimmiten lääkäreiden antama hoito, joka käsitti muun muassa suoneniskentää ja puhdistuskuureja oksetusaineiden avulla, lienee aiheuttanut enemmän haittaa kuin hyötyä. Eurooppalaisten lääkärin ohella orjia hoitivat afrikkalaiset parantajat. Afrikkalaiset toivat mukanaan kotimaastaan lääketieteellistä osaamista, jota usein käytettiin hyväksi plantaaseilla joko salaa tai omistajien luvalla. Hoitokeinoihin kuului kuppautta, kylpyjä ja erilaisten lääkeyrttien käyttöä.⁸⁴ Kultarannikon afrikkalaiset toivat mukanaan myös rokotustekniikoita.⁸⁵ Afrikkalaisten mukanaan tuomia parantamiseen, maanviljelyyn ja käsitöihin liittyviä taitoja ei juuri arvostettu, orjayhteisöä lukuun ottamatta, varhaisissa plantaasiyhteiskunnissa, joissa suurin osa joutui peltotöihin.⁸⁶

Uni ja sen puute

Vaikka eurooppalaiset ihmettelivät orjien kykyä ilmestyä pellolle ajoissa valvotun yön jälkeen, orjat toki myös nukkuivat. Kuten uni yleensä, orjien uni näkyy lähteissä vain ohimenevinä mainintoina. Unen tuoma unohtus oli tervetullut orjuudessa eläville, jotka nukkuessaan saattoivat unohtaa asemansa. Erilaiset sananlaskut kertovat unen tasa-arvoisesta luonteesta. Uni asetti kuninkaan ja paimenen samalle tasolle, ja sitä pidettiin erityisen siunauksellisena ruumiillista työtä tekeville. Jamaikalaisen sananlaskun mukaan unella ei ole isäntää, ”Sleep hab no Massa”.⁸⁷

Ekirch on tutkiessaan unen laatua ja merkitystä historiassa havainnut, että esiteollisen ajan unirythmi poikkesi jälkiteollisesta. Ekirchin mukaan unen laatu muuttui teollisen ajan keinovalaistuksen myötä. Hän ha-

luaakin kyseenalaistaa usein esitetyn käsityksen, jonka mukaan esiteollisen yhteiskunnan ihmiset nukkuivat rauhallisen, yhtenäisen yön. Ominaista esiteollisen ajan unelle oli, että ihmiset nukkuivat kahdessa jaksossa. ”Ensimmäisen unen” ja ”toisen unen” väliin jäi tunnin tai kahden pituinen valvellaoloaika. Lisäksi erilaiset unihäiriöt olivat Ekirchin mukaan yhtä tavallisia kuin nykyään ja köyhien parissa vielä tavalisempia huonojen nukkumisolosuhteiden vuoksi. Kylmyys, epä mukava makuualusta, hyönteiset ja syöpäläiset pitivät ihmisiä valveilla, samoin melu ja huolet.⁸⁸

Varhaismodernin ajan lääkärit pitivät unta tärkeänä. Aikaisin nukkumaan menemistä pidettiin terveellisenä, samoin nousemista varhain. Monen lääkärin mielestä unen tarve oli yksilöllistä ja saattoi vaihdella vuodenaikojen mukaan esimerkiksi kesän noin seitsemästä tunnista talven yhdeksään. Seksististä hierarkiaa viljelevän sanonnan mukaan miehen unentarve oli kuusi tuntia, naisen seitsemän ja typeryksen kahdeksan.⁸⁹ Käsitys sukupuolten erilaisesta unentarpeesta liittyi ruumiin nesteisiin ja astrologiaan perustuvaan lääketieteeseen, jossa kullekin sukupuolelle suositeltiin tälle ominaisen nestetasapainon mukaista elämäntapaa.

Jamaikalla ammattiaan Hippokrateen hengessä harjoittavan tohtori Traphamin mukaan kosteutta erittävä tropiikkiin yö oli terveysriski. Erityisesti miesten oli syytä varoa ”kuun jäädyttävää kosteutta” – naisten nestetasapaino sopeutui paremmin trooppiseen ilmastoon. Kuutakin vaarallisempi oli fyysisen rakkauden planeettana pidetyn Venuksen vaikutus, sillä se lyhensi miesten elämää. Miesten elämän pidentämiseksi Trapham suositteli kohtuullisuutta sukupuolielämässä – valkoisten miesten korkean kuolleisuuden syynä näet pidettiin holtitonta juopottelua ja sukupuolielämää naispuolisten orjien kanssa.⁹⁰ Rärkeänä esimerkkinä rotujen ja sukupuolten välisistä suhteista voidaan pitää erästä tohtori Sloanen potilasta, joka oli siinä määrin alkoholisoitunut, ettei pystynyt hyödyntämään muuta ravintoa kuin mustan naisen maitoa, jota tämä keski-ikäinen valkoihoinen mies imi.⁹¹ Naispuolisten orjien unta häiritsi todennäköises-

Kaksi naista matkalla kotiin markkinoilta. 'Two West Indian Women Returning from Market', Agostino Brunias. Bruniaksen kuvia esiintyy teoksessa Bryan Edwards, *The History Civil and Commercial of the British Colonies in the West Indies* (1794).

ti omistajaperheiden miespuolisten jäsenten erittäin yleisesti harjoittama sukupuolinen häirintä. Jamaikalla vuodesta 1750 lähtien plantaasia johtavan Thomas Thistlewoodin päiväkirjamerkinnot osoittavat, että naispuolisia orjia jatkuvasti raiskattiin ja pakotettiin prostituutioon.⁹² Orjat olivat omista-

76. Ligon (1657) 51.

77. Ranskalaiset käyttivät karkulaisista sanaa *marroun* tai *maroun*.

78. Richard Price (2003) 'Marroons and their Communities', teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 594–607.

79. Samuel Martin (1754) *An essay of Plantership*. London.

80. Labat (1722) IV, 142; Sloane (1707) xlviii.

81. Kiple (1984) 131–148.

82. Kiple (1984) 153.

83. Thomas Trapham (1679) *A Discourse of the State of Health in the Island of Jamaica*, London, 27.

84. Sloane (1707) xlvii.

85. Kiple (1984) 154.

86. Beckles (1989) 115.

87. Ekirch (2006) 287.

88. Ekirch (2006) 288.

89. Ekirch (2006) 265.

90. Trapham (1679) 55.

91. Sloane (1707) cxlviii.

92. Ks. Verene A. Shepherd (2003) 'Ethnicity, Color and Gender in Jamaica' teoksessa Paul E. Lovejoy & David V. Trotman (toim.) *Trans-Atlantic Dimensions of the Ethnicity in the African Diaspora*, London, New York Continuum, 207–208

jilleen ja näiden ystäville ”vapaata riistaa”, ja heidän seksuaalinen hyväksikäyttönsä oli suorastaan rutiininomaista.

Pitkät työpäivät ja vilkas yöelämä huomioon ottaen on todennäköistä, että orjat kärsivät jatkuvasta univelasta. Orjat nukahitivat toisinaan työnsä ääreen tai tekeytyivät sairaiksi, jotta saisivat levätä. Virginiassa vieraileva matkailija kertoo orjasta, jonka hän oli jättänyt hoitamaan erästä tehtävää, mutta mies olikin sen sijaan nukkunut koko päivän.⁹³ William Beckfordin kuvauksessa orjien päiväjärjestyksestä puhutaan orjille yöllä koittavasta ”katkonaisesta unesta”.⁹⁴ Ne orjat, jotka nukkuivat, nukkuivat epä-mukavasti majansa lattialla pelkän maton päällä ja polttivat nuotiota tai keittiötulta koko yön, jotta pysyisivät lämpimänä. Joissain tapauksissa orjille annettiin isäntäväen vanhoja peittoja.⁹⁵ Maassa nukkumista pidettiin epäterveellisenä, ja jotkut suosittelivat vuoteeksi Karibian alkuperäisasukkaiden suosimaa riippumattoa, joka suojasi nukkujaa maan kosteudelta.⁹⁶ Yleensä orjat nukkuivat kuitenkin maton tai laudoista kyhätyn alustan päällä.

Orjien unista löytyy tuskin lainkaan mainintoja. Koska useimmat lähteet ovat valkoihoisten kirjoittamia, niissä esiintyy eurooppalaisten siirtolaisten unia afrikkalaisista pikemminkin kuin päinvastoin. Monissa afrikkalaisissa yhteiskunnissa unilla on kuitenkin ollut suuri merkitys ennustuksena ja ohjeistuksena.⁹⁷ Lisäksi unimaailmaa on pidetty vaihtoehtoisena ulottuvuutena, jonka tapahtumia kohtaan on tunnettu mielenkiintoa. Kuten Ekirch on todennut, uniin kiinnitettävää huomiota lisäsi esiteollisen ajan tapa nukkua kahdessa jaksossa, jolloin niiden välinen valveillaoloaika voitiin käyttää unien pohtimiseen ja tulkintaan.⁹⁸ Karibialaisista orjista kertovissa kirjallisissa lähteissä tämänkaltaisia pohdintoja ei kuitenkaan löydy. Yksittäisten mainintojen perusteella voidaan päätellä, että orjat ainakin uneksivat pääsystä kotiseudulle Länsi-Afrikkaan.⁹⁹ Kuvauksissa esiintyy toistuvasti ajatus siitä,

että henkien avulla olisi mahdollista lentää Afrikkaan, mutta Gomezin mukaan ”kotiin lentäminen” tapahtui usein itsemurhan kautta.¹⁰⁰ Itsemurhat osoittavat, että unen tuoma unohdus ei aina riittänyt helpottamaan orjuuden rasituksia ja koti-ikävää.

Useimmat ihmiset pyrkivät mahdollisuuksien mukaan maksimoimaan niin aineellisen kuin fyysisen ja psyykkisen hyvinvointinsa. Kotisijoiltaan Afrikasta väkivalloin poisvietyt miehet ja naiset pyrkivät luomaan itselleen niin hyvän elämän kuin olosuhteet sallivat. Orjien oma aika auttoi heitä elämään edes kohtuullisen siedettävää, ja hetkittäin jopa mukavaa ja miellyttävää elämää. Oman kulttuurin ylläpito ja taloudellinen toimeliaisuus loivat pohjaa itsenäisyydelle ja itsetunnolle. Vaikka omistajat pitivät orjia laiskoina ja saamattomina, orjat osoittivat suurta ahkeruutta ja oma-aloitteisuutta tehdessään töitä itsensä ja perheensä hyväksi omalla ajallaan. Omistajat suostuivat myöntämään orjille vapaa-aikaa, mutta sen edellytyksenä oli, että nämä palasivat töihinsä ja tyytyivät asemaansa. Vapaa-aikaa oli tilaisuus viettää vain lepoon varattuina ajankohdina. Omalla ajalla vietettävät markkinat, juhlat ja uskonnolliset menot edustivat vaihtoehtoisia elämää, joka tarjosi orjille tilaisuuden ilmentää kulttuuriaan. Yöllä oli siis tärkeä merkitys afrokaribialaiselle kulttuurille. Voidaankin sanoa, että orjat olivat väsyneitä päivisin koska valvoivat öisin.

93. John F.D. Smyth (1784) *A Tour in the United States of America*, I, London 1784, 119–121.

94. William Beckford (1788) *Remarks upon the Situation of Negroes in Jamaica*, London, 44. Ks. Bush (1990) 38.

95. Labat (1722) II, 170.

96. Edmond Hickingill (1661) *Jamaica Viewed*. London.

97. Richard T. Curley (1983) 'Dreams of Power: Social Process in a West African Religious Movement' *Africa: Journal of the International African Institute*, 3, 20–38.

98. Ekirch (2006) 320–322.

99. Ekirch (2006) 317.

100. Gomez (2003) 86.

MIKKO JAUHO

Terveys on työ- miehen ainut pääoma

Työ, lepo ja liikunta suomalaisessa terveysvalistuksessa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa

Terveysvalistus oli osa terveydenhoidon yhteiskunnallistumista 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Työ, lepo ja liikunta olivat terveysohjeiden vakioteemoja. Niiden käsitellyssä tulevat eri tavoin esiin terveydenhoitoppien historialliset kerrostumat, joita ovat jo antiikista periytyvä dietetiikka, 1800-luvulla kehittynyt fysiologia sekä viimeisinä tartuntatautien leviämiseen keskittynyt bakteriologia.

”Elämä on liikuntaa. Liikunta synnyttää voimaa. Voima on terveyttä.”¹

■ 1800-luvun jälkipuolisko oli Suomessa terveydenhuollon kehityksen, sosiaalilääketieteen nousun sekä terveydenhoidon yhteiskunnallistumisen aikaa. Taustalla vaikuttivat aatteellis-poliittinen kansakunta-ajattelu ja väestön hallintaan tähtäävät hankkeet, jotka saivat uuden ilmeen orastavan ”työväenseikan” myötä. Teollistuminen, kaupungistuminen ja yhteiskunnan yleinen liikkannallepano jalostivat sivistyneistön kansakuntaprojektista nousevat pyrkimykset kansan sivistämiseksi ja kasvattamiseksi saksalaistyyppiseksi sosiaalipoliittiseksi reformiajatteluksi. Toisaalta piirilääkärilaitoksen hallinnollinen terveysvalvonta, ongelmaryhmien kontrolli sekä kulkutautiepidemioiden vastustaminen saivat rinnalleen toimenpiteitä, jotka tähtäsivät (kaupunki)ympäristön puhtaanapitoon, työväestön ammatti- ja elinolojen turvaamiseen sekä kansan kuntoisuuden kokonaisvaltaiseen kehittämiseen.²

Uudistustoiminnan kärjessä olivat reformistisesti suuntautuneet lääkärit, jotka halusivat kehittää ammatillisia toimintaedellytyksiään ja julkisia terveydenhuoltoinstitu-

tiota. Lääkäreiden aktiivisuus ei rajoittunut sairauksien hoitoon, vaan mukana oli myös niiden ennaltaehkäisyyn tähtääviä pyrintöjä. Kunnianhimoisimmillaan tämä tarkoitti kansalaisten terveystapojen uudistamista, ja koko kansan mobilisoimista terveydenhoidon projektiin. Nämä hankkeet osallistuivat merkittävällä tavalla nykyaikaisen terveyskansalaisen muodostamiseen.³

Valistustoiminta oli yksi suosittu tapa vaikuttaa kansalaisiin. 1800- ja 1900-luvun vaihteessa ilmestyi lukematon määrä julkaisuja, jotka kertoivat uusimpaan lääketieteen perustuvia totuuksia eri tautien olemuksesta, niiden parannuskeinoista sekä tavoista hoitaa omaa terveyttä. Kysymys oli sivistyneistöön kuuluvien lääkäreiden (lukutaitoiselle) (työ)kansalle suuntaamista neuvoista, jotka kantoivat mukanaan tiettyä arvomaailmaa. Terveyden säilyttämisen kerrottiin vaativan ahkeruutta työssä, säännöllisiä elintapoja ja rauhallista perhe-elämää, joiden katsottiin samalla ratkaisevan kysymyksen työväen sosiaalisesta ja poliittisesta asemasta.⁴

Tarkastelen tässä artikkelissa lääkäreiden julkaiseman terveysvalistuksen välittämiä käsityksiä henkilökohtaisesta terveydenhoidosta. Keskityn terveysohjeiden oppihistorialliseen taustaan ja konkreettiseen sisältöön työn, levon ja liikunnan osalta. Ohjeiden syntykontekstia ja erilaisia vaikutusyhteyksiä sivutaan ainoastaan artikkelin johdannossa.

1. Konrad Relander: 'Työn siunaus', *Suomen Terveydenhoitolehti* 1892, 33. (Tästä eteenpäin STHL.)

2. Esim. Antti Karisto (1981) *Sosiaalilääketiede ja yhteiskunta. Katsaus suomalaiseen terveyden sosiaalisia eroja koskevaan tutkimustoimintaan autonomian ajalta 1930-luvulle*, Helsingin yliopiston sosiaalipoliittikan laitoksen tutkimuksia 3/1981, Helsinki.

3. Terveyskansalaisen käsitteestä ks. Ilpo Helén ja Mikko Jauho (2003) 'Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka', teoksessa Ilpo Helén & Mikko Jauho (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*, Helsinki: Gaudeamus, 7–32. Kansalaistamisen terveysvalistuksen tavoitteena on tuonut esiin myös Anssi Halmesvirta (1995a) 'Kansallisen vastustuskyvyn puolesta: Konrad ReijoWaara ja degeneraation idea 1880–1918', *Historiallinen Arkkisto* 105, Helsinki: SHS, 15.

4. Yleiskuvan tarjoaa esim. Anssi Halmesvirta (1998) *Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889–1916*. Jyväskylä: Ate-na.

Avain henkilökohtaisen terveydenhoidon oppien tarkasteluun on niiden kerrostuneisuuden ymmärtäminen. Terveysvalistajien maailma koostui useista rinnakkaisista aineksista, jotka olivat peräisin eri historiallisilta aikakausilta. Nämä ainekset voi jakaa kolmeen ryhmään: (1) aina antiikin dietetiikasta polveutuva jako henkilökohtaisen terveydenhoidon osa-alueisiin, joka siirtyi uushippokratismen perinnön mukana 1800-luvulle; (2) 1600-luvulta lähtien kehittyneet luonnontieteelliset opit, etunenässä fysiologia, joka muodosti lääketieteellisen tutkimuksen perustan 1800-luvun jälkipuoliskolla; (3) spesifien taudinaiheuttajien eristämisen myötä läpimurron 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä tehnyt bakteriologia, joka nosti tartuntatautien vastustamisen terveydenhoidon ytimeen.⁵

Artikkelin aineisto koostuu kirjoituksista, jotka ilmestyivät *Terveydenhoitolehti*-nimisessä (vuoteen 1895 *Suomen Terveydenhoitolehti*) terveystalustajien julkaisussa ajanjaksolla 1890–1934. Lehteä julkaisi Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, joka sai alkunsa vuonna 1881 suomenkielisten lääketieteen kandidaattien yhteenliittymänä. Seuran varhaisia tavoitteita oli edistää suomen kielen asemaa lääketieteessä sekä harjoittaa kansanvalistusta.⁶ Jälkimmäistä tehtävää varten perustettiin vuonna 1889 *Terveydenhoitolehti*. Se jakoi lääkäreiden auktorisoimia yleis-tajuisia terveydenhoito-ohjeita sekä antoi neuvoja yksinkertaiseen sairaanhoitoon.⁷

Terveydenhoitolehden kirjoittajat olivat pääasiassa lääkäreitä. Tärkein heistä oli Konrad Relander (1853–1936, vuodesta 1907 ReijoWaara), joka toimi lehden päätoimittajana vuosina 1889–95 ja 1905–18. Tänä aikana suuri osa lehden kirjoituksista oli peräisin Relanderin kynästä, minkä vuoksi artikkelin aineistossa korostuu hänen äänensä.⁸

Terveydenhoitolehti oli suosittu heti ilmestymisestään lähtien. Ensimmäisenä julkaisuvuotena 1889 sen levikki oli 7 050 kappaletta, mitä ajan oloissa voi pitää erittäin suurena. Tästä levikki kuitenkin laski tasaisesti aina vuoteen 1904 asti, jolloin se oli enää reilut tuhat kappaletta. Seuraavana vuonna Konrad Relander tuli takaisin päätoimittajaksi, mikä käänsi levikin jälleen

nousuun siten, että se vuonna 1910 ylitti jälleen seitsemän tuhannen rajan.⁹

Lehden kohderyhmästä on vaikea saada selkeää kuvaa. Se tavoitteli ns. tavallista rahvasta, jonka tapoihin terveystalustajat halusivat muutosta. Lehden ensimmäisessä numerossa julkaistun tilausesitteen mukaan sen ”tarkoituksena on terveys-opillisten tietojen levittäminen kansamme kaikkiin keroksiin”, minkä vuoksi se halusi ”asettua niin hyvin kuin voi maassamme vallitsevien omituisten olosuhteiden kannalle ja saada kirjoituksensa sellaisiksi, että rahvaskin niitä tajuaa”.¹⁰ Toisaalta lehden alkuvaiheissa sen sivuilla saatettiin esittää varsin kärkeviä käsityksiä tuon rahvaan tilasta. Kansaa pidettiin takapajuisena ja haluttomana omaksumaan järkipärisen terveydenhoidon periaatteita. Tämän perusteella kirjoitusten kohderyhmänä vaikuttaisivat olleen pikem-

5. Käsitys henkilökohtaisen terveydenhoidon oppien kerrostumista on peräisin Philipp Sarasinilta (2001) *Reizbare Maschinen. Eine Geschichte des Körpers 1765–1914*. Frankfurt: Suhrkamp. Hän ei kuitenkaan käsittele bakteriologiaa.

6. Esko Koivusalo (1981) 'Kieli vedenjakajana', teoksessa *Suomalainen Lääkäriseura Duodecim 1881–1981*, Helsinki: Duodecim, 65–109.

7. Niilo Pesonen (1981) 'Duodecim-seura terveydenhoitoaateen levittäjänä', teoksessa *Suomalainen Lääkäriseura Duodecim 1881–1981*, Helsinki: Duodecim, 114–116. Anneli Rajaniemi (1988) *Suomen terveydenhuoltoalan lehdistö ja Terveydenhoitolehti – Kotilääkäri 1889–1989: sata vuotta suomalaista terveystalustusta*, julkaisematon pro gradu -työ, Helsinki: Helsingin yliopisto.

8. Relander/ReijoWaara oli monipuolinen kansanterveysvaikuttaja, joka valistustyön lisäksi toimi mm. *Duodecim*-lehden ensimmäisenä päätoimittajana 1885–1891, Kymin tehtaan lääkärinä 1885–1887, useiden alueiden piirilääkärinä (Haapavesi 1887–1892, Oulu 1892–1904 ja Helsinki 1904–1926) sekä porvarissäädyn edustajana vuosien 1897, 1899, 1900 valtiopäivillä, joilla hän osallistui terveydenhuollon lainsäädännön kehittämiseen. Relanderista ks. Antti Karisto & Eero Lahelma (1992) 'Konrad ReijoWaara – kansanterveys-työn tulisielu ja tutkija', teoksessa Konr. Relander (1992 (1892)) *Terveyshoidollisia tutkimuksia Haapajärven piirilääkäripöytäkirjassa I*, Helsinki: Duodecim, v–xvi. Anssi Halmesvirta (1995a).

9. Levikkitiedot ovat peräisin Duodecim-lehdessä julkaistuista seuran vuosikertomuksista. Aikakauslehdistön levikkilykkönen 1800-luvun lopulla oli *Kyläkirjaston kuvalehti*, jonka levikki ylitti vuoden 1890 vaiheilla 20 000 kappaletta. Pirkko Leino-Kaukiainen (1992) 'Monipuolistuva aikakauslehdistö', teoksessa Päiviö Tommila ym. (toim.) *Suomen lehdistön historia X*, Kuopio: Kustannuskiila, 127.

10. STHL 1889, 16.

minkin alempi (maaseutu)sivistyneistö ja muut valistuneemmat kansanosat.

Olen käynyt läpi lehden jokaisen vuosikymmenen viisi ensimmäistä vuosikertaa välillä 1890–1934. Lehdestä on poimittu tekstit, joiden aiheena otsikon perusteella on työ, lepo tai liikunta. Lisäksi huomiota on kiinnitetty sellaisiin kirjoituksiin, jotka käsittelevät terveydenhoidon periaatteita yleensä. Myös niissä on usein mukana mainitut aiheet. Esillä on myös joukko muita käsitteitä, jotka liittyvät samaan tematiikkaan, kuten joutilaisuus ja kiire, laiskuus ja ahkeruus sekä väsymys. Lähestyn työtä, lepoa ja liikuntaa terveyden hoidon näkökulmasta, en sairauksien parantamisen yhteydessä. Niinpä sellaiset teemat kuin työhoito (hermo)sairauksien hoidossa, lepääminen sairaana tai sairavuoteen järjestäminen sekä lääkintävoimistelu jäävät lähemmän tarkastelun ulkopuolelle.

Henkilökohtaisen terveydenhoidon kerrostumat

Anssi Halmesvirta on pitänyt degeneraation aatetta terveysvalistuksen keskeisenä sisältönä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa.¹¹ On totta, että Terveydenhoitolehden sivuilla esiintyy toistuvasti ajatus ”ihmissuvun huononemisesta” tai ”väestöaineksen rappeutumisesta”. Sen tehtävä oli nähdäkseni ennen kaikkea motivoida päättäjiä tukemaan terveydenhoitoa ja kannustaa yksittäisiä kansalaisia hoitamaan omaa terveyttään. Terveysoppien *sisällön* kannalta degeneraatioteoriaa merkittävämpiä ovat mielestäni kolme muuta opillista juurta.¹²

Terveysohjeiden perustan muodosti ensinnäkin klassisen dietetiikan pitkä perinne, jonka ytimessä olivat ns. kuusi ei-luonnollista tekijää (*sex res non naturales*). Ne viittasivat ihmisen itsensä vallassa oleviin asioihin, joiden avulla hän saattoi säädellä hyvinvointiaan. Näitä olivat ilma ja ympäristö, liikunta ja lepo, ruoka ja juoma, nukkuminen ja valveillaolo, aineenvaihdunta sekä tunteet tai ”passiot”. Niitä muokkaamalla voitiin vaikuttaa sekä terveyden (*res naturales*) että sairauden alueeseen (*res contra naturem*), jotka molemmat olivat ihmisen suoran hallinnan ulkopuolella. Tavoitteena

oli yksilön henkilökohtaisen tasapainotilan ylläpitäminen kussakin elämäntilanteessa ja -vaiheessa. Terveysohjeiden historia koostuu näitä kuutta tekijää koskevista neuvoista, ja erilaiset henkilökohtaisen terveydenhoidon regiimit jäsenyivät säännöllisesti niiden mukaan aina 1800-luvulle asti.¹³

Toiseksi henkilökohtaista terveydenhoitoa jäsensivät uudet, 1600-luvulta lähtien kehittyneet luonnontieteelliset opit, joista tärkein 1800-luvulla oli fysiologinen käsitys ihmisruumiista. Nämä opit korostivat empiiristen kokeiden, mittaamisen ja hypoteesien testaamisen asemaa lääketieteellisen tiedon tuotannossa. Ihmisruumiin rakenteen ja toimintojen katsottiin noudattavan samoja yleisiä luonnontieteellisiä lainalaisuuksia kuin muukin (elollinen) maailma. Terveys käsitteellistettiin ruumiin normaalina toimintana, ja vastaavasti taudit ruumiin toiminnallisina häiriöinä, jotka erosivat normaalista ainoastaan määrällisesti. Philipp Sarasinin mukaan nämä ainekset näkyivät henkilökohtaisen terveydenhoidon opeissa ärsyketeoreettisena lähestymistapana, jossa elämä palautettiin ulkoapäin tuleviin virikkeisiin ja terveydenhoito määriteltiin näiden annostelun taiteeksi. Elollisten olentojen tunnuspiirteeksi määriteltiin kyky reagoida ärsykkeisiin. Tämä kyky oli rajallinen ja se saattoi häiriintyä, jolloin kyse oli sairaudesta. Liiallinen tai liian vähäinen määrä ärsykeitä tuotti häiriön siinä osassa ruumista, joka joutui ylläpidon tai puutteen kohteeksi. Reaktiokykyä saattoi myös suojella,

11. Halmesvirta (1995a) (1998) 13–26.

12. Terveydenhoitolehden suhtautuminen perinnöllisyys- ja rotuhygieenisiin virtauksiin säilyi melko mallillisena 1910–30-luvuilla, jolloin ne muuten vahvistuivat Suomessa. Toki eugeenisia ajatuksia esiteltiin sen sivuilla, mutta pääpaino oli sairaiden ja heikkojen terveyden palauttamisessa, ei heidän tuomitsemisessaan tai tuhoamisessaan. Vrt. Markku Mattila (1999) *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilisointilakiin asti*, Bibliotheca Historica 44, Helsinki: SHS, 34–39, 149.

13. Klassisesta dietetiikasta ks. esim. Pedro Gil Sotres (1996) 'Regeln für eine gesunde Lebensweise', teoksessa Mirko D. Grmek (toim.) *Die Geschichte des medizinischen Denkens. Antike und Mittelalter*, München: C. H. Beck, 312–355. Heikki Mikkeli (1999) *Hygiene in the Early Modern Medical Tradition*, Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, Humaniora-sarja no. 305, Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia. Sen perinnöstä 1700- ja 1800-luvuilla Sarasin (2001).

lisätä tai koota varastoon, mikä oli puolestaan terveyden hoidon ja sairauksien parantamisen johtojatetus.¹⁴

Ärskyteoria yhdistyi tyypillisesti hermostoväyhdelliseen malliin, jossa hermosto toimi ruumiiseen ulkoa- ja sisältäpäin kohdistuvien impulssien välittäjänä. Mikäli hermojärjestelmässä virtaava, sähköön kaltainen ja rajattu hermovoima oli liian vähäinen suhteessa arkielämän vaatimuksiin, seurauksena saattoi olla esimerkiksi neurasteniaksi nimitetty hermosairaus.¹⁵ Luonnollisen tarpeentyydytyksen ylittävistä liiallisuudesta ja ylenpalttisesta hermokiihotuksesta aiheutuvat terveysvaarat liitettiin erityisesti viettielämään. Paradigmaattinen tapaus oli itsetyydytys, joka määrittyi luonnottomien ärskykeiden tuottamiseksi, ruumiin reagoituvuuden rasittajaksi sekä hermovoiman ja "elämäntapojen" tuhlaukseksi. Keskeisiä keinoja viettielämän terveydenhoidossa olivat kohtuullisuus sukupuolielämässä ja sukuvietin kanavoiminen perheyhteyteen. Tämä oli tahdon asia. Fysiologisen ruumiskoneen elämänprosessien automatiikka tuli asettaa järjen – tai hermojärjestelmän huipun, suurten aivojen – kontrolliin. Itsekurin kasvattaminen ja tahdon voimistaminen oli tärkeää lasten kasvatuksessa ja terveen aikuisuuden merkki.¹⁶ Tämä hermoenergian, ärskyketalouden ja tahtoa kasvattavan itsekontrollin kolmiyhteys muodosti vahvan juonteen myös henkilökohtaisen terveydenhoidon oppirakennelmissa tutkittuna aikana.

Kolmas kerrostuma oli 1800-luvun viime vuosina esiin noussut bakteerioppi, joka muokkasi henkilökohtaisen terveydenhoidon opit uuteen uskoon. Ruumis määriteltiin suljetuksi kokonaisuudeksi, jota uhkasivat ulkoapäin hyökkäävät vaaralliset taudinaiheuttajat. Terveydenhoito tarkoitti yhtäältä itsen suojaamista taudinaiheuttajien hyökkäyksiltä ja toisaalta itsen vahvistamista kohtaamaan suojaruustusten läpi mahdollisesti pujahtavat bakteerit. Itsen suojaamisessa oli kyse aktiivisesta suhteesta omaan fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöön, jonka puhtaudesta tuli huolehtia. Itsen vahvistamisessa taas oli kyse oman henkilökohtaisen hyvinvoinnin vaalimisesta jo dietetiikan määrittämällä alueilla. Nämä

ulottuvuudet kohtasivat ruumiin rajoilla, jonka porttien lävitse kulkevien virtausten puhtauden tarkkaaminen määrittä henkilökohtaista terveydenhoitoa.¹⁷

Työ

Työstä, levosta ja liikunnasta Terveydenhoitolehdessä käsiteltiin eniten työteliäisyyttä. Kirjoitukset kannustivat lukijoita voimaperäiseen työntekoon ja kuvailivat ruumiillisten ponnistusten suotuisia seurauksia. Terveys määriteltiin työkyvyn avulla. Ne muodostivat toisiaan vahvistavan kehän. Yhtäältä terveys oli elinvoimaa, joka tuli esiin toimeliaisuutena, ennen kaikkea työntekona. Toisaalta työnteko takasi terveyden säilymisen ja kasvatti elinvoimaa. "Työ ylläpitää terveyttä ja lisää voimia."¹⁸ Vastaavasti laiskuus ja toimetttömyys synnyttivät sairauksia. Mikäli ihmisruumista tai sen yksittäisiä elimiä ei käytetty, ne heikontuivat ja surkastuivat. Valistustekstien mukaan ruumiillinen työ kiihdytti verenkiertoa, joka kuljetti mukanaan elämää ylläpitäviä ja elinvoimaa lisääviä ravintoaineita. Joutilaisuudessa tämä mekanismi ei toiminut, ja ruumis alkoi kuihtua.¹⁹

14. Luonnontieteellisestä tutkimuksesta lääketieteessä ja fysiologiasta 1800-luvulla ks. esim. William Coleman (1977) *Biology in the Nineteenth Century: Problems of Form, Function, and Transformation*. Cambridge: Cambridge University Press, 118–159. W. F. Bynum (1994) *Science and the Practice of Medicine in the Nineteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 92–117. Ärskyteoriasta terveysopeissa Sarasin (2001) 212–226.

15. Hermostotieteestä ks. Minna Uimonen (1999) *Hermostumisen aikakausi. Neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä*, *Bibliotheca Historica* 50, Helsinki: SHS. Sarasin (2001) 344–355.

16. Sarasin (2001) 238–242, 399–433. Ilpo Helén (1997) *Aidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesubde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*, Helsinki: Gaudeamus, 178–199.

17. Mikko Jauho (2007) *Kansanterveysongelman synti. Tuberkuloosi ja terveyden ballinta Suomessa ennen toista maailmansotaa*, julkaisematon väitöskirjakäsikirjoitus. Ks. myös Turo-Kimmo Lehtonen (1995) *Pubtaan elämän jäljillä. Huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä 1889–1900*, Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 31–42.

18. Vihtori Lähde: 'Mietelmiä terveydenhoidon alkeista.' *Terveydenhoitolehti* 1902, 5. (Tästä eteenpäin THL.)

19. Esim. Johan Collan: 'Työttömyys ja laiskuuden taudit.' *STHL* 1891, 99–103. Konrad Relander: 'Työn

Toimettomuudesta oli myös henkisiä seurausvaikutuksia. Lääkärivalistajia huoletuttivat erilaiset hermostolliset häiriöt, joihin kuului myös oman terveydentilan sairaaloinen seuraaminen. Sen katsottiin johtuvan joutilaisuuden aiheuttamasta itsekeskeisyydestä ja liiallisesta itseän syventymisestä, jotka irrottivat ihmisen terveestä yhteydestä muihin ihmisiin. Paras lääke tähän vaivaan oli ”työ ja toiminta”.²⁰ Työ toimi siis myös hoitokeinona monissa sairauksissa, joista varsinkin hermoaivat saivat huomiota osakseen.²¹

Yhtäältä terveyden resurssi ymmärrettiin rajalliseksi. ”Samoin kuin elinaikaa, on ihmiselle elinvoimaakin annettu ainoastaan määrätty paljous.”²² Ihmiselle annettuja voimia tuli käyttää maltillisesti, ja ne oli suunnattava arvokkaiisiin päämääriin. Toisaalta ajateltiin, että terveyttä oli myös mahdollista uusintaa ja lisätä. ”Tärkein taito elämässä on lisätä ja säilyttää elinvoimaansa ja kerätä sitä talteen huonompia aikoja varten.”²³ Tämän tehtävän ydinasia oli työn ja levon vuorottelu. Työn avulla ruumista ja mieltä saattoi ”treenata” vahvemmaksi, ja lepo puolestaan ehkäisi sen, että kerättyjä voimia kulutettaisiin liikaa.²⁴

Peruserottelu työn terveydenhoidossa oli ruumiillisen ja henkisen työn välillä. ”Suutarin esim. ei tule menetellä samalla tavalla kuin lukumiehen terveytensä tasapainossa pitämiseksi.”²⁵ Henkisen työn tekijän tuli välillä voimistella tai harrastaa muuta liikuntaa. Vastaavasti ruumiillinen työ vaati vastapainokseen henkisiä harrastuksia. Henkistä työtä käsiteltiin ruumiillisen erikoistapauksena. Se vaati erityistä varovaisuutta ja erityisiä levon muotoja, sillä siinä yhteys luonnolliseen oli katkennut. Toisin kuin ruumiillisessa työssä, elimistö ei siinä osoittanut luonnollisen väsymyksen merkkejä, vaan työtä saatettiin jatkaa yli terveen mitan. Lisäksi henkiselle työlle oli ominaista sisäänpäin kääntyneisyys, jolla nähtiin olevan yhteyksiä hermostollisiin ongelmiin.²⁶

Edellä kävi ilmi, miten terveyttä ja elinvoimaa oli mahdollista säästää ja kasata lisää ja miten työ oli keskeinen keino tämän omaisuuden kartuttamiseksi. Niinpä ei ole yllättävää, että terveysvalistuksessa terveyt-

tä koskeva puhe käännettiin usein talouden kielelle. Hyvä terveys ja voimakas ruumiinrakenne olivat ”verraton omaisuus”,²⁷ ihmisen tärkein pääoma.

”Terveys on pääoma, jonka korkoja meidän on työkyvyn muodossa käytettävä jokapäiväisessä elämässämme. Kun niin teemme, kun käytämme ainoastaan tämän pääoman korot, niin pysyy pääoma ehjänä – terveytemme on aina hyvä eikä työkykymme koskaan lopu. Mutta jos emme tyydy korkoihin, vaan ryhdymme kuluttamaan pääomaa, niin olemme tehneet vaarallisen yrityksen. Terveytemme voi pian joutua vararikkoon.”²⁸

Epäterveellisiä elämäntapoja noudattava henkilö ryösti itseltään tärkeimmän omaisuutensa ja saattoi terveystaloutensa vararikkoon. Vastaavasti terveellisiä elämäntapoja noudattava henkilö eli pääomansa koroilla ja pystyi samalla kartuttamaan omaisuuttaan. Elinvoima ja taloudellinen varallisuus kulkivat käsi kädessä. ”Ja tosiaankin, voima ja kyky työtä tehdessä yhä vaan kasvoivat, säästörahat niinikään.” Tämä työllä kerätty pääoma tuli tietenkin tallettaa ”postisäästöpankkiin”.²⁹ Hyvän terveyden ja vaurastumisen kuvastot sekoittuivat porvarilliseksi unelmaksi ahkerasta, velvollisuus-

siunaus.’ STHL 1892, 33–34. Konr. ReijoWaara: ’Sananen vastustuskyyvyn heikkenemisestä ja sen parantamisen keinoista.’ THL 1911, 117–121. Konr. ReijoWaara: ’Vanhan kehoitus nuorille.’ THL 1921, 84–85. Ks. myös Sarasin (2001), 317–318. Halmesvirta (1995a) 34–36, 55.

20. E. H.: ’Heikkohermoisille ajattelemista.’ THL 1914, 42.

21. Esim. E. H.: ’Työ parannuskeinona.’ THL 1933, 166–167.

22. P. V. Airaksinen: ’Hyvistä tavoista.’ THL 1904, 61.

23. E. H.: ’Hoitakaa terveyttänne – kalleinta omaisuuttanne!’ THL 1932, 15.

24. ”Treenaamisesta” ks. Konr. ReijoWaara: ’Vanhan kehoitus nuorille.’ THL 1921, 84–85.

25. K(onrad) R(eland)er: ’Tautien juuria on hävitettävä, taipumus tautiin ajoissa vastustettava.’ THL 1912, 4.

26. Ks. myös Halmesvirta (1998) 131–132.

27. E. H.: ’Hoitakaa terveyttänne – kalleinta omaisuuttanne!’ THL 1932, 15.

28. Hannes Heikel: ’Miten meidän on terveyttämme hoidettava?’ THL 1901, 69.

29. Konrad Relander: ’Köyhän rikkaus.’ STHL 1891, 90.

dentuntoisesta ja säästäväisestä elämästä, johon sisältyi sosiaalisen kohoamisen mahdollisuus.³⁰ Tulos oli eräänlainen maallistunut versio protestanttisesta etiikasta. Työnteon hedelmät eivät olleet merkki valittuna olemisesta vaan terveydestä, jonka oleellinen sisältö oli juuri työkyky: ”Jolla on, hänelle enemmän annetaan, se on, joka Jumalan lahjoittamat luonnonlahjansa oikein käyttää ahkerassa työssä, hänelle antaa Jumala yhä vaan runsaammalla mitalla voimaa ja kykyä ja siihen lisäksi sekä maallista tavaraa että henkistä iloa ja onnea.”³¹

Terveys oli ennen kaikkea köyhän pääoma, ja terveydenhoito erityisen tärkeää varattomalle väelle. ”Ja varsinkin se [terveydenhoito] on tärkeää koottuja aineellisia varoja puuttuvalle työläiselle, jolla ei muuta pääomaa ole kuin lihasten jänteveyttä, aistimien tarkkuutta, henkistä tarmoa ja terävyyttä.”³² Tämä tarkoitti tavallaan tosiasioiden tunnustamista, kun muistaa ahdingon, jonka työläisperheen pään sairaus perheelle tuolloin usein tuotti.³³ Hyvä terveys oli työläisen toimeentulon edellytys. Tällä ei ollut myydä työmarkkinoilla muuta kuin oma työvoimansa. Niinpä omaa terveyttä tuli vaalia. Lisäksi terveysvalistajat kiinnittivät huomiota erilaisiin yhteiskunnallisiin toimenpiteisiin, jotka tähtäsivät työläisen terveyden suojeluun. Vaarallisia ammatteja ja yötyötä sekä ammattientarkastusta koskevat säädökset täydensivät henkilökohtaisen terveydenhoidon periaatteita.³⁴

Terveysvalistus liittyi porvarillisen reformismien perinteeseen, joka arvosteli sekä joutilasta yläluokkaa että edesvastuutonta työväkeä. Tämän ”keskiluokkaisen” kritiikin mukaan henkilön yhteiskunnallisen aseman tuli perustua omille ansioille, ei perityille etuisuuksille. Hyvä terveys oli tämän ansionmuodostuksen edellytys ja peruskivi.³⁵ Niinpä varaton mutta terve kuvattiin terveysvalistusteksteissä rikkaampana kuin varakas mutta sairaalloinen henkilö. ”Rikas laiskuri on kaikessa ulkonaisessa loistossaan onneton, tyytymätön, kurja raukka. Köyhä, ahkera, toimelias käsityöläinen on rikas onnellisessa tyytyväisyydessään, rikkaampi kuin moni mahtava kuningas kultaistuimellaan.”³⁶ Hyvä ruumiillinen terveys

oli köyhän ainoa omaisuus, mutta myös hänen lohtunsa maailmassa, jossa aineellinen hyvä oli jakautunut epätasaisesti.

Laiskuuden ohella arvosteltiin liiallista toimeliaisuutta, kiirettä ja ahneuden motiivivoimaa omaisuuden kartuttamista. Työteliäisyyttä tuli rytmittää riittävä lepo, muussa tapauksessa terveystalous päättyi vararikoon. Kaksi pääoman lajia saattoi joutua keskenään ristiriitaan, kuten esimerkiksi silloin, kun terveys tuhlattiin materiaallisen hyvinvoinnin tavoittelussa. Menetetty omaisuus oli mahdollista hankkia takaisin, jos ihminen vain oli terve, mutta menetettyä terveyttä ei voinut korvata, vaikka oli miten rikas.

Puheella terveyden taloudellisesta merkityksestä haluttiin lisätä terveydenhoidon arvostusta. ”Jos hyvä terveys maksaisi enemmän, tavoittelisivat sitä useammat.”³⁷ Kansan katsottiin laiminlyövän pääomansa vaalimisen. Se otti terveyden annettuna, ja kiinnitti siihen huomiota vasta kun se oli menetetty. Terveyden hoitamiseen tuli paneutua samalla lailla kuin muunkin omaisuuden: ”Moni isäntä huolehtii erinomaisesti hevosestaan, mutta tuskin koskaan tulee

30. Ks. myös Halmesvirta (1995a) 34–35.

31. Konrad Relander: 'Köyhän rikkaus.' STHL 1891, 91.

32. K. ReijoWaara: 'Kunkin tulee kartuttaa pääomaansa.' THL 1920, 132.

33. Pirjo Markkola (1994) *Työläiskodin synty. Tampereiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*, Historiallisia tutkimuksia 187, Helsinki: SHS, 41, 102–104.

34. K. ReijoWaara: 'Kunkin tulee kartuttaa pääomaansa.' THL 1920, 130–135. Kirjoitus on esitelmä, joka pidettiin alun perin ”Tampereen Juomalakko-kokouksen jälkeisessä työväen iltamassa v. 1898”. Työsuojelusta yleensä ks. esim. Pauli Kettunen (1994) *Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa*, Historiallisia tutkimuksia 189, Helsinki: SHS, valistajalääkäreiden näkökulmasta Halmesvirta (1998) 127–130.

35. Kai Häggman (1994) *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*, Historiallisia tutkimuksia 179, Helsinki: SHS, 80. (1995) 'Kivennäisvesi, kylpyvesi ja keskisäädyn elämäntapa', teoksessa Timo Joutsivuo & Heikki Mikkelä (toim.) *Terveyden lähteillä. Länsimaisten terveyskäsitteiden kulttuurihistoriaa*, Historiallinen arkisto 106, Helsinki: SHS, 153–168. Halmesvirta (1998) 13, 15.

36. Konrad Relander: 'Köyhän rikkaus.' STHL 1891, 91.

37. 'Mitä voidaan tehdä influenssatartunnan leviämisen estämiseksi.' THL 1934, 31.

kiinnittäneeksi huomiota oman terveytensä hoitamiseen.”³⁸

Lepo

Lepääminen sai osakseen vähemmän huomiota kuin työ. Se määriteltiin työntöön vastapainoksi. Työtä ei saanut tehdä liikaa, vaan sitä tuli rytmittää sopivalla levolla. Tärkeää oli myös työn vaihtelu. Niinpä työn terveyttä lisäävän vaikutuksen toteutuminen vaati säännöllistä lepoa ja palautumista ruumiillisista ja henkisistä rasituksista. Lepo oli edellytys sille, että työn ja terveyden muodostama kehä jatkuvasti vahvistui.

”Mitä me ymmärrämme liikarasituksella?

Terve työ johtaa väsymykseen, joka taasen korvautuu seuraavan yön raittiilla unella ja ihminen on uudestaan reipas ja työkykyinen. Terve ihminen on aina työtä rakastava. Ellei työn aikaansaamaa väsymystä korvata levolla, jatkuu uupumus tietysti. Säännöllinen työ ei oikein tahdo maittaa. Ylityöt kyllä jonkun aikaa onnistuvat, olletikin jos niiden uutuuden viehätyks tai jokin ylennyksen tai palkinnon toivo on hermostoa piiskaamassa. Vähitellen häviää kumminkin rauhallinen tasapaino. Henkilö tulee ärtymiseksi. Uni on huonoa. [...] Vaikeissa tapauksissa saattaa tila muuttua täydelleen unettomuudeksi. Sikäli kuin ihmisen elimet ovat heikkoja astuvat ne vuorostaan näyttämölle, ja syntyy erilaisia ruumiin vaivoja. [...] Tällaiset ihmiset kulkevat useinkin kauan aikaa sitten mikä minkin sairaan nimellä, ennen kuin taudin varsinaisen syy lopulta keksitään.”³⁹

Vielä vaarallisempaa kuin liiallinen työnteko oli henkinen yllirasitus, sillä siitä saattoi seurata ”hermoheikkous”. Näiden vaarojen välttämiseksi työnteko oli järjestettävä ”tarkkaan terveydenhoito-opin sääntöjen mukaan”.⁴⁰ Säännöllinen päivärytmi oli avain hyvään terveyteen. Lepäämistä koskevat ohjeet olivat kuitenkin varsin ylimalkaisia. ”Pitäisi nukkua yhtä paljon molemmin puolin keskiyötä.” Nukkumiseen tuli varata yöaika, sillä päivän ja yön sekoittamisesta katsottiin seuraavan terveysongelmia.⁴¹ Eri-tyistä huolta kannettiin sunnuntailevosta.

Sitä pidettiin välttämättömänä, jotta työntöön rasituksista voitiin kunnolla palautua. Lepopäivän pyhittäminen sai terveydenhoidollisen perustelun, ja työväen usein kannattava sunnuntai työ tuomittiin.⁴²

Yksi syy väljille ohjeille oli käsitys, jonka mukaan levon tarve oli yksilöllinen ja riippui muun muassa työn laadusta. ”Vaen [...] on aivan väärin otaksua, että 7 tunnin yölepo riittää jokaiselle täysiikäiselle, toinen tarvitsee enemmän, toinen tulee toimeen vielä vähemmällä. // Levon pituus riippuu sekä työn laadusta, että vaihtelee myös paljon erilaisten luonteitten mukaan.”⁴³ Ruumiillista työtä tekevät tarvitsivat enemmän lepoa kuin henkisen työn tekijät.

Valistajat luottivat myös ruumiin kykyyn ilmoittaa, milloin se oli liian rasittunut: ”Väsymys, pahoinvoinnin tunne ilmoittavat heti, että olemme terveydeltämme liian paljon vaatineet taikka että sitä on kohdannut joku tappio, jota se ei ole voinut kestää – terveytemme pääomaan on koskettu.”⁴⁴ Tämä automatiikka oli kuitenkin vaarassa erityisesti henkisen liikarasituksen yhteydessä. ”Istumatyöhön” ei liittynyt samanlaisia fyysisistä väsymisen tunnetta kuin ruumiilliseen työhön.

Tarkempia ohjeita annettiin lasten nukkumiseen.⁴⁵ Näiden terve kasvu edellytti riittävää lepoa. Nukkumaan oli mentävä ajoissa. Lapsen oli hyvä saada unta välittömästi iltarukouksen jälkeen, eikä tätä saanut nukuttaa sängyssä lukemalla tai muilla tavoin. Jos lapsella oli nukahtamisvaikeuksia, tämä tuli herättää aikaisemmin aamulla, mikä vahvisti luonnollista unentarvetta illal-

38. A. S.: 'Eräs vanhanajan lääkärin lausunto.' THL 1914, 162.

39. Lauri Taipale: 'Liikarasituksesta.' THL 1922, 130.

40. Johan Collan: 'Työttömyys ja laiskuuden taudit.' STHL 1891, 100.

41. Vihtori Lähde: 'Mietelmiä terveydenhoidon alkeista.' THL 1902, 5–6.

42. 'Ammattilaisten pyhätyö.' STHL 1892, 26–28. Vilh. Sucksdorff: 'Sunnuntailevosta terveydenhoidon kannalta.' STHL 1894, 57–64

43. Konr. Relander: 'Sananen lasten yölevosta.' STHL 1892, 113

44. H. H.: 'Miten meidän on terveyttämme hoidettava?' THL 1901, 70. Vrt. Sarasin (2001) 318–319.

45. Armas Ruotsalainen: 'Kuinka kauan lasten tulee nukkua?' THL 1922, 157.

la. Samoin levolta oli noustava vilkkaasti, eikä lapsi saanut onaniavaaran vuoksi ”venytellä vuoteessa” aamuisin. ”Tällainen paha tapa tuo helposti vielä seurassaan muitakin turmiollisia tapoja, joihin moni nuorukainen ja tyttönen on pahasti kietoutunut, ja joita vastaan sitten terveytensä uhalla saavat taistella kovaa taistelua kun huomaavat paheen paheeksi.” Nukkuvaa lasta ei pitänyt myöskään herättää äkillisesti, sillä tämä oli vaarallista tämän hermostolle.⁴⁶

Lepäämisen tuli olla suhteessa työnteokoon. Levon yksinomainen tehtävä oli palauttaa henkilö jälleen työkykyiseksi kartuttamaan (terveys)pääomaansa. Kaikki lepääminen, joka ylitti tämän palauttamistehävän, oli tuomittavaa ja vaarallista terveydelle.

”Liaksi lepäämistä sopii kutsua laiskuuksi – ja se tuottaa monia ruumiin vikoja. Liasta lepäämisestä, olkoon se sitten valvoen tai nukkuen, tulee ruumis kankeaksi ja veltoksi. Epäjärjestykset syntyvät sen tähden ruumiissa – sielukin tulee tylyksi ja tunnottomaksi. Velttous, ihraan kasvaminen, huono ruuansulatus ja pahat taipumukset seuraavat usein liiasta lepäämisestä.”⁴⁷

Ihmisen elämä ei kuitenkaan ollut ainoastaan työn ja levon loputonta kiertokulkua. Hän tarvitsi myös muuta vaihtelua ja virkistystä. Sitä toivat ennen kaikkea fyysiset harjoitteet raittiissa ulkoilmassa ja itsekasvatukselliset sivistysriennot. Niiden merkitys riippui henkilön työnkuvasta. ”Ruumiillisen työn tekijälle virkistykseksi ovat seurapelit ja hyvien kirjojen lukeminen. Henkisen työn tekijä tarvitsee liikuntaa. Halon hakkuu, lumen luonti j.m.s. tekee hänelle hyvää.”⁴⁸ Vastakkain asettui kaksi hahmoa: itseään sivistävä työläinen ja ruumiillisella työllä itseään vahvistava oppisäädyn edustaja. Niinpä myös virkistykseen liittyi itsekasvatuksellinen ulottuvuus. Ruumiillisten ja henkisten harrasteiden tuli olla tasapainossa, ja ihmisen tuli vapaa-ajallaan kehittää sitä puoltaan, joka oli työelämässä heikommassa asemassa.

Näistä terveydellisesti suotuisista virkistysmuodoista valistajat erottivat erilaiset iltaharrastukset ja vapaa-ajan riennot, jotka moderni kaupunkielämä oli liittännyt ihmisen

elämään. ”[O]leskelua hausassa seurassa, mielikuvituksen kiihoittamista lukemalla, käyntiä teatterissa tai oopperassa tms.”⁴⁹ ei pidetty oikeana lepäämisenä, sillä ne lyhensivät yöunta, niihin ei liittynyt itsekasvatuksellista ulottuvuutta ja ne altistivat ihmiset uuden ajan vitsaukselle, hermostumiselle.

”Huomatessanne todellisia hermostumisen oireita lapsissanne, toimikaa niin, että heille jää enemmän aikaa lepoon, sillä se ja yhä uudelleen se on ensimmäinen ehto hermojen kuntoutumiselle. Oikea lepo ei sitä paitsi ole sängyssä lojuileminen, elokuvissa istuminen, eikä myöskään kotona huonommanpuoleisen ajanvieteromaanin lueskeleminen. Raitis ulkoilmaoleskelu, johon syrjävaikutteet eivät pääse vaikuttamaan, kuten suurehkot yleisöjoukot ja muodin mukaisesti pukeutuminen, on hermokudoksia vahvistavaa.”⁵⁰

Liikunta

Liikunnalla oli monia merkityksiä terveysvalistajien maailmassa. Se oli ensinnäkin yksi tärkeimpiä virkistäytymisen muotoja, joka toi tarvittavaa vaihtelua yksitoikkoiseen työelämään säilyttäen kuitenkin työnteon ruumista ja mieltä vahvistavat tehtävät. Tässä yhteydessä terveysohjeet jakautuivat sen mukaan, oliko kyseessä ruumiillisen vai henkisen työn tekijä. Toiseksi liikunta oli erityisen tärkeää henkilöille, jotka eivät olleet säännöllisessä työelämässä. Tämä tarkoitti ennen kaikkea lapsia, mutta jossain määrin myös vanhuksia.⁵¹ Liikunnan tehtävä oli valmentaa lapsen ruumis ja mieli työ- ja yhteiskuntaelämää varten. Nämä merkitykset olivat tausta tavalle, jolla valistajat käsitelivät (kilpa)urheilua. Se oli tärkeää ja terveellistä niin kauan kun siitä ei tullut itse-tarkoitusta – kun kilpailuvietti ei syrjäyttänyt työnteoa tai itsekasvatustehtävää.

Terveydenhoitolehden sivuilla esiteltiin säännöllisesti kahta liikunnan lajia, talvella hiihtoa ja kesällä uimista. Molemmat olivat valistajien katsannossa erinomaisia terveysliikunnan muotoja, sillä ne harjoittivat tasapuolisesti mahdollisimman monia lihaksia.⁵² Hiihtoa käsittelevät jutut olivat yleisluonteisia. Ne kannustivat lukijoita ulkoilmaelä-

mään korostamalla hiihtämisen nautinnollisuutta ja terveellisyttä.⁵³ Sen sijaan uimisen suotuisia vaikutuksia kuvattiin seikkaperäisesti (hermo)fysiologiselta perustalta. Uimisen kerrottiin muun muassa vilkastuttavan verenkiertoa, vahvistavan keuhkoja, sydäntä ja hermostoa, edistävän kuona-aineiden poistumista ruumiista sekä virkistävän mieltä. Uimakylpyihin annettiin myös tarkkoja ohjeita, sillä väärin käytettyinä niihin katsottiin sisältyvän merkittäviä vaaroja:

"[K]ylmä vesi kiihoittaa ihossa kaikkialla olevia tuntohermoja ja kiihoitus jatkuu niitä pitkin aivoihin. Täältä se heijastuu läpi kaikkien hermojen ja on varsinkin silloin tuntuva, kun hermosto on väsynyt ja velto. Velttous ei kuitenkaan saa olla ylenmääräinen eikä kylpijä liian heikko, sillä tällöin kiihoitus saattaa käydä liian ankaraksi, liiallisesta kiihoituksesta voi seurata hermostuminen, mielen kiihko, pahoinvointi sekä onnettomuuskin."⁵⁴

Liikuntaa suositeltiin kaikille, mutta erityisen tärkeää sen harjoittaminen oli "istumatyöntekijälle".⁵⁵ Säännöllinen voimistelu tai kävely raittiissa ulkoilmassa toimivat vastapainona ruumiillisesti passiiviselle elämänuodolle. Myös esimerkiksi maatyöläiselle voimistelusta oli periaatteessa hyötyä, joskin käytännössä fyysinen työ riitti. "[Olisi] hyvä, että vapaa-aikoina ruvettäisiin harjoittamaan urheiluleikkejä, joissa voimat vartuvat ja notkeus kasvaa. – Tämän korvaa kumminkin suuressa määrässä ruumiillisen työn teko."⁵⁶

Tärkein yhteys liikunnan käsittelylle Terveydenhoitolehdessä oli lasten kasvatusta. Valistajat kantoivat suurta huolta koululasten ruumiinkunnosta ja korostivat väli- ja liikuntatuntien merkitystä näiden terveydelle. Yksipuolisesti henkisen puoleen keskittyvä koulutyö uhkasi laiminlyödä lasten ruumiillisen kasvatuksen. Tätä haluttiin ehkäistä antamalla ohjeita pakollisia voimistelutunteja varten, joiden avulla turvattaisiin lasten tasapainoinen kehitys. "Tässä ei ole kysymys mistään hämmästyttävistä nuoralatanssija-liikkeistä, vaan ainoastaan yksinkertaisista ruumiinliikkeistä, joissa eri lihas-

ryhmät tulevat toimintaan ja pakoittavat luuston säännöllisesti kehittymään."⁵⁷ Muita keinoja lasten ruumiillisen kehityksen turvaamiseksi olivat kesäsiirtolatoiminta sekä vaatimus kisakenttien rakentamiseksi joka kylään. Molemmat pyrkivät luomaan edellytyksiä lasten fyysiselle kasvuun kouluajan ulkopuolella, toinen loma-aikana terveellisessä maalaisympäristössä, toinen näiden vapaa-aikana kodin läheisyydessä.⁵⁸ Näin terveysvalistajat osallistuivat koululasten fyysisen kasvatuksen edistämiseen, mikä oli ollut kouluaktiivien asialistalla jo 1800-lu-

46. Konrad Relander: 'Sananen lasten yölevosta.' STHL 1892, 113–116, sit. 114.

47. Vihtori Lähde: 'Mietelmiä terveydenhoidon alkeista.' THL 1902, 5–6.

48. Artturi Salokannel: "Että menestyisit ja kauan eläisit maan päällä". THL 1931, 47.

49. E. H.: 'Työ parannuskeinona.' THL 1933, 167.

50. V. N-nen: "'Minä olen niin hermostunut!'" THL 1933, 30.

51. Vanhukset erotti lapsista se, että liikunta ei heillä toiminut niinkään kasvatuksen kuin ruumiin kunnan ylläpidon ja rappeutumisen ehkäisyn välineenä.

52. 'Lihasten harjoituksen hyöty.' STHL 1893, 175.

53. Esim. I. T 'Hiihtämään!' THL 1913, 12–13. R. Roni: 'Hiihto, kansallisurheilumme, hyvä terveyden ja voimien vahvistuskeino!' THL 1934, 5–8. D. Rancken: 'Hiihto ja sen merkitys erittäinkin hermojen hoitokeinona.' THL 1934, 24–26.

54. 'Uimisesta (E. A. Homénin mukaan).' STHL 1891, 23. Uimisesta ks. myös 'Uiminen.' STHL 1892. N. J. Arppe: 'Vähän uimisesta.' THL 1902, 104–107. Eemil Koskinen: 'Neuvoja uimareille.' THL 1921, 71–72. Armas Ruotsalainen: 'Uinnin fysiologiset vaikutukset ja sen käyttö terveydenhoidossa.' THL 1923, 90–94. Marjatta Ruotsalainen: 'Uinti tuo terveyttä.' THL 1930, 91–92.

55. Esim. Karl V. Hällberg: 'Niin kutsutuista "luonnonparannuskeinoista" ja niiden käyttämisestä.' THL 1903, 75–82.

56. Vihtori Lähde: 'Mietelmiä terveydenhoidon alkeista.' THL 1902, 5.

57. T(aavetti) L(aitinen): 'Sananen voimistelusta kansakouluissamme.' THL 1902, 179. Ks. myös K(onrad) R(elandner): 'Terveydenhoidosta seminaareissa. Enemmän leikkejä kansakouluihin!' THL 1903, 6–12. 'Mikä on kouluvoimistelun tarkoitus?' THL 1903, 35–39. J. Grönberg: 'Voidaanko estää lasten selkää menemästä kieroon?' THL 1910, 154–155. John Grönberg: 'Lasten ruumiin ryhdistä ja sen hoidosta.' THL 1912, 33–35. Armas Ruotsalainen: 'Lapsille sopivia voimisteluharjoituksia.' THL 1922, 167–171. Esteri Pesola: 'Lapsista ja lapsi-ään voimistelusta.' THL 1932, 116–120.

58. 'Oppikoulunuorisoa kesäksi ruumiilliseen työhön!' THL 1912, 94–96. Armas Ruotsalainen: 'Mitä uutta oli saatava aikaan kansakoululasten virkistysthoidon alalla Suomessa?' THL 1932, 112–113. S. S. Salmensaari: 'Kaupunkien lapset kesäksi maalle.' THL 1934, 71. Konr. Relander: 'Kisa- ja voimistelulenttiä nuorisolle.' STHL 1892, 17–19.

vun alkuvuosikymmenistä asti ja alkanut vakiintua Terveydenhoitolehden perustamisen aikoihin.⁵⁹

Terveysvalistajien käsityksissä lapsuus oli erityisellä tavalla latautunut aika ihmisen elämässä. Lapsuuden kuluessa luotiin perusta myöhemmälle elämälle, niin fyysisessä kuin siveellis-moraalisessakin mielessä. Liikunnalla ja urheilulla oli merkittävä asema tässä täysi-ikäiseksi kasvamisen prosessissa. Ohjatun, metodisesti harjoitetun liikunnan tehtävä oli kasvattaa lapsen ruumista ja sielua.⁶⁰ Tässä mielessä sillä oli sama asema lasten elämässä kuin työllä aikuisilla. Voimisteluliikunta edisti aineenvaihduntaa ja kehitti ihmisen ruumista sopu-suhtaiseksi, terveeksi ja elinvoimaiseksi.⁶¹ Vastaavasti säännöllinen harjoittelu kasvatti tahtoa ja opetti pitkäjänteisyyteen, ja itse urheilusuoritus vahvisti suotuisia luonteenpiirteitä. ”Luonteen muodostamisessa on urheilulla kieltämättä myöskin suuret ansiot, vaatiihan se voiman käyttöä, päättäväisyyttä, itseluottamusta ja itsensä hillitsemisen kykyä samalla, kun koko urheiluelämä on omansa kehittämään terveitä ystävällisiä suhteita ihmisten kesken.”⁶² Urheilu kasvatti myös pitämällä (pojat) poissa pahanteosta. ”Jolleivät pojat saa urheilla, sattuu helposti, että he alkavat ’urheilla’: esimerkiksi kivittää puhelinpylväitä, rääkätä eläimiä tai harjoittaa muuta ilkivaltaa [...] Urheilu, oikea urheilu, on pojille mitä tehokkainta rokotusta huonoja tapoja ja sakilaisenhenkeä vastaan.”⁶³ Myös raittiuskasvatuksessa urheilulla oli suotuisa vaikutus, ”vaatiihan se harjoittajaltaan ehdottomasti kieltäytymistä alkoholi-juomista”. Lisäksi se oli oiva apu heräävän seksuaalivietin kanavoinnissa ja kontrollissa.⁶⁴ Niinpä liikunta tai urheilu oli erinomainen keino, jonka avulla lasten luontainen uteliaisuus ja aktiivisuus voitiin valjastaa kasvatuksellisia päämääriä varten.

Kasvavan kansalaisen yhteiskuntaan sopeutuminen edellytti kykyä yhteistoimintaan. Myös tämän synnyttämiseen liikunta oli omiaan.

”Yhteiset voimisteluharjoitukset ja leikit ovat omiansa kiinnittämään huomion itsekasvatukseen. Osataan tarpeellisella tahdikkuu-

della ymmärtää yhteinen etu ja alapainaa omat, kokonaisuuden joskus täysin turmelevat erikoisharrastukset. Leikki kiihoittaa ponnistamaan voimansa oman puolueensa voitolle pääsemiseksi. Elämän suuressa kamppailussa jännitetään voimat omien kanssaihmistemme ja oman isänmaamme hyväksi.”⁶⁵

Kaikenlaista urheiluliikuntaa pidettiin hyödyllisenä, mutta erityisesti joukkuepelit olivat yhteistoiminnan oppimisen ja kansalais-hyveiden omaksumisen kannalta hedelmällisiä:

”Miltei kaikessa urheilussa pojat tottavat tarvitsemaan toisiaan. Erikoisesti pallopelit ovat kohta kohdalta yhteiskuntatoiminnan koulua, jossa käsitteet sellaiset kuin kuri, uhrautuvaisuus, vastuunilo, aloitekyky, yritteliäisyys yms. [...] kirkastuvat eläväksi todellisuudeksi tai ainakin, ja se on vielä tärkeämpää, sulautuvat ’lihaksi ja vereksi’ alitajuntaan.”⁶⁶

59. Henrik Meinander (1992a) ’Warpaille y-lös, kyykkyyn a-las’, teoksessa Antero Heikkinen ym. *Suomi uskoi urheilun: Suomen urheilun ja liikunnan historia*, Liikuntatieteellisen seuran julkaisu 131, Helsinki: Vapikustannus & Liikuntatieteellinen seura, 81–99. Yliopistonuorison ja oppikoululaisten voimistelun varhaisesta edistämisestä ks. myös Antero Heikkinen (1991) *Terveyden ja ilon tähden. Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla*, Historiallisia tutkimuksia 160, Helsinki: SHS, 112–127.

60. Ruumis ja sielu yhtyivät hermofysiologisessa käsityksessä hermovoimasta, jonka lataamiseen nuorilla suositeltiin juuri liikuntaa ja urheilua. ”Leikki ja urheilu [...] on toimintaa, joka ei ainoastaan opeta liikkumaan keveästi, vaan samalla hienon sähkökoneiston tapaan jatkuvasti lataa nuoren elimistön hermokeskukset elinvoimalla ja tarmolla.” Lauri Pihkala: ’Antakaa poikain urheilla.’ THL 1930, 4.

61. Voimistelun kasvatusfysiologisista vaikutuksista ks. Anssi Halmesvirta (1995b) ’Kansan elinvoimaa kokoa-massa: Ivar Wilksmanin voimistelun ja ruumiinhoidon ideologiaa 1870–1920’, teoksessa Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja, Helsinki: Suomen urheiluhistoriallinen seura, 23–26.

62. Yrjö Kulovesi: ’Urheilun terveydenhoidosta.’ THL 1923, 2.

63. Lauri Pihkala: ’Antakaa poikain urheilla.’ THL 1930, 2.

64. Yrjö Kulovesi: ’Urheilun terveydenhoidosta.’ THL 1923, 2.

65. Lauri Taipale: ’Urheilu- ja voimisteluliikunnasta.’ THL 1923, 25.

66. Lauri Pihkala: ’Antakaa poikain urheilla.’ THL 1930, 3–4.

Siten urheilu oli myös kansalaiskasvatusta: ”Kansalaisessa heräävät urhoollisuuden ja- lot vaistot. Hänestä tulee sitkeä, päämääräs- tään tietoinen eteenpäin pyrkijä. Voimien hallittu käyttö kehittää taitavuutta. Huomio- kyky herkistyy. Vaarallisissa tilanteissa its- ensähillintäkyky muodostuu tavattoman tärkeäarvoiseksi kylmäverisyydeksi.”⁶⁷ Tä- tä oli enää lyhyt matka sotilaskuntoisuu- teen:

”Urheilupoikien silmien edessä liehuu Suomen lippu silloinkin, kun eivät muut siitä näe jälkeäkään. [...] [M]e saamme luottaa siihen, että pojista, jotka kasvuvuosi- naan rauhan aikana tottuvat leikkiensä taistelussa, kilpailuissa ponnistelemaan riemukseen siniristilipun puolesta viimei- seen hikipisaraansa, että tällaisista pojista kasvaa miehiä, jotka isänmaansa vaaran hetkellä tahtovat ja osaavat tarvittaessa myydä viimeisen veripisaransa mahdollisim- man kalliisti kansansa puolesta.”⁶⁸

Valistajien liikuntakäsitys oli sukupuolittu- nut. Kilpaurheilua ei pidetty sopivana nai- sille, mutta muuta liikuntaa heiltä ei kiellet- ty. Esimerkiksi voimistelua pidettiin suota- vana ”naisruumiin muotojen kunnossapi- don” kannalta. Toisaalta todettiin myös, että tytöille ”kaikki kotoiset askareet tarjoavat kylliksi tilaisuutta aivan tietämättä suorit- tavaan kotivoimisteluun”. Kuten ruumiilli- nen työ miesten kohdalla, naisten omin työala tarjosi näille elinvoiman lataamisen mahdollisuuksia.

”[T]oimielias osanotto kotiaskeihin on kaikille nuorille tytöille kaikista yksinkertai- sin ja paras keino ruumiillisen terveyden ja kauneuden kehittämiseksi. Samalla se on erinomainen keino myös henkisen tervey- den säilyttämiseksi. Tällainen voimistelu voi kantaa aina vain hyviä hedelmiä, vaikka sen harjoittajalla ei olisi aavistustakaan mistään järjestelmästä. Välttämättömät siis terveet nuoret tytöt laiskana vetelehtimistä, mikä on sekä ikävyyttävää että epäterveellistä.”⁶⁹

Kokonaisvaltaisen (voimistelu)liikunnan ja erikoistuneen kilpaurheilun suhteesta käy-

tiin kiivas keskustelu suomalaisessa urhei- luliikkeessä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, joka päättyi jälkimmäisen voittoon.⁷⁰ Ter- veysvalistajat ottivat ohjenuorakseen oikean mitan ja korostivat näin edelleen liikunnan kokonaisvaltaisuutta. Liikunnan tai urheilun tuli muodostua ”jokapäiväiseksi leiväksi”,⁷¹ mutta siinä, kuten muussakin ruumiillisessa rasituksessa, piili omat vaaransa. Liian an- karat ponnistukset saattoivat olla terveydel- le vahingollisia.

”Sen sijaan että harjoitettaisi urheilua virkistykseksi töitten välillä, tehdään siitä kiihkoisan kilpailun esine. Kilpakiikko taas tietysti viehättää ylenmääräisiin ponnistuk- siin, jotka monella tavalla voivat vahingoit- taa ruumista. [...] Tavallisimmin synnyttävät liialliset ponnistukset sydämen tykytystä, sydänvikoja ja niistä seuraavia kiertokulun häiriöitä, n. k. suonikohjuja, vesipöhöä j. n. e. Sitäpaitsi pitkäkestävää päänkivistystä, unettomuutta y. m. hermotauteja. Kaikki nämä häiriöt tietysti helpommin ja etupääs- sä syntyvät lapsissa tai vielä kasvavissa nuorukaisissa.”⁷²

67. Lauri Taipale: 'Urheilu- ja voimisteluliikunnasta.' THL 1923, 25.

68. Lauri Pihkala: 'Antakaa poikain urheilla.' THL 1930, 4. Sotilaskunnan kehittämisen merkityksestä varhaisessa voimisteluliikkeessä ks. Heikkinen (1991) 102–104, yleensä liikuntaharrasteiden taustalla ennen itsenäistymistä ks. Leena Laine (1992a) 'Urheilu valtaa mielet', teoksessa Antero Heikkinen ym., 103, 108–109, 114, 124. Laine (1992b) 'Järjestöelämän oppivuodet', teoksessa Antero Heikkinen ym., 170–171. Seppo Hentilä (1992) 'Urheilu järjestäytyy ja politisoituu', teok- sessa Antero Heikkinen ym., 133–134, 136, sekä las- tenkasvatuksessa ja suojeluskuntatoiminnassa sotien välisenä aikana Meinander (1992b) 'Koululiikunta etsii paikkaansa', teoksessa Antero Heikkinen ym., 286–288. Laine (1992c) 'Ruumiinharjoitusten monet muo- dot', teoksessa Antero Heikkinen ym., 189–191, 195–203, 208. Ks. myös Erkki Vasara (1997) *Valkoisen Suomen urheilijat soturit: suojeluskuntajärjestön ur- heilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939*. Biblio- theca Historica 23, Helsinki: SHS.

69. Armas Ruotsalainen: 'Naisruumiin muotojen kun- nossapitäminen.' THL 1923, 23. Vrt. Meinander (1992b) 295–296.

70. Meinander (1992) 94–95. Laine (1992a) 117–123, 128–131. Hentilä (1992) 136–142.

71. V. N.: 'Urheilu jokapäiväiseksi leiväksi.' THL 1931, 74–75.

72. T. H:nen: 'Kohtuus kaikessa.' STHL 1894, 79. Vrt. Sarasin (2001) 320–321.

Liiallinen kilpailu vaikutti haitallisesti hermostoon ja mitätöi urheilun kasvattavat vaikutukset. Urheilussa tuli noudattaa kohtuutta, ”niin että ruumis ei väsy sen sijaan, että on tarkoitus sitä virkistää.”⁷³ Tämän takia huippu-urheilu oli huono esimerkki terveyden edistämiseksi; urheilu ei saanut muodostua itsetarkoitukseksi. Itseä voitiin rasittaa oikealla ja väärällä tavalla: säännölliseen terveysliikuntaan kuuluva rasitus lisäsi ruumiinvoimia ja muokkasi ruumiista sopusuhtaisen, kun taas kiihkoisa urheiluponnistelu kulutti voimia ja kasvatti lihaksia yksipuolisesti.

Samassa yhteydessä problematisoitiin myös urheilun ja työn suhde. Liikunnan tuli olla vastapaino työlle, mutta vaarana oli sen liian vahva asema: ”se seikka, että urheilu on hauskaa ja työ useinkin ikävää, merkitsee ehdottomasti, että urheilu pyrkii vieraantumaa työstä”. Niinpä se tuli säilyttää ”sellaisena, että jos kohta sitä toisaalta harjoitetaan kernaimmin ensi sijassa harrastuksen vuoksi [...] niin se samalla pysyy vain sivutehtävänä ansio- tai koulutöitten ohella, jotka on tehtävä kunnollisesti”.⁷⁴ Työ oli arvokkaampaa kuin liikunta; työn aiheuttama rasitus hyväksyttävämpää kuin urheiluponnistukset. Liikunta oli liikettä liikkeen vuoksi, kun taas terveellisessä työssä syntyi liikettä sivutuotteena, johonkin arvokkaaseen päämäärään pyrkimisen ohella.

Sen sijaan pysytellessään kohtuuden asettamisessa rajoissa, vastapainona työnteolle, urheilu oli ihanteellinen virkistymismuoto: ”Tällaisen virkistävän ruumiinliikunnan kautta voi ryhtyä työhön reippaalla mielellä ja uusilla voimilla ja työ muuttuu silloin nautinnoksi.”⁷⁵ Sen vaikutukset ajateltiin hyvin samanlaisiksi kuin työnteon. Molemmat kasvattivat, lisäsivät hermovoimaa ja ruumiin kuntoisuutta sekä edistivät terveyttä. Samat hyödyt, jotka työmiehelle oli säännöllisestä työnteosta, ”urheilupojat” saivat urheilullisista leikeistään. Urheilu oli leikkiä, joka valmensi oikeaan elämään. Se oli kansalaiseksi kasvamisen koulu, joka opetti ”olemasaolon taistelussa” välttämättömiä taitoja.⁷⁶

Terveysoppien kerrostumat työssä, levossa ja liikunnassa

Miten henkilökohtaisen terveydenhoidon

opilliset kerrostumat näkyvät työtä, lepoa ja liikuntaa koskevassa aineistossa? Ensinnäkin dietetiikan perua olivat terveydenhoidon eri osa-alueet, joihin ihmisen tuli kiinnittää huomiota. Valistajat korostivat puhtaan ympäristön ja raittiin ilman, terveellisen ravinnon ja oikean ruokajärjestyksen, vatsan toiminnan säännöllisyyden sekä reippaan mielen merkitystä terveyden tunnuspiirteenä ja keinona sen ylläpitämiseksi siinä missä ahkeraa työnteoa, vahvistavaa liikuntaa ja riittävää lepoakin. Dietetiikasta juontui myös käsitys, jonka mukaan terveydenhoito tuli järjestää itselle sopivalla tavalla. Terveyden säilymisen kannalta ensisijaisista ei ollut ulkoisten sääntöjen orjallinen noudattaminen, vaan itsetuntemukseen perustuvan ja tilanteisesti muuttuviin olosuhteisiin sopeutettavissa olevan oman terveydenhoidon järjestyksen omaksuminen. Tällainen järjestys oli luonnonmukainen ja tähtäsi tasapainotilaan. Se rakentui sisäistetyistä jokapäiväisistä tavoista, ja se suhtautui jännitteisesti erilaisiin oppirakennelmiin ja asiantuntijoihin, korostaen sen sijaan itsehoidon merkitystä terveyden ylläpidossa.

Klassinen dietetiikka oli rajoittunut pohtimaan liikuntaa ja lepoa, ja työnteoko oli varattu orjille tai rahvaalle. Sen sijaan terveysvalistajien porvarillisessa maailmassa työ oli ylin arvo. Terveydenhoitolehden kirjoitukset korostivat aktiivisuutta ja työteliäisyyttä sekä työn ja liikunnan merkitystä elinvoiman, vastustuskyvyn ja hermoenergian lataajina. Lepoa ja väsymystä käsiteltiin suhteellisen vähän ja niiden rinnalla yhtä suuren roolin saivat joutilaisuus ja laiskuus. Levon tarkoitus oli toimia työn vastapainona ja liikunnan työnteokoon harjoittavana ja valmistavana virkistysmuotona. Terveys oli oleellisella tavalla työkykyä ja (fyysinen) työnteoko siis parasta terveysliikuntaa.

Toiseksi suhteessa bakteerioppiin työ, lepo ja liikunta tematisoitiin ainoastaan välillisesti. Ne vaikuttivat yhdessä muiden klassisen dietetiikan osa-alueiden kanssa itsen vahvistamiseen ja henkilökohtaisen vastustuskyvyn ylläpitoon. Bakteerioppi muutti enemmän ihmisen ympäristösuhdetta kuin niitä periaatteita, jotka ohjasivat huolta omasta terveydestä. Tautibakteereita vas-

taan suojautuminen toimi motivaatioperusteena terveydenhoidolle ja oikean elämänjärjestyksen omaksumiselle, tässä tapauksessa ahkeralle työnteolle, riittävälle levolle ja sopivalle liikunnalle.

Työtä, lepoa ja liikuntaa käsittelevässä kirjoittelussa voimakkaimmin esillä oli terveysvalistuksen kolmas oppihistoriallinen yhteys, fysiologia. Teksteissä toistuu käsitys ihmisruumiista koneena, jolla oli tietty määrä elinvoimaa ja jonka kehitys riippui oikeanlaisista sekä sopivan vahvoista ärsykeistä. Terveyden lakeja vastaan rikkomisesta kuten laiskottelusta tai liiallisesta rasituksesta seurasi elinvoiman kuluminen, jopa katoaminen. Sen sijaan ruumista kehitettävä fyysinen ponnistelu sekä rasitusta tasapainottava lepo ja virkistys latasivat elinvoimaa uutta käyttöä varten. Ruumiin osat ja elimet vahvistuivat, kun niitä harjoitti maltillisesti ja niille tarjosi oikeanlaisia virikkeitä. Näistä opeista esiintyi myös hermofysiologinen versio, jossa säännöllinen, riittävän levon rytmittämä työnteke latasi hermoenergiaa ja ”nykyajan kiire” tai kaupunkielämän epäterveet huvitukset puolestaan kuluttivat sitä. Tämän kerrostuman voi nähdä olevan jännitteisessä suhteessa terveysvalistuksen dieteettiseen ainekseen. Siinä missä fysiologia rakentui ajatukselle kaikkia ihmisiä yhdistävistä perusominaisuuksista, joita voi periaatteessa mitata, korosti dietetiikan perinne terveyden ja sen hoidon yksilöllisyyttä.

Terveysopeille on ominaista suuri jatkuvuus. Ne eivät ole yhtä herkkiä lääketieteen eturintamassa tai yhteiskunnan poliittisessa ilmastossa tapahtuneille muutoksille kuin esimerkiksi kliiniset käytännöt tai terveyspoliittiset linjanvedot. Ajan kuluessa terveysopitkin kuitenkin kehittyivät, ja esiin nousi uusi kerrostuma. Dieteettinen aines alkoi vähetä terveysvalistuksessa 1910-luvulta lähtien, ja se keskittyi yhä enemmän kuvailemaan yksittäisten sairauksien tunnuspiirteitä ja hoitokeinoja. Taustalle voi sijoittaa bakteriologian vaikutuksen, merkitsihän se myös tautien spesifisyyden ajatuksen läpilyöntiä. 1930-luvulle tultaessa dietetiikka ei muodostanut enää henkilökohtaisen terveydenhoidon selkärankaa, vaan sen opetuk-

sista tuli eräänlaisia elämänfilosofisia maksiimeja tautikeskeisten ja tieteellisten valistuskirjoitusten joukkoon.⁷⁷

Lisäksi hermofysiologinen lähestymistapa täydentyi psykodynaamisella puheella tietoisuudesta, haluista ja persoonallisuuden kehityksestä.

”Liikunto ja toimeliaisuus on jokaisen elimistön tärkeimpiä elinehtoja ja oikeuksia. Korkeammalla kannalla olevilla olennoilla yhtyy ruumiilliseen liikuntoon sisäinen, tietoinen toiminta. Joskin se ihmisen varhaisimmalla iällä on jokseenkin hämäävä, piilee kuitenkin tässä lapsen heräävässä tietoisuusilmiossä melkoisessa määrässä minän, heräävän persoonallisuuden ydinjuuri, kun otetaan huomioon liikunnan seuraukset. // Vapautuksentunne, joka liittyy toimintaan, kehittää kasvatuksen ja sosiaalisten vaikutelmien avulla kypsyyssä ihmisessä työhalua, pakon vaatiman työn taakkaakin se kykenee lieventämään.”⁷⁸

Työnteke ja liikunta eivät olleet enää yksinomaan hermo- ja elinvoimaa lataavaa ponnistelua, jonka edellytys oli itsen hallinta ja jopa alistaminen, vaan niitä käsiteltiin myös henkilökohtaisen kasvun ja itsen toteutuksen merkeissä. ❀

73. 'Terveys, kauneus ja ihmetohtorit.' THL 1924, 119.

74. Lauri Pihkala: 'Antakaa poikain urheilla.' THL 1930, 4, 5.

75. 'Terveys, kauneus ja ihmetohtorit.' THL 1924, 119.

76. Vrt. Anssi Halmesvirta (1997) 'Urheilu lääkkeenä – eräs terveydenhoitoa, liikuntaa ja kansalaisia yhdistävä tekijä viime vuosisadan vaihteessa', teoksessa Vesa Vares (toim.) *Urheilu ja historia*, Turun Historiallinen Arkisto 51, 173–202. Halmesvirran (1997, 191) mukaan valistajien suhtautuminen urheiluun muuttui positiivisemmaksi vuosisadan vaihteen jälkeen, eikä sitä pidetty enää esim. hermoaivojen aiheuttajana. Myös Sarasin (2001, 324–336) löytää terveydenhoitopeista siirtymän, jossa kokonaisvaltaisen (voimistelu)liikunnan rinnalle ihanteeksi nousee urheilu.

77. Muutokset valistuksen hengessä ja sisällöissä tulevat hyvin esille Konrad ReijoWaraan kirjoituksissa, joita tämä julkaisi Terveydenhoitolehdessä vielä 1930-luvulla aina 80. ikävuoteen asti. Hänen opetuksissaan ei tapahtunut merkittävää kehitystä, mikäli ei huomioida vanhakristillisen velvollisuuseettisen päätöksen korostamista entisestään.

78. E. H.: 'Työ parannuskeinona.' THL 1933, 167. Mainitusta siirtymästä ks. esim. Mika Ojakangas (1997) *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen*. Helsinki: Tutkijaliitto.

*Raadantaa käsivoimin tietyömaalla. Suomen Kuva-
palvelu Tuori Nousiainen.*

ANTTI MALINEN

Työmiesten ja perheenemäntien väsymyksestä käyty keskustelu 1920–1940-luvuilla

Palkka- ja kotityön aiheuttamasta väsymyksestä keskusteltiin vilkkaasti 1920–1940-luvuilla. Työmiesten ja perheenemäntien väsymys oli yhteiskunnallinen kysymys, jota tarkasteltiin luokka- ja sukupuoliroolien näkökulmista. Sosiaalihallinnon virkamiesten tuottaman väsymyspuheen voi nähdä osin hierarkkisenä ja normittavana. Toisaalta vetoamalla työmiesten ”psykologiseen väsymykseen” haettiin tukea työsuhteiden kohentamista koskeville ratkaisuehdotuksille. Naisille väsymys tarjosi puolestaan hyväksyttävän keinon nostaa esille heidän kokemuksiaan kodin työnjakoon liittyvistä epäkohdista.

■ Suomalainen yhteiskunta joutui 1920–1940-luvuilla kohtaamaan kahdesti sotien ja rauhaan palaamisen tuomat haasteet. Kansakunnan nähtiin sekä sisällissodan että toisen maailmansodan jälkeen tarvitsevan työkykyisiä ja -haluisia kansalaisia. Kriisitilanteet herättivät myös yleisemmän keskustelun naisten ja miesten välisistä työnjaosta ja velvollisuuksista.¹ Työaikalainsäädännöllä ja työsuojelulla oli merkittävä rooli levon ja väsymyksen välisen suhteen säätelyssä ja siten työkunnan ylläpitämisessä. Sosiaalisella lainsäädännöllä oli kuitenkin sekä taloudelliset että poliittiset rajansa työsuhteiden säätelyssä. Tämän lisäksi perheenemäntät jäivät monilta osin ulos sosiaalisen lainsäädännön vaikutuspiiristä.

Niin palkka- kuin kotityön rasittavuutta käsittelevässä keskustelussa sosiaaliministeriön ja -hallituksen virkamiehistö muodosti yhden keskeisen ryhmittymän. Sisällissodan jälkeen tasapainottelevaa keskustapolitiikkaa ajaneiden sosiaalipoliitikkojen huo-

mio kohdistui erityisesti kaupunkien ja teollisuusyhdyskuntien miespuoliseen työväestöön ja perheenemäntien asemaan.² Työmarkkinoiden toimivuutta koskevien isojen kysymysten (työttömyys ja työnvälitys, työsopimuspolitiikka) ohella sosiaalishallinnon virkamiehistö oli kiinnostunut myös työvoimaa koskevista laadullisista kysymyksistä, kuten työmiesten ”sielullisesta elämästä” ja elämäntavasta. Sosiaalipoliitikkojen pohdinnoissa arkielämän eri osa-alueet, kuten työ ja lepo sekä vapaa-aika ja asuminen, liitettiin yhteiskunnallista kehitystä koskeviin laajempiin tilanearvioihin.

Sisällissodan jälkeisessä työmiehiä koskevassa väsymyspuheessa työolojen levottomuus, vanhakantaiset isäntävaltaiset käskysuhteet sekä työmarkkinoiden yleinen politisoituminen esitettiin tekijöinä, jotka lisäsivät työsuhteiden ongelmia ja työmiesten vieraantumista ja henkistä väsymistä. Kansallinen eheytyminen oli ulotettava myös teollisiin suhteisiin. Sosiaalipoliitikot visioivatkin kehityspolun, joka johtaisi työväenkysymyksen luonteen täydelliseen muutokseen. Rationalisointi, työnjohtamisen uudistaminen sekä työntekijöiden sitouttaminen erilaisin työpalkkajärjestelyin esitettiin välineinä työsuhteiden normalisointiin ja tuottavuuden nostamiseen. Kyse oli ihannemallista, jonka nähtiin kuitenkin näyttävän suuntaa tulevalle kehitykselle. Teollisten suhteiden ulkopuolella ja kodin piirissä sosiaalipoliitikot kiinnittivät huomiota asumiseen, vapaa-aikaan ja perhe-

1. Mirja Satka (1994) 'Sota-ajan naiskansalaisen ihanheet naisjärjestöjen arjessa', teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson, Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltto*. Jyväskylä: Vastapaino, 73. – Kiitän Suomen Kulttuurirahastoa, jonka myöntämän apurahan turvin artikkeli on kirjoitettu.

2. Sosiaalipoliittisen toiminnan ylärajana pidettiin traditionaalisesti "keskisiäädyn läpileikkausta". Esimerkiksi Leo Ehrnrooth (1912) *Nykyaikainen yhteiskuntapolitiikka. Kaksitoista esitelmaa. Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistys julkaisuja*. Porvoo: WSOY, 149. Merkittävä osa sosiaaliministeriön ja -hallituksen virkamiehistöstä voidaan sijoittaa sisällissotaa koskevien tulkintojensa osalta osaksi "sosiaaliliberalista traditiota" kantanutta keskustaa. Ks. Pauli Ketunen (1994) *Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa. Historiallisia Tutkimuksia* 189. Vammala: SHS, 171.

suhteisiin. Kansallisen eheytymiseen sisältyi ajatus keskiluokkaisen elämäntavan tavoiteltavuudesta, ja tässä kohden yhteiskunta-analyysiin astuivat mukaan perheenmännät lukuisine velvollisuuksineen.

Perheenmäntien väsymyksestä käydyssä keskustelussa huomio kiinnittyi arjen ongelmiin ja lukuisten tehtävien luomiin rasituksiin. Ratkaisuja perheenmäntien jaksamiseen haettiin osin samoin välinein kuin palkkatyön alueella, eli (kotitöiden) rationalisoinnista ja töiden paremmasta organisoinnista.³ Oman lisänsä keskusteluun toivat erityisesti 1940-luvulla esille nousseet ongelmat naisten palkkatyön ja perhe-elämän yhteensovittamisessa.⁴ Samalla perheenmäntien väsymystä koskeva keskustelu avasi mahdollisuuksia naisten ja miesten kotitöiden työnjakoa koskeviin keskusteluihin. Ne avaavat näkökulman myös perheen sukupuolittunutta työnjakoa koskeviin kulttuurisiin käsityksiin. Porvarillisenä ihanteena pidettiin tilannetta, jossa äiti pitää huolta kodista ja mies käy työssä kodin ulkopuolella.⁵ Perheenmännille asetet-

tiin myös velvollisuuksia toimia perheen moraalisena selkärankana ja perhehengen ylläpitäjänä. Virkamiehistön ajamat sosiaalipoliittiset ideaalit kantoivatkin mukanaan erilaisia normatiivisia malleja ja olettamuksia miesten ja naisten soveltuvista rooleista. Ristiriitoja ilmeni tilanteissa, joissa sukupuolittunutta työnjakoa pyrittiin muuttamaan.

Sosiaalipoliittisen toiminnan kohteina arkielämän eri osa-alueet lohkottiin hallinnollisesti eri osastoille ja toimistoille. Yhteiskunnalliseen keskusteluun aktiivisesti osaa ottaneet virkamiehet, kuten sosiaalihuollituksen ylitirehtööri Einar Böök sekä työnvälitysosaston johtaja Eino Kuusi, olivat erikoistuneet sekä työpolitiikkaan että asuntokysymyksiin. Naispuoliset virkamiehet, kuten Eva Somersalo, Elli Tavastähti sekä Rakel Jalas, olivat erikoistuneet sosiaalihuolto- ja lastensuojelukysymyksiin. Virkatehtävien lisäksi sekä mies- että naispuoliset virkamiehet kirjoittivat melko laajalti kuluttaja- ja naistenlehtiin eri elämänalueisiin liittyvistä ongelmista.⁶ Hallinnollisesta työnjaosta huolimatta virkamiehistö pyrki tukemaan toisiaan sanomansa esilletuonnissa. Yhdistelmä tuottikin tilanteen, jossa virkamiehistö levitti eri tavoin auktorisoitua tietoa hyvin laajalle yleisölle.⁷

3. Rationalisointikäytäntöjen taustaideologioista, yhteyksistä naisten kotitalousliikkeisiin sekä rationalisointi-ideologian yhteiskunnallisesta läpilleikkaavuudesta kts. Minna Lammi (2006) *Eit' vartuisi Suomea. Suomalaisen kasvattaminen kulutusyhteiskuntaan kotimaisissa lybytelokuviissa 1920–1969, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1074, Helsinki: SKS; Karl-Erik Michelsen (2001) *Työ, tuottavuus, teokkuus. Rationalisointi suomalaisessa yhteiskunnassa, STH-julkaisuja* 7, Vammala: Rationalisoinnin seniorikilta ry; Visa Heinonen (1998) *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen benki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa, Bibliotheca Historica* 33, Helsinki: SHS; Kettunen (1994).

4. Naisten palkkatyötä, arkea sekä vapaa-aikaa koskevaa tutkimusta ovat tehneet muun muassa Anu-Hanna Anttila (2005) *Loma tehtaan varjossa. Teollisuusväestön loma- ja vapaa-ajan moraaliasätely Suomessa 1930–1960-luvuilla, Bibliotheca Historica* 93, Helsinki: Hakapaino; Maria Lähteenmäki (2000) *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa, Helsinki: Hakapaino; Marjaliisa Hentilä (1999) Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluikaan, Helsinki: Edita; Maria Lähteenmäki (1995), *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa, Bibliotheca Historica* 2, Saarijärvi: Gummerus; Liisa Rantalaiho (1994) 'Sukupuolisopimus ja Suomen malli', teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson, Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*, Jyväskylä: Vastapaino.*

5. Matti Peltonen on tarkastellut eroja maatalouden ja kaupunkityöväestön työnajan sukupuolittuneisuudes-

sa. Matti Peltonen (1999) 'Työnjako sosiaalisena tilana. Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa', teoksessa Raimo Parikka (toim.) *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin, Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia* 730, Hämeenlinna: SKS.

6. Yksi tutkittavan ajanjakson luetuimpia naistenlehtiä oli *Kotilieti*, joten olen hyödyntänyt siellä julkaistuja väsymystä käsitteleviä artikkeleita yhtenä osana tutkimusaineistona. Ks. Raili Malmberg (1991) 'Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina', teoksessa Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia* 8, Kuopio: Kustannuskiila oy., 197–198; Riittä Mäkinen & Anna-Liisa Sysiharju (2006) *Eteenpäin ja ylöspäin. Hedvig Gebhardin osuus ja toiminta*, Helsinki: Otava, 224–234.

7. Sosiaaliministeriön ja -hallituksen virkamiehistöstä Kotilieden toimituskuntaan kuului vuosina 1922–1926 sosiaalihuollituksen naistöiden keskuustoimiston johtaja Eva Somersalo (1883–1956, kok.). Lehteen kirjoittivat useampaan otteeseen myös sosiaalihuollituksen naispuolisen köyhähoidon apulaistarkastaja Elli Tavastähti (1883–1950, kok.), Tavastähden seuraaja Rakel Jalas (1892–1955, kok.) sekä sosiaaliministeriön lastensuojelun tarkastaja Margit Borg-Sundman (1902–1992, kok.). sosiaalihuollituksen ylitirehtööri Einar (1874–1957, edist.) Böök, työnvälitysosaston johtaja Eino Kuusi (1880–1936, kok.) sekä tilasto-osaston johtaja

Työmiesten ja perheenemäntien väsymystä käsittelevä puhe avaa näkökulman siihen, miten tietyn aikakauden ”yhteiskunnalliset kysymykset” ohjasivat kulloistakin yhteiskunta-analyysejä. Samalla levon ja väsymyksen suhdetta käsittelevät puheenvuorot tarjoavat mahdollisuuden tarkastella sekä luokka- ja perherooleja koskevia kulttuurisia käsitystapoja että niitä uusintavia prosesseja. Sosiaalipoliittisessa toiminnassa eri elämänpiireille annetut painoarvot ovat vaihdelleet osana yhteiskunnallisten arvojen ja käsitystapojen muutosta. Sisällissodan jälkeen sosiaalihallituksen virkamiehistön keskeinen tavoite oli estää yhteiskunnan syvämpi kriisiytyminen; vapaan markkinatalouden ja sosialismin äärimuotojen väliltä oli löydettävä tilaa ”sosiaaliselle” eli riittäviksi arvioiduille elämisen ehdoille. Sosiaalipoliitikka oli yksi vastaus modernisoitumisen ja työnjaollisen kehityksen tuomiin yhteiskunnallisiin haasteisiin, joihin liittyivät myös lisääntyvät demokratisoitusvaatimukset niin politiikan kuin perhe- ja työelämän alueilla.

Kuinka saada aikaan solidaarisuutta ja sitoutumista työsuhteisiin?

Sisällissodan jälkeen ylitirehtööri Einar Böök ja työnvälitystarkastaja Eino Kuusi arvioivat kriittisesti työsuhteiden tilaa ja odotettavissa olevia ongelmia. Keskeinen kysymys oli, miten kiinnittää työväenliike ja vasemmisto osaksi poliittista järjestelmää ja näin varmistaa yhteiskunnallinen legitimiys.⁸

Virkamiesten tilannearviot pohjautuivat jo sotaa edeltävinä vuosina rakennettuihin tulkintakehikoihin. Nostamalla yleistä elintasoa työväelle luotiin väyliä nousulle kohti keskiluokkaa, ja teollisten suhteiden tasolla tämä tarkoitti sekä riittävän elannon takaamista⁹ että sellaisen työympäristön luomista, joka ei entisestään kärjistäisi työntekijöiden ja työnantajien välisiä suhteita. Vapaa-ajankäyttöä ja elämäntapoja koskevien muutosten uskottiin puolestaan vapauttavan työläiset luokkaperusteisesta dogmatismista – tavoitteena oli luoda järkevään ajatteluun kykeneviä kansalaisia.¹⁰ Eliitin yläluokkainen itsekkyyks taas tuli karistaa

valistuksen keinoin. Ilman toimivaa kansantaloutta keskiluokan kasvattaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista, ja tämä korosti osaltaan tarvetta luoda toimivat teolliset suhteet. Esimerkiksi sosiaaliministeriön kansliapäällikkö Niilo Mannio pyrki johdonmukaisesti edistämään ajattelutapojen muutosta ja korosti ”keskinäisen luottamuksen” merkitystä terveiden työsuhteiden ylläpitämisessä.¹¹

Täkäläinen teollisia suhteita koskeva keskustelu voidaan liittää osaksi laajempaa ensimmäisen maailmansodan jälkeen Euroopassa ja Yhdysvalloissa virinnyttä keskustelua teollisten suhteiden ja demokratian välisestä suhteesta.¹² Keskeiset haasteet liittyivät siihen, miten luoda työelämän eri osapuolten välille kunnioitusta ja arvontoa ja siten rakentaa perustaa työhön sitoutumiselle ja keskinäiselle luottamukselle.

Sosiaalipoliittisen teorian tasolla kysymystä teollisen ja ruumiillisen työn aiheuttamasta väsymyksestä ei tarkasteltu ainoastaan fysiologisena, tuotantoprosessiin ja tuottavuuteen vaikuttavana tekijänä, vaan sitä eriteltiin alustavasti myös psykologisena ja luokka-asemaan liittyvänä ongelmana. Koska valtio pyrki takaamaan taloudelliselle elämällä suotuisan toimintaympäristön, nähtiin tämän velvoittavan myös talouselä-

Leo Harmaja (1880–1949, kok.) joka oli kuluttajapolitiikasta laajalti kirjoittaneen Laura Harmajan (1881–1954) aviomies.

8. Kappaleen tulkinat perustuvat kirjoittajan opinäytteeseen (2005) *Virkamiehistön poliittinen arviointi kriisiaikana. Sosiaaliballitus ja sisällissodan jälkeinen sosiaalipoliittinen rationaaliteetti*, Suomen historian pro gradu -tutkielma, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

9. Sosiaalipoliitikkojen työpalkan riittävää tasoa koskevasta keskustelusta kts. Einar Böök (1918) 'Työpal-kasta ja palkkapoliitikasta', *Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja* 14, 68–90; Eino Kuusi (1931) *Sosiaalipoliitikka I*, Porvoo: WSOY, 380–385.

10. Anu-Hanna Anttila tarkastelee kysymystä siviilisoimisen ja moraalisaatelyn näkökulmista. Anttila (2005) 61–64.

11. Niilo Mannio (1932) *Yhteisymmärrys työsuhteissa, Taloudellinen neuvottelukunta* 18, Helsinki, 33–34. Mannion ajatusten yhteydestä laajempaan työrauhaliikkeeseen kts. Kettunen (1994) 181–186

12. Kettunen (1994) 213–214; Ellen S. O'Connor (2000) 'Integrating Follett: history, philosophy and management' *Journal of Management History*, Vol 6., 167–190.

mää ja teollisuutta seuraamaan yhteiskunnallisen elämän muilla osa-alueilla tapahtuvia uudistuksia, kuten yleisempää demokraatisoituskehitystä. Sosiaalihallituksen keskeinen virkamies Eino Kuusi korosti:

”talous ihmisten yhteiselämässä ei ole mitään eristettyä eikä mikään päämäärä sinänsä. Se ei esiinny yksilölle eikä kansalle kaikesta muusta irrallisena asiana, vaan se on osa monipuolista yhteiskuntaelämää, joka on siveellisyden läpätunkema.”¹³

Kansantalouden nähtiin asettavan tietyt rajat politiikan tekemiselle, mutta Kuusen analyysissä talous ei saanut olla itseisarvo vaan väline muiden arvojen ja tavoitteiden toteuttamiseen. Sosiaalipoliitikkojen velvollisuutena oli tarkastella kriittisesti taloudellisten eturyhmittymien ajamaa politiikkaa ja pohtia niiden pyrkimysten vaikutusta yhteiskunnallisen elämän kehitykseen. Virkamiesten mahdollisuudet vaikuttaa työnantajien ja työntekijöiden välisten suhteiden parantamiseen järjestötasolla olivat heikot. Työntekijöiden ja työnantajien paikalliset suhteet korostuivat, ja tilanteen pelättiin heikentävän entisestään teollisia suhteita.

Eino Kuusen mukaan yksi sosiaalipoliitikalle mahdollinen tehtävä oli kuitenkin etsiä keinoja ”taloudellisten organisatioiden” toiminnan tehostamiseksi ja siten lieventää eri osapuolten välistä kitkaa.¹⁴ Ratkaisuehdotuksia haettiin toimenpiteistä, joita kyettiin soveltamaan paikallistasolla ja ilman lisääntyviä kustannuksia. Teollisten suhteiden parantamiseksi virkamiehet ja muut sosiaalipoliittisia kysymyksiä ratkovat asianharrastajat esittelivät uudenlaisia johtamismalleja sekä keinoja institutionalisoida tuotannolliset ristiriidat. Välineinä nähtiin muun muassa teollisuudemokratia, voitonjakojärjestelmät sekä työnjohdolliset menetelmät.¹⁵ Teorioiden soveltaminen käytäntöön olisi edellyttänyt tutkimustiedon keräämistä, mutta virkamiehet joutuivat vielä sotien välisenä aikana toteamaan, että tšekäläinen sosiologisen tutkimuksen suuntautui teollisten ongelmien tutkimisen sijaan muihin mielenkiinnon kohteisiin.¹⁶

Pauli Kettunen ja Karl-Erik Michelsen

ovat analysoineet taylorismin ja psykotekniikkaan liittyvien käytäntöjen välittymistä Suomeen. Työoloja tiivisti seurannut sosiaalihanke oli osaltaan tukemassa ensimmäisen psykoteknillisen laboratorian perustamista Suomeen.¹⁷ Berliinissä lähettiläänä toiminut Juho Jännes selosti kirjeessään sosiaalihanke-yhteyksille psykotekniikan alalla tehdyistä sovellutuksista. Jännes vakuutti Böökille, kuinka psykotekniikan avulla ei ainoastaan kyettäisi lisäämään ihmillisen työn ”efektiviteettiä” vaan sen avulla pystyttäisiin myös vähentämään ”niiden ihmisten lukua, jotka toimivat heille psyykkisesti ja fyysisesti sopimattomalla työalalla ja joidenka apea mieliala muodostaa osaltaan voimakkaan sävelen sosiaalisten kysymysten dissonansseissa.”¹⁸ Periaatteen ”oikea mies oikealle paikalle” nähtiin osaltaan auttavan yleisen hyvinvoinnin luomisessa.¹⁹ Toisaalta kysymys ei ollut pelkäs-

13. Kuusi (1931) 32.

14. Kuusi (1931) 34.

15. Einar Böök (1924) *Työkamarit ja työntekijäin-neuvostot*, teoksessa L. Harmaja, A.E. Tudeer, N. Kärki, E. Böök, R. Erich, J. Forsman, R. Holsti, O.K. Kilpi, A. Tulenheimo (toim.), *Valtiotieteiden käsikirja. Aakosellinen tietoteos IV*, Helsinki, 160; Yrjö Similä (1922), *Työnantajat ja työntekijät*, Porvoo: WSOY, 117; Kuusi (1931) 268, 354–375, 408–414.

16. Leo Harmaja (1933) 'Sosiaalisen tutkimustyön tehtävä', *Sosiaalinen Aikakauskirja* 15, 76. Sosiaalihanke-yhteyksien tilasto-osaston johtaja Harmaja kiinnitti samaan ongelmaan huomiota myös myöhemmin, ks. Leo Harmaja (1943) 'Sosiaalipoliittika tieteellisen tutkimuksen ja opetuksen esineenä', *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 43, 198–221. Myös Heikki Waris korosti, kuinka nykypäivän ”pulumakysymyksiin” onnellinen ratkaiseminen vaati sosiologisempaa tutkimusta ja sielullisen elämän parempaa ymmärtämistä. Heikki Waris (1932) 'Yhteiskuntatieteellistä tutkimusta Englannissa ja Yhdysvalloissa', *Historiallinen Aikakauskirja* 32, 195.

17. Kettunen (1994) 101–111; Michelsen (2001) 24–60; Sosiaalihanke-yhteyksien pöytäkirja 18.2.1921. Ca4, Sosiaalihanke-yhteyksien arkisto, Kansallisarkisto. Helmikuun 18. päivänä pidetyssä kokouksessa päätti sosiaalihanke ehdottaa valtioneuvostolle, että valtio tukisi rahallisesti Helsinkiin perustettavaa psykoteknillistä laboratoriota.

18. Juho Jännes Einar Böökille 11.3.1920. Kansio 2, Einar Böökin arkisto, Kansallisarkisto. Mm. MTK:n puheenjohtajana toiminut Jännes oli kuluttajapolitiikkona uran luoneen Laura Harmajan veli.

19. Suomalaisen työnvälityksen kehittämisestä vastannut Eino Kuusi korosti samoin periaatteen ”sopivin henkilö kuhunkin työpaikkaan” merkitystä sekä yritysten että kansantalouden näkökulmista. Eino Kuusi (1919) *Työnvälityksen opas, Sosiaalisia käsikirjoja II*,

tään työn organisoinnista tai työnjaon kehittämisestä.

Työnjohtajien ja omistajien tulisi ymmärtää muun muassa se, että työntekijöiden ihmisarvo tulisi tunnustaa ja tunnustaa. Jalmari Kekkonen, joka esipuheessaan kiitteli Einar Böökiä tämän antamasta tuesta, kuvaili ammatillisia kouluja varten kirjoittamassaan teoksessaan

”ei käskemisen taito ole yksin tahtoon perustuva, vaan se on myöskin yhteiskunnallisen sivistyksen tulos. Emme saa yksistään esiintyä itsekkäinä käskyjä antaessa, vaan meidän on sovellettava ja asetettava käskettävän sieluntilaan. Tämä on käskijä-asemassa olevan yhteistymistä, sulautumista, socialiseerautumista yhteen käskettävien kanssa, mikä johtaa siihen, että käsky ei ole väkivaltainen toimi, vaan käskynalaisen auttamista, niin että omantahdon alistuminen tapahtuu ilman oman arvontunnon masentamista.”²⁰

Reformistit kytkivät sekä työnantajia että työntekijöitä koskevan kompromissihengen ja molemminpuolisen arvonannon välttämättömyyden työnjaolliseen kehitykseen, jonka myötä kaikki oli sidoksissa kaikkeen: yhteiskunta hahmotettiin kokonaisuutena.²¹ Etäisyys sosiaalipoliittisten ihannemallien ja työelämän suhteiden todellisuuden välillä oli kuitenkin sotien välisenä aikana huomattava.

Sisällissotaa edeltävät ja sen jälkeiset työsuhteiden analyysit loivat kuitenkin pohjaa myöhemmille 1950- ja 60-luvun ristiriitojen sääntelyä koskeville perusajatuksille.²² Erik Allardt'n 60-luvun loppupuolen analyysissä näyttää ”ilmeiseltä, että eriytyneen työnjaon vallitessa tasa-arvoisuus on solidaarisuuden välttämätön edellytys. Ensinnäkin vaihtosuhteet tuskin toimivat, elleivät ihmiset suhtaudu suvaitsevasti toisiinsa ja hyväksy toisiaan tasa-arvoisina.”²³ Sosiaalihallituksen virkamiehistö etsi muun muassa rationalisoinnista, työnjohtamisen parantamisesta ja osallistumismahdollisuuksien lisäämisestä keinoja säännellä olemassaolevia teollisia ristiriitoja. Ongelmien ratkaiseminen edellytti asennemuutoksia ja molemminpuolista

arvonantoa, ja tässä suhteessa julkisen vallan mahdollisuudet vaikuttaa asioihin olivat rajalliset. Vuorovaikutukseen, arvontoon ja työnjakoon liittyviä neuvottelunvaraisia kysymyksiä voidaan tarkastella myös perhetalouden näkökulmasta. Minkälaista yhteiskunnallista keskustelua perheenäitien väsymyksestä käytiin ja minkälaisia ratkaisuehdotuksia ongelmiin etsittiin?

Perheenäitien väsymys

Perheenäitien väsyminen oli ongelma, johon kiinnitettiin huomiota niin sosiaalipoliitikkojen puheenvuoroissa kuin kuluttaja- ja naistenlehtien palstoilla. Naisten tunnustettiin tekevän sekä henkisesti että fyysisesti raskasta työtä. Naisten palkkatyön lisääntyminen oli yksi muutostekijä, joka nousi esille yhteiskunnallisessa keskustelussa. Sotien välisenä aikana perheenäitien väsymiseen kiinnitettiin kuitenkin huomattavasti enemmän huomiota. Esimerkiksi vuoro- ja yötyötä tekevien naisten lukumää-

Suomen sosialiballituksen julkaisemia, Helsinki, 4–8, 46.

20. Jalmari Kekkonen (1916) *Kansalaistietoa ammatillisille. Ammatillisia kouluja ja itseopiskelua varten*, Helsinki: Otava, 56. Arkkitehtinä toiminut Kekkonen oli suomentanut muun muassa Fredrick Taylorin kirjan ”The Principles of Scientific Management (1914)”, ks. Kettunen (1994) 302.

21. Tässä suomalaiset sosiaalipoliitikot jatkoivat Verein für Sozialpolitikin johtohahmon Gustav Schmollerin (1838–1917) muotoilemaa tulkintalinjaa. Arto Koho (1991) *Sosiaalipoliittikka ja utilitarismi, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia* nro 53, Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 146–147; Solidaarisuus-idean suhteesta modernin sosiaalioikeuden syntyyn ks. Kaarlo Tuori (2003) ’Sosiaalisen oikeuden arkeologia’, teoksessa Panu Minkkinen (toim.) *Francois Ewald, Normi yhteisen mittapuun käytäntönä*, E-sarja 8, Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 77–112.

22. Työelämää koskeva analyysin yksi keskeinen tehtävä oli luoda kuva siitä, minkälaisia teollisuustyöntekijät ja heidän poliittiset aseensa olivat ja miten näitä ”irrationaalisiksi voimiksi” kuvattuja ryhmiä voitaisiin hallita. Ks. esim. Risto Alapuro (1997) *Suomen älymystö Venäjän varjossa*, Hämeenlinna: Hanki ja Jää, 110–111; Raimo Parikka (1999) ”Työn jäljillä”, teoksessa Raimo Parikka (toim.) *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin, Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia* 730, Hämeenlinna: Karisto, 9; Olavi Riihinen (1992) ”Sosiaalipoliittikka ja legitimizeetti”, teoksessa Olavi Riihinen (toim.), *Sosiaalipoliittikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*, Juva: WSOY, 280.

23. Erik Allardt (1966) *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*, Porvoo: WSOY, 63.

rä oli 1920-luvun lopussa vielä vähäinen, yhteensä alle 8 000. Suurimmalle osalle heistä yötyö oli taloudellisen pakon sanelema ratkaisu.²⁴ Naisten palkkatyötä koskevat ongelmat saivat kuitenkin naistenlehdissä tilaa erityisesti toisen maailmansodan jälkeen.

Kotilieden päätoimittajan Hedvig Gebhardin vuonna 1928 tekemässä aikalaisanalyysissä naisten yhteiskunnallisten ja perheroolien nähtiin olevan voimakkaassa muutoksessa. Keskeinen haaste oli saada perheenemännän työ tunnustetuksi ammattityöksi, ja lisäksi kotitalouden merkitys osana kansantaloutta oli tunnustettava. Myös kysymys perheenemännän asemasta kotitaloudessa oli ratkaistava. Gebhard vertasi kotitaloutta teollisuuteen ja näki, että teollisuuden tavoin kotitaloutta oli kehitettävä tekniikan ja tieteen avulla. Perheenemäntien oli opittava tekemään arviolaskelmia, ja työtehoa kohotettaessa oli otettava huomioon uudenikäisten työpsykologisten ja työtehotutkimusten tulokset. Kotitalouden edistämisestä ei ollut ainoastaan naisten asia vaan yhtä lailla miesten – eliväthän he kotitalouden piirissä suurimman osan elämästään.²⁵

Gebhardin ajamaa tuottavuuden parantamista ja tehokkuuden lisäämistä ratkaisuna ongelmaan kannattivat tasapuolisesti myös sekä mies- että naispuoliset sosiaali- ja kuluttajapoliitikot. Samalla tavoin kuin teollisessa työssä pyrittiin vähentämään kitkaa työnantajien ja työntekijöiden välillä, perhetalouden sisällä haluttiin luoda naisille työolosuhteet, jotka tuottaisivat riittävässä määrin tyydytystä ja työniloa. Lehden toimituskuntaan kuulunut kotitalouspoliitikko ja -teoreetikko Laura Harmaja oli samoilla linjoilla Gebhardin kanssa. Mitä paremmin perheenemännät pystyisivät hoitamaan kodin ylläpidon, sitä terveempiä ja työkykyisempiä ihmiset olisivat: ”Hyvin hoidetut kodit kasvattavat kunnan kansalaisia, ja rikollisuus vähenee.”²⁶ Ongelma oli kuitenkin siinä, että huolimatta perheenemäntien pisimmistä työajoista ja lyhimmistä lomista ei heidän työtään arvostettu.²⁷

Eri puheenvuoroissa naisjärjestöjä kehoitettiin tekemään työtä kotityön arvostuksen nostamiseksi. Toisaalta vaadittiin, että nais-

ten oli päästävä yli henkilökohtaisen vapauden tavoittelusta, mukavuudenhalusta ja velttoudesta. Naisten oli turvauduttava sisäisiin voimavaroihinsa.²⁸ Kaikki lehteen kirjoittaneet naiset eivät kuitenkaan uskooneet, että kaikkia työtehtäviä ja velvollisuuksia kyettäisiin hallitsemaan pelkän asennemuutoksen keinoin. Naisten neuvotelunvarainen asema perheenemäntänä nähtiin yhtenä ongelmatekijänä. Lainsäädäntö ei puuttunut perheenemäntien työn ja levon määrään. Laura Harmaja vetosikin miehiin ja vanhempiin lapsiin, jotta he ymmärtäisivät milloin äiti oli levon tarpeessa.²⁹ Kriittisemmät naisten asemaa koskevat puheenvuorot ilmestyivät esimerkiksi *Kotilieden* sivuille vasta 1940-luvulla. Naisten väsymystä tarkasteltiin sotien välisenä aikana pitkälti heille asetettujen roolien näkökulmasta. Punnittaessa oman vapaa-ajan ja levon tarvetta toiseen vaakakuppiin asetettiin velvollisuudet vaimona ja äitinä ja tulevan sukupolven kasvattajana.

Naisten ylläpitämä perhetalous ja kansakunnan moraalinen uusintaminen

Naisilla oli merkittävä rooli perhetalouden ylläpitäjinä sekä mies- että naispuolisten sosiaalipoliitikkojen yhteiskuntapoliittisissa malleissa. Mielenkiintoinen ristiriita sisältyy siihen, että omassa elämässään monet nais- ja miespuoliset talous- ja sosiaalipoliitikot osallistuivat aviopareina ja työtovereina yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, esimerkiksi mainittakoon Leo ja Laura Harmaja, Hannes ja Hedvig Gebhard ja Onni ja Ilmi Hallsten. Vaikka naisten osallistuminen työmarkkinoille hyväksyttiin, ei naisten palkkatyöläistymistä pyritty edistämään. Enem-

24. Lähteenmäki (1995) 272–273.

25. *Kotiliesi* 1928, ”Nykyisen murrosajan kotitalouskysymyksiä, Hedvig Gebhard”, 472–473.

26. Laura Harmaja (1922) ”Kulutuspolitiikan tehtävät ja suhde sosiaalipolitiikkaan”, *Sosiaalinen Aikakauskirja* 5, 3; Ks. myös Heinonen (1998) 30.

27. Esimerkiksi *Kotiliesi* 1928, ”Onko perheenemännän työ tuottavaa?”, Laura Harmaja”, 370.

28. Mm. *Kotiliesi* 1926, ”Kotityön arvo muiden ammattien rinnalla. Kotiliedelle kirjoittanut maisteri Rouva Ella Kitunen.”, 452–453, 456.

29. *Kotiliesi* 1928 ”Lepoa ja lomaa järjestettävä emännillekin”, Laura Harmaja”, 744–745.

män tai vähemmin implisiittisesti naisia tarkasteltiin sosiaalipolitiikankin parissa väimoina, äiteinä ja kodin ylläpitäjinä.³⁰

Sisällissodan jälkeen kodin merkitystä yhteiskunnallisen elämän perustana alettiin entisestään korostaa. Heti sodan jälkeen tehdyissä muutamissa tulkinnoissa työläisnaisia ja heidän epäonnistunutta kodinhoitoaan pidettiin yhtenä osatekijänä kapiinaan. Epäonnistuminen kasvatuksessa oli synnyttänyt turmeltunutta nuorisoa.³¹ Sosiaalipoliitikkojen parissa ”vaarallinen työläisäiti” -diskurssin rinnalle nousi kuitenkin pian uusi kodin ja asunnon merkitystä korostava diskurssi. Syyttävä sormi kohdistettiin äitien sijaan poliitikkoihin, jotka eivät olleet tajunneet asuntopolitiikan merkitystä. Eduskunta alkoikin myöntää määrärahoja asutustoimintaan, mutta sosiaalihallituksen virkamiehet pyrkivät kiinnittämään huomiota myös kaupunkiasumisen epäkohtiin.

Einar Böökin analyysissä asuntoja ja niiden laatua koskevat ongelmat muuttuivat asuntokysymykseksi silloin, kun epäkohdilla alkoi olla merkitystä ”koko yhteiskunnan terveelle elämälle”.³² Epäkohdat asumisessa vaikuttivat erityisesti palkkatyöväen elämisen ehtoihin. Sosiaalihallituksessa asuntoasioista vastannut Eino Kuusi korosti Kotilieden kirjoituksessaan vuonna 1926, kuinka tehdastyöläisten ”hermojakuluttava työ jyskyvien koneiden ääressä, epäterveellisessä ilmassa sekä ilmaston huonous, valon vähyyt ja ihmistungos hänen asuntonsa ympärillä vaativat” että myös kaupungeissa saadaan asunto-olot järjestettyä riittävälle tasolle.³³

Asunnon merkitys nähtiin kriittisenä tekijänä valtiokansalaisuuteen sosiaalistumisessa. Kodin turvassa voimiaan keränneet ja itseään sivistäneet miehet ja naiset voisivat yhdessä kohottaa kansalaistaitojaan ja kasvattaa terveen jälkipolven.³⁴ 1920-luvun lehtikirjoittelussa vedottiin toistuvasti siihen, kuinka kansakuntaa uhkaavat suuret vaarat, jollei ”kodille, valtion perustukselle” osoiteta riittävästi huomiota.³⁵ Hyvillä asunto-oloilla oli yhteiskunnallista legitimitettä lisäävä merkitys: ”Asunto-olojen pitäisi kehittyä sellaisiksi, että koteja, yhteiskunnan perustusta ja elämäntapojen muodostajia,

opitaan rakastamaan.”³⁶ Myös väliaikaisen asunto-osaston johtajana toimineen Eino Kuusen kirjeenvaihdosta käy ilmi, kuinka tärkeänä virkamiehistö koki asuntokysymyksen menestyksellisen hoitamisen.³⁷ Valtion tukemalla rakennustoiminnalla ja muulla asuntopolitiikalla virkamiehistö koki vaikuttaneensa merkittävästi työväestön elinolojen parantamiseen ja samalla perhe-elämän vakauttamiseen. Näin oltiin yhtä askelta lähempänä ylitirehtööri Böökin kuvailemaan yhteiskuntapoliittista ideaalia, jossa perheen talous taattiin ”perheenisän työ-kunnolla” ja jossa ”perheenäiti ensi sijassa toimii uuden polven kasvattajana yhteiskunnalle”.³⁸

Tämän ihanteen ja naisten lisääntyvän työssäkäynnin välille muodostui kuitenkin jännitteinen kenttä. Ydinperhemallin mukaan äiti oli kodin sielu, joka piti kodin

30. Heinonen (1998) 34, 65.

31. Mirja Satka (1995) *Making social citizenship. Conceptual practises from the Finnish Poor Law to professional social work*, *SoPhi*, Jyväskylä: University of Jyväskylä, 88.

32. Einar Böök (1921) *Asuntokysymys ja asuntopoliittikka*, teoksessa L. Harmaja, A.E. Tudeer, N. Kärki, E. Böök, R. Erich, J. Forsman, R. Holsti, O.K. Kilpi, A. Tulenheimo, *Valtiotieteiden käsikirja. Aakkosellinen tietoteos IV*, Helsinki, 107.

33. *Kotiliesi* 1926, ”Asunto, koti ja yhteiskunta. Eino Kuusi”, 122.

34. Kirsi Saarikangas (1998) ’Suomalaisen kodin likaiset paikat. Hygieniä ja modernin asunnon muotoutuminen’, *Tiede & Edistys* 23, 198–220; Pirjo Markkola (1994) *Työläiskodin synty. Tamperealaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle, Historiallisia Tutkimuksia* 187, Helsinki: Suomen historiallinen seura, 138–139; Anneli Junto (1990) *Asuntokysymys Suomessa. Topeliuksesta tulopolitiikkaan, Sosiaalipoliittisen ybdistyksen julkaisuja* 50, Helsinki: Valtion painatuskeskus, 118.

35. Esim. *Aamulehti* 6.3.1921 ”Asuntopulasta pysyvänä ilmiönä, Ilmari Mantere”; *Maaseudun Sanomat* 29.1.1921 ”Asunto-olot ja yhteiskunta. Kirj. Yrjö Similä, Hugo Paldan”; *Maaseudun Sanomat* 16.3.1921 ”Asuntokysymys ja nykyaika, Yrjö Similä”; *Uusi Suomi* 22.5.1921 ”Naisten asuntopäivät. Viimeinen kokouspäivä.”

36. *Helsingin Sanomat* 18.3.1921, ”Asuntokysymys. Sen merkitys nykyoloissa, Yrjö Similä.”

37. Eino Kuusi Mandi Granfeltille 14.10.1923, 12.7.1925, kansio 33, Mandi Granfeltin arkisto, Granfelt-Kuusi-suvun arkisto, Kansallisarkisto. Kuusi selostaa Einar Böökin kanssa käymään keskusteluja asuntopolitiikan merkityksestä.

38. Einar Böök (1919) *Edistyksen uralta. Kirjoitelmia ja esitelmia*, Helsinki: Edistysseurojen kustannus, 191–192.

siistinä ja tarjosi perheelle terveellistä ruokaa. Naimisissa olevien naisten ansiotyön yleistyminen muodosti uhan kodille, perheelle ja tuleville sukupolville. Naisten palkkatyö ei täysin kitkattomasti sopinut yhteen sosiaalipoliittikkojen ideaaleihin.

Toisen maailmansodan jälkeen palkka- ja kotityön pohdintojen sisällöissä tapahtui muutoksia aiempaan kriisiin verrattuna. Työmarkkinaehtosopimusten laajeneminen ja vakiintuminen sodan jälkeisinä alkuvuosina kohensivat työnantajien ja työntekijöiden välisiä työsuhteita.³⁹ Sotavuodet vahvistivat yhteiskunnan käsittämistä työnjaollisena kokonaisuutena ja tämä jätti pysyvän jälkensä myös rationalisointiin.⁴⁰ Työnteon ja tuotannon tehostamisesta tuli lähes moraalinen välttämättömyys ja tämä heijastui myös kotitalouden rationalisointiin.⁴¹

Sota-ajan aiheuttamat uudelleenjärjestelyt työmarkkinoilla tasoittivat puolestaan naimisissa olevien naisten tietä palkkatyöhön siirtymisessä. Naisten palkkatyön aiheuttamia ongelmia ratkomaan asetettu komitea arvioi, että teollisuuden palveluksessa oli vuonna 1946 noin 28 000 naista ja kaupan palveluksessa noin 20 000. Myös aikalais-tulkinnossa korostettiin sota-ajan lisänneen keskustelua naisen paikasta ja sukupuolten välisistä rooleista ja tehtävänjaoista perheen sisällä.⁴² Samanaikaisesti vahvistui huoli lasten ja tulevien sukupolvien terveyden turvaamisesta. Perheenemäntien väsymystä käsittelevä yhteiskunnallinen keskustelu tuli sisältämään monia keskenään ristiriitaisia elementtejä.

Sukupuolittuneita piirteitä

Sosiaalihallinnon virkamiehistön yhtenä huolenaiheena oli sekä sisällissodan että toisen maailmansodan jälkeen naisten ja miesten vapaa-aika ja sen käyttö. Lähestymistavat eri sukupuolten vapaa-ajan käyttöön erosivat melkoisesti: työmiesten kodin ulkopuolelle suuntautuvaa vapaa-ajan viettoa arvioitiin osin poliittisena ja osin moraalisen luokkapohjaiseen elämäntapaan liittyvänä kysymyksenä. Perheenemäntien vapaa-aikaa kodin piirissä, tai sen puutetta, arvioitiin heille osoitetuista rooleista ja velvollisuuksista käsin.

Keskusteltaessa kahdeksan tunnin työajasta vuosina 1917–19 epäilyt työväestön kyvystä käyttää oikein lisääntyntä vapaa-aikaansa nousivat pintaan. Työaikalainsäädännön aikaisemmissa valmisteluvaiheissa oli lyhyempää työaika puolustettu vetoamalla niin tuottavuus- kuin sivistysnäkökohtiin.⁴³ Nyt työaikalainsäädännön nähtiin johtavan laiskotteluun, tai mikä vielä pahempaa, politikointiin ja muuhun tuomittavaan toimintaan. Teollisuuden edustajat pyrkivät todistamaan, että työajan lyhennys oli alentanut työtehoa ja lisännyt työhaluttomuutta. Vapaa-ajankäyttöä koskevassa selvityksessä moitittiin erityisesti nuoremman sukupolven tuhlailevaa ajankäyttöä.⁴⁴ Myös virkamiehistö suhtautui toisinaan kriittisesti työajan lyhennyksiin, mutta toisaalta he korostivat myös vapaa-ajan merkitystä levon ja perhe-elämän kannalta.⁴⁵

39. Tapio Bergholm (2005) *Sopimusyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon 1944–1956*, Helsinki: Otava, 21.

40. Kettunen (2001) 107; Michelsen (2001) 14.

41. Lammi (2006) 183.

42. Pirkko Surakka (1948), 'Naimisissa olevien naisten ansiotyö', *Sosiaalinen Aikakauskirja* 7–8, 225–226.

43. Kahdeksan tunnin työaika koskevan keskustelun peruslinjat hahmottuivat jo senaatin vuoden 1906 alussa asettaman ns. Ramsayn komitean raportissa. Työväenlainsäädännön parantamista valmistelee asian tuntijat näkivät, että työajan lyhentäminen kohensi paitsi työntekijöiden terveydentilaa se myös lisäsi mahdollisuuksia henkiseen sivistämiseen. Lisäksi tutkimuksessa oli komitean mukaan jo yleisesti myönnetty, että "ylen pitkä työaika uuvuttaa ja tylsistyttää työntekijää" siinä määrin, että tuottavuus heikkenee. Komiteanmietintö 1907: 17a, 56–57.

44. STK: tekemän kyselyn perusteella vanhemmat työntekijät käyttivät vapaa-aikansa usein hyödyllisesti esimerkiksi "ammattitaidon kehittämiseen, työväenopistossa, kotitöihin ja puutarhanhoitoon", kun taas nuorempien aika kului "huveihin, kahvilassakäynteihin, politikointiin ja työväenyhdistysten kiihoituskoukkuisiin". Markku Mansner (1981) *Suomalaisia yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1907–1940*, Jyväskylä: Teollisuuden kustannus, 268–269; Kettunen (1994) 163–165, 270.

45. Einar Böök viittasi vuonna 1919 pitämässään puheessa muun muassa massoihin, jotka iltaisin vain ajelehtivat ympäri kaupunkia. Böök (1919) 290–291. Vertaa kuitenkin Böök (1919) 193–193. Eino Kuusi ihmetteli samoin suurkaupunkien vapaa-ajan vieton "tyhjänpäiväisyyttä" ja "joutilaisuutta". Eino Kuusi (1924) 'Puutarhaesikaupungeista'. *Tampereen työväenopisto 25-vuotias*, Tampere: Tampereen työväen kirjapaino, 74. Ks. myös Lähteenmäki (1995) 142–147.

Virkamiesten tulkinnoissa oikein käytetty vapaa-aika teki mahdolliseksi yksilöiden kehittymisen ja täydellistymisen, kasvun kohti keskiluokkaa.⁴⁶ Vapaa-ajan käytössä keskeisessä roolissa oli naisten ylläpitämä asunto, jossa miehet ja koko perhe viihtyivät. Sotien jälkeen kannettiin kuitenkin huolta siitä, riittivätkö naisten voimat oikeanlaisen kotijärjestyksen ylläpitoon. Naimisissa olevien naisten lisääntyneen ansio-työn nähtiin käyvän useissa tapauksissa liian raskaaksi, ja oli ”pelättävissä, että heidän voimansa kuluvat ennaikaisesti loppuun, ellei ansioitien työtaakkaa valtiovaltan toimenpiteillä pyritä helpottamaan.”⁴⁷ Naisten kaksinkertainen työtaakka muodostui sosiaalipoliittiseksi ongelmaksi, sillä naisten työvoiman tuhlauksen nähtiin olevan ”kansantaloudellisestikin epäviisasta”. Myös valtiovalta alkoi kiinnittää huomiota palkkatyöäitien ja vähävaraisten perheenäitien lomamahdollisuuksiin.⁴⁸

Yhteiskunnallisessa keskustelussa esille nostetut keinot perheenäitien rasituksen vähentämiseksi jatkoivat sotaa edeltänyttä linjaa. Kotitöiden rationalisointi, suunnittelu sekä voimien järjestyvä säästäminen olivat yleisimmät neuvot uupuneille kotiäideille. Kotiliedessä ilmeni kuitenkin myös uusia keskustelunavauksia verrattuna 1920- ja 1930-lukuun. Muutamat kirjoittajat pohtivat, miksi väsymys ja uupumus liitettiin usein naisiin. Sosiaaliministeriön virkamies ja tuleva väestöpolitiikan kehittäjä Rakel Jalas ei nähnyt naisia miehiä heikompana sukupuolena ja perusteli naisten väsymyksen heidän tekemiensä töiden määrällä ja rasittavuudella. Miehiin verrattuina naiset kuluttivat enemmän voimiaan lukuisiin erilaisiin tehtäviin.⁴⁹

Voidaankin nähdä, että perheenemäntien väsymystä käsittelevät jutut avasivat kirjoittajille väylän kyseenalaistaa kodin ja perheen sisäiset olemassaolevat järjestelyt. Väsymystä koskevissa kirjoituksissa alettiin varovaisesti pohtia naisille asetettujen roolien mielekkyyttä. Jossakin määrin voidaan puhua jopa naisten vastuuetiikan tai vastuurationaalisuuden kyseenalaistamisesta. Naisten tuli lopettaa itsensä syyllistäminen ja itsensä vertailu muihin ja varata myös itsel-

leen omaa aikaa.⁵⁰ Kirjoituksissa kotiäitejä kehoitettiin armahtamaan itseään. Omien voimien rajoja ei saanut ylittää ja työtehtäviä voi asettaa tärkeysjärjestykseen.⁵¹

Keskusteluun naisten väsymyksestä osallistuivat myös miehet. Rehtori A. Rautavaara käsitteli kodin rooleja ja perhepiirissä ilmeneviä erilaisia ristiriitoja työssä käyvän miesten näkökulmasta. Hän lähestyi miesten ja naisten erilaisia suhtautumistapoja työhön fysiologian ja ”ihmisluonnon” näkökulmista. Rautavaaran analyysissä terveille miehelle työ merkitsi useimmiten elämän pääsisältöä, työn piirissä mies pääsi kilvoittelemaan ja näyttämään kykynsä ”sukupuolensa lakien” mukaisesti. Jos hän ei onnistunut saamaan haluamaansa arvontantoa, se saattoi näkyä kotona miehen turhautumisena ja huonotuulisuutena. Naiselle ansio-työ oli puolestaan pääasiassa väline, jolla luotiin edellytykset kodin ylläpidolle ja lasten elatukselle. Naisen velvollisuutena oli saada mies irroittautumaan työhuolistaan.⁵²

Naisten velvollisuuksien lisäämisen sijaan useammissa kirjoituksissa ehdotettiin varovaista työroolien uusjakoa. Rakel Jalas eh-

46. Siltala on kirjoittanut porvariston ylläpitämästä ”täydellistymisen moraalista”. Juha Siltala (1999), *Valikoisen äidin pojat – Siveellisyys ja sen varjat kansallisessa projektissa*, Helsinki: Otava; Anttila (2005) käsittelee väitöskirjassaan vapaa-ajan käyttöä moraalisaatelen näkökulmasta.

47. Lainaukset Surakka (1948) 226. Ks. myös Inkeri Sahlan (1948) *Kotien työvoimapula. Kotiapulaistyökomitean toinen mietintö*, *Sosiaalinen Aikakauskirja* 30, 15–24.

48. Lainaus Veijo Lappalainen (1950) *Varattomien ja vähävaraisten perheenäitien lomamvion järjestämisen*, *Sosiaalinen Aikakauskirja* 32, 257; Huoltaja 1949:5–6 ”Vähävaraisten perheenäitien lomamahdollisuuksista”, 93–96.

49. *Kotiliesi* 1948:9, ”Tohtori Rakel Jalas: Väsynyt nainen”, 41.

50. *Kotiliesi* 1948:9, ”Tohtori Rakel Jalas: Väsynyt nainen”, 252; *Kotiliesi* 1949:10, ”Maisteri Anna-Liisa Sysiharju: Mistä riippuu voimiesi määrä?”, 247–248.

51. *Kotiliesi* 1948:20, ”Minulla on hirveä kiire”, 490–491.

52. *Kotiliesi* 1949:3, ”Mies kodin ja työpaikan välillä, A. Rautavaara”, 39–41, 60. Ks. myös *Kotiliesi* 1954:6, Naisen työ miehen silmin, Nimimerkki mies, 217. Nimimerkki Mies halusi puolestaan herättää naiset keskustelemaan kotitöiden organisointitavoista ja onnistuinkin siinä väitteillään naisten heikommista organisointikyvyistä sekä tunnepitoisista työskentelytavoista.

dotti vapaa-ajan järjestelyjä kotitöiden jakamisessa, esimerkiksi niin että mies otti vastuuta vuoropäivinä ilta-askareiden hoitamisesta.⁵³ Myös *Sosiaalisessa Aikakauskirjassa* painotettiin sitä, kuinka tärkeätä olisi, että ”kodin kaikki jäsenet, miespuolisetkin, ymmärtäisivät nykyistä enemmän antaa apuaan erilaisissa kotitehtävissä, mikä tulevaisuudessa näyttää käyvän suorastaan välttämättömäksi.”⁵⁴ Positiivisena esimerkkinä kotitöiden jaosta esiteltiin perhettä, jossa mies osallistui kotitöihin samalla tavoin kuin hänen työssä käyvä vaimonsakin. Kirjoituksessa korostettiin, kuinka järjestelyissä ei ollut ”mitään naurun enempää kuin kerskumisenkaan aihetta”, kyseessä oli vain malliesimerkki nykyajan tavoista järjestää kotityö.⁵⁵

Luokiteltu ja sukupuolitettu väsymys

Viime vuosina on julkaistu lukuisia aikalaisdiagnooseja työelämän muutoksesta ja erityisesti jaksaminen ja työuupumus on nostettu julkisen keskustelun keskiöön. Samanaikaisesti naisten palkkatyötä ja arjen ja työn yhdistämistä koskeva historiallinen tutkimus on ollut vahvaa.⁵⁶ Työmiesten ja perheenemäntien väsymyksestä käydystä keskustelusta on käynyt ilmi, kuinka erilaiset poliittiset tilanteet ja niihin reagoinnit synnyttävät vaikutusketjuja, jotka voivat vahvistaa olemassaolevia käsityksiä esimerkiksi sukupuolten välisestä työnjaosta ja rooleista. Nämä käsitykset voivat osaltaan ylläpitää arjen käytäntöjä. Sosiaalishallinnon virkamiehistö arvioi työmiesten ja perheenemäntien elämänpirejä ja niiden rasittavuutta osana laajempia yhteiskunnallisia kysymyksiä. Samalla lepoa ja vapaa-aikaa jäsennettiin ja luokiteltiin luokka- ja sukupuoliperusteisesti.

Työväestön tyydyttävät elinolot liitettiin sosiaalipoliitikkojen näkemyksissä osaksi kansallista eheytymistä. Se vaati sellaisen yhteiskunnan luomista, jonka kaikki kansalaiset kokisivat legitiimiksi. Teollisten suhteiden normalisoinnin ja työolojen kehittämisen nähtiin johtavan työntekijöiden ja työnantajien välisen solidaarisuuden kehittymiseen. Yhteiskunnallisen demokratisoi-

tumisen nähtiin vaativan myös työnantajien ja työntekijöiden molemminpuolisen arvonnustamista. Toisaalta teollisuuden rationalisointia ja johtamisen kehittämistä tarkasteltiin kansantalouden kohentamisen näkökulmasta. Talous asetti omat, joskin jossakin määrin sopimuksenvaraiset rajat sosiaalipoliitikalle, ja tämän johdosta pyrittiin luomaan myös sellaisia ratkaisuja, jotka eivät lisänneet sosiaalipoliittisia kustannuksia.

Vapaa-ajan käyttöä koskeneet puheen- vuorot sisälvivät moraalisia piirteitä, joissa kyseenalaistettiin työväestön ja erityisesti työmiesten kykyä käyttää vapaa-aikaa oikein. Levon ja väsymyksen suhdetta käsittelevissä keskusteluissa yhdistyi mielenkiintoisella tavalla työväestön elämäntavan luokkaa- ja sukupuoliperusteinen tarkastelu. Osavastuu työmiehen kunnollisuudesta ja vapaa-ajan oikeanlaisesta käyttämisestä siirrettiin perheenemännille. Kodin ja perheen roolia korostettiin moraalisuuden uusintamisen tilana, jonka ylläpitämisestä naiset olivat vastuussa. Ristiriitaa perheenemäntää roolittavan sosiaalipoliittisen puheen ja kotitalouden kehittämistä ja rationalisoinnista vaativan toiminnan välillä ei syntynyt ja sosiaali- ja asuntopoliitikot tukivat toisiaan sanomansa esilletuonnissa. Eri foorumeilla tuotettu auktorisoitu tieto, oli kyseessä sitten naistenlehdet tai tieteelliset aikakauskirjat, ylläpiti osaltaan miesten ja naisten rooleja koskevia normatiivisia rakennelmia.

Toisen maailmansodan jälkeiset vuodet toivat kuitenkin mukanaan uudenlaisia tapoja tulkita naisten kotityön piirissä kokemaa uupumista. Perheenemännät alkoivat kyseenalaistaa oman asemansa mielekkyyden ja töidensä hallintakyvyn. Perheenemännille asetetut velvollisuudet, jotka sitoivat heitä ”tuhansin pienin ja suurin velvollisuuksiin, äidinrakkauden voimal-

53. *Kotiliesi* 1948:10, ”Tohtori Rakel Jalas: Väsymystilojen hoito”, 260.

54. Sahlan (1948) 19.

55. *Kotiliesi* 1951:18, ”Mies ja vaimo työtovereina”, A.P, 580.

56. Pirjo Markkola (2003) ’Suomalaisen naishistorian vuosikymmenet’, *Historiallinen Aikakauskirja* 101, 55–56.

la, emännänvaistojen vaikutuksesta”, muodostuivat yhä raskaammiksi.⁵⁷ Yhteiskuntapolitiisessa keskustelussa alettiin nostaa esille ajatusta kotitöiden jakamisesta ja miesten laajemmasta osallistumisesta kodin piiriin ja kodinhoitoon.

Juha Siltala on hyödyntänyt työn vaihtosuhte -käsitettä analysoidessaan ja kuvaessaan työelämässä tapahtuneita muutoksia. Työn vaihtosuhteella Siltala viittaa, siihen ”paljonko täytyy tehdä ja millaisilla ehdoilla saadakseen säällisen elämän.” Säällinen elämä tarkoittaa tilannetta, jossa toimeentulon hankkimisen jälkeenkin työntekijällä riittäisi vapaa-aikaa ja voimia omiin harrastuksiin. Työntekijän hallitessa työnsä vaihtosuhdetta se tuottaa hänelle kokemuksen toimivuudesta ja asioiden hallinnasta.⁵⁸

Siltalan käsitteistöä soveltaen voidaan esittää, että naiset pyrkivät jossakin määrin neuvottelemaan uudelleen ’arjen vaihtosuhteensa’.⁵⁹ Samanaikaisesti joissakin tulkinnoissa esimerkiksi naisten palkkatyön yleistyminen nähtiin yrityksenä horjuttaa perinteisiä sukupuolten välisiä roolijakoja. Miesten nähtiin olevan sidottuja jo sukupuolensa perusteella työn piirissä tapahtuvaan

kilvoitteluun.⁶⁰ Sukupuolten väliset roolijaot esitettiin siten heijastumana miesten ja naisten luonnollisista, biologisista eroista. Tämänkaltaisia essentialisoivia näkemyksiä ei kuitenkaan täysin hyväksytty, ja muun muassa naisten kokemia väsymystiloja alettiin selittää fysiologisten tekijöiden lisäksi myös naisten tekemien töiden rasittavuudella.

57. Laura Harmaja oli käsitellyt naisten velvollisuudentuntoa koskevia tekijöitä jo 1920-luvulla. Kotiliesi 1928, ”Lepoa ja lomaa järjestettävä emännillekin!”, Laura Harmaja”, 745.

58. Juha Siltala (2004) *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkillopailuun*, Keuruu: Otava, lainaus s. 10, 14. Siltalan teoksesta käydystä keskustelusta kts. esim. Raija Julkunen (2005) ’Työelämän lyhyt ja pitkä historia’, *Yhteiskuntapolitiikka* 70, 82–88; Juhana Vartiainen (2004) ’Turbokapitalismin helvetinnäyt’, *Historiallinen Aikakauskirja* 102, 537–547. Siltalan työn vaihtosuhte -käsitettä koskevasta kritiikistä Tuomo Alasoini (2005) ’Huonontuuko työelämä? Mietteitä Siltalan teoksesta’, *Työpoliittinen Aikakauskirja* 48, 90–92.

59. Käsitteen ’arjen vaihtosuhte’ muotoilussa olen hyödyntänyt Liisa Rantalaihon käsitteilyä sukupuolisopimuksesta. Rantalaiho (1994) 10–28. Katso myös Lähteenmäki (1995) 11–12.

60. *Kotiliesi* 1949:3, ”Mies kodin ja työpaikan välillä”, A. Rautavaara”, 39–41, 60.

SIMO MIKKONEN

Votkaa ja fokstrottia – säveltäjät stalinistisen vapaa-ajan järjestäjinä ja kuluttajina

Säveltäjät saavuttivat Neuvostoliitossa eliitin aseman. Heille järjestyi lukuisia vapaa-aikaan liittyviä etuisuuksia, joihin kansalla ei ollut pääsyä. Säveltäjät vaikuttivat voimakkaasti oman eliittiasemansa syntyyn. He osallistuivat tavallisten kansalaisten vapaa-ajan järjestämiseen säveltämällä ideologisesti latautunutta musiikkia ja organisoimalla musiikkitoimintaa tehtaissa ja kolhooseilla.

■ Vapaa-aika- ja virkistystoiminta tuskin tulevat ensimmäisenä mieleen työn yhteiskunnaksikin luonnehditusta Neuvostoliitosta. Lokakuun 1917 vallankumousta seuraneina kaoottisina vuosina työn organisoimiseen, tehokkuuteen ja työkuriin kiinnitettiin valtio- ja puoluejohdon taholta erityisen paljon huomiota. Rabkrinin nimellä tunnettu työläisten ja talonpoikien tarkastuksen kansankomissariaatti pyrki pitämään huolen siitä, että työkuri säilyi. Tehokkuuden lisäämiseksi perustettiin muun muassa Työn tieteellisen organisoimisen neuvosto, joka rationalisoi ajankäyttöä tehtailla ja sovelsi neuvostotehtailla taylorismin oppeja. Tästä näkökulmasta vapaa-aika ja virkistys vaikuttaisivat olevan marginaalissa. Silti myös vapaa-ajan käyttöä ryhdyttiin vallankumouksen jälkeen kontrolloimaan. Vapaapäivien ja juhlien ohjelmia politisoitiin samalla kun vanhoja juhlia korvattiin vallankumoukseen liittyvillä juhlapäivillä.

Neuvostoliitossa toteutunut ajankäyttö ja elämisenlaatu alkoivat kiinnostaa 1980-luvun jälkipuoliskolla länsimaisia sosiologeja.¹

1. Ks. esim. artikkelikokoelma Horst Herlemann (toim.) (1987) *Quality of Life in the Soviet Union*, Boulder: Westview Press. Sosiaalishistoriasta esimerkkinä Terry L Thompson & Richard Sheldon (toim.) (1988) *Soviet Society and Culture. Essays in Honor of Vera S.*

Sen sijaan vapaa-aikaa ja lomanviettoa käsitteleviä historiantutkimuksia on paljon vähemmän aivan viime vuosina julkaistuja poikkeuksia lukuun ottamatta.² Useissa muistelmateoksissa vapaa-aika näyttäytyy lähes poikkeuksetta hyvin positiivisessa valossa, usein jopa elintärkeänä hengähdystaukona välillä ahdistavalle suurkaupungin elämänmenolle.³

Säveltäjät oli etuoikeutettu taiteilijaryhmä Neuvostoliitossa. Miten eliitin ja tavallisen kansan vapaa-ajanviettomahdollisuudet erosivat ja miten tämä ero kehittyi Stalinin kauden alussa, 1930-luvun alkupuolella? Säveltäjät ovat kiinnostava ryhmä, koska heidän työllään oli keskeinen rooli tavallisten ihmisten vapaa-ajan käytössä. Tarkastelen stalinistista vapaa-aikaa kahdelta kannalta, toisaalta eliitille tarjoutuneiden mahdolli-

Dunham, Boulder: Westview Press. Venäläiset sosiologit taas kiinnostuivat vapaa-ajantutkimuksesta erityisesti perestroikan myötä, kuten venäläisestä, erityisesti yhteiskuntatieteellisten artikkelien portaalista <http://www.ecsocman.edu.ru/>, käy ilmi.

2. Stephen Lovell (2003) *Summerfolk: History of the Dacha, 1710–2000*, Ithaca: Cornell University Press. Karen Petrone (2000) *Life Has Become More Joyous, Comrades: Celebrations in the Time of Stalin*, Bloomington: Indiana University Press. Lovell tarkastelee venäläistä kesänviettoa ja mökkikulttuuria. Petronen tarkastelun kohteena ovat julkiset juhlat ja niihin liittyneet ilmiöt. Vanhemmat esimerkit vapaa-ajan tutkimuksesta liittyvät yleensä laajemmin Neuvostoliiton kulttuuriin ja arvomaailmaan, kuten Richard Stites (1992) *Russian Popular Culture. Entertainment and Society Since 1900*, Cambridge: Cambridge University Press. Varhaisempi esimerkki yksityiskohtaisemmasta aiheen tutkimuksesta on Starrin tutkimus neuvostojazzista: S. Frederick Starr (1983) *Red and hot. The fate of jazz in the Soviet Union 1917–1980*, New York: Oxford University Press. Lisäksi myös uudempi tutkimus on sivunnut vapaa-aikaa laajempien aatteellisten muutosten kautta, esim. David L. Hoffmann (2003) *Stalinist values. The cultural norms of Soviet modernity, 1917–1941*, Ithaca: Cornell University Press. Ks. myös Sheila Fitzpatrick (1999) *Everyday Stalinism. Ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*, Oxford: Oxford University Press. Selkeän ulkomaisen vertailukohtaan tarjoaa Victoria de Grazia (1981) *The Culture of Consent. Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*, Cambridge: Cambridge University Press. Fasistien Italiassa oli selkeästi samanlaisia pyrkimyksiä joukkojen organisoimisen suhteen kuin Neuvostoliitossa, josta tällainen tutkimus kuitenkin vielä puuttuu.

3. Esimerkiksi Ashkenazy puhuu muistelmissaan aiheesta: Jasper Parrott (1986) *Asbkenazy. Muistelmia yli rajojen*, Jyväskylä: Gummerus. Säveltäjien osalta esimerkiksi Mihail Goldshtein (1970) *Zapiski Muzykanta*, Frankfurt/Main: Possev-verlag.

suuksien kannalta, toisaalta miten eliitti auttoi valtiota järjestämään kansalaisten vapaa-ajan käyttöä.

Käytän eliitin käsitettä melko laveasti kuvaamaan Neuvostoliittoon syntyneitä etuoikeutettujen joukkoa, johon kuului ylin poliittinen ja armeijan johto, johtavat tiedemiehet sekä taiteilijat.⁴ Erityisryhmänä säveltäjät ovat hyvä tarkastelukohde, koska he ovat määrällisesti melko pieni joukko neuvostoliittiä verrattuna esimerkiksi puoluejohtajiin tai vaikkapa kirjailijoihin. Heitä tarkastelemalla saa hyvän kokonaiskuvan yhdestä eliittiryhmästä. Ryhmän kiinnostavuutta lisää sen saama keskeinen rooli neuvostovirkistystoiminnan järjestämisessä. Musiikkia tarvittiin elokuvissa, teatterissa ja puistoissa konserttisaleista puhumattakaan. Lisäksi musiikki oli keskeisessä osassa työläisten klubeilla, kolhoosien harrastustoiminnassa sekä massatapahtumien ja erilaisten karnevaalien yhteydessä. Valtio tarvitsi säveltäjiä kipeästi, minkä johdosta säveltäjät pystyivät ennen pitkää hankkimaan itselleen erilaisia etuisuuksia.

Vapaa-aika ja virkistys marginaalissa

Lokakuun 1917 vallankumouksen jälkeen keskustelu vapaa-ajan käytöstä oli luonteeltaan melko negatiivista, kun etusijalla olivat työpaikkakuri ja työn tehokkuuden maksimointi. Kansalaisten virkistystarpeet jäivät yhteiskunnalliseen marginaaliin. Marginaaliin jääminen ei silti tarkoittanut, ettei neuvostoyhteiskunta olisi lainkaan pyrkinyt kontrolloimaan ihmisten vapaa-ajankäyttöä. Kulttuuripolitiikasta tuli vähitellen varsin keskeinen toiminta-alue.⁵ Poliittisilla toimilla pyrittiin aktiivisesti vaikuttamaan ihmisten toimintatapoihin ja ajatteluun ja siten saamaan heidät tukemaan valtion tavoitteita. Toimet ja erityisesti tulokset jäivät aluksi kuitenkin vähäisiksi.

NEP⁶-kaudella (1922–27) valtiovalta teki virkistuksen eteen varsin vähän. Asiaa lähestyttiin ennen kaikkea kieltämällä haitallisiksi katsotut virkistysmuodot, kuten juominen, tanssiminen ja jopa yksityinen mökkeily, josta oli jo 1800-luvulla tullut keskeinen osa venäläistä elämänmuotoa erityisesti porva-

riston keskuudessa.⁷ Näiden sijasta 1920-luvulla korostettiin voimakkaasti kollektiivisia virkistykseen muotoja, kuten lasten ohjattuja kesäsiirtoloita. Aiemmista kesämökki-alueista ryhdyttiin muokkaamaan aikuisille suunnattuja lepokoteja (*doma otdykh*), joissa elettiin kollektiivisesti tiukkaa päiväohjelmaa seuraten. Oli aikainen herätys, uimista, kävelyä, auringonottoa sekä tiukka alkoholin käyttökielto.⁸

Toinen keskeinen työläisten vapaa-ajan vieton organisoimiseen tähdännyt toimi oli työläisten klubien voimakas tukeminen. Artikkelissaan John Hatch on kuvannut näiden klubien toimintaa NEP-kauden lopulla. Toiminta oli usein vähemmän valistunutta ja enemmän alkoholin sävyttämää kuin valtiovalta olisi toivonut.⁹ Musiikilliselle eliitille oli kuitenkin klubien yhteydessä varattu mielenkiintoinen rooli, joka liittyi osaltaan kansalaisten kulttuuriseen valistamiseen. Samaan aikaan kun kansa janosi mustalais-

4. Luonnollisesti eliittiryhmienkin sisällä oli suuria eroavaisuuksia. Moshe Lewin (2006) *Neuvostoliiton vuosisata*, Helsinki: Like kustannus, 292–293. Lewin kuvaa, miten korkea ulkoministeriön virkamies Dobrynin tuli nimitetyksi Puolueen keskuskomiteaan ja oli hämmästynyt niistä etuisuuksista, jotka hän automaattisesti sai, vaikka oli jo aiemmin kuulunut poliittiseen eliittiin. Eikä hän edelleenkään kuulunut korkeimpaan poliittiseen kastiin. Stalinistisen eliitin muotoutumista on lähemmin tarkastellut esimerkiksi Sheila Fitzpatrick (1992) 'Stalin and the Making of the New Elite', teoksessa Fitzpatrick, Sheila (toim.) *The Cultural Front: Power and Culture in Revolutionary Russia*, Ithaca: Cornell University Press.

5. Sheila Fitzpatrick (1970) *The Commissariat of Enlightenment. Soviet organization of education and the arts under Lunacharsky: October 1917–1921*, Cambridge: Cambridge University Press. Fitzpatrick on osoittanut miten neuvostovaltio piti alusta lähtien huolta tärkeimmistä taiteilijoista. Kulttuurityön ideologisesta tärkeydestä on kirjoittanut Lynn Mally (1990) *Culture of the future. The Proletkult movement in revolutionary Russia*, Berkeley: University of California Press. Propagandan ja ihmisten ohjailamisen näkökulmasta aihetta on tutkinut esim. Peter Kenez (1985) *The birth of the propaganda state. Soviet methods of mass mobilization, 1917–1929*, Cambridge: Cambridge University Press.

6. Novaja ekonomitsheskaja politika. Keväällä 1921, kymmenennen puoluekokouksen jälkeen otettiin käyttöön osittainen markkinatalousjärjestelmä, joka salli muun muassa pienyritteliäisyyttä.

7. Ks. esim. Lovell 2003.

8. Lovell (2003) 136.

9. John Hatch (1994) 'Hangouts and Hangovers: State, Class and Culture in Moscow's Workers' Club Movement, 1925–1928', *The Russian Review* 53, 97–117.

Dmitri Djebabov, "Gramofoni" (1930-luvun alku). Gramofonien välityksellä neuvostosäveltäjät levivätkin musiikkiaan maan kaukaisimpiinkin kolkkiin. Yksityiskokoelma.

romansseja ja uutta amerikkalaisvaikutteista jazz-musiikkia, joukko vasemmistolaisesti suuntautuneita säveltäjiä ja teoreetikoita valisti työläisiä musiikin avulla.

Nämä proletaarimuusikkojen nimen alla toimineet ryhmät pyrkivät torjumaan porvarilliset vaikutteet musiikissa ja tästä syystä toimivat aktiivisesti niin jazz-musiikkia, mustalaisromansseja, perinteistä klassista kuin kirkkomusiikkiakin vastaan. Omaa musiikinäkemyksensä he levittivät koulujen, Puna-armeijan ja työläisten klubien kautta sekä radiossa, joka 1920-luvulla teki kuitenkin vasta tuloaan.¹⁰ Klubien merkittävydestä kertoo, että joulukuun 1926 loppuun mennessä niitä oli Venäjän tasavallassa jo yli 5500 ja jäseniäkin oli pitkälti yli miljoona. Niiden tarkoituksesta käytiin kuitenkin kändenvääntöä. Osa näki koulutuksellisen merkityksen keskeisenä, kun taas toiset, kuten Leninin puoliso Nadezhda Krupskaja, kat-

soivat niiden olevan ensisijaisesti työläisten virkistystä ja lepoa varten. Kaikki olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että musiikilla oli keskeinen rooli niiden toiminnassa.¹¹

Työläisten klubit olivat ammattiliittojen ja puolueen poliittisen valistuksen osaston valvonnassa, mutta proletaarimuusikot saivat kehittää melko vapaasti niiden musiikkitoimintaa. Klubien alkuperäinen idea oli edistää oman proletaarikulttuurin syntymistä, mutta tämä kääntyi pian puolueen omien tavoitteiden markkinoimiseksi klubien kautta.¹² Samalla tavoin jalo ajatus proletaa-

10. Parhaat kuvaukset proletaarimuusikoiden toiminnasta löytyvät kahdelta tutkijalta. Neil Edmunds (2000) *The Soviet Proletarian Music Movement*, Bern: Peter Lang; Amy Nelson (2004) *Music for the Revolution. Musicians and Power in Early Soviet Russia*, University Park: Pennsylvania State University Press.

11. Edmunds (2000) 112–113.

12. Hatch (1994) 105–106

rin itsensä luomasta musiikista kääntyi varsin käytännölliseksi työksi, jossa proletaarimuusikot organisoivat klubeille omia orkestereita ja kuoroja. Tarkoitus oli ohjata työläisten musiikkimakua pois länsimaisesta ja porvarillisesta musiikista.¹³ Tilalle jottiin erityisesti proletaarimuusikoiden sävellyksiä, joiden teksti ja musiikki olivat varsin yksipuolisia. Muusikot suosivat marsityyppistä poljentoa, orkesterin tukemaa kuoroa ja ylipäättään musiikillisesti yksinkertaista kieltä. Kuoropiireistä muodostuivat silti kaikkein suosituimpia vapaa-ajanviettotapoja klubeilla. Suositumpia olivat vain elokuva- ja teatteripiirit.¹⁴ Musiikin avulla ihmisten vapaa-ajanviettotottumuksia ohjattiin kollektiiviseen ja varsin ylevään suuntaan. Proletaarimuusikoiden tarjoaman musiikin viesti oli voimakkaasti ideologisesti ja poliittisesti väritynyttä.

Proletaarimuusikoiden toiminta laajeni huomattavasti ensimmäisen viisivuotissuunnitelman (1928–31) aikana. Monet modernistista musiikkia tukeneet yhdistykset ajettiin ahtaalle. Erityisesti jazz- ja kirkkomusiikkia vastaan käytiin aktiivista kampanjaa. Viktor Vinogradovin¹⁵ kirja *Tuomio musiikilliselle butiloinnille* hyökkäsi voimakkaasti työläistenkin omaksumaa musiikkia vastaan ja vaati toimenpiteitä kevyen musiikin kieltämiseksi. Hän korosti, että musiikki soveltui joukkojen organisoimiseen ja kasvatamiseen. Sen vuoksi oikeanlaista musiikkia olisi tullut entistä voimakkaammin tuoda neuvostokansalaisten ulottuville.¹⁶ Vinogradov antoi ymmärtää, että se musiikki, jolla tuolloin oli hyvin keskeinen osa ihmisten elämässä, oli vääränlaista ja antoi vääriä vaikutteita tai ihanoi porvarillista elämäntapaa.

Proletaarimuusikoiden valtakausi jäi kuitenkin suhteellisesti lyhyeksi ja usein on oletettu, että myös heidän vaikutuksensa päättyi yhdistysten lakkauttamiseen ja niiden toiminnan viralliseen tuomitsemiseen vuonna 1932. Samalla päätöksellä perustettu valtiollinen säveltäjälaitto ei kuitenkaan hylännyt proletaarimuusikoiden toimintaa, vaikka omaksui sen rinnalle lukuisia muita musiikillisen vaikuttamisen keinoja. Päinvastoin, toiminta laajeni ja entisten prole-

taarimuusikoiden lisäksi kolhooseissa, armeijan joukko-osastoissa ja tehtaissa organisoituun musiikilliseen toimintaan osallistui koko joukko johtavia säveltäjiä.¹⁷

Säveltäjien rooli ideologisesti tärkeäksi nähdyssä kolhoosien, tehtaiden ja armeijan kulttuuri- ja vapaa-ajantoimen kehittämisessä oli ilmeinen. Säveltäjälaitto oli aktiivinen ja se oli valmis laajentamaan musiikin käyttöä ideologisessa kasvatuksessa. Suurelle osalle säveltäjiä se kuitenkin oli luultavimmin välttämätön paha, jolla osoitettiin musiikin merkitystä neuvostoyhteiskunnassa. Tämän tyyppinen toiminta oli ideologisen perusteena sille, että säveltäjät ansaitsivat eliittiaseman Neuvostoliitossa.

Stalinistinen vapaa-ajanvietto

Stalinin ajasta nousee päällimmäiseksi yleensä mieleen terrori ja massiivinen GULagin nimellä tunnettu vankileirien saaristo. Vankileiriverkosto muuttui Stalinin aikana nopeasti valtavan kokoiseksi pakkotyön imperiumiksi, joka teki sisäministeriötä, turvallisuus- ja sotilaspoliisia vastaavasta NKVD:stä yhden keskeisimmistä Stalinin ajan organisaatioista. Pakkotyö ja terrori vievät helposti huomion siltä, että juuri Stalinin aikana vapaa-aika ja virkistys nousivat

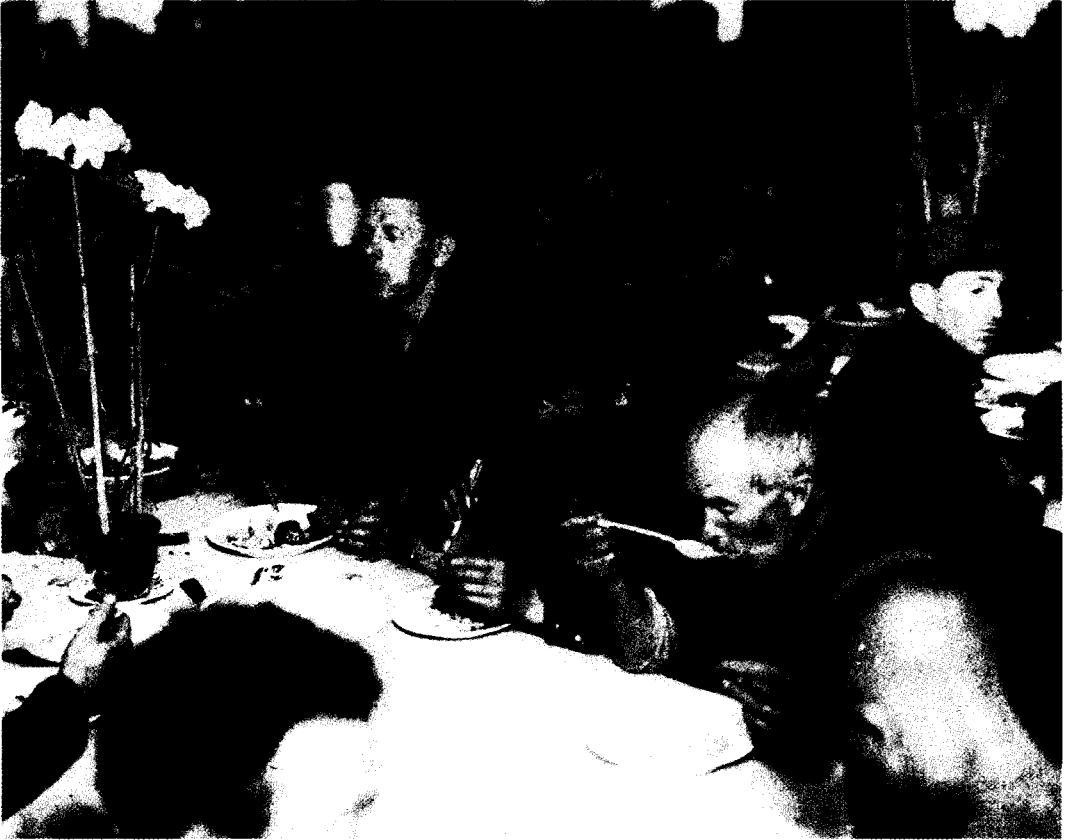
13. Nelson (2004) 112–114.

14. Hatch (1994) 107–113.

15. Vinogradov oli musiikkieteilijä, mutta myös niitä harvoja musiikin ammattilaisia, jotka kuuluivat puolueeseen jo 1920-luvulla (1921–). Hän oli erityisen aktiivinen kirjoittaja ensimmäisen viisivuotissuunnitelman aikana suuntautuen sittemmin ennen kaikkea Neuvostoliiton kansojen musiikkiin.

16. V. Vinogradov (1931a) *Sud nad muzykal'noj bal-turoj*, Moskova: Muzgiz. Erityisesti kirkkomusiikkia vastaan käydyn kampanjan luonteesta ks. V. Vinogradov (1931b) *Protiv tserkovshtsbiny v Muzyke*, Moskova: Muzgiz

17. Esimerkkinä yksi Neuvostoliiton merkittävimmistä säveltäjistä, tuleva professori Vissarion Shebalin, jota pidettiin musiikillisena modernistina, joita proletaarimuusikot olivat nimenomaisesti vastustaneet. Shebalinista tuli vasta perustetun säveltäjälaiton työläisten ja talonpoikien musiikilliseen kasvatukseen tähänneen autonomisen musiikkisektorin puheenjohtaja ja jo vuonna 1933 hän oli mukana aktivoimassa kolhoosien musiikillista toimintaa. Tarkoitus oli muun muassa perustaa Moskovasta 150 km etelään sijaitsevan Venjovin alueen kolhooseille balalaikka- puhallin- ja jazz-orkesterit sekä useita kuoroja. *Bjulleten sojuza sovetstskih kompozitorov* 1–2/1934, 8–9. Myöhemmin yhteistyö syveni entisestään.

Tuntematon kuvaaja, "Lounas kanttiinissa" (1931). Vaikka ravintolatoimintaa löytyi kaikelle kansalle, olivat tällaiset tavalliset kanttiinit huomattavasti eliitin ravintoloita vaatimattomampia – niin ulkoasultaan kuin ruoan tasoltaan. Yksityiskokielma.

uudelleen keskiöön ja keskustelun kohteeksi. Osittain tällä pyrittiin suuntaamaan kansalaisten huomiota pois kaikinlaisista epäkohdista, joita yhteiskunta oli pullollaan. 1930-luvun toistetuimpia hokemia oli lainaus Stalinilta: "Elämästä on tullut parempaa, toverit! Elämästä on tullut onnellisempaa!" Tavallisen ihmisen elämässä ja esimerkiksi ruoan saatavuudessa tapahtui todellisiakin parannuksia, mutta huomattavia hyötyjä näistä politiikan muutoksista saivat erityisesti eliitin edustajat.¹⁸ Eliitti alkoi erottautua voimakkaasti tavallisesta kansasta, ja tämä heijastui vapaa-ajankäyttömahdollisuuksiin.

Historiantutkija Nicholas Timasheffin alun perin lanseeraama käsite, suuri perääntyminen, tarkoitti ensisijaisesti perääntymistä vallankumouksen arvoista kohti pikkuporvarillisia arvoja.¹⁹ Keskusteluissa

vapaa-ajan kulttuurista tämä näkyi selkeästi. Enää ei painotettu yksinomaan työtä, vaan myös työn ulkopuolinen aika ja erilaiset hovitukset koettiin tärkeäksi osaksi uuden neuvostoihmisen elämää. Tämä näkyi hyvin selkeästi edellä mainittujen lepotien muodonmuutoksessa. Monissa tapauksissa niiden kollektiivinen luonne säilytettiin, mutta lomailun rakennetta ja loma- paikkojen tarjoamia palveluja muutettiin radikaalisti. Myös niiden yhteydessä alettiin tukea kulttuurisia harrastuksia ja esitellä musiikkia, kirjallisuutta ja teatteria.²⁰

18. Fitzpatrick (1999) 90–91. Fitzpatrick tulkitsee parannukset toisaalta todellisuudeksi, mutta osittain myös retoriikaksi ja propagandaksi.

19. Nicholas S. Timasheff (1946) *The Great Retreat. The Growth and Decline of Communism in Russia*. New York: E. P. Dutton & co.

20. Lovell (2003) 137.

Lepokotien sijasta virkistyskäyttöön suunnatuista puistoista tuli ehkä vieläkin keskeisempiä välineitä ihmisten kulttuurisessa kasvatuksessa. Gorkin puisto Moskovassa tarjoaa tästä oivan esimerkin. Gorkin puistoa stalinistisena ilmiönä tutkinut Karl Schlögel on arvioinut, että osaltaan se edusti valtion pyrkimystä hallita kansalaistensa vapaa-ajan käyttöä ottamalla julkiset tilat haltuun.²¹ Virkistyskäyttöön suunnatut puistot vetivät puoleensa tuhansittain ihmisiä ja olivat tärkeitä sekä käyttäjien että valtiovalan näkökulmasta. Säveltäjät tukivat aktiivisesti valtion pyrkimystä organisoituaan vapaa-ajan viettoon myös Gorkin puiston tapaisissa julkisissa paikoissa. Säveltäjäliitto otti tehtäväkseen järjestää puistoon musiikkia ja säveltäjiltä jopa tilattiin uutta, sopivaa musiikkia puistossa soittavia yhtyeitä varten.²² Tämä työ oli alkanut pian vallankumouksen jälkeen, mutta on ehkä hivenen yllättävää, että sitä jatkettiin voimakkaasti Stalinin aikana.²³

Viihdettä kansalle

Isoa muutosta Stalinin aikana merkitsi se, että proletaarimusiikoiden aloittama valistustyö sai rinnalleen viihteellisempiä virkistykseen muotoja. Tavallinen kansa oli tosin suuntautunut viihteeseen jo aiemmin, mutta nyt valtio yritti ottaa viihteen kontrolliin sa eikä yksinomaan kieltää. Tämä muutos tapahtui viimeistään 1930-luvun puolivälissä. Tällöin esimerkiksi perinteisestä uuden vuoden juhlinnasta tuli keskeinen osa stalinistista kulttuuria. Uutta vuotta otettiin vastaan ilman poliittista sisältöä jazzin tahtiin tanssien ja hedelmiä ja shampanjaa nauttien – yksinkertaisesti nauttien vapaa-ajasta. Kuvaavaa on sekin, että Komsomolin johtaja, Alexander Kosarev, vaati nuorille vapaa-aikaa myös politiikasta, lomaa ilman ideologista julistusta.²⁴ Monet tehtaas Moskovassa ja Leningradissa olivat nekin ryhtyneet tarjoamaan työntekijöilleen opetusta foxtrotin saloihin työajan jälkeen.²⁵ Muutos oli huomattava ja tukee Timasheffin teesiä suuresta perääntymisestä kohti vallankumousta edeltäviä arvoja.²⁶

NEP-kaudella viihdemusiikin tekijöillä oli mennyt lujaa. Ensimmäisestä viisivuotis-

suunnitelmasta (1928–31) muodostui heille kuitenkin vaikea. Jazzia, tangoa ja foxtrotia vastaan käytiin ankaria kampanjoita. Vuoden 1932 myötä viihdemusiikki teki paluun entistä laajempaan ilmiönä. Vaikka viranomaiskampanjoita viihdemusiikin eri muotoja vastaan käytiin edelleen ajoittain, ne hyväksyttiin yleisesti osaksi sosialistista rakentamista viimeistään 1930-luvun puolivälissä. Tältä ajalta ovat peräisin monet neuvostoliittolaiset kevyen musiikin klassikot, kuten vaikkapa Isaak Dunajevskin säveltämät laulut elokuvissa *Iloiset pojat* (1934), *Sirkus* (1936) tai *Volga, Volga* (1938), jotka musiikillisina komedioina eivät häviä Hollywoodin tuon ajan mestariteoksille kuin korkeintaan joissakin teknologisissa ratkaisuissa. Viranomaisten ilmeinen pyrkimys oli edes jollain tavalla kontrolloida kevyen musiikin ja vahingollisina pidettyjen tanssien leviämistä sallimalla osa viihdemusiikin muodoista. Kontrolloitavissa olevalla kotimaisella tuotannolla myös estettiin ulkomaisen tuotannon laaja leviäminen. Näin sävel-

21. Karl Schlögel (1998) 'Der "Zentrale Gor'kij-Kultur- und Erholungspark" (CPKiO) in Moskau. Zur Frage des Öffentlichen Raums im Stalinismus', teoksessa Manfred Hildermeier & Elisabeth Müller-Luckner (toim.) *Stalinismus vor dem Zweiten Weltkrieg. Neue Wege der Forschung, Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien* 43, München: R. Oldenbourg Verlag.

22. 'V parkah kultury i otdyha. Muzykalnaja samodejatelnost v Tsentralnom parke kultury i otdyha im. Gorkogo', *Sovetskaja Muzyka* 9/1934, 57–58. sekä M. Kiselev (1934) 'Finaly-smotry odinotshek-ispolnitelei v TsPKiO im. Gorkogo', *Sovetskaja Muzyka* 10/1934, 53.

23. Säveltäjien eliittiasema perustui ainakin osittain juuri tähän ideologisesti tärkeänä katsottuun toimintaan. Esimerkiksi yksi Puna-armeijan musiikkitoiminnan päävastuullisista, Neuvostoliiton kansallishymnin myöhemmin säveltänyt Anatoli Aleksandrov palkittiin jo 1935 korkein kunniamerkein, jotka käytännössä olivat tie huomattaviin etuisuuksiin ja rahapalkintoihin. 'Postanovlenie tsentralnogo ispolnitelnogo komiteta Soiuz SSR', *Sovetskaja Muzyka* 1/1936, 64. Moni johtava neuvostosäveltäjä oli läheisessä yhteistyössä jonkin ideologisesti tärkeän osa-alueen kanssa. Vissarion Shebalin teki kolhoosien lisäksi läheistä työtä Puna-armeijan kanssa, ks. N. Chemberdzhi (1935) 'V oboronoi sektsii SSK', *Sovetskaja Muzyka* 12/1935, 86. Esimerkiksi Dimitri Kabalevsky taas oli läheisessä yhteydessä nuorisjärjestö Komsomoliin 'Itogi konkursa na pioneskiju pesnju', *Sovetskaja Muzyka* 2/34, 63.

24. Petrone (2000) 87–89.

25. Starr (1983) 111.

26. Timasheff (1946).

ДОРОГА ТАЛАНТА... ДОРОГУ ТАЛАНТАМ!

V. Koretski, "Lahjakkaan tie... Tietä lahjakkuudelle!". Julisteella baluttiin osoittaa, miten paljon paremmin Neuvostoliitto kohteli musiikillisia lahjakkuuksiaan kapitalistimaihin verrattuna. Yksityiskokoelma.

täjien keskeinen rooli neuvostokansalaisten vapaa-ajassa edelleen korostui. Virallisesti fokstrottia ja muita vahingollisia tansseja silti edelleen paheksuttiin.²⁷

Musiikin tunnusluvut kertovat osaltaan valtion myöntymisestä kansan tahtoon eli siihen, mitä ihmiset todella halusivat vapaa-aikanaan kuunnella. Vuonna 1934 peräti yli puolet kaikista kahdesta miljoonasta valtion painamasta levystä oli tanssi- ja viihdemusiikkia. Muut 12 kategoriaa, jotka sisälsivät sinfonia-, kamari- sekä kasvussa olleen kansanmusiikin, saivat jakaa loppuosan levytuotannosta. Kaksi vuotta myöhemmin levytuotanto oli kahdeksankertaistunut ja viihdemusiikin tuotantokin lähes kolminkertaistunut.²⁸ Sama ilmiö näkyi nuottien tuotannossa, sillä vuonna 1935 vähän yli puolet painetuista nuoteista oli viihdemusiikkia, mikä ylitti moninkertaisesti esimerkiksi ideologisesti latautuneiden kuorolaulujen määrän.²⁹ Toisaalta juuri näinä vuosi-

na säveltäjäläiitto otti riveihinsä useita huippuosittuja populaarimusiikin säveltäjiä, joilta myös valtio alkoi tilata teoksia kasvavassa määrin. Tällaisia teoksia tarvittiin esimerkiksi valtion julkisuuspolitiikan tueksi.

Ammattisäveltäjät, joiden enemmistö oli suuntautunut perinteiseen klassiseen musiikkiin, eivät olleet aluksi yksimielisiä siitä, miten viihdemusiikkiin tulisi suhtautua. Johtavat viihdemusiikin säveltäjät, kuten Isaak Dunajevski, Matvei Blanter tai Pokrasin veljekset, eivät kuuluneet aluksi säveltäjäläiittoon. Vasta 1937 he pääsivät sen johtoon. Samalla säveltäjäläiitto sai välineet kaikkein suosituimman musiikin osa-alueen,

27. Hoffman (2003) 33.

28. Rossijski gosudarstvenni arhiv literatury i iskusstv (RGALI) fond 962, opis 5, delo 6, list 70. Vaikka tilastot olisivatkin epätarkkoja, niin viihdemusiikin osuutta ei varmasti ainakaan suurenneltu suhteessa muihin, ideologisesti tärkeämpiä pidettyihin kategorioihin.

29. RGALI f. 962, op. 5, d. 36, l. 1.

tanssi- ja elokuvamusiikin, kontrolloimiseksi. Syy viihdemusiikin säveltäjien jättämiseen säveltäjäliiton ulkopuolelle oli luultavasti ainakin osittain kateudessa. Heidän toimeentulonsa oli lähes poikkeuksetta erinomainen, eikä heitä haluttu päästää osallisiksi säveltäjäliiton kautta jaettavista etuisuuksista.³⁰ Pian kuitenkin huomattiin, että ilman heitä liitto ei voinut vaikuttaa tähän tärkeään musiikin osa-alueeseen.

Säveltäjät eliittiryhmänä

Säveltäjät onnistuivat vähitellen 1930-luvun kuluessa pääsemään osaksi eliittiä. Periaatteessa jo politbyroon päätös valtiollisista taideliitoista vuodelta 1932 virallisti taiteilijoiden aseman, mutta käytännössä taiteiden välillä oli suuria eroavaisuuksia.³¹ Valtio ei yksinomaan painostanut taiteilijoita ja jakanut näille ikään kuin hyvityksenä erilaisia taloudellisia ja materiaalisia etuisuuksia, vaan taiteilijat osasivat suoraan vaatia niitä. Tämän johdosta säveltäjistä tuli 1930-luvun kuluessa osa stalinistista eliittiä.³²

On huomionarvoista, että vaikka kaikki säveltäjäliittoon kuuluneet luettiin eliitin jäseniksi, ryhmän sisällä jaetuissa etuisuuksissa oli huomattavia eroavaisuuksia. Kun säveltäjien materiaaliset olot sodan jälkeen paranivat huomattavasti, myös erot kasvoivat samaa tahtia. Periaatteessa jokaisella säveltäjällä olisi jo tullut olla oma piano, mutta syksyllä 1947 se oli vain joka kolmannella.³³ Vielä selkeämmin nämä erot

näkyvät kaikkein merkittävimpien säveltäjien kohdalla.³⁴

Pianistilegenda Vladimir Ashkenazy on muistelmissaan kuvannut järjestelmää, jossa eliittiin päässeillä oli omat etuutensa. Normaali ihmiset saivat asua yhdessä huoneessa monien perheiden kommuuneissa, mutta kun Ashkenazy voitti kansainvälisen pianokilpailun, hänen vanhemmilleen järjestyi välittömästi oma kaksio. Säveltäjien ohella myös huippumuusikoilla oli puolue-eliitin suojeluksessa oikeus saada kaikkea tarvittavaa ja elämä muuttui helpommaksi.³⁵

Neuvostoliitossa yli 50-vuotiaaksi elänyt sosiologi Vladimir Shlapentoh korostaa, miten jo 1920-luvulla, mutta erityisesti 1930-luvulta alkaen älymystön edustajat otettiin valtion suojelukseseen. Tämä merkitsi parempia asumisololoja, parempaa ruokaa, oikeus erityishyödykkeisiin ja keskimäärin liki kymmenkertaista tulotasoa tavalliseen kaupunkilaiseen verrattuna.³⁶ Iso muutos taiteilijoiden asemassa tapahtui vuoden 1932 jälkeen vaihteittain syntyneiden valtiollisten taideliittojen kautta.³⁷ Liitoille luotiin edel-

34. Sellaiset säveltäjät kuin Aram Hatshaturjan, Isaac Dunajevski, Nikolai Miaskovski, Dmitri Shostakovitsh, Vissarion Shebalin, Vano Muradeli ja Sergei Prokofiev muutamien muiden ohella voittivat 1940-luvun alkupuoliskolla Stalinin palkinnon useita kertoja. Palkinto oli suuruudeltaan 25000 ruplasta useisiin satoihin tuhansiin rupliin. Vertailukohtana oli työläisen keskimääräinen 300 ruplan kuukausipalkka. Periaatteessa säveltäjien rahoitus kanavoitiin säveltäjäliiton kautta, mutta käytännössä se ei kyennyt jakamaan rahaa kuin keskimäärin 2000 ruplaa jäsentä kohti vielä vuonna 1940, joskin myöhemmin tämä summa nousi merkittävästi. Tomoff (2006) 236. Tällaiset palkinnot erottivatkin säveltäjien ryhmästä vielä oman eliitin.

35. Ashkenazy 1986, 61. Ashkenazy voitti Brysselin kansainvälisen pianokilpailun 1956. Aina 1930-luvun puolestavälistä alkaen kansainvälisiä kilpailuja voittaneet musikit nostettiin juhlituiksi kansallissankareiksi.

36. Vladimir Shlapentokh (1990), *Soviet Intellectuals and Political Power. The Post-Stalin Era*, Princeton: Princeton University Press, 11–12.

37. Taiteilijaliitot perustettiin politbyroon määräyksellä huhtikuussa 1932, ks: 'O perestrojke literaturno-hudozhestvennyh organizacij. Postanovlenie CK VKP(b) 23.4.1932', teoksessa A. N. Jakovlev & A. Artizov & O. Naumov (toim.) *Vlast i hudozhestvennaja intelligentsija. Dokumenty TsK RKP(b)-VKP(b), VTSbK-OGPUNKVD o kulturnoj politike. 1917–1953 gg.* Moskova: Mezhdunarodnyj fond "demokratija". Tarkemmin, ks. Simo Mikkonen (2004b) *Taiteen, politiikan ja ideologian rajankäyntiä. Neuvostoliiton "musiikkirintaman"*

30. Tähän suuntaan viittäisi säveltäjäliiton ensimmäinen täysistunto, jossa viihdesäveltäjien toimeentulosta esitettiin kadehtivia lausuntoja. 'SSK. Tvorsheskaja i organizatsionnaja dejatelnost. O materialno-bytovom polozhenii kompozitorov (iz materialov k plenumu SSK)', *Sovetskaja Muzyka* 4/33, 157.

31. Taiteiden kehitystä on tulkittu pitkälti kirjallisuuden kautta. Max Eastman (1934) *Artists in uniform. A study of literature and bureaucracy*, New York: Knopf. Aina Eastmanin kirjasta lähtien kaikkien taiteiden on katsottu edenneen vastaavalla vauhdilla valtion ja puolueen kontrolliin. Esimerkiksi musiikin ja kirjallisuuden eroista Simo Mikkonen (2004a) 'Musiikin, politiikan ja ideologian rajankäyntiä. Neuvostomusiikin perestroika 1930-luvun alussa', *Etnomusikologian vuosikirja* 16, 26–28.

32. Tarkastelen tätä teemaa vuoden 2007 aikana julkaistavassa väitöskirjassani.

33. Kirill Tomoff (2006) *Creative Union. The Professional Organization of Soviet Composers, 1939–1953*, Ithaca: Cornell University Press, 223.

lytykset rakentaa jäsenilleen omat erityis- palvelut kesänviettopaikoista asuntoihin, ruokailuun ja jopa autoihin.³⁸

Yksi keskeinen eliitin etuoikeus liittyi asumiseen, tilaan, jossa he viettivät työn ulkopuolisen vapaa-aikansa. Asuntopula vaivasi käytännössä kaikkia Neuvostoliiton kaupunkeja ja monet joutuivat asumaan alkeellisissa parakeissa. Ensimmäisen viisivuotissuunnitelman tavoitteeksi oli asetettu kuusi neliometriä asukasta kohden, jolloin riittävä hygienia ja mukavuustaso tulisivat tyydytetyiksi. Tämä jäi kuitenkin vain tavoitteeksi. Toisella viisivuotiskaudella, jolloin ihmisten hyvinvointiin kiinnitettiin edes jonkinlaista huomiota, Euroopan puoleisella Venäjällä saavutettiin vuoteen 1936 mennessä reilun neljän neliömetrin pinta-ala asukasta kohden.³⁹ Tähän suhteutettuna säveltäjäeliitti sai järjestettyä olonsa varsin mukaviksi.

Pitkin 1930-luvun alkua säveltäjät valittivat hallinnolle ahtaista elinoloistaan. Syksyllä 1933 alun perin tiedemiehiä ja sittemmin kirjailijoita koskenut päätös oikeudesta vähintään 20 neliön kokoiseen erilliseen työhuoneeseen, asuinpinta-alan lisänä, ulotettiin koskemaan myös säveltäjiä. Vaikka kyse oli työtilasta, päätöstä oli helppo käyttää perusteluna isomman asunnon tarpeelle. Samaisella päätöksellä turvattiin myös erillisten taiteilijoiden ja tiedemiesten asuintalojen perustaminen, rakentaminen ja rahoittaminen.⁴⁰ Erillisen säveltäjien talon raken-

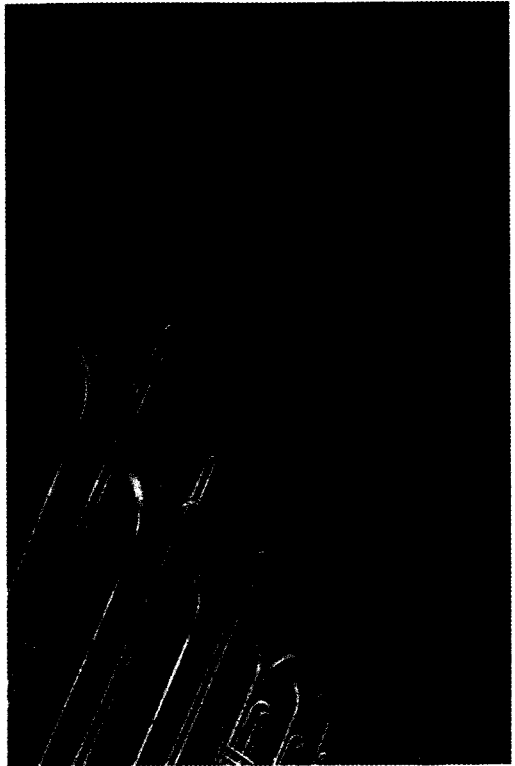
uudelleenorganisointi vuosina 1932–34, Jyväskylä: Historian ja etnologian laitos.

38. *Muzfond* oli 1939 luotu, periaatteessa säveltäjäliiton ulkopuolinen, mutta säveltäjien hallitsema rahoitusorganisaatio. Jäsenet olivat molemmissa organisaatioissa samoja. *Muzfondilla* oli edellytykset kaikkeen yllämainittuun. Ks. *RGALI*, f. 2077 (Sojuz Kompozitorov SSSR), op.1, d. 21, l. 3; sekä *RGASPI*, f. 17 (Tsentralnyj Komitet VKP(b)), op. 3, d. 1009, l. 23. Aiemmin säveltäjäliitto oli ollut riippuvainen ulkoisesta rahoituksesta.

39. Lewin (2006) 88–89.

40. Alkuperäinen päätöslauselma: 'Postanovlenie TsIK i SNK SSSR ob ulutsheni zhilishstshnyh ysovi nautsnyh rabotnikov', *Izvestija TsIK* 1.4.1933. Laajennus, jolla päätös ulotettiin koskemaan säveltäjiä sekä säveltäjien asumisnormien kehittämisestä: 'Postanovlenie soveta narodnyh komissarov sojuza SSR ob ulutsheni zhilishstshnyh ysovi sovetsskih kompozitorov', *Bjulleten Sojuza Sovetskikh Kompozitorov* 2/1933, 2–3. Sekä: 'Posta-

ВСЕСОЮЗНОЕ ГАСТРОЛЬНО-КОНЦЕРТНОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ

S. Abvedjani, "Salut! Venäjän tasavallan valtiollinen jazz-orkesteri (1944). Leonid Utesovin johtama jazz-orkesteri oli eräs suosituimpia foxtrotin sanansaattajia. Yksityiskokoelma.

taminen alkoi 1934, joskin sen rakentaminen vei vuosia.⁴¹ Ero tavallisten kansalaisten asuinmahdollisuuksiin kävi joka tapauksessa huomattavaksi. Käytännössä vapaa-ajanviettomahdollisuudet kotona olivat hyvin rajallisia muille kuin eliitin edustajille.

Säveltäjät itse perustelivat uusia etuisuusia luovan työn edellytyksinä. Säveltäjien mukaan luova työ ei ollut mahdollista ilman riittäviä mahdollisuuksia työntekoon ja vapaa-aikaan. Itse asiassa säveltäjät käyttivät kokouksissaan jopa enemmän aikaa materiaalien etuisuuksien pohtimiseen kuin

novlenie TsIK i SNK RSFSR o zhilishstshnyh pravah komissarov RSFSR', *Bjulleten Sojuza Sovetskikh Kompozitorov* 5/1933, 1.

41. 'O zhilishstshnom stroitelstve', *Bjulleten Sojuza Sovetskikh Kompozitorov* 1/1933, 14. Rakentaminen oli tosin yhä kesken vuonna 1937, ks: *RGALI* f. 1929 (Sergei Prokofiev), op 1, d. 802, l. 12.

ideologiseen, poliittisen tai edes luovaan työhön.⁴²

Tavallinen kansa vietti vapaa-aikansa ensisijaisesti ulkona. Osaselitys löytyy ahtaista asumisolosta, jotka työnsivät ihmisiä ulos. Ulkoilmaelämälle on kuitenkin myös kulttuurinen selitys. Varhaisessa Neuvostoliitossa pääosa väestöstä asui edelleen maalla ja kaupunkien asukkaista suuri osa oli syntynyt maaseudulla. Niinpä vapaa-ajanviettoivat olivat pitkälti maalaistaustaisia, mihin kuului, että vapaa-aika kului ihmisten luona vierailen ja ulkoilma-aktiviteeteissa. Kylien raitilla oli ollut tapana juoda, pelata korttia ja kuljeskella ympäriinsä, ja sama siirtyi nyt kaupunkien kaduille. Tästä kertovat venäjänkielinen termi ”progulka” ja verbi ”guljat”, jotka pitävät sisällään merkityksiä henkilön kotiin saattamisesta aina vetelehtimiseen, esiaviolliseen seksiin, ryyppäämiseen tai yleisesti ajanviettoon.⁴³

Eroja asumisen tasossa löytyi silti myös eliitin sisältä. Aluksi moni vähemmän tunnettu säveltäjä joutui tyytymään resurssien puutteessa vähäisempiin etuisuuksiin, kun taas johtavilla säveltäjillä oli varsin mukavat oltavat. Sergei Prokofjev, joka 1930-luvun puolivälissä asettui pysyvästi Neuvostoliittoon ja asui Moskovassa, anoi aluksi itselleen neljän huoneen asuntoa nelihenkiselle perheelleen, lisäksi hän edellytti erillistä työhuonetta.⁴⁴ Prokofiev sai lopulta haluumansa, mutta vasta pyydettyään sitä suoraan Molotovilta.⁴⁵ Hän sai myös säveltäjätalon valmistuessa siitä ensimmäisen viiden huoneen asunnon, vaikkakin hän oli anonut kuuden huoneen asuntoa ja autotallia.⁴⁶

Siinä missä Prokofjev sai kiittää luksus-asunnostaan yhteyksiään Molotoviin, myös muut johtavat säveltäjät hankkivat suorilla yhteyksillään puoluejohtajiin parempia etuisuuksia kuin säveltäjaliitto pystyi tarjoamaan. Dmitri Shostakovitsh muun muassa siirtyi loppuvuodesta 1936 uuteen entistä suurempaan asuntoon ja lähestyi sitten kirjeitse Stalinia kiittääkseen asunnosta.⁴⁷ Shostakovitsh oli kuitenkin vielä useammin yhteydessä Lavrenti Berijaan, jolta hän pyysi uutta loma-asuntoa sekä sotasaaliina saatua saksalaista autoa.⁴⁸

Sisäisistä eroista huolimatta eliitti alkoi

erottautua kansan enemmistöstä. Asumisen ohella ruoasta muodostui selkeästi erottava tekijä. Ruokaa riitti nälkävuosia lukuun ottamatta kyllä kaikille mutta harvoin sitä oli monipuolisesti saatavana. Vielä sodan jatkuessa keväällä 1944 säveltäjaliitto sai säveltäjien keskustalon yhteyteen oman ravintolan, jossa järjestettiin paitsi juhlia, myös tarjottiin päivittäiset ateriat liiton jäsenille. Samalla säveltäjät pääsivät osalliseksi suljetuista erityiskaupoista, joista pystyi ilman sääntelykortteja ostamaan tuotteita alkoholista ja tupakasta lihaan ja kalaan.⁴⁹ Järjestelmän erikoisuuksiin kuului myös, että eliitin ravintolat ja erityiskaupat olivat halvempia kuin ne, jotka olivat kaikille avoimia.

Kun tavallinen kansa eli sosiaalista elämänsä ulkona tai sisällä ahtaan keittiön pöydän ääressä, eliitti tapasi toisiaan suljetuissa ravintoloissa, joissa oli tarjolla paras mahdollista viihdettä, usein johtavia re-

42. Varhainen raportti säveltäjien ensimmäisestä täysistunnosta oli jaettu kahteen osaan. Ensimmäinen käsittelee yksinomaan säveltäjien taloudellista tilannetta ja liiton kautta järjestettäviä etuisuuksia. Toisessa osassa käsiteltiin säveltäjaliiton toiminnan järjestämistä, musiikkirintaman organisoimista sekä musiikin ideologiaa ja poliittisia ulottuvuuksia. Pituudeltaan raportit olivat suunnilleen samanpituisia. SSK. Tsvortsheskaja i organizatsionnaja dejatelnost. O materialno-bytovom polozheni kompozitorov (iz materialov k plenumu SSK), *Sovetskaja Muzyka* 4/1933, 156–160. Jälkimmäinen osa raporttia: L. Atovmian (1933) 'K plenumu SSK. God raboty Sojuza sovetskikh kompozitorov', *Sovetskaja Muzyka* 5/1933, 133–140.

43. John Bushnell (1988) 'Urban Leisure Culture in Post-Stalin Russia: Stability as a Social Problem?' teoksessa Terry L. Thompson & Richard Sheldon (toim.) *Soviet Society and Culture. Essays in Honor of Vera S. Dunham*, Boulder: Westview Press, 60.

44. RGALI f. 1929, op. 2, ed. hr. 323, l. 2.

45. RGALI f. 1929, op. 2, ed. hr. 323, l. 3–5. Kirje Molotoville: l. 6.

46. RGALI f. 1929, op. 1, d. 802, l. 12; RGALI f. 1929, op. 2, d. 323, l. 10.

47. Leonid Maximenkov (2004) 'Stalin and Shostakovich: Letters to a "Friend"' teoksessa Laurel L. Fay (toim.) *Shostakovich and his world*, Princeton: Princeton university Press, 44 (kirje Stalinille 31.1.1947).

48. Leonid Maximenkov (2006) 'Dmitry Shostakovich in the 1940s: the Making of an "Artist-Citizen"' Shostakovitshin satavuotisjuhlakonferenssissa, Bristolissa 1.10.2006 pidetty paperi. Maximenkov esitteli arkistosta löytämiensä kirjeiden ja muiden dokumenttien avulla, miten ja miksi Shostakovitsh ja Lavrenti Berija olivat läheisessä vuorovaikutuksessa koko 1940-luvun. Dokumentit julkaistaan myöhemmin ilmestyvässä dokumenttijulkaisussa.

49. RGALI f. 2077, op. 1, d. 94, ll. 2–4.

vytaiteilijoita tai jazz-bändejä. Näiden käytäntöjen myötä ero keisarilliseen Venäjään ei lopulta ollut järin suuri. Vaikka rahan merkitys ei Neuvostoliitossa ollut yhtä suuri kuin lännessä, pidettiin esimerkiksi kaikille periaatteessa avointen ravintoloiden hinnat melko ylhäällä, jotta niiden luonne etuoikeutettujen kokoontumispaikkana olisi korostunut. Eliitin osalta pidettiin huoli siitä, että ruplat eivät päässeet loppumaan.

Kuningas alkoholi

Venäjällä alkoholin suurkulutuksella oli varsinakin eliitin piirissä pitkät perinteet. Votkaa oli perinteisesti käytetty juhlapäivinä runsaasti, mutta vasta 1700-luvun loppupuolella tarjonnan lisääntymisen ja rajoitusten poistumisen johdosta alkoholinkulutuksesta alkoi tulla ongelma. Juomiskulttuuri oli syntynyt ympäristössä, jossa alkoholia sai harvoin. Tislauksen tultua käyttöön Venäjällä 1500-luvulla votkasta oli tullut keskeinen osa vapaa-ajanviettoa ja juhlimista. Juhlapäivät olivat kuitenkin harvassa, joten silloin kun venäläinen joi, hän joi valtavasti. Osa hupia oli katsoa, kuka jäi viimeisenä pystyyn. 1800-luvulla juomisesta oli tullut jo sen tason ongelma, että alkoholikuolemia oli vuosittain tuhansia. Koska valtio sai suuren osan verotuloistaan alkoholista ja aatelisto hyötyi kaupasta, ei asialle tehty juuri mitään.⁵⁰

Vallankumous ei alkoholia hävittänyt, pikemminkin päinvastoin. Alkoholinkäyttö oli jo aiemmin alkanut saada keskeisen osan työläisten vapaa-ajanvietossa. Valtiovallan kiinnittäessä aluksi varsin vähän huomiota vapaa-ajan toiminnan organisoimiseen juomisen osuus korostui. Tähän vastattiin säättämällä erilaisia lakeja rajoittamaan muun muassa alkoholinkäyttöä, kortinpeluuta ja biljardia.⁵¹ Älymystön ja venäläisen eliitin keskuudessa kosteilla, aamuharhaiseen jatkuvilla juhlilla oli vahvat 1800-luvun alkuun ulottuvat perinteet. Figesin mukaan erityisesti Moskovassa aateli järjesti valtaisia juhlia käytännössä katkeamattomana virtana.⁵²

Monet pienet, virallisen politiikan kanssa ristiriidassa olleet seikat todistivat eliitin erioikeuksista. Käytännössä monet kielletyt asiat olivat heille sallittuja. Kun esimerkiksi loppuvuodesta 1937 korkea-arvoinen puo-

luen edustaja arvosteli säveltäjiä näiden ideologisista virheistä, säveltäjät vastasivat arvostelemalla hallintoa hitaudesta säveltäjien materiaalistien olojen järjestämisessä. Säveltäjät muun muassa ilmoittivat tarvitsevana klubihuoneiston, joka pitäisi varustaa flyygelillä ja biljardipöydällä.⁵³ Shostakovitsh myös muistaa, että biljardi ja esimerkiksi pokerin peluu olivat keskeisiä säveltäjien harrastuksia 1930-luvulla.⁵⁴ Biljardi kuului kortinpeluun ohella virallisesti tuomittavien harrastusten joukkoon, joita oli 1920- ja 1930-luvun vaihteessa yritetty kokonaan kieltää.⁵⁵

Alkoholi tarjoaa kaikista selkeimmän esimerkin kansan ja eliitin yhtäläisyyksistä ja eroista vapaa-ajanvieton suhteen. Vielä 1800-luvulla juominen oli ollut erityisesti eliitin ongelma. Neuvostoaikana se kuitenkin siirtyi yhä enemmän myös tavallisen kansan ongelmaksi. Vuodesta 1940 vuoteen 1980 alkoholin kokonaiskulutus tuplaantui ja puhdasta alkoholia kului virallisten tilastojen mukaan yli 17 litraa jokaista 15 vuotta täyttäneeltä kohden. Todellinen määrä oli varmasti vielä suurempi, koska tilasto ei sisällä laitonta eikä työpaikoilta varastettua teknistä alkoholia.⁵⁶ Venäläinen juomiskulttuuri oli kuitenkin ensisijaisesti sosiaalista toimintaa, johon liittyi vierailuja ja ihmisten tapaamista ulkona. Tässä suhteessa se pikemminkin yhdisti kuin erotti eliittiä tavallisesta kansasta. Ero löytyy ennen kaikkea viranomaisten suhtautumisesta alkoholin-

50. Orlando Figes (2002) *Natasha's dance. A cultural history of Russia*, Lontoo: Allen Lane, 166–168.

51. Hoffman (2003) 31–32.

52. Figes (2002) 168–171.

53. RGALI f. 962 (Komitet po delam iskusstv, SSSR), op. 3, d. 107, l. 49.

54. Laurel L. Fay (2000), *Shostakovich. A Life*, New York: Oxford University Press, 110. Shostakovitsh onnistui häviämään jopa useita tuhansia ruplia kerralla pokeripeleissä. Mitä ilmeisimmin hän oli onneton pokerin pelaaja.

55. Hoffman 2003, 32.

56. Vladimir G. Treml (1987) 'Alcohol Abuse and the Quality of Life in the Soviet Union', teoksessa Horst Herlemann (toim.) *Quality of Life in the Soviet Union*, Boulder: Westview Press, 152. Vertailuna mainittakoon, että virallinen kulutus Suomessa oli vuonna 2005 vähän yli 10 litraa, mutta väkevien juomien osuus kokonaisuudesta oli huomattavasti pienempi, mikä on kokonaisuutena tärkeämpi mittaja. *Alkoholien kulutus 2005*. STTV, Stakes, Tilastokeskus.

käyttöön. Viranomaisten toiminnasta voidaan nähdä, milloin säveltäjien asema itseään suojelevana eliittiryhmänä vakiintui.

Vielä 1930-luvun puolivälissä hallinnon ja säveltäjien välillä oli lukuisia yhteenottoja taiteilijoiden alkoholinkäytön tiimoilta. Näkemyksissä luovan työn ehdoista ja edellytyksistä oli ristiriitaa. Vuonna 1934 säveltäjiliitto oli riippuvainen Rabisin, Taidetyöläisten ammattiliiton rahavirroista. Rabisin tarkastuskomissio oli vierailut säveltäjiliiton Leningradin osastossa ja kutsui näiden istuntoja ”juoppokokouksiksi”. Osaston sihteeri Vladimir Iohelson totesi äkäisessä vastineessaan Rabisille, etteivät moiset epäammattilaiset voineet ymmärtää olosuhteita, joita älyllinen ja luova työ edellyttivät.⁵⁷ Pian säveltäjiliitto pystyikin hallitsemaan toimintaansa itse ilman, että muut kuin säveltäjät pystyivät vaikuttamaan asioiden järjestämiseen liiton sisällä. Tätä ennen sattui kuitenkin vielä toinen merkittävä alkoholinkäyttöön liittynyt yhteenotto hallinnon kanssa. Tämä oli myös ainoa tapaus 1930-luvulla, kun säveltäjä erotettiin liitostaan.

Säveltäjiliiton puheenjohtaja (1933–37) ja sangen puritaaninen puoluebyrokraatti, Nikolai Tsheljapov järjesti säveltäjä Alexander Mosolovin erottamisen talvella 1936. Mosolov oli aiheuttanut eräässä eliitin ravintolassa melkoisen kapakkatappelun. Kyseessä ei ollut ensimmäinen kerta. Säveltäjiliiton yleiskokous katsoi, ettei tämän ”skandaalin” aiheuttaja ollut kelpoinen neuvostotaiteilijaksi ja että tällaisen moraalisen korruption tulisi vastaisuudessaan johtaa erottamiseen. Huliganismi ja boheemi elämäntapa eivät sopineet Neuvostoliiton älymystölle.⁵⁸

Todellisuus ja puritaaniset pyrkimykset tuskin kohtasivat toisiaan. Mosolov ei luopunut juomatavoistaan, joskin hän ryhtyi toimeen rehabilitoidakseen itsensä ideologisesti oikeaoppisella työllä. Alle vuosi tapauksesta hän oli Turkmenistanissa keräämässä kansanlauluja.⁵⁹ Mosolovin erottaminen jäi yksittäistapaukseksi. Puritaaninen Tsheljapov joutui jättämään säveltäjiliiton puheenjohtajan paikan ja jatkossa liittoa johtivat yksinomaan säveltäjät, jotka pitivät huolen omistaan. Kerran jäsenyyden saatuaan säveltäjiliitosta ei herkästi erotettu.

Tapaus kuitenkin osoittaa hyvin sen, kuinka alkoholinkäyttöön virallisesti suhtauduttiin, ja sen kuinka eliitistä tuli varsin nopeasti immuuni virallisen politiikan vaatimuksille.

Alkoholinkäyttö pysyi säveltäjien keskuudessa varsin korkealla tasolla. Säveltäjä Mihail Goldshtein kirjoitti 1960-lopulla muistelmansa, joissa hän antoi ymmärtää että säveltäjien keskuudessa alkoholi oli todellinen ongelma. Kerran hän sai kutsun konserttiin alkoholiongelmaisille tarkoitetussa psykiatrisessa sairaalassa. Esiintyjä oli sairaalan potilas. Yleisö koostui johtavasta puolueväestä, kirjailijoista, teatteriväestä ja säveltäjistä, kaikki sairaalan potilaita.⁶⁰ Laitos oli alkoholisoituneen eliitin lepokoti – paikka jota ei virallisesti ollut olemassa.

Lepokotiin pakoon – työtä tekemään?

Goldshteinin mukaan monen säveltäjän alkoholinhuuruinen vapaa-ajanvietto muodostui sävellystyön todelliseksi esteeksi. Monille pelastukseksi koituivat niin sanotut luovan toiminnan lomakeskukset (*doma tvorchestvo*), eräänlaiset kesäsiirtolat tai lepokodit, jotka oli tarkoitettu lepäämiseen ja rauhalliseen sävellystyöhön. Alkoholista toki oli tarjolla näissä lepokodeissakin, mutta niissä sentään pääsi eroon tavallisesta kaveriporukasta. Tällaisia paikkoja säveltäjiliitto omisti Ruzan luonnonkauniin kylän tuntumassa 100 kilometriä Moskovasta länteen, Leningradin alueella (mitä ilmeisimmin Terijoen tuntumassa), Ivanovon liepeillä sekä useissa eri kylpyläkohteissa erityisesti Kaukasiassa.⁶¹

Vielä 1930-luvulla säveltäjät lomailivat pitkälti erillisissä tieteen- ja taiteentekijöille omistetuissa lomakeskuksissa. Esimerkiksi Prokofjev vietti perheineen kesänsä ensimmäisestä Moskovan vuodestaan alkaen tärkeimmillä poliittiselle ja taiteelliselle eliitille omistetuilla alueilla. Säveltämisen ohella hän saattoi pelata tennistä, uida ja keskittyä lukemiseen. Vuonna 1937 Nikolina Gorassa hänen perheensä käytössä oli idyllinen puinen kaksikerroksinen ”kesämökki” 1800-luvun lopulta ja naapureina muita tärkeimpiä neuvostosäveltäjiä. ”Mökin” eli datshan parvekkeella Prokofjev sävelsi eräitä neuvosto-

repertuaarin keskeisimpiä sävellyksiä, aivan kuten monet muutkin maan johtavista säveltäjistä.⁶² Jatkossa Prokofjev vietti jopa enemmän aikaa erilaisissa lomanviettekeskuksissa Mustan Meren rannalla ja Moskovian ympäristössä kuin kaupunkiasunnolla.⁶³ Aiemmin mainitun Dmitri Shostakovitshin suosikkipaikka taas oli Terijoen Kellomäellä (ven. Komarovo). Viipurin radan varressa sijaitseva idyllinen kylä oli jo ennen vallankumousta lähes tuhannen huvilan keskittymä. Sodan jälkeen Shostakovitshin lisäksi Anna Ahmatova, Dmitri Lihatshov ja monet muut ottivat alueen omakseen.

Loma-asunnot ja -keskukset olivat ylipääntään keskeisellä sijalla eliitin vapaa-ajanvieron järjestämisessä, mutta myös tavallisille kansalaisille ne olivat keskeinen vapaa-ajanviettotapa.⁶⁴ Keisariajan perintönä Neuvostoliitossa oli runsaasti kesäasuntoja, datshoja, joille neuvostovalta kehitti käyttöä. Aluksi niitä osoitettiin työläisten vapaa-ajan käyttöön, mutta asutopulasta kärsivissä Moskovassa ja Leningradissa niitä käytettiin runsaasti myös ympärivuotiseen asumiseen.⁶⁵ Älymystö käytti kesäasuntoja vanhojen vallankumousta edeltäneiden elämäntapojensa säilyttämiseen. Se, mikä ei kaupungissa ollut enää mahdollista, jatkui juuri kesäasumisessa.⁶⁶ Mitä tulee tavalliseen kansaan, kesäasuntoja ei riittänyt kaikille.

Kesäasunnot mahdollistivat vetäytymisen hektisestä kaupunkielämästä maaseudun rauhaan ja säveltäjien tapauksessa myös rauhalliseen työntekoon. Säveltäjäläiiton 1940-luvun lopulla omaksuman politiikan mukaisesti säveltäjä saattoi viettää tällaisessa keskuksessa korkeintaan neljä kuukautta vuodessa ja liitto maksaisi kaikki kustannukset ruoka mukaan luettuna kahtena kuukautena vuodessa. Säveltäjien perhe ja tarpeellinen henkilökunta, kuten sävellysten sanoittajat, olivat myös tervetulleita, mutta heistä täytyi maksaa 42 ruplaa päivältä.⁶⁷ Huippusäveltäjille, jotka saattoivat saada satojentuhansien ruplien suuruisia palkintoja, tämä tuskin oli ongelma. Silti säveltäjäläiitolla oli lomakeskuksista jopa ylitarjontaa, koska esimerkiksi Latvian Riiassa sijainneen lomakeskuksen käyttöaste oli vain 67 %, mistä syystä siitä luovuttiin 1949.⁶⁸

Jälleen kerran ero tavalliseen kansaan on selkeä, vaikka pyrkimys oli yhteinen. Joka kesäviikonloppu puoli miljoonaa moskovaalaista matkasi esikaupunkialueen vihreille vyöhykkeille, Kolomenskojen tapaisille alueille.⁶⁹ Toisin sanoen nekin, joilla ei ollut omaa datshaa, tai mahdollisuutta vuokrata sellaista, käyttivät vapaa-aikansa puistoalueilla. Hieman alle puolet Moskovian esikaupunkialueesta oli 1930-luvulla maaseutumaisia ja hieman yli 40 % metsää. Kaupunkimaista asutusta oli vain reilu 2 %.⁷⁰

Ensisijaisesti mökeille lähetettiin lapset ja muu perhe. Tässä suhteessa säveltäjiä voikin pitää todellisena eliittinä, vaikka monet heistä todella työskentelivät mökeillä. Joka tapauksessa vielä 1920-luvulla paheksutusta datsha-elämästä tuli Stalinin aikana ihanointu ja haluttu vapaa-ajanviettomuoto.⁷¹

Yksi ihanne, kaksi todellisuutta

Stalinistinen eliitti omaksui useita keisarillisen Venäjän vapaa-ajan käytäntöjä. Kesähu-

57. Gosudarstvennyj arhiv rossijskoj federatsij (GARF) f. 5508 (Rabis), op. 1 d. 2230, l. 3–4. Ks. myös Tomoff (2006) 60.

58. Nikolaj Tsheljavov 'O nedostoinom postupke kompozitora Mosolova', Sovetskoje Iskusstvo 11.2.1936, 4. sekä K. Vaks 'Kompozitor Mosolov iskluitshen iz SSK' *Sovetskaja Muzyka* 3/1936, 104. Ks. myös Caroline Brooke (2002) 'Soviet Musicians and the Great Terror', *Europe-Asia Studies* 54, 409.

59. RGALI f. 962, o. 3, d. 107, l. 8.

60. Goldshtein (1970) 105.

61. Goldshtein (1970) 104–105.

62. Harlow Robinson (1987) *Sergei Prokofiev. A Biography*, Lontoo: Robert Hale, 325, 337–338.

63. Robinson (1987) 385.

64. Maatalousvaltaiselta Venäjältä Neuvostoliitto peri maalaistaustaisen väestön. Osaltaan tämä selittää sen, miksi "datshoista", kesäasumisesta, tuli niin keskeinen ja kestävä osa neuvostokulttuuria. Vuonna 1982 Moskovian ja Leningradin asukkaista 60 % vuokrasi tai muuten omasi pääsyyntä datshalle. Henry W. Morton (1987) 'Housing Quality and Housing Classes in the Soviet Union' teoksessa Horst Herlemann (toim.) *Quality of Life in the Soviet Union*, Boulder: Westview Press, 105.

65. Lovell (2003) 125–127.

66. Lovell (2003) 130–131.

67. RGALI f. 2077, op. 1, d. 338, ll. 57–59. Vielä vuosina 1945–48 summa ylimääräisiltä jäseniltä sekä kahden kuukauden ylittäviltä vierailuilta näissä keskuksissa oli ollut vain 20 ruplaa.

68. RGALI f. 2077, op. 1, f. 339, l. 166.

69. Lovell (2003) 137.

70. Lovell (2003) 144.

71. Lovell (2003) 148–149.

vilat, joissa oli aiemmin asunut aatelialueita ja muuta tsaarinaikaista eliittiä, täyttyivät nyt puoluejohdosta, valtion ja armeijan johtajista sekä taiteilijoista. Juhlimiskulttuurin monet taiteilijat olivat varmasti oppineet jo ennen vallankumousta, mutta erityisesti 1930-luvulla uusi eliitti omaksui tapoja, jotka olivat ristiriidassa virallisesti hyväksytyjen normien kanssa. Samalla kun valtio kävi alkoholinvastaisia kampanjoita, eliitti juhli yömyöhään viinanhuuruissa juhlistaan. Ristiriita kävi ilmi Mosolovin tapauksessa, jossa puritaaniset normit ja alkoholin käytön todellisuus olivat vastakkain. Käytännössä tapaus kuitenkin jäi ainutkertaiseksi ja osoitti, että virallinen politiikka ja normit koskivat eliittiä vain osittain. Eliitillä oli oikeus hankkia myös suoraan kiellettyjä asioita, kuten vaikkapa biljardipöytiä, jollaista säveltäjät äänekkäästi itselleen vaativatkin.

Säveltäjien pääsy 1930-luvun kuluessa stalinistiseen eliittiin mahdollisti heille paitsi useiden normien kiertämisen, ja myös monia muita vapaa-ajanviettoon kuuluvia etuisuuksia. Siinä missä tavallinen kansa joutui elämään kaupungeissa erittäin ahtaasti, säveltäjille myönnettiin oikeus tilaviin asuntoihin, lainoja asuntojen korjaamiseen ja heille rakennettiin omia säveltäjäaloja. Erityisesti johtavat säveltäjät pääsivät asumaan varsin tilavasti ja mukavasti. Tavallinen kansa taas joutui käytännössä viettämään vapaa-aikansa ulkona, esimerkiksi puistossa, jo yksinkertaisesti asuntojen tila- ja puutavaran puutteesta, joskin myös ihmisten maalaistausta tuki ulkoilmaelämän merkitystä.

On kiinnostavaa, että säveltäjät, samalla kun heidät otettiin osaksi stalinistista eliittiä, olivat keskeisessä roolissa, kun tavallisen kansan vapaa-ajanviettoa ryhdyttiin aktiivisesti ohjaamaan. Säveltäjät tuottivat musiikkia elokuviin, radioon, puistokonsertteihin, mutta myös ohjasivat tavallisten ihmisten harrastuspiirien toimintaa. Toisin kuin vielä ensimmäisellä viisivuotiskaudella, vuoden 1932 jälkeen panostettiin voimakkaasti myös viihdemusiikkiin. Kansan sallittiin päästä tekemisiin myös fokstroin kaltaisten, virallisesti haitallisina nähtyjen länsimaisten viihdemuotojen kanssa. Periaatteessa valtio pyrki 1930-luvulla kontrolloi-

maan ihmisten vapaa-ajanviettoa entistä voimakkaammin, mutta ei enää pitäytynyt tiukan ideologisissa muodoissa. Samalla musiikin arvo puoluejohdon silmissä nousi ja säveltäjien oli aiempaa helpompi perustella vaatimansa lisäedut.

Kansan ja eliitin vapaa-ajanviettotapojen välillä oli selvä yhteys. Lomia ja pidempiä vapaa-ajanjaksoja ei olisi haluttu viettää kaupunkimaisessa ympäristössä, vaan mielellään maaseudulla. Eliitille tämä oli mahdollista kesämökeillä ja -huviloilla. Tavallisella kansalla oli kuitenkin vain rajattu pääsy kesänviettopaikkoihin, pääasiassa lomakeskusten kautta, joten keskeiseen osaan nousivat erilaiset viheralueet, joita Moskovastakin löytyi runsaasti. Alkoholi nähtiin keskeisenä tekijänä vapaa-ajanvietossa sekä kansan että eliitin keskuudessa. Periaatteessa eliitillä ja kansalla olikin yhtenevät näkemykset vapaa-ajanvieton ideaalien suhteen, mutta heillä oli aivan erilaiset mahdollisuudet toteuttaa niitä. Lisäksi valtio tuki muita terveellisiksi ja kehittäviksi katsomiaan vapaa-ajanviettomuotoja, kuten taideharrastuksia, joissa eliitti oli ohjaavana osapuolena ja kansa vastaanottavana ja toteuttavana osapuolena. Kummankaan osalta tuskin oli kyse omaehtoisesta toiminnasta, johon ilman valtion ohjausta olisi ryhdytty. Yhtä kaikki, myös niistä muodostui keskeinen osa neuvostoliittolaista vapaa-ajanviettoa.

Säveltäjien aseman muutos 1930-luvulla näyttäisi tukevan käsitystä, että Stalinin aikana pyrkimyksestä tasa-arvoon todella luovuttiin. Johtavista taiteilijoista oli pidetty huolta jo aiemmin, mutta 1930-luvulla joukko laajeni selkeästi ja etuja ryhdyttiin institutionalisoimaan. Valtiollisen säveltäjäliiton myötä kaikille ammattisäveltäjille pyrittiin takaamaan eliitin status erotuksena tavallisesta kansasta. Kansan suurelle enemmistöllekin järjestettiin paljon erilaisia vapaa-ajan aktiviteettejä, mutta nämä olivat yleensä suuria massatapahtumia ja ainakin jollain tavalla julkisia. Yksityiseen vapaa-ajanviettoon eliitillä oli huomattavasti enemmän edellytyksiä. Koska edellytykset olivat paremmat, vapaa-ajanvietossa heillä oli huomattavasti enemmän mahdollisuuksia.

KIRSI LAURÉN

Kirsi Laurén on kirjailija ja toimittaja.

Pakko ja vapaus

Metsäluonto työn ja vapaa-ajan kokemuksissa

Elannon vuoksi luonnossa liikkuminen synnyttää kokemuksia, jotka ovat erilaisia kuin vapaa-ajan harrastuksissa hankitut elämykset. Fyysinen työskentely ja toiminta metsissä mielletään yleensä raskaaksi ja väsyttäväksi, mutta toiminnalla voidaan nähdä myös virkistysellisiä merkityksiä. Kirsi Laurén tarkastelee suomalaisten kokemuksia metsäluonnosta erityisesti yksityisten metsänomistajien ja metsien virkistyskäyttäjien näkökulmasta. Kokemukset paikantuvat Suomen metsiin ja soille ja ajoittuvat 1930-luvulta 2000-luvun alkuun.

■ Nykyaikana suomalaisessa metsäluonnossa, johon kuuluvat sekä metsät että suot, liikutaan niin elannon takia kuin vapaa-aikana jälkimmäisen kasvattaessa jatkuvasti suosiotaan. Yksityismetsien metsänhoitotyöt ja hakkuut hoidettiin aikaisemmin hyvin pitkälle itse, kun ne tällä hetkellä teetetään pääosin pitkälle erikoistuneilla ammattilaisilla. Yksityismetsissä kuitenkin työskentelee yhä myös maanomistajia, jotka hoitavat metsiään itse. Omissa metsissä työskennellään pitkälti vapaa-aikana, ja välttämättömien metsänhoidollisten ja taloudellisten tarkoitusten ohella työ voidaan kokea myös virkistysellisenä ja muita aineettomia arvoja edistävänä. Metsäluontoa käyttävät myös ihmiset, jotka pääasiallisesti hakevat luonnosta vapaa-ajan virkistystä ja lepoa.

Lähestyn kokemuksellista suhdetta luontoon tarkastelemalla nykypäivän suomalaisten muistelemia työskentely- ja vapaa-ajanviettokokemuksia metsissä ja soilla. Tarkastelun ulkopuolelle olen rajannut kokemukset palkkatyönä tehdystä metsätyöstä. Elämäkerrallisten kirjoitusten muistoissa palataan aina 1900-luvun alkuvuosikymmeneen ja edetään kohti nykypäivää. Keskiössä ovat

metsiä monin tavoin hyödyntäneiden ihmisten omakohtaiset kokemukset, suhtautuminen luontoon ja siellä tehtäviin asioihin kertomuksissa kuvattuina eri aikakausina.

Teoreettinen näkökulmani tekstien tulkintaan ja työn ja vapaa-ajan kokemusten analysointiin pohjautuu semioottiseen modaalisuuteen. Sen mukaan sosiaalista todellisuutta tuotetaan kielellisesti symbolisin ilmauksin, jotka pitävät sisällään jaettuja arvoja ja näkökulmia. Modaliteettien tarkastelu valottaa kertojan kokemusta, suhtautumista kuvaamaansa tilanteeseen ja toimintaan ja hänen tapaansa värittää ja arvottaa kertomaansa toiveillaan, varmuudellaan ja tunteillaan. Modaliteetti voi kuvata myös kertojan tai kertomuksen henkilöiden välisen suhteiden motivoitumista.¹ Tarkastelen kertomuksissa ilmaistuja välttämättömyyteen ja mahdollisuuteen nivoutuvia modaliteetteja.² Tarkastelujeni lähtökohtana on, että elannon kannalta tärkeän työskentelyn motiivit syntyvät pääsääntöisesti yksilön ulkopuolisista vaikutteista juontuvasta välttämättömyydestä, kun taas vapaa-ajanviettoa metsissä määrittävät etupäässä yksilölliset mahdollisuudet.

Tutkimusaineistonani ovat pääasiallisesti Kustannusosakeyhtiö Metsälehdessä vuonna 2004 järjestämän valtakunnallisen *Löysin itseni metsästä* -kirjoituskilpailun kirjoituk-

1. Eero Tarasti (1990) *Jobdatusta semiotiikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkkijärjestelmistä*, Helsinki: Oy Gaudeamus Ab, 74–75; Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (1997) *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiologisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*, Helsinki: Gaudeamus, 72.

2. Modaliteettien tarkasteluni pohjautuu Pariisin koulukunnan semiotiikkaan, joka syntyi A. J. Greimasin ympärille 1960-luvulla ja jossa määritellään yleensä kuusi modaliteettia: tahtominen, tietäminen, oleminen, täytyminen, voiminen ja tekeminen. Yhden ja saman henkilön sisällä toteutuvat modaliteetit ovat henkilökohtaisesta motivaatiosta kumpuavat tahtominen, tietäminen ja oleminen, kun taas muita henkilöitä edellyttäviä ja heidän motiiveilleen vaikutuksen alaisia modaliteetteja ovat täytyminen, voiminen ja tekeminen. (Greimas, A. J. (1982) 'Modaliteettien teoriaa' teoksessa Eero Tarasti (toim.) *Pariisin semioottisen koulukunnan esseitä*, Jyväskylän yliopisto, taidekasvatus, julkaisu 6: Jyväskylä, 11; Tarasti (1990), 74–75.) Tässä artikkelissa tarkastelen kertojien itsensä luonteenomaisesti käyttämiä välttämättömyyttä ja mahdollisuutta ilmentäviä modaliteetteja, joihin voi sisältyä myös muita kuin yllä mainittuja modaliteetteja.

sista valitut tekstit.³ Kirjoituskilpailussa pyydettiin suomalaisia kertomaan kokemuksiaan metsästä ja metsänomistuksesta. Varsin väljästi muotoiltuun, vapaat kädet sallivaan kirjoituspyyntöön vastasi heterogeeninen joukko metsissä liikkuvia ihmisiä, jotka pyynnön mukaisesti kertoivat ensisijaisesti erilaisista omakohtaisista metsäkokemuksistaan, erityisesti metsänomistukseen liittyvistä näkemyksistään sekä virkistyksestä olemisestaan metsissä. Kirjoituksia kertyi liki tuhat, joista olen tähän valinnut 50 edellä mainittuja keskeisiä teemoja käsittelevää tekstiä. Valitsemiini tekstien kirjoittajat ovat metsänomistajia ja metsätilalle syntyneitä sekä luontoa pääasiallisesti virkistykseksen käyttäneitä kirjoittajia. Kirjoittajatiedoissa ei ole mainittu kirjoittajien ikää mutta sen voi suunnilleen arvioida kirjoitusten sisällön ja kuvattujen tapahtumien perusteella. Kertojina on naisia ja miehiä, työ- ja eläkeikäisiä sekä nuoria. Marjastus- ja virkistyskokemuksia tarkastellessani käytän vertailuaineistonani aiemmin tutkimiani suomalaisten suokokemuksia, joita olen tarkastellut Suo-seuran ja Maaseudun Sivistysliiton vuonna 1998 järjestämän valtakunnallisen *Suotarina*-kirjoituskilpailun tuloksena saaduista kirjoituksista.⁴

Metsätyötä ja -historiaa on tutkittu runsaasti, ja metsään liittyvien töiden kirjalliset kuvaukset ja tutkimukset keskittyvät etupäässä miesten harjoittamiin perinteisiin metsätöihin. Viime vuosikymmenten aikana myös henkilökohtaiset metsäkokemukset ovat herättäneet historiallista kiinnostusta. Esimerkiksi metsätyöntekijöiden ja metsäasioiden parissa toimineiden itse kertomia elämänhistorioita ja kokemuksia on tavoiteltu haastatteleamalla ja kirjoituttamalla.⁵ Aiemmissa, perinteisiin ja ammattimaisiin metsätöihin painottuvissa tutkimuksissa näkyvät etupäässä työikäiset ja -kykyiset miehet, kun taas naiset ja lapset ovat lähes näkymättömissä, sillä he ovat osallistuneet metsätöihin harvemmin. Agraariyhteisöissä myös naisilla ja muilla väestöryhmillä on kuitenkin aina ollut omat tehtävänsä metsäluonnossa. Aiemmin naisten toimia metsissä ovat olleet esimerkiksi keräily, karjanpaimennus sekä emännöinti metsäkämpillä

ja uittotyömailla.⁶ Tutkimissani metsä- ja suoaiheisissa kirjoituskilpailuaineistoissa suuri osa kirjoittajista, noin kaksi kolmasosaa, on naisia. Naiskirjoittajien suuri osuus johtuu osin siitä, että naiset ottavat yleensä miehiä useammin osaa kirjoituskilpailuihin mutta se kertoo myös naisten aktiivisesta osallisuudesta suomalaisessa metsä- ja suokulttuurissa; ne kirjoittavat, joilla on aiheesta jotain sanottavaa. Käsittelen rinnakkain sekä naisten että miesten luontokokemuksia, joiden muistelussa palataan myös lapsen näkökulmasta koettuun metsäluontoon.

Artikkelin fokus on kokemuksissa, jotka piirtävät esiin ihmisen ajatusmaailman, tässä tapauksessa ihmisen ja luonnon välisen suhteen luonteen, jolloin on mahdollista päästä käsiksi emootioihin ja luontosuhteen syviin kerroksiin. Toimintojen ja tapahtumien rinnalla kerrotut kokemukset paljastavat ihmisen käsitykset siitä, mitä luonto ja siellä tehtävät toimet sekä niihin liittyvät ihmisten väliset sosiaaliset suhteet ovat hänelle merkinneet ja millaisia tuntemuksia ne ovat aikaansaaneet. Etsin yksilöllisistä kertomuksista vastauksia siihen, miten luonto ja siellä tehdyt toimet on koettu (1) silloin, kun työskentely ja luonnon tarjoama aineellinen

3. Lusto – Suomen metsä museo, Metsälehdessä kokoelma, *Löysin itsen metsästä* -novellikilpailu. Arkistosignum A05008. Aineistolainauksissa mainitsen kirjoittajan sukupuolen, nimimerkin (mikäli sellainen on), arkistosignumin ja kyseisen tekstin arkistointinumeron.

4. Kilpailussa pyydettiin suomalaisia kertomaan omista suokokemuksistaan. *Suotarina*-aineistossa on 945 kirjoitusta, joista valitsin väitöskirjatutkimukseeni 237 kirjoitusta, ks. Kirsi Laurén (2006) *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisen suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Helsinki: SKS.

5. Ks. esim. Tauno Simonen (toim.) (1992) *Metsätyön murrosvuodet. Sopimuksia metsätöistä – taustoja ja tapahtumia viiden vuosikymmenen varrelta*, Helsinki: Metsämuistelo-projekti; Hanna Snellman (1996) *Tukkilaisen tulo ja lähti. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*, *Scripta historica* 25, Oulu: Pohjoinen; Veikko Vuontisjärvi (toim.) (2006) *Metsä puhuu – miehet tarinoi. Metsähistoriaa mettäpoikien kertomana Suur-Sodankylän ajoista nykypäivään*, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

6. Snellman (1996) 84–85, 149–152; Seppo Juutilainen (1987) *Jätkästä metsuriksi – suomalainen metsätyöntekijä 1870-luvulta 1970-luvulle*, *Sarja A. Tutkimuksia* 11/1987, Tampereen yliopisto: Sosiologian ja sosiopsykologian laitos, 55–57.

anti on ollut elannon kannalta välttämätöntä ja (2) silloin, kun virkistykselliset, luonnon aineettomat edut ovat olleet ensisijaisesti tavoittelun kohteena.

Kokemusten kertominen niin suullisesti kuin kirjoittamalla on muistitietohistorian tuottamista, sillä kertoessaan kokemuksistaan kertoja palaa menneisiin tapahtumiin ja niiden tunnelmiin, milloin lähimenneisyyteen, milloin oman elämänsä alkutaipaleelle saakka. Muistelemalla tuotetut kertomukset päästävät lukijan lähelle kokijaa ja hänen ajatuksiaan.⁷ Muistitieto on yksilöitä yhdistävien subjektiivisten käsitysten historiaa ja muistitietohistoria on menetelmä, jonka avulla pyritään tekemään näkyväksi kertojien omaa tulkintaa merkittäväksi koetusta menneisyydestä.⁸ Metsä- ja suokokemuksia käsitteleville muistoille on tyypillistä, että niissä korostuvat kertojalle itselleen tärkeät yksilölliset seikat enemmän kuin ulkoiset, yhteiskunnalliset ja kollektiiviset tapahtumat. Muistoista voi lukea kertojan näkemyksiä elämästään ja siihen liittymistä ja vaikuttaneista tapahtumista, ihmisistä ja paikoista. Muistelemalla kirjoittaja voi myös käsitellä oman elämänsä suhdetta historiaan sekä tuottaa julkista historiaa täydentäviä tulkintoja menneestä.⁹ Yksilöllinen muistelu on kuitenkin enemmän kuin vain henkilökohtainen tapahtuma; siihen vaikuttaa koko se sosiaalinen ja kulttuurinen konteksti, johon yksilö on kiinnittynyt.¹⁰

Marja-apajilla

Mahdollisuus vapaaseen liikkumiseen metsäluonnossa sekä marjojen ja sienten keruuseen näkyy kiistattomana ja vallitsevana kulttuurisena ajatusmallina kerrotuissa luontokokemuksissa. Myös muut kuin omat metsät kuvataan luonnollisena ja itsestään selvänä osana kokemisympäristöä, jota on totuttu hyödyntämään monin tavoin. Kertomusten mukaan esimerkiksi marjastuksessa ei noudateta maanomistusrajoja, vaan toimintaa säätelevät jokamiehenoikeudet. Vaikka Suomen metsät ovat suurelta osin yksityisomistuksessa, metsän omistaminen ei tarkoita yksinoikeutta maahan, niin kuin esimerkiksi monessa Keski-Euroopan maas-

sa. Suomessa ja muissa pohjoismaissa Tanskaa lukuun ottamatta jokamiehenoikeus oikeuttaa käyttämään toisten omistamia metsiä ja rantoja muun muassa virkistykseen, marjastukseen ja sienestykseen.¹¹ Mahdollistaessaan kenen tahansa kulkea vapaasti metsissä ja soilla oman halunsa mukaan, jokamiehenoikeudet ovat osaltaan merkittävästi edesauttaneet suomalaisia säilyttämään omakohtaisen kosketuksen luontoon.

Tarkastelen kokemuksia keräilystä, etupäässä marjastuksesta, josta kerrotaan runsaasti metsä- ja suokertomuksissa.¹² Etenkin maaseudulle sijoituvissa muistoissa marjastuksesta kerrotaan lähes poikkeuksetta, mikä viestii marjastuksen yleisyydestä ja tärkeäksi koetusta merkityksestä. Luonnonmarjat ja niistä saatavat verottomat tulot ovat taloudellisesti merkittäviä monille maaseudun syrjäkylien asukkaille Pohjois-Karjalassa, Kainuussa ja Lapissa. Itä-Suomessa on myös pitkät perinteet sienten käytössä ja siellä kerätään yhä enemmän sieniä kuin muualla maassa.¹³ Vapaaseen liikkumiso-

7. Ks. Ulla-Maija Peltonen (2003) *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: SKS, 19.

8. Elina Makkonen (2004) *Muistin mukaan. Joensuun yliopiston suullinen historia*, Joensuun yliopisto, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 15.

9. Taina Ukkonen (2000) *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupube oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*, Helsinki: SKS, 11–13.

10. Barbara A. Misztal (2003) *Theories of Social Remembering*, Maidenhead, Philadelphia: Open University Press, 6–11.

11. Tanskassa maanomistaja voi kieltää liikkumisen metsässään ja/tai rajoittaa liikkumisen poluille ja päiväsaikaan. *Metsä vastaa – Jokamiehenoikeudet*, <http://www.metsavastaa.net/> (15.12.2006). Ks. lisää Tanskan maanomistuksesta ja sen historiasta Bo Fritzboøger (2004) *A Windfall for the Magnates. The Development of Woodland Ownership in Denmark c. 1150–1830*. University Press of Southern Denmark.

12. Marjastuskokemuksista kerrotaan tämän artikkelin tutkimusaineistoon valituista 50 metsäkokemuksia käsittelevistä kirjoituksesta 26 tekstissä ja suokokemuksia käsittelevän tutkimusaineiston 237 kirjoituksesta 90 tekstissä (Laurén (2006), 110).

13. Kauko Salo (1994) 'Luonnonmarjat ja -sienet, yrttikasvit sekä palleroporonjäkäleä tuovat rahaa ja virkistystä', teoksessa Seija Sulonen & Jyrki Kangas (toim.) *Näkökohtia metsien monikäyttöön. Metsien monikäytön tutkimusohjelman tutkimuspäivä Espoossa 1993, Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 488*. Metla: Joensuu, 19–27; Salo (1998) 43.

keuteen pohjautuvasta keräilystä ovat vastanneet etupäässä naiset, kun taas luvanvarainen ja omistusoikeuteen perustuva toiminta metsissä, kuten hakkuut, metsänhoitotyöt, metsästys ja kalastus ovat perinteisesti kuuluneet miesten työsarkaan. Naisten ja miesten työnjakoa metsäluonnossa on pääosin noudatettu aina näihin päiviin saakka (vaikkakin vähenevästi) mutta keräilyn suhteen rajat ovat olleet häilyvämmät niin, että myös miehet ovat osallistuneet marjojen, etenkin taloudellisesti tärkeimmän lakan,¹⁴ poimimiseen ja sienisaaliiden kerättävämiseen.

Elämäkerrallisissa kirjoituksissa kertominen aloitetaan tyypillisesti lapsuuden luontokokemuksista, ja tutkimusaineiston vanhempien kirjoittajien lapsuusmuistoissa palataan aina 1930-luvulle saakka. Tyypillisiä ensimmäisiä toimia luonnossa ovat olleet marjastus, sienestys, risujen ja polttopuiden keruu sekä karjan paimennus. Marjastuksen ja muun keruun kerrotaan olleen niin tytöillä kuin pojilla ensimmäisiä metsäluonnossa tehtyjä toimia, joihin liittyy työn tunnun aikaansaama välttämättömyyden ja velvollisuuden eetos. Työnteon aloittamisikä on määräytynyt pitkälti työvoiman tarpeen mukaan, mutta yleensä lapset on ohjattu varhain arkiaskareisiin ja jo aivan pienet lapset ovat kulkeneet vanhempiensa, etenkin lastenhoidosta päävastuussa olevan äitinsä mukana töissä.¹⁵ Suuri osa velvollisuuseetoksen värittämisestä marjastuskokemuksista palautuu yli 40-vuotiaiden kertojien lapsuus- ja nuoruusaikaan. Iäkkäidenkin kertojien elämäkerrallisen muistelun lähestyessä nykypäivää sekä nuorempien kertojien kokemuksissa, marjamatkat ovat jo suurimaksi osaksi virkistyksellisiä ja perustuvat modaaliseen mahdollisuuteen, yksilölliseen valinnan vapauteen.

Metsä- ja suokokemusten mukaan silloin, kun luonnonmarjat ovat olleet tärkeä osa perheen elantoa, keruuseen on suhtauduttu asian vaatimalla vakavuudella. Maaseutu-elämään ja kertojien lapsuus- ja nuoruusaikaan nivoutuvissa kertomuksissa muistellaan, kuinka jokaisen perheenjäsenen oli osallistuttava marjastukseen kykyjensä ja voimiensa mukaan. Marjastukseen totuteltiin lap-

sesta lähtien ensin yhdessä vanhempien mukana ja myöhemmin yksin tai muiden lasten ja sisarusten kanssa. Vanhemmat ovat patistaneet lapsensa metsiin ja soille, jonne meneminen on voitu kokea myös pakonomaisena velvollisuutena, kuten eräs kertoja toteaa: ”Metsä ei kutsunut kuumana kesäpäivänä, mutta sinne mentiin, kun kerran piti mennä”.¹⁶ Välttämättömään marjastukseen kerrotaan liittyneen myös kilpailuhenkeä, joka osaltaan edesauttoi ämpäreiden mahdollisimman nopean ja tehokkaan täyttymisen.

Vanhempien kertojien nuoruusmuistoissa marjastusmatkoihin ei kerrota nykypäivän tapaan kuuluneen pysähtely luonnon ihailun vuoksi vaan työ hoidettiin mahdollisimman ripeästi, aikaa ei tuhlattu pitkiin lepotaukoihin eikä turhanaikaiseen seurusteluun. Kerääjät keskittivät voimansa tuloksetta poimimiseen, pitkien matkojen kulkemiseen ja varsinkin suolla vaikeissa olosuhteissa selviytymiseen. Marjastuksen henkeen on kuulunut, että marjat on poimittu hiljaa ja turhia valittamatta. Toimintaan keskittymisen ja nopean liikkumisen vuoksi luonnon tarkastelu ja ihailu on pakostakin jäänyt vähemmälle huomiolle.¹⁷ Keräilyyn liittyvä modaalinen välttämättömyys välittyy muistoista, joissa marjat, sienet ja muut tarveaineet ovat olleet elannon kannalta merkittäviä. Mutta välttämättömyyden keruumatkoihin liittyy myös positiivisia muistoja, joissa metsiä ja soita ja niissä yhdessäoloa vanhempien kanssa luonnehditaan mukavina ja palkitsevina kokemuksina. Esimerkiksi marjasaaliin onnistunut kartuttaminen sai lapsen tuntemaan itsensä tarpeelliseksi vanhempiensa silmissä, vaikka kiitoksia ei olisi ääneen sanottukaan. Muuan kertoja muistelee lapsuuttaan syrjäisessä metsämökissä arviolta 1950–1960-luvulla:

Me poimimme äidin kanssa puolukoita myytäväksi. Niistä sai mukavasti lisäansioita niukkaan toimeentuloon. Minä rakastin marjamatkoja. Olin hiukan toisella kymmenellä, mutta poimin litran marjoja siinä missä aikuisetkin. Tunsin olevani suuri apu äidille, vaikka ei koskaan kehuttukaan.

Tiesin minä sen sanomattakin. Huonoina marjavyösinä surin äidin kanssa marjojen puutetta. Metsä oli sellainen, antoi milloin antoi. Joskus metsä oli kuin maho lehmä: ei mitään.¹⁸

Marjastuksen tärkeydestä ennen kaikkea pulara-aikoina kertoo myös se, että Suomessa on keruun kannustamiseksi järjestetty erityisiä marjankeruukilpailuja sekä Suomen ja Ruotsin välisiä talkoomaotteluita.¹⁹ Silloin kun marjat ovat muodostaneet oleellisen osan perheen ruokavarannosta, talven marjavarastot on pyritty saamaan mahdollisimman suuriksi, kuten seuraava kertomus tuo esiin:

Sotavuosina sen sijaan tehtiin töitä tosissaan metsissäkin. En päässyt mottimetsään äitini ja veljeni kanssa, mutta keräsin monena kesänä kymmeniä litroja marjoja. Määrät mitattiin ja kirjattiin, ja lapset saivat saavutustensa mukaan talkoomerkkejä. Minulla on vielä tallessa ”pronssinen”, ”hopeinen” ja ”kultainen” pinssi, talkoolapio.

Erityisesti isä kunnostautui pulavyösinä marjanpoiminnassa. Puolukoita kertyi joskus useita pyykkikorillisia. Ne olivat arvokkaimpia, kun ei ollut sokeria säilöntään.²⁰

Kertomusten mukaan poimijoiden tunteet ja mielialat vaihtelivat kulloisenkin tilanteen mukaan ja niillä oli oleellinen merkitys siinä, millaisena ympäröivä luonto ja toiminta koettiin. Työn ollessa pakonomaista puurtamista tukahduttavassa helteessä ja väsyneenä ympäristöäkään ei katsottu sopein silmin. Marjastuspaikkana kaikkein raskaimmaksi ja vastenmielisimmäksi on koettu märkä, upottava ja kiusallisia hyönteisiä täynnä oleva suo, kun taas loppukeseän puolukankeruu kuivassa kangasmetsässä jätti yleensä positiivisia muistoja. Vaikeisiin olosuhteisiin oli kuitenkin täytyntä sopeutua varsinkin silloin, kun suolta tavoiteltiin arvostettua lakkaa. Lakan poimintaan ja parhaille apajille pääsyyn liittyy kertomusten mukaan suoranaista vimmaa. Kesäinen suo koettiin hankalana paikkana mutta työmoraalin mukaisesti suolta ei läh-

detty ennen kuin marja-astiat oli saatu täyteen.²¹

Marjareissun tarjotessa tilaisuuden irrottautua hetkeksi muista raskaammiksi koetuista töistä ja sään ollessa suotuisa keräilyyn luonne kuvataan leppoosana ja ympäröivä luonto vetovoimaisen esteettisenä. Nykypäivän marjastajalle, jonka keruulla ei ole taloudellisia tai elannon kannalta tärkeitä intressejä, marjastus on hyvä syy mennä metsien ja soiden hiljaisuuteen, vapautua yhteisöllisistä paineista ja arjen velvoitteista. Hyvän marjasaaliin saaminen koetaan edelleen tärkeänä osana luontosuhdetta, sillä se synnyttää toivottuja ahkeruuden ja onnistumisen tunteita. Nykypäivänä yhä useammalle marjasaalistakin tärkeämpiä ovat kuitenkin henkinen virkistyminen, luonnosta nauttiminen ja tunne henkilökohtaisesta vapaudesta, arjesta irtaantumisesta.²² Tällöin ympäristöä halutaan ja ehditään tarkkailemaan esteettisin silmin ja suhde luontoon muodostuu elämyksellisesti.

Työvelvollisuuksia omassa metsässä

Suomen metsien käyttöä, metsätyötä ja metsänhoitoa on 1900-luvun alusta lähtien ohjattu ylhäältäpäin jatkuvasti erikoistuneen

14. Lakka eli suomurain, jonka muita nimityksiä ovat esimerkiksi hilla, murain, valokki, lintti. Kauko Salo (1998) 'Suomarjat – arvokas ravinnon lähde' teoksessa Harri Vasander (toim.) *Suomen suot*, Suoseura ry, 39.

15. Veikko Ruoppila (1954) *Kansa lastensa kasvattajana*, Porvoo-Helsinki: WSOY, 75; Maarit Sireni (2004) 'Siinä sivussa syntyivät lapset. Maatilan emännöyden Maan sydämelä -aineistossa', teoksessa Juha Nirikko & Kari MikkoVesala (toim.) *Kirjoituksia maan sydämelästä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon*. Helsinki: SKS, 70–73; Saara Tuomaala (2004), *Työtekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*, *Bibliotheca Historica*, Helsinki: SKS, 87–88.

16. Nainen, A05008: 299.

17. Ks. Eaton, Marcia Mulder (2003) 'Fakta ja fiktio luonnon esteettisessä ymmärtämisessä' teoksessa Yrjö Sepänmaa & Liisa Heikkilä-Palo & Virpi Kaukio, *Metsään mieleni*, Helsinki: Maahenki Oy, 94.

18. Nainen, nimim. Mielikki, A05008: 127.

19. Paaskoski, Leena (1995) (toim.) *Metsää etsimässä*, Punkaharju: Lusto – Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus, 24.

20. Nainen, nimim. Manteli, A05008: 318.

21. Laurén (2006)110–113.

22. Laurén (2006) 145–146.

metsäasiantuntijajoukon taholta.²³ Valtakunnallisesti suhteellisen yhteneväisen metsäajattelun ja metsänhoidon mallien välittäjinä kansalaisille ja yksityisille maanomistajille ovat toimineet metsäkeskukset ja paikalliset metsänhoitoyhdistykset. Uusimpien metsänhoitosuosituksen tavoitteena on ”tehostaa puuntuotantoa sopusoinnussa luonnonhoidon tavoitteiden kanssa”.²⁴ Metsänhoidolliseen ajatusmalliin on perinteisesti sisällytetty käsitys, jonka mukaan metsien hyvinvoinnin ja puun kasvun turvaaminen vaativat metsänomistajan vastuullista huolenpitoa metsistään.

Metsät ovat omaisuutta, jonka hoitaminen edellyttää työtä, jotta sen arvo säilyy ja kasvaa. Nykypäivänä huolehditaan omatoimisesti lähinnä taimikonhoidosta, nuoren metsän kunnostuksesta, energiapuun korjuusta ja metsänviljelystä, kun taas myyntihakkuut teetetään yhä useammin ulkopuolisilla.²⁵ Kuitenkin keskeisenä erona muuhun yksityisomaisuuteen metsät, kuten kulttuuripiirin ulkopuolella oleva luontoympäristö ylipäänsä, ovat myös kollektiivista elinympäristöä ja jokamiehenoikeuksien puitteissa myös yhteistä nautinta-aluetta.²⁶ Maanomistajan tapa hoitaa ja hyödyntää metsiään vaikuttaa myös muihin metsissä liikkujiin, paikallisiin asukkaisiin ja metsäteollisuuden hyödyntämän yksityismetsien puuvarannon kautta taloudellisesti myös koko yhteiskuntaan. Vastuu yksityisomistuksessa olevien metsien hoidosta ja hakkuusta koskettaa ennen muuta maanomistajaa itseään, jonka on huolehdittava metsiensä kunnosta vallitsevien metsänhoitosuosituksen mukaisesti.

Suomen metsämaasta lähes kaksi kolmasosaa on yksityisomistuksessa, loput ovat valtion, metsäteollisuusyhtiöiden, kuntien, seurakuntien ja erilaisten yhteisöjen omistuksessa.²⁷ Omistumuodoissa ja omistetun maa-alan koossa on tapahtunut muutoksia erityisesti viimeisen parinkymmenen vuoden aikana: yksityisomistuksessa olevien metsien koko on pienentynyt ja aikaisemmin pääosin maaseudun eläjistä koostunut omistajakunta on kaupungistunut ja naisistunut.²⁸ Suuri osa nykyisistä metsänomistajista on vielä maanviljelijöitä tai hei-

dän perillisiä, jotka ovat tottuneet hyödyntämään metsiään monipuolisesti. Käikenlaisilla metsistä saatavilla antimilla ja tuloilla on ollut tärkeä merkitys etenkin 1900-luvun alkuvuosikymmenillä perustetuilla asutus- ja pientiloilla, joiden pienet pellot ja karja ovat tuottaneet elantoa lähinnä oman perheen tarpeisiin.²⁹ Oman tilan ulkopuolella tehty metsätyö ja omista metsistä tehdyt puukaupat ovat olleet perheiden merkittävin, miesten vastuulla ollut tulonlähde.

Metsäkokemuksissa kerrotaan paljon maanomistuksesta ja omiin metsiin liittyvistä välttämättömistä velvoitteista ja mahdollisuuksista.³⁰ Etenkin lapsuus- ja nuoruusajan kokemusten muistelussa on nähtävissä kulttuurisesti jaettu käsitys, jonka mukaan perheen miehen, isän tai isoisan, katsotaan olleen pääasiallisesti vastuussa tilan metsistä. Kuitenkin, vaikka isä kantoikin pääasiallisen vastuun metsistä, metsien hoitoon osallistuttiin yleensä koko perheen voimin ja jokaisen työpanos nähtiin tärkeänä. Pienti-

23. Riku Rinnekangas & Veikko Anttonen (2006) 'Arjen metsäajattelusta asiantuntijatietoon – Myyttinen metsä suomalaisuuden kerronnassa' teoksessa Seppo Vehkamäki (toim.) *Metsät ja hyvä elämä. Monitieteinen tutkimusraportti*. Helsinki: Metsäkustannus Oy, 177–191.

24. *Metsä vastaa – Metsänhoitosuosituksen tavoitteet*, <http://www.metsavastaa.net/index.ctm?docID=2782> (14.2.2007)

25. Reino Koho & Harri Hänninen & Heimo Karppinen & Ville Ovaskainen (2004) *Omatoimisuus metsätaloudessa, Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 912, Metla, Vantaan tutkimuskeskus, 5.

26. Seppo Vehkamäki & Riku Rinnekangas & Veikko Anttonen (2005) 'Metsien talouskäytön hyvä ja paha' teoksessa Pekka Laaksonen & Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) *Kansanetiikkaa. Käsityksiä hyvästä ja pahasta, Kalevalaseuran vuosikirja* 84, Helsinki: SKS, 167.

27. *Metsätalostollinen vuosikirja 2005*, Vantaan toimintayksikkö: Metsäntutkimuslaitos, 32.

28. Pekka Ripatti (toim.) (1998) *Naiset metsäsektorilla, Tutkimuspapereita* 697, Helsingin tutkimuskeskus: Metsäntutkimuslaitos; Heimo Karppinen & Harri Hänninen & Pekka Ripatti (toim.) (2002) *Suomalainen metsänomistaja 2000, Tutkimuspapereita* 853, Vantaan tutkimuskeskus: Metsäntutkimuslaitos, 7–8.

29. Seppo Juutilainen (1987) *Jätkeistä metsuriksi – suomalaisen metsätyöntekijä 1870-luvulta 1970-luvulle*, Sarja A. *Tutkimuksia* 11/1987, Tampereen yliopisto: Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, 14–27.

30. Tähän valitsemistani metsäkokemuksia käsittelevistä 50 kirjoituksesta 26 tekstissä käsitellään metsänomistusta.

loilla perheen nuoret, etupäässä pojat, totutettiin metsätöihin jo varhain mutta poikien puuttuessa tai vähäisen työväen vuoksi myös perheiden äidit ja tyttäret voivat tehdä metsätöitä.³¹

Lapsilta ja perheen emännältä vaadittiin vahvuutta maatilalla ja metsissä erityisesti silloin, kun isäntä oli sodassa, sairas tai kuollut.³² Tarvittaessa naiset ja lapset hyödynsivät metsiä kykyjensä ja voimiensa mukaan hakemalla sieltä kaikkea mahdollista kotitarvekäyttöön sopivaa. He niin ikään ovat voineet osaltaan kantaa vastuuta tilan metsistä ja osallistua kotipiirin töiden lisäksi myös metsänhoitotöihin. Vaikka lapsuus- ja nuoruusmuistoissa palataan myös mukaviin lapsuuden leikkeihin metsäluonnossa, ovat taloudellisesti niukkoihin olosuhteisiin kiinnittyvät muistot ennen kaikkea työntäyteisiä ahkeruuden ja sinnikkyuden kuvauksia. Seuraava esimerkki on tyypillinen lapsuusmuisto sota-ajan metsäkokemuksista:

Uskon, että hyvin monen 1930-luvulla syntyneen maatilalla pojan kokemukset metsästä ovat hyvin samanlaisia kuin omanikin. Kun melkein joka talosta oli joko isä tai veljet ja joskus molemmatkin sodassa – jatkosota oli juuri alkanut – jouduimme me kansakoulupojat ottamaan usein vanhan isännän tai naisten johdolla kaikkiin töihin osaa niin metsissä kuin pelloilla. – Sen ajan pojat olivat hyvin vähän toimettomina. Koulutyöhön ei aina osallistuttu kovin suurella tarmolla. Tuntuu jäljestäpäin siltä, että me sen ajan lapset jouduimme aikuistumaan liiankin varhain.³³

Kerrotuissa lapsuusmuistoissa ponnistellaan aikuisten ja vanhempien sisarusten rinnalla tilan metsissä, ja työvoiman puutteesta lapsille saatettiin antaa hoidettaviksi hyvinkin vaativia tehtäviä. Kertomuksissa nousee myös esille, että kulujen säästämiseksi metsätiloilla pyrittiin tekemään metsänhoitotyöt mahdollisimman pitkälle itse. Työ koettiin usein pakolliseksi ja raskaaksi ja siksi sen tekeminen oli toisinaan myös vastentahtoista.³⁴ Seuraavassa esimerkissä naiskertoja muistelee, kuinka hän joutui 15-vuotiaana

koulutyttönä isänsä kanssa usein metsätöihin 1960-luvun alkupuolella. Työ oli kertojan mukaan väsyttävää ja kaiken lisäksi hän koki miesten töiden tekemisen hävettäväksi. Kuten useissa muissakin kirjoituksissa, isä velvoitti töihin ja työt oli tehtävä, halusi tai ei.

Eräänä syksynä isä oli myynyt metsää ja oli tarkoitus harvennushakkuuna suorittaa tämä työ. – Kuten arvata saattaa apumiehen tehtävä odotti minua. Sisko oli jo saanut olla siinä tehtävässä ja isä tiesi, että se työ luontuu keskenkasvuiselta työltäkin. Minä en ollenkaan tykännyt ajatuksesta lähteä metsätöihin. Eniten minua kuitenkin hävetti se, että minun, tytön, pitäisi lähteä miesten hommiin. – Tiesin, että oli pakko tehdä työstä siedettävän tuntuista, koska pois ei päässyt. – Säitä ei "sairasteltu", vaan työhön lähdettiin joka aamu. – Työtä riitti ja riitti. – Sitten talvi jatkui vaan metsähenkisenä, sillä olihan omassa metsässä tekemämme puut ajettava pois metsästä. Minun piti taas ihan itkun kanssa lähteä mukaan.³⁵

Kertojen muistoista välittyy usein pientiloilla vallinnut taloudellinen niukkuus. Varsinkin lainarahalla hankitut maa- ja metsätilat pakottivat työskentelemään lujasti, jotta lainat saatiin maksetuksi. Tällöin vieraan työvoiman apuun ei ollut mahdollista turvautua, vaan kaikki työt pyrittiin tekemään itse. Vapaa-aikaa ei näissä työn ja toiminnan täyteisissä muistoissa juuri tunneta. Metsistä tulevaisuudessa saatavien tulojen toivossa metsänhoitoonkin suhtauduttiin ennen kaikkea taloudellisesta näkökulmasta, ja

31. Ks. myös Sinikka Vakimo (2001) *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntäytännöstä*, Helsinki: SKS, 258–262.

32. Satu Apo (1993) 'Orjatyöstä oman kodin valtiaaksi. Näkemyksiä kahdeksasta maalaiselämän kuvauksesta', teoksessa Ulla Piela (toim.) *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: SKS, 137.

33. Mies, A05008: 3.

34. Ks. myös Pauliina Latvala (2006) 'Lapsuuteeni kuuluivat sota, siirtolaiset ja sankarihautajaiset', *Historiallinen aikakauskirja* 2/2006, 142–152.

35. Nainen, A05008: 9.

toiden parissa uurastettiin aamusta iltaan, kuten tekstiesimerkin kertoja muistelee:

Sinisilmäisesti haaveilimme kaukana, ehkä viidenkymmenen vuoden päässä olevista loppuhakkuista, jolloin komeat puukuormat lähtisivät omasta metsästä, tekisivät meistä varakkaita tilallisia. Pankin avustuksella päätimme ostaa tuon tilan. – – Tehtiin yhdessä ensiharvennuksia ja risusavottaa omissa metsissä. Kuntakin osti siihen aikaan vielä halkoja. Aamulla aikaisin huolsimme karjan ja painuimme metsään. Illaksi tulimme takaisin navettatöille. Kun toista kellon ympärystä juostiin sisällä ja kahlattiin metsässä niin illalla uni maittoi, jos ei poikiva lehmä tai muu huoli valvottanut. Ne olivat hyviä vuosia elämässä. Ei ollut mitään halua eikä aikaakaan juuri muualle, mutta maat metsät alkoivat vähitellen olla omat.³⁶

Sukupolvien ketjussa

Suomessa on pitkään ylläpidetty yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia rakenteita, joissa yksilöllisillä merkityksillä ei ole ollut niin suurta arvoa. Tämä heijastuu myös metsien omistukseen. Yksityisomistuksessa olevat metsät ovat Suomessa edelleen pääosin perintömetsiä, joiden arvo linkittyy agraariseen historiaan ja sen yhteisöllisyyteen. Vaikka metsä olisikin yhden henkilön nimissä, oikeudet maahan ja siellä tehtäviin toimenpiteisiin nivoutuvat perheen ja suvun historiaan.³⁷ Tutkimusaineiston metsäkokemusten perusteella miehet vastaavat nykypäivänäkin suurelta osin yksityismetsien hoidosta, mutta maanomistajien joukkoon kuuluu jo paljon myös naisia, ja vastuu metsistä ja niiden hoidosta on alkanut jakautua puolisoitten kesken. Metsienhoidon tason ja luonteen määrää viime kädessä omistaja, mutta metsänhoidon mallit periytyvät osaltaan myös sukupolvelta toiselle.

Perittyjen oppien katsotaan jossain määrin velvoittavan toimimaan totuttuun tapaan ja opitut käsitykset siitä, miltä metsän kuulu näyttää ja miten sitä hyödynnetään, vaikuttavat myös metsänhoitoon. Perintömetsien omistajien kokemuksissa nousee esiin sukupolvien jatkumon tärkeys, joka heijastuu omaan metsänhoidon toteuttamiseen.

Vaikka omistaja itse ei vanhuutakaan tai muuten itse kykenisi tekemään varsinaisia metsätöitä, hän haluaa kuitenkin itse päättää miten ja kuka työt tekee, niin että tehdyn työn tulos olisi toivottu. Nykypäivänä on yhä useammalla mahdollisuus valita tekekö metsänhoitotyöt itse vai teettääkö ne ulkopuolisilla ammattilaisilla. Esimerkiksi 1930-luvulla syntynyt maanviljelijä ja metsänomistaja kertoo, kuinka hän eläkkeelle jäätyään alkoi entistä paremmin ymmärtää perintömetsiensä moninaiset arvot ja halusi jatkaa niiden hoitoa niin, että metsien arvo ja käyttötavat voisivat säilyä myös tuleville polville:

Menneitten polvien työtä arvostaen ja kunnioittaen halusin vielä jatkaa, hoitaa ja laajentaakin tilamme elinmahdollisuuksia. Metsien osalta koin myöhäisherätyksen vasta eläkeläisenä. – – Kuin huomaamatta kasvoin peltomiehen saappaista pitkän askeleen metsiin, niiden ihailijaksi ja samoilijaksi. – – Naapurikylän tuttu viljelijä-metsuri alkoi työt perinteisten oppien mukaisin tavoittein ja ohjein, jotka perhepiirissä olimme hyväksyneet. – – Kevään ja kesän pian alkaessa me sukutilamme kymmenes omistajapolvi kokoonnumme taas mökeillemme suvun perinnekuusen juurelle. Myös kaksi seuraavaa ikäluokkaa on mukana. – – Kun ympärillä on neljän sukupolven metsikkö ja kolmen sukupolven väki muistojen paikalla, on helppo samastua yhdeksi lenkiksi aikain ketjussa. Jatkamme esipolvien työn pohjalta tunnuksin: ”Joka ei vanhaa tunne, hän ei uuttakaan ymmärrä.”³⁸

Tutkimusaineiston kertomuksissa maanomistajat kertovat hyvinkin seikkaperäisesti omatoimisesta metsänhoidostaan. Varsinkin pienikokoisilla metsätiloilla tehdään metsän kiertoajan alkuvaiheeseen kuuluvaa istutusta, taimikonhoitoa ja nuoren metsän hoitoa oman perheen voimin. Myös energiapuun korjuu hoidetaan usein itse, mutta yleensä puuston järetyessä ulkopuolisten urakoitsijoiden käyttö yksityismetsissä lisääntyy. Metsänomistajien omatoiminen metsänhoitotyö on nykyäänkin yleistä, vaik-

ka työskentely on vähentynyt viimeisten vuosikymmenten aikana. Tähän ovat vaikuttaneet muun muassa omistajarakenteen muutokset, asuinpaikan muutokset, peltoalan lisääntyminen, puunhankinnan koneistuminen sekä metsänomistajien omasta työstään saaman palkan pienentyminen metsäyhtiöiden maksaessa pystykaupasta paremman hinnan kuin hankintakaupasta.³⁹

Huolimatta siitä, että omatoiminen metsänhoitotyö voidaan kokea mielekkääksi ja tavoitteelliseksi, useimmiten sitä samaan aikaan luonnehditaan fyysisesti raskaaksi. Työ perustuu kuitenkin vapaaehtoiseen valintaan, modaaliseen mahdollisuuteen, ja se koetaan siinä määrin tyydyttävänä, että velvoitteista ei haluta ainakaan kokonaan luopua, ja oma osallisuus luo tunteen sukupolvien ylitse käyvistä perinteistä ja jatkuvuudesta. Oman käden jäljen halutaan jäävän luontoon, mikä tulee esille seuraavassa aineisto-esimerkissä:

Taimikaukalo hankaa kylkeäni. Pyyhin hikeä otsaltani ja lasken putken maahan. Miten se onkin niin painava? Eikö näitä voisi tehdä lasikuidusta? Niin kuin veneitä? Tiedä vaikka olisikin. Ihailen metsureita, jotka istuttavat tuhansia taimia keväisin. Tämä on raskasta työtä. -- Olisimmehan voineet antaa metsurien hoitaa koko istutushomman, mutta halusimme tehdä sen itse. Saavathan lapsenlapseni sanoa, että mummi ja vaari ovat nämä itse istuttaneet.⁴⁰

Kertomuksista havaitsee, että mitä selkeämmin metsänomistaja tuntee metsänsä ja sen omistajahistorian sitä enemmän painaa vastuu metsien tulevaisuudesta. Omistamisen vastuu velvoittaa ja perintömetsän hoitaminen voi tuntua raskaalta, jopa ylitsepääsemättömältä taakalta, jonka kantaminen epäilyttää ja pelottaa. Tutkimusaineistossa on myös kertomuksia, joissa kertojalle on hänen tahtomattaan tai odottamattaan langennut vastuu perintömetsien hoidosta. Vastentahtoisesti metsänomistajaksi joutuneiden suhdetta metsään modalisoi tyypillisesti ainakin aluksi kielteisenä koettu tietämättömyys ja sen myötä epävarmuus.

Kertomuksissa toistuu, kuinka metsätöihin tarttuminen ja tekeminen edellyttävät asiaan liittyvää tietoa mutta myös fyysistä voimaa, vaikeuksien sietokykyä ja väsymyksen kieltämistä. Kun metsään liittyy perhe- ja tunteiteitä, omistaja voi kokea velvollisuudekseen tehdä ainakin osan metsätöistä itse samaan tapaan kuin omat vanhemmat ovat aikanaan tehneet. Perintömetsän omistaja voi tuntea huonoa omaatuntoa siitä, ettei hän kykene näkemään metsäänsä samalla tavoin kuin äiti ja isä. Useista kertomuksista välittyy etenkin isien vahva metsäauctoriteetti, jonka vaikutuksesta lasten usko omiin kykyihin huolehtia perintömetsästä horjuu, kuten seuraavassa tekstiesimerkissä:

Niin tämä metsä – se ei ollut enää isän, vaan se oli minun. Minun ikioma. Isää ei enää ollut, eikä pitkiä esitelmää metsänkasvatuksesta. Vieläkin metsät tuntuivat raikuvan isän kantavasta äänestä metsänkasvatuksen ihmeistä. -- Minun perintömetsäni. Minun suuren ja mahtavan isäni entinen metsä – minun pienen kaupunkilaisen nykyinen metsä. -- Niin, isä osasi, minä en osaa. -- Olisinko minä isäni mittainen ja osaisin hoitaa isäni metsät, jotka olivat sen silmäteriä?⁴¹

Kun metsänhoitoon ei tunneta mielenkiintoa tai siihen ei ole aikaa eikä taitoa, met-

36. Nainen, nimim. Mielikki, A05008: 127.

37. Ks. Anu Pyllkkänen (2006) 'Naisten oikeudet maataloilla – suomalaisen modernisaatiokehityksen pitkä historia' *Historiallinen aikakauskirja* 4/2006, 383.

38. Mies, nimim. Miilunrannan vanha isäntä, A05008: 544.

39. Reino Koho & Harri Hänninen & Heimo Karppinen & Ville Ovaskainen (2004) *Omatoimisuus metsätaloudessa, Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 912. Vantaan tutkimuskeskus: Metla, 16–30; Pertti Rannikko (2004) 'Sosiaalinen kestävyys syrjäisen maaseudun metsätaloudessa' teoksessa Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.) *Leipäpuusta arvopaperia. Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa*, Helsinki: Metsälehti Kustannus, 135; Teijo Rytteri (2004) 'Metsäsektorin eturyhmät ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus' teoksessa Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.) *Leipäpuusta arvopaperia. Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa*, Helsinki: Metsälehti Kustannus, 63–64.

40. Nainen, A05008: 513.

41. Mies, nimim. Erpandale, A05008: 42.

säomaisuuden ja metsänhoitotöiden koetaan aiheuttavan päänvaivaa ja ahdistusta. Tällöin käännytään mielellään metsäammattilaisten puoleen ja annetaan heille lupa ja vastuu metsässä tehtävistä toimenpiteistä. Tutkimusaineistoni valossa näyttääkin siltä, että nykypäivän metsänomistajat suhtautuvat varsin luottavaisesti metsäammattilaisten antamiin metsien hoitoa ja hakkuita koskeviin suosituksiin. Mutta joukkoon mahtuu myös maanomistajia, niin läkkäitä perintömetsien omistajia kuin nuoria kaupunkilaismetsänomistajia, jotka luottavat ensisijaisesti omaan arviointikykyynsä ja osaamiseensa ja haluavat noudattaa metsiensä hoidossa omia näkemyksiään.

Vapautta, fyysistä kuntoa ja lepoa

Mitä lähemmäksi elämäkerrallisissa metsä- ja suokirjoituksissa tullaan nykypäivää, sitä enemmän kerrotaan luonnon virkistyskäytöstä ja yhä useammin myös omatoimista metsänhoitotyötä luonnehditaan harrastuksena ja vapaa-ajan hyötyliikuntana.⁴² Kasva-va joukko yksityismaanomistajia asuu nykyisin kaukana metsistään ja omaan metsään on mahdollista mennä vain vapaa-aikana. Joukossa on myös sellaisia kirjoittajia, jotka eivät ole ehkä koskaan itse tehneet metsänhoitotöitä mutta innostuvat niistä tultuaan metsänomistajiksi. Tällöin metsänhoitotyöt voidaan nähdä uutena, mielekkäänä vapaa-ajanviettopapana ja mahdollisuutena kohdata mielenkiintoisia haasteita. Tutkimusaineistossani on esimerkiksi useita kaupunkilaismetsänomistajia, jotka kertovat halunneensa metsäpalstan ostettuaan tai perintömetsän saatuaan oppia tuntemaan metsänsä ja osallistua myös sen hoitoon. Oppia haetaan kouluista, kurseilta ja kirjoista. Metsässä toimiminen koetaan antoisana, joskin myös toisinaan hankalana ja raskaana. Seuraavassa aineistoesimerkissä noin 50-vuotias nainen kertoo fyysisesti raskavista mutta myönteisistä metsänhoitokokemuksistaan, joiden luonne poikkeaa hänen arkisesta, kevyestä sisätyöstään:

Sovin 22-vuotiaan poikani kanssa, että syyslomalla lähtisimme omalle tilalle tekemään ensiharvennusta. Olinhan silloin

käynyt metsäkoulua peräti kaksi kuukautta! – – Niinpä opiskelimme puunkaatoa moottorisahan opaskirjasta harvennushakkuuta edeltävänä iltana. Huusimme yhdessä hurraata kummankin onnistuttua saamaan ensimmäisen puunsa kaadettua. – – Olin toukokuussa muutaman päivän koulusta vapaalla istuttamassa isäni kanssa paljasjuuris-ia taimia kuokalla. Sain tuntea kivun kehossani siirtyvän päivä päivältä alemmaksi, niskasta ja käsivarsista selkään ja sitten reisiin. – – Olen ostanut oman raivaussahan ja tavoitteenani on sitä käyttääkin. Mutta toivoisin, että olisin aloittanut sahan käytön vähän nuorempana. Kun yhtäkkiä kevyen työn tekijänä lähden taimikonhoitoon, en jaksa montaa tankillista ja tehty työmäärä jää kovin vähäiseksi. Johan sitä kevyen työn tekijänä tietää jotakin tehneensä, kun muutaman tunnin pelkästään kävelee metsässä.⁴³

Huolimatta siitä, että metsäluonnossa tehtävä työ on fyysisesti vaativaa, sen koetaan myös olevan palkitsevaa ja tuovan henkistä virkistystä. Omassa metsässä työskentelyyn kerrotaan liittyvän muun muassa elähdyttäviä vapauden ja voiman tunteita: voi itse päättää mitä, milloin ja miten metsässään tekee ja oman työnsä jäljen voi nähdä. Sekä metsä- että suokertomuksissa luonnossa tehtyjen töiden lomassa pidetyt tauot muistetaan usein työrupeamien kohokohtina, jolloin luonto ja suhde omaan maahan on tunnettu voimakkaasti. Ruumiillinen työ ja siitä tuloksettaasti suoriutuminen ikään kuin oikeuttavat ansaitun lepo hetken, jolloin myös ympäröivästä luonnosta ehditään nauttia.⁴⁴ Näin esimerkiksi kertomuksessa, jossa metsänomistaja kertoo kokemuksiaan taimikonhoidosta ja sen lomassa viettämistään lepo hetkestä:

Taimikon perkaus on ollut mieluisaa puuhaa. Eräs parhaita hyötyliikunnan muotoja. Raivausveitsi on ollut verraton apu työväliseinä pusikoitten raivaamisessa, tai paremminkin perkaamisessa. Viime syksynä kokeilin sitä ensi kertaa ja kaverihan siitä tuli. Evästauko kannon päässä, työn lomassa, päivän kohokohtia. Silmä lepäsi kätten

työn jäljessä. Luonnon hiljaisuus, raikas ilma, kurkiauran lento yli aukean. Se herätti haikeutta, mutta myös kiitosmieltä. Nähdä ja kokea, elämisen maku arjessa. Mikä onni, kun sen vaan oivalsi.⁴⁵

Metsän hoitaminen omin käsin perustuu nykyään yhä enemmän modaaliseen mahdollisuuteen, henkilökohtaiseen vapaaehtoisuuteen, kuin pakolliseen velvollisuuteen. Vapaaehtoisuuden myötä omassa metsässä tehtäviä hakkuita tai metsänhoitotöitä voi valikoida oman jaksamisen ja halujen mukaan. Moni kirjoittaja kokee, että tavallinen arki ja sisätiloissa tehtävä pääasiallinen leipätyö passivoivat fyysisesti, eikä silloin mielikään voi hyvin. Omassa metsässä toimiminen nähdäänkin nykyään tyypillisesti vastapainona arkiselle kaupunkityölle ja -elämälle. Metsänhoitotöiden kuvataan kuluttavan kaloreita, kiinteyttävän lihaksia, olevan hyödyksi sydämelle ja keuhkoille ja tuovan muassaan terveen ruokahalun ja kunnan yöunet. Oman metsän hankkimisen yhtenä motiivina voi jopa olla, että siellä tehtävät metsänhoitotyöt tarjoavat mielekäs- tä ja tavoitteellista hyötyliikuntaa:

On minulla omaakin metsää sen verran, että sanoa saan. Sen onnistui myymään minulle henkilö, joka oli ostanut sen vuosia aiemmin itselleen. – – Kaipasin tuossa vaiheessa kuntokoulua. Autolla ajoa 45 000 km vuosittain alkoi tuntua hartioissa. En halunnut punttisalille enkä muuallekaan neljän seinän sisälle hikoilemaan. Halusin yhdistää hovin ja hyödyn. Kauppa syntyy helposti kun myyjä on kaupan kohteeseen kyllästynyt ja ostaja innostunut. – – Heti kohta menin omaan metsään töihin.⁴⁶

Nykypäivän metsänomistajat kirjoittavat usein ”harrastavansa metsänhoitoa”, mikä viestii siitä, että hoitotyöt limittyvät pääosin vapaa-aikaan. Metsänhoitotöitä tehdään, jotta puut kasvaisivat hyvin ja metsä olisi tuottoisa. Ehkä osin häveliäisyyden vuoksi omista metsistä vapaasti kerrottaessa metsän taloudellista merkitystä ei korosteta. Metsien hyödyntämisen ei nykyään kerrota olevan oman elannon kannalta aivan vält-

tämätöntä. Nykypäivästä kertovien kokemusten kerronnalle on tyypillistä painottaa aineettomia arvoja enemmän kuin aineellisia arvoja. Tärkeänä ja toivottavana koetaan, että tuleville sukupolville säilyisi nimenomaan metsien henkinen perintö: metsäluonnon kunnioitus, kyky nauttia luonnosta, saada sieltä henkisiä voimavaroja ja ymmärtää metsien olemassaolon taustalla oleva sukupolvien jatkumo. Kertomuksissa metsäluonnon taloudellista arvoa tärkeämpänä nähdään vapaa metsässä oleminen, mikä mahdollistaa omien mielihalujen toteuttamisen ja rentoutumisen luonnon keskellä.

Vähemmän voimainponnistusta vaativiin toimiin, kuten marjastukseen ja metsästyksen liittyvä runsaasti positiivisia muistoja. Kuten aiemmin jo toin esiin, miellyttäviä metsäkokemuksia on myös vaikeilta ajoilta, jolloin kaikesta oli pulaa ja mahdollisimman suuren marjasaaliin tavoittelua sekä muita metsästä saatavia hyödykkeitä pidettiin välttämättöminä. Esimerkiksi marjametsän luonnonrauhaan pääsy on voinut merkitä maatilan naisille hetken hengähdystä muista, usein raskaammiksi koetuista töistä ja miehille metsästysreissu on tarjonnut samaan tapaan mahdollisuuden perhepiiristä vapaa-seen olemassaoloon. Metsä- ja suokirjoituksissa metsästystä luonnehditaan pikemmin toivottavana mahdollisuutena kuin välttämättömänä velvollisuutena. Maaseudulla eletessä poikien on tavan mukaan ollut opeteltava metsästäminen ja kertomusten mukaan metsästäminen päästään, sinne halutaan ja hakeudutaan, kun muilta töiltä joudetaan.⁴⁷ Metsästys on ollut ja on edelleen totunnainen luonnon elämisen tapa

42. Ks. myös Matti Vaara & Olli Saastamoinen (2006) 'Metsät ja puut arjen ajankäytössä – Kuvakulmia suomalaisen elämäntapaan' teoksessa Seppo Vehkamäki (toim.) *Metsät ja hyvä elämä. Monitieteinen tutkimusraportti*, Metsäkustannus Oy, 392–394.

43. Nainen, nimim. Metsäkoululainen, A05008: 7.

44. Laurén (2006), 144–152.

45. Nainen, nimim. Luonnonlapsi, A05008: 422.

46. Mies, nimim. Peukaloinen, A05008: 80.

47. Ks. Teppo Korhonen (2005) 'Metsästyksen etiikka', teoksessa Pekka Laaksonen & Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) *Kansanetiikkaa. Käsitteitä hyvästä ja pahasta, Kalevalaseuran vuosikirja* 84, Helsinki: SKS, 184.

maaseudulla ja metsästämään pääseminen on kertomusten mukaan merkinnyt pojille omaa päätäntävaltaa, vapautta, astumista miesten maailmaan ja henkilökohtaisen yhteyden luomista metsäluontoon, kuten seuraavassa esimerkissä:

Kun vihdoin sain luvan lähteä yksin haulikko olalla metsälle tavoittelemaan pyitä, teeriä, metsoja, kyyhkyisiä, kettuja ja mäyriä, tunsin löytäneeni rajattoman, mutta vastuullisen vapauden. Tosiasiassa löysin silloin luonnon, metsän ja sen vapauttavan oikeamielisyyden, luonnonlakien ihailtavan järjestelmällisyyden. Löysin metsän ja tunsin sen väkevän elinvoiman lumon.⁴⁸

Nykypäivästä kertovissa kokemuksissa metsästäyksestä käytetään jo selkeästi harrastusanaa ja metsästyksen parissa vietetään vapaa-aikaa. Metsästymuistoissa korostuvat luonnossa olemisen elämyksellisyys, kertojien tunnesiteet luontoon sekä luonnon kunnioitus ja ihailu. Saalis on tärkeä mutta sitäkin tärkeämpänä nähdään luonnon rauhassa liikkuminen, rentoutuminen ja arjesta vapautuminen.⁴⁹

Vaikka virkistykseksi luontosuhteelle näyttää edelleen olevan luonteenomaista luonnon hyödyntäminen ainakin jossain määrin myös aineellisesti, metsä- ja suokokemukset kertovat myös nykypäivän luontosuhteesta, jossa luonto näyttäytyy yksinomaan aineettomiin arvoihin perustuvana ja elämyksellisenä. Luonto nähdään mahdollisuutena paeta arkisia velvoitteita ja sen koetaan tarjoavan kaivattua rauhaa, yksinäisyyttä ja lepoa. Parhaimmillaan kulkeminen luonnossa tunnetaan elähdyttävänä ja virkistävänä olemisen kokemuksena, jolloin ei kaivata tai vaadita onnistumista, suoriutumista tai ylipäänsä mitään tekemistä. Tällöin luonto mahdollistaa tunteen omasta riittävydestä ja hyväksymisestä, eikä olotilaan liity sosiaalisia ja ympäristön luomia paineita ja odotuksia. Voi olla vain oma itsensä. Samalla hiljaisuus ja yksinäisyys saavat pohtimaan omaa elämää kokonaisvaltaisesti, arkipäivän arvot asettuvat luonnonympäristöä vasten ja ne on mahdollista kyseenalistaa.⁵⁰ Metsä elämyksellisenä arjen pakopaik-

kana mahdollistaa olemisen vapauden, kuten seuraavassa kertomuksessa:

Lähdin matkalle, en mihinkään. Pois arjen keskeltä. Kiireen sanelemasta elämästä. Edessäni kiemurtelee pieni metsäpolku. Kuusten ja mäntyjen keskellä. – – Olen yksin ja yhdessä suurten havupuiden keskellä. – – Kiedon käteni mäntyvanhuksen ympärille. Hengitän metsän tuoksua. Viileä ilma tunkeutuu sisääni ja purkautuu huuruna ulos hengitykseni tahtiin. – – Havupuu ei hylkää minua, ei jätä minua yksin. Ajatukseni tyhjentyvät ja rauha laskeutuu jäsenistöön. Olen hiljaa ja olen. Minä vain olen. Rauhallisena ja hiljaa.⁵¹

Metsä vastaa tarpeisiin

Velvoittavaan toimintaan ja työskentelyyn liittyvissä luontokokemuksissa palataan etupäässä vanhempien kertojien varhaisiin muistoihin viime vuosisadan alkuvuosikymmenille ja edellisten sotien jälkeiseen jälleenrakennusaikaan. Näissä muistoissa toimintaa metsäluonnossa luonnehtii modaalinen välttämättömyys, ahkerointi perheen yhteisen talouden ylläpitämiseksi ja työskentelylle on tyypillistä raskaus ja pakonomaisuus. Metsään ja suolle mennään pääasiassa olosuhteiden pakosta ja muiden, yleensä omien perheenjäsenten, velvoittamana. Mitä lähemmäksi henkilökohtaisissa muistoissa tullaan nykypäivää, sitä vähemmän painottuu luonnon taloudellinen hyödyntäminen, kun taas metsien aineettomat arvot ja luonnossa toimimisen vapaa-ehtoi-

48. Mies, nimim. Rahkasammal, A05008: 613.

49. Niina Epäily (2004) 'Metsästäjien ja lintuharrastajien Liminganlahden alueen käytön intressit, luontosuhde ja ympäristötietoisuus', teoksessa Leena Suopajarvi & Jarno Valkonen (toim.) *Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon polittisoituminen, Lapin yhteiskuntatieteellisen julkaisuja. B, Tutkimusraportteja ja selvityksiä* 43, Rovaniemi: Lapin yliopisto, 108–109; Laurén (2006) 146–147.

50. Vesala, Kari Mikko (2002) 'Hiljaisuus ja nonkommunikaation kiistanalaisuus' teoksessa Kimmo Ketola & Seppo Knuutila & Antti Mattila & Kari Mikko Vesala (toim.) *Puuttuvat viestit, Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 101–102; Salonen, Kirsi (2005) *Mieli ja maisemat. Ekologia ympäristopsykologian näkökulma, Persona grata*, Helsinki: Edita, 61.

51. Nainen, nimim. Käpylapsi, A05008: 9.

suus ja virkistysellisyys korostuvat. Nykypäivän luonnossa kulkijan ja toimijan motiivit ovat lisääntyvässä määrin elannosta ja muista ihmisistä riippumattomia. Sen sijaan työelämä koetaan usein niin väsyttäväksi, että vastapainoksi tarvitaan luonnon tarjoamaa lepoa.

Luontoon hakeudutaan nykypäivänä aikaisempaa useammin yksin kuin joukolla, niin työn kuin vapaa-ajankin puitteissa. Vaikka työskentely omissa metsissä on pitkälti vapaa-ehtoista, siihen liittyvä fyysinen ponnistelu aina väsymiseen saakka liittyy oleellisesti myös nykypäivän maanomistajien metsäsuhteeseen. Metsät ja suot edustavat ympäristöä, jossa keho rasittuu ja jossa sen odotetaan rasittuvan, ja ruumiillisen ”oikean” työn luonnossa katsotaan ikään kuin antavan oikeutuksen ansaittuun lepoon. Ahkeruus ja toimeliaisuus ovat pitäneet pintansa suomalaisessa luontosuhteessa, vaikka toiminnan välttämättömyys onkin menettänyt merkitystään.

Nykypäivän luontosuhteelle on tyypillistä nähdä fyysinen väsymys metsäympäristössä vastapainona arjelle, terveysvaikutteisena eheytäjänä ja henkisen levon tuojana. Luonnossa toimiminen ja oleminen koetaan eräänlaisena paluuna johonkin aitoon ja alkuperäiseen, jonka menettämisen uhkan tunnetaan olevan kaupunkielämässä jatkuvasti läsnä. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna suot ja metsät symboloivat suomalaisessa kulttuurissa yhä, samaan tapaan kuin Aleksis Kiven reilu sata vuotta sitten kuvaa malle veljesketralla, suojaa, turvaa ja vapautta yhteiskunnan paineilta ja velvoitteilta. Nopeasti muuttuvassa ja kiihkeärytmisessä nykymaailmassa metsäluonnon odotetaan ja toivotaan säilyvän muuttumattomana ja maisemaltaan eheänä niin, että se kykenisi vastaamaan myös vaativan yhteisöelämän paineiden alla oirehtivan ihmisen tarpeisiin. ❁

TYÖ – IKIAIKAINEN TAAKKA VAI HISTORIAALLINEN KEKSINTÖ?

Kuva: Linda Tammisto.

MARJA JALAVA

on Helsingin yliopiston historian dosentti.

■ Työ kuuluu perheen ja markkinoiden kaltaisiin salakavaliin käsitteisiin, joiden näennäinen luonnollisuus hämää. Sanoohan terve järki, että työtä on tehty aina ja tullaan tekemään vastakin.

Työn käsitehistoria osoittaa kuitenkin, että ”työ” viittaa käytännössä mitä moninaiSIMPAAAN, historiallisesti muuttuvaan ilmiöiden joukkoon. On myös kulttuureita ja kieliiä, joista työ abstraktina yleiskäsitteenä puuttuu.

Esimerkistä käyvät muinaiset kreikkalaiset. *Poliksen* vapaille miehille oli ajatusmahdottomuus, että samaa käsitettä olisi käytetty niin eriarvoisista toiminnoista kuin orjien peltotyö, naisten kotityö, filosofien ajatus-työ ja poliitikkojen hallintotyö – saati että toipumista läheisen kuolemasta olisi kutsuttu surutyöksi.

Antropologiset tutkimukset metsästäjä-keräilijöiden yhteisöistä ovat osoittaneet, ettei niissä tunneta työntekoa lainkaan. Mitään toiminnan lajia ei ole erotettu työksi, vaan kaikki askareet ovat sekoittuneet elämän eriytymättömään kokonaisuuteen.

Kuvaukset tuovat mieleen Marxin ja Engelsin *Saksalaisen ideologian* (1845–46) uto-

pian kommunistisesta yhteiskunnasta. Siellä ihminen voi aamulla metsästä, iltapäivällä kalastaa, illalla hoitaa karjaa ja syönnin jälkeen kritisoida, ilman että hän olisi aina metsästäjä, kalastaja, paimen tai kriitikko.

Sosiologian näkökulmasta työ astui historian näyttämölle yhteiskunnallisen työn-jaon kehityksen siinä vaiheessa, jossa käytännöllinen vaivannäkö erotettiin ”korke-arvoisemmasta” toiminnasta. Palkkatyön normalisoinnin historiaa tutkinut Simo Aho on löytänyt varhaisimman vastineen työn käsitteelle Babyloniasta, jossa sanalla viitattiin hallitsijan toimeenpanemiin väenottoihin ”yleisiä töitä” varten.

Työn negatiivinen arvolautaus näkyy myös Ensimmäisessä Mooseksen kirjassa, jossa raskas raadanta ja raskauden tuskat esitetään Jumalan langettamiksi rangaistuksiksi syntiinlankeemuksesta. Useimmissa eurooppalaisissa kielissä työtä merkitsevä sana (*Arbeit, labour, travail, ponos*) on tarkoittanut vaivaa, tuskaa ja taakkaa sekä ruumiin turmeltumista, usein myös synnytyskipuja.

Työn perusmerkitys on suomen kielessä neutraali: mikä tahansa tehtävä, toimi, askare tai tekemisen kohde. Sanan johdannainen, adjektiivi työläs, paljastaa silti, että suomalaisetkin ovat tässä asiassa eurooppalaisia.

Arkikielessä työhön liittyvä pakon ja raadannan leima on vielä selvempi. Työ on ennen kaikkea vierasmäärätteistä toimintaa, jota tehdään toiselle vailla itseisarvoista tyydytystä. Tästä johtunee maassamme valitseva käsitys, etteivät tutkijat ja taitelijat tee ”oikeaa työtä”.

Kuten klassikot Max Weberistä Karl Polanyihin ovat osoittaneet, arkisen työn ar-

vonnousu uuden ajan Euroopassa liittyi kapitalismin laajentumisen ja uskonpuhdistuksen kaltaisiin prosesseihin. Osansa antoivat myös valistusfilosofia ja klassinen poliittinen taloustiede. Nykyperspektiivistä on vaikea ymmärtää, millainen uutuus John Locken ja Adam Smithin aikalaisille oli 1700-luvulla ajatus siitä, että työ on kaiken omaisuuden ja vaurauden lähde, edistyksen liikevoima sekä ihmiselämän todellinen mieli ja tarkoitus, jopa ihmisen inhimillisyyden perusta.

Moderni työn ideologia muotoutui työmarkkinoiden kehittymisen myötä. Siinä missä feodaaliorjuus ja palveluspakko olivat alistaneet työntekijän kokonaisvaltaiseen riippuvuuteen isännästään, perustui moderni palkkatyö periaatteessa vapaaehtoiseen sopimukseen, jossa työntekijä luovutti työnantajalle työvoimansa määrääjäksi palkkaa vastaan.

Samalla kun työn käsite laajeni kattamaan kaiken toiminnan, jota voitiin ostaa ja myydä markkinoilla, syntyi uudenlainen hierarkia ”tuottavan” ja ”tuottamattoman” työn välille. Kotityöstä tuli alempiarvoista suhteessa ansiotyöhön, joka puolestaan nousi kapitalistisen työyhteiskunnan keskeisimmäksi taloudelliseksi, sosiaaliseksi ja moraaliseksi järjestysperiaatteeksi.

Työn käsitehistoriassa mielenkiintoisia ovat myös käsitteet, joita on käytetty työn teon vastakohtina. Sellaisia ovat lepo, jouktilaisuus, seurustelu ja leikki, jotka arvostuksista riippuen ovat olleet myönteisesti tai kielteisesti värittyneitä. Suomalainen sananlasku ”hullu paljon työtä tekee, viisas pääsee vähemmällä” saa vastapainokseen virren sanat, joissa ”jok’ainut hyödytön hetkittä on hukkaan tuhlatu leiviskäs”.

Vapaa-aika on leimallisesti moderni käsite, jonka taustalla on kapitalistiselle yhteiskunnalle ominainen työntekijöiden ja heidän toimeentulolähteidensä sekä kotitalouden ja ansiotyön eriytyminen toisistaan. Jos vapaa-aika ymmärretään ansiotyön ulkopuoliseksi, työnantajasta ja työpaikasta erilliseksi omaksi ajaksi tai elämäksi, voidaan kysyä, missä määrin käsite on siirret-

tävissä varhaisempien aikojen tutkimukseen ilman anakronismin vaaraa.

Hannah Arendt esittää teoksessaan *Vita activa* (1958) niin ikään kiintoisan kysymyksen, onko modernin ihmisen vapaa-aika vapaata aikaa. Arendtin mukaan vapaa-aika ansiotyön kääntöpuolena on saumattomassa yhteydessä markkinoihin, tavaratuotantoon ja kulutukseen. Vertauskohdaksi privaattiin vetäytyvälle, yksityisiä mielihalujaan toteuttavalle *animal laboransille* nousee antiikin *skhole*, pidättäytyminen sekä työnteosta että kuluttamisesta.

Työn historian uutuuksiin kuuluu, että pisin työaika Suomessa on työmarkkinoiden korkeakoulutetulla keskiluokalla. Kun työ näissä ammateissa on usein itsetoteutukseen perustuvaa eikä mittana ole työaika vaan suoritukset ja menestys, voisi työtä periaatteessa tehdä aina ja kaikkialla. Eräissä aikalaisdiagnooseissa puhutaan jopa ”uusfeodalismista”, jossa työn kontrolli ei enää rajoitu työpaikalle, vaan persoonasta tulee tuote ja elämästä pelkkää työelämää.

Työolotutkimuksissa toistuvat kokemukset työn vaatimusten, suorituspainoiden ja kiireen kasvusta. Uupuneimpia ovat korkeakoulutetut naiset, joille emansipatorinen lupaus omasta urasta on kääntynyt näennyttäväksi rimpuiluksi ansio-, koti- ja hoi-vatyön verkossa. Ankaralle työmoralismille perustuvaan kulttuuriimme kuuluu myös se, että raskain taakka lankeaa työttömille. Heiltä syrjäytyminen ansiotyöstä uhkaa riistää toimeentulon lisäksi identiteetin ja täyden ihmisarvon.

Viimeaikaisimmissa tutkimuksissa on jo havaittu orastavaa vastaliikettä työn ideologialle. Joukkoon kuuluu erilaisia kansalaisryhmiä aina burnoutin kokeneista yrittäjistä ja työn pyhyttä riensavasta prekariaatista koti-isiin ja omaishoitajiin. Heitä yhdistää usko siihen, että elämää on mahdollista muutenkin kuin työtä.

Nähtäväksi jää, onko suomalainen yhteiskunta tulevaisuudessa valmis hyväksymään ansiotyön rinnalle muita täysvaltaisia osallisuuden muotoja.

KIMMO RENTOLA

Historiallinen kokemus

Virkaanastujaisesityelmä poliittisen historian professuuriin Turun yliopistossa 4. huhtikuuta 2007.

■ Näin virkaan astumisen juhlahetkellä sopii kenties lainata Nikolai Gogolin huudahdusta: ”Hyvä Jumala, miten erinomaisia toimia ja virkoja onkaan olemassa, ja miten ne ylevöittävät ja päihdyttävät ihmismielen!”¹

Gogol tietysti pilkkasi, ja onhan siihen aihetta, yhä lisää. Mutta toki tuntuu komealta lukeutua tieteenalaan, joka juontuu kahden ja puolen vuosituhannen takaa, Thukydideestä. Kun äskettäin eräässä symposiumissa pohdittiin, mitä historia on, Columbia Universityn professori Susan Pedersen avasi luotauksensa luottavaisesti: ”Kai-kista historiantutkimuksen muodoista poliittinen historia on taatusti se, joka ei kaipaa mitään perusteluja olemassaololleen.”²

Mutta kuten alalla jokainen tietää, asia ei ole näin itsestään selvä. Poliittisen historian identiteetistä ja tarpeellisuudesta on käyty paljon keskustelua.

Painavinta kritiikkiä ovat saaneet tapahtumahistoria ja teoriavaje. Jopa tyttäreni osaa solvata kiinnostustamme pikkuseikkoihin. Tätä ongelmaa on korjattu yli sata vuotta. 1970-luvun mahtitieteen sosiologian varjossa kehitettiin jopa uusi suuntaus, *social science history*, joka ”altisti historioitsi-

jat muille tieteille, teroitti päättelyn taitoja, pakotti määrittelemään tutkimusongelmat tarkemmin ja keräämään todisteet systemaattisemmin. Saatiin uusia narratiiveja vanhojen nationalististen tilalle (...)”³

Nyttemmin on havaittu ’sosiaalishistorian kuplan’ puhjenneen, niin kuin muuan suorasukainen britti muotoili. Ei se käyntykään kaikkeen.⁴ Voi olla, että kysymys on enemmästäkin. Vaikuttaa näet siltä kuin pitkä kaari olisi taittumassa. Uudessa kirjassaan johtava historiäteoreetikko Frank Ankersmit katsoo, että nyt on päättymässä se vaihe, jossa teoria on ollut ”voimakkain väline tutkimuskohteen määrittämiseen”. Nyt se ei enää toimi, nykyään teoria ”edesauttaa tutkimuskohteen hajoamista pikemminkin kuin sen määrittämistä”. Edessä on uusi vaihe, historiallisen kokemuksen vaihe.⁵

Eikö poliittinen historia siis tarvitsekaan teoriaa? Katsotaan.

Kylmää sotaa, kommunismia ja Suomen asemaa tutkiessa kaipaa arkistolöytöjen lisäksi jopa klassista teoriaa. Vaikka nyt vaalikeväänä Aristoteleella on keikaroitu niin

1. Nikolai Gogol (1954, alkuteos 1835) *Nevan valtakatu*, suom. Juhani Konkka (WSOY), 9.

2. Susan Pedersen (2002) 'What is Political History Now?' *What is History Now?* Ed. by David Cannadine (London: Palgrave Macmillan), 36.

3. Peter Mandler (2002) *History and National Life* (London: Profile Books), 91.

4. Sanontaa käytti Paul Cartledge artikkelissaan 'What is Social History Now?', em. Cannadine (toim.) 2002, 29.

5. Frank Ankersmit (2005) *Sublime Historical Experience* (Stanford: Stanford University Press), 314–5 ("the most powerful instrument for fixing the subject" / "contributes to the dissolution of the subject rather than to the fixing of it" / "ushers in the stage of historical experience").

että hävettää, otan esimerkin antiikista: *tyrannian*. Se esiintyy Platonin ja Aristoteleen valtiomuotojen luokittelussa, ei-toivottavien häntäpäässä. Aristoteles kuitenkin jakoi tyrannian kahteen lajiin. Toisaalta oli sitä itseään: sortovaltaa. Mutta toisaalta esiintyi hyvän kuninkaanvallan asuun sonnustautunutta tyranniaa, jolloin hallinto on lainmukaista ja alamaiset hyväksyvät yksinvaltiaan. Edelleen Aristoteles näki kullakin valtiomuodolla kantavan ajatuksen: demokratiasa se on vapaus, harvainvallassa rikkaus, aristokratiassa ansio, mutta tyranniassa turvallisuus. Mitä tunteisiin tulee, tyranniaa kantavat pelko ja luottamus.⁶

Kuten kuulija oivaltaa, puhe on Kekkoesta: yhden miehen valtaa laillisin muodoin ja alamaisten kannatuksella, motiivina turvallisuus, kannattimina pelko ja luottamus.

Machiavelli

Yhtenevyys kekkosvaltaan on tässä tietysti pintapuolista. Kuva syvenee, jos antiikin ajattelua täydentää Machiavellilla, joka muuntaa tyrannian tuhoavasta, muita vallan elementtejä uhkaavasta mahdista dynamiiseksi, luovaksi ja ekspansiiviseksi voimaksi. Hän ei koeta suitsia tyrannia hyväksi monarkiksi, vaan sijoittaa hänet tasavallan palvelukseen ja kannustaa painamaan päälle.⁷ Tämän tyrannin idean juurena oli ruhtinasvallan hiipivä vahvistuminen Firenzessä. Lorenzo il Magnifico sisäpiirin aristokraatit, jotka saivat erityiset palkkioksi sopeutumisestaan ja taipuivat hänen ylivertaisten poliittisten taitojensa edessä, eivät silti koskaan päässeet haikeasta tunteesta, että elivät tyrannin alaisuudessa.⁸

Machiavelli ja hänen historioitsijana pätevämpi ystävänsä Guicciardini tulivat luonneeksi modernin länsimaisen historiallisen tietoisuuden Firenzeä kohdanneen katastrofin varjossa. Ranskan kuninkaan invaasio vuonna 1494 päätti renessanssin, levitti ranskantaudin kaltaisia uusia piinoja, mursi instituutiot, paljasti pienten valtioiden avuttomuuden ja jätti ne riippuvaisiksi ulkovalloista. Uudessa maailmassa elettiin barbaarien armoilla.

Mitä vuosi 1494 Firenzen tasavallalle, sitä

Suomen tasavallalle oli vuosi 1944.⁹ Sinä kesänä Paasikivi näki, miten ”valtiot toimivat *Staatsräsonin* mukaan. Se on hirveää – *blutrotig*. Se on ulkopuolella hyvän ja pahan.” Hän kyseli V. A. Koskenniemeltä Turusta, mitä *Staatsräson* mahtaisi olla suomeksi, ’valtion etu’ kun tuntui liian kesyltä. Saksalaisen Meinecken suuresta kirjasta hän näki Machiavellin paikan tämän ajattelun perustajana ja sen, että ”valtion täytyy, siltä näyttää, tehdä syntiä”.¹⁰

Vaikka historiaa lukiessa tuli pessimistinen olo, Paasikivi noudatti Machiavellin roomalaista näkemystä, että historia ei ole vain poliittisen viisauden lähde, vaan jopa yllyttää tekemään mitä täytyy.¹¹ Kun oli pakko suostua ns. sotasyllisten rankaamiseen, Paasikiven mieleen muistui muuan tapaus. Rooman legioona oli joutunut naapurikansan saartamaksi, mutta voittajat lupasivat laskea sen menemään, jos se alistuisi häpeään, kulkisi ikeen alitse. Roomalaiset suostuivat, mitä Machiavelli puolusti voimakkaasti, ja sitä Paasikivi siteerasi hallituksen iltakoulussa, ydinlauseen vieläpä italiaksi: isänmaata täytyy puolustaa kaikin keinoin, joko häpeällä tai kunnialla, *o con ignominia o con gloria*, ei väliä kuinka, kunhan sitä puolustetaan hyvin.¹² Ja mitä

6. Pol. 1295a1–a24; *Rbet*. 1365a3–.

7. Mikael Hörnquist (2004) *Machiavelli and Empire* (Cambridge University Press), 6. luku, 194–227.

8. Felix Gilbert (1977) *History: Choice and Commitment* (Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press), 235.

9. Ehkä siinä oli takäläinen ’the Machiavellian moment’, joita jäljitti J.G.A. Pocock (1975) *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition* (Princeton University Press).

10. Paasikiven päiväkirja 16.7.1944 ja 28.4.1949 (kirje Koskenniemelle); Friedrich Meinecke (1924) *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte* (München und Berlin: R. Oldenbourg), 15. (”Der Staat muß, so scheint es, sündigen”)

11. Maurizio Viroli (1998) *Machiavelli* (Oxford University Press), 97–9.

12. Hallituksen iltakoulun pöytäkirja 12.8.1945, Paasikiven arkisto V: 45, Kansallisarkisto. Pöytäkirjassa ei ole Machiavellin nimeä ja sitaatti (*Disc. III: 41*) on väärin kirjoitettu (”con injuminia”). – Vaikka Paasikivi muistelmissaan sanoutui irti *Rubtinaasta*, tyrannien ja despoottien käsikirjasta, ”jonka karkeuksia lukiessa selkäpiitä karmii”, päiväkirjassaan hän kirjan luettuaan kiitteli sen terävänäköisyyttä ja ihmisten ottamista sellaisina kuin he ovat.

muuta kuin Machiavellia ja 1800-luvun reaalipoliittikkaa edusti Paasikiven karjunta, kun hän Korean sodan syttyessä haukkui länsivaltojen johtajat:

tietämättömiä, naiiveja, helposti huijattavia. Tuntevatko he historiaa? Eivät. Tuntevatko he maantiedettä? Eivät. Osaavatko he vieraita kieliä? Eivät. Heillä on ollut yksi kyvykäs mies, Winston Churchill, mutta hänestä he hankkiutuivat eroon heti kun pahin vaara oli ohitse. Sitten he antoivat ymmärtää Etelä-Korean merkitsevän heille paljon, mutta unohtivat antaa noille onnettomille pääsnpäille aseita. Jos meidän, pienten kansojen kohtaloita johtaisivat sellaiset amatöörit, loppumme olisi tullut jo aikooja sitten.¹³

Kekkonen puolestaan oli niin ilmeinen Machiavellin oppilas, että melkein turha puhuaakaan. Kehen paremmin sopii sanonta, että valtiota ei voi pitää kädet ristissä? *Rubtinas* on kirjoitettu tilanteessa, jossa hallitsija on tullut valtaan vieraiden aseiden varjossa ja onnen avulla,¹⁴ ja oppi meni perille. ”Minuun”, Kekkonen sanoi, ”ei viha eikä rakkaus vaikuta, kun kysymyksessä on poliittinen toiminta maan parhaaksi.” Vielä jälkikäteen Machiavelli on auttanut kekkoshistoriaa uuteen vaiheeseen, niin että joutuu uskomaan tieteen edistykseen historiainkin alalla.¹⁵ On näet siirrytty kohti kolmatta, ’järkiperäisen machiavellismin linjaa’, niin kuin se on jo ristitty.¹⁶ Tosin täytyy malittaa olla liikaa järkeistämättä, sillä Suomen kohtaloissa myös moukan tuurilla on ollut osuutensa. Suomen ’onni’ on miehinen, mutta Machiavellin *Fortuna* oli ilman muuta nainen, tosin takaa kalju, niin ettei otetta enää saa.

Suomen valtioajattelun kantaisä Hegel ei tietyissä tilanteissa karsastanut Machiavellia, vaan nuorempana jopa mukaili häntä, että ”kuolioon joutuneita jäseniä ei voi laventelivedellä parantaa”. Ja edelleen: ”valtiolla ei ole korkeampaa velvollisuutta kuin säilyttää itsensä”.¹⁷ Samaa sanoi Mauno Koivisto, kun moskovalainen toimittaja yllättäen kysyi, mikä oikeastaan on Suomen idea. Vaistonsa ja venäjänkielen vivahteiden tajunsa varas-

sa presidentti tokaisi empimättä: ”Vyžit”, selviytyä hengissä, elossa.¹⁸

Sivumennen voi panna merkille Machiavellin kantavuuden juuri kylmässä sodassa. Yhdysvaltain tiedustelupalvelu CIA:n strategeilla oli käsikirjanaan *The Machiavellians*,¹⁹ ja vastapuolella Josif Stalinin omistama Machiavellin teosten kappale oli puhki luettu ja täynnä kiintoisia reunamerkintöjä.²⁰

Teoria

Aikalaisteorialla on siis paikkansa poliittisessa historiassa, mutta niin myös nykyteorioilla, sillä vaikka tutkimuksen kohteena säilyy valta ja vallan analyysi ajan perspektiivissä, tuo ydinkäsite nähdään ja määritellään yhä uusilla tavoilla. Siinä tarvitaan monen lajin teoriaa ja lukeneisuutta, sillä poliittisen historia on kaikkiruokainen kuin sika. Tarvitaan kulttuurihistorian näkökulmia ja pitkiä linjoja, kykyä päätellä kuvista ja jopa äänistä, kansakunnan teoriaa, sukupuolen teoriaa, monikulttuurisuuden teoriaa, jotta joskus saisimme upean väitöskirjan *Somalien tulo Suomeen*.

13. Tuomo Polvinen (2003) *J.K. Paasikivi: Valtiomiehen elämäntyö 5: 1948–1956* (WSOY), 90–1.

14. Quentin Skinner (1981) *Machiavelli* (Oxford University Press), 24. – ”Kädet ristissä”: Cosimo de’ Medicin suuhun on pantu sanonta, että valtiota ei voi pitää paternoster kädessä, siis rukousnauha.

15. Ks. tästä Raymond Martin (1998) ’Progress in Historical Studies’, *History and Theory*, vol. 37, no. 1.

16. Jukka Tarkka, ’Suomella oli viileää järkeä ja onnea’, *Helsingin Sanomat* 23.10.2006. Kirjoitus on arvostelu Henrik Meinanderin kirjasta.

17. G.W.F. Hegel (1801) Jenaer Entwürfe, *Gesammelte Werke, 5: Schriften und Entwürfe (1799–1808)*, hrsg. M. Baum u. K.R. Meist (Hamburg: Felix Meiner Verlag 1998), 132–3. („der Staat hat keine höhere Pflicht, als sich selbst zu erhalten”).

18. Mauno Koivisto (2004) *Itsenäiseksi imperiumin kainalossa: Mietteitä kansojen kohtaloista* (Tamm), 10.

19. Frances Stonor Saunders (1999) *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War* (London: Granta), 82. Machiavellians-teoksen kirjoittaja oli James Burnham.

20. E.A. Rees (2004) *Political Thought from Machiavelli to Stalin: Revolutionary Machiavellism* (London: Palgrave Macmillan), erit. s. 222; vrt. Gabriel Gorodetsky (1999) *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia* (New Haven & London: Yale University Press), 317.

Puheessa teorian ehtymisestä voi silti olla perää. Ehkä sitä voi tulkita niin, että teorian *herruutta* on syytä karttaa. Jo Annales-koulukunnan toinen perustaja Lucien Febvre varoitti pohtimasta liikaa historian luonnetta, ettei se veisi aikaa varsinaiselta työltä, historian kirjoittamiselta. Myös nyky-Ankersmit varoittaa teoreetikkoja sekaantumasta siihen mitä historioitsija tekee. Sitä sopii pohtia vain jälkikäteen.²¹

Parhaiten teoria toimii silloin kun se on orgaanisesti leivottu narratiivin sisään, ”siivilöitynyt empiriaan”.²² Jos vielä yhtä renessanssin käsitettä sopii siteerata, historian kirjoittamisen ja teorian käsittelyn ihanteeksi sopii *sprezzatura*, vaivattoman näköinen luontevuus, joka salaa taidon ja näyttää tuloksen syntyneen kuin itsestään.²³

Ehkä meillä tosiaan on edessä historiallisen kokemuksen vaihe, niin kuin on ennakoitu. Historiallisen ajattelun ja tietoisuuden todelliset vallankumoukset ovat näet johtuneet maailman kokemuksen muutoksista historioitsijan omana elinaikana. Huomattavimmat uudet askeleet on alalla otettu renessanssin jälkeen ja Ranskan vallankumouksen jälkeen.

Renessanssin päättyessä Machiavelli ja Guicciardini loivat modernin historianäkemys, jossa kaitselmus ei enää ollut vaikuttava tekijä, joskin viimeksi mainittu vielä ohimennen heitti Jumalan rakastavan tasavaltoja.²⁴ Uusi ajattelu syntyi, kun ihanteet olivat kärsineet haaksirikon ja jälkimäisen valtioviisaat neuvot vieläpä johtaneet tuhoon, Rooman ryöstöön. Muutoksen uhreilla oli edellytykset ”sellaiseen näkemys syvällisyyteen johon voittajat eivät milloinkaan kykene”.²⁵

Ranskan vallankumouksen jälkeen puolestaan syntyi kriittinen lähdeanalyysi ja joukkojen politiikan tutkimus. Kenties kantavimpiin tulkintoihin pääsi Tocqueville, joka oli aristokraatti ja siis voitettuja. Hän oivalsi, että vallankumouksen valtaan nostamat hallitukset olivat verrattomasti mahattavampia kuin vanha regiimi, mutta toisaalta myös hauraampia.²⁶ Tästä on apua vielä sille, joka miettii, miksi Neuvostoliitto romahti sillä tavalla kuin romahti.

Saksalainen nykyhistorioitsija Reinhart

Koselleck, jolla oli Neuvostoliitosta sotavangin kokemusta, esitti hypoteesin, jonka mukaan ”kauaskantoisimmat näkemykset menneisyydestä ovat peräisin voitetuilta”. Kun kaikki käy toisin kuin toivottiin, totuuden ja valaistuksen tarve on akuutti, on pakko miettiä menneisyyttä ja etsiä syvempiä syitä.²⁷ Tämänkin näkee jo Tacituksella. Hän joutui senaattorina katsomaan, kun keisarin vastustajia raahattiin senaatista kidutettaviksi ja tapettaviksi, ja historioitsijana hän sitten muisti sen kokemuksen ja oman vaikeutensa silloin. Siitä syntyi annaalien jännite. ”Emme pysty sanomaan, kantoiko hän yhteistoimintamiehen syyllisyyttä vai henkiin jääneen häpeää.”²⁸

Meidän polvemme on kokenut aikakauden vaihdoksen, kylmän sodan ja koko vuonna 1914 alkaneen maailmanjakson päättymisen. Jää nähtäväksi, onko se sen mittaluokan muutos, että myös historiallinen tietoisuus muuttuu. Omalla alallani, kylmän sodan historiassa, muutos on ollut tuntuva ja johtanut tavattomaan virkistymiseen. Mutta myös näennäisesti etäisillä historian aloilla näkyy huomattavia heijastuksia, esimerkiksi tulkinnoissa Euroopasta ja jopa kansainvaellusten historiassa, kun kan-

21. Lucien Febvre (1973) *A New Kind of History and Other Essays*, ed. Peter Burke, trans. K. Folca (New York: Harper & Row), 29; Ankersmit 2005, 90.

22. ”Tekijä toivoo, että asiaa koskeva lukeneisuus on siivilöitynyt siihen empiriaan, joka tulee esitellyksi.” Matti Klinge (2006) *Iisalmen rubtinaskunta: Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa* (Helsinki: SKS), 16.

23. Baldesar Castiglione (1957) *Hovimies*, suom. J. A. Hollo (WSOY), 51. Sana on Castiglionen keksimä uudissana.

24. *Dio amatore delle repubbliche*, Jumala tasavaltojen rakastaja, esiintyy *Storia d'Italiassa*, kun Firenzen nujertamista valmistellut Milanon herttua äkkiä kuoli. Guicciardinin esimies, paavi, epäilemättä piti kantaa blasfemiana. Samantapainen rooli Jumalalla oli Linnan *Tuntemattoman* avauslauseessa paloaukean polttajana.

25. Ankersmit 2005, 357, 360.

26. Alexis de Tocqueville (1857) *L'ancien régime et la révolution*, 3. éd. (Paris: Michel Lévy Frères) (”plus fragiles ... mais cent fois plus puissants”).

27. Reinhart Koselleck (2000) *Zeitgeschichten: Studien zur Historik* (Frankfurt am Main), 68 („dass von dem Besiegten die weiterreichenden Einsichten in der Vergangenheit stammen”).

28. Ronald Mellor (1993) *Tacitus* (New York: Routledge), 78.

sakuntien synty on alettu nähdä uudella tavalla.²⁹

Sitä voi pitää selvänä, että kulttuuri saa suuremman painon poliittisessa historiassa. Tieteenalan kantaisä on ollut totinen Thukydides, joka oli kertovinaan peloponnesolaissodan juuri niin kuin se tapahtui ja halusi tehdä sen niin tyhjentävästi, ettei kenellekään jäisi enää lisättävää. On korkea aika siirtyä pari piirua Herodotoksen suuntaan: löytää silmää kulttuureille, moniäänisyyttä ja moniaineksisuutta, epävarmuutta, naisia.

Herodotosta on syytetty valehtelijaksi, kirjailijaksi ja jutunkertojaksi, jolla ei ollut teoriaa, mutta se on pintapuolinen näke-

mys. Hän leipoi aikansa kärkiteoriat kerronnan sisään ja pani lukijan ajattelemaan.³⁰

Joka luulee sitä helpoksi, tehköön perässä.

29. Patrick J. Geary (2002) *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe* (Princeton University Press). Uusilla näkemyksillä germaanien ja slaavien synnystä on kosketuspintaa esim. Balkanin nykytilanteeseen.

30. Rosalind Thomas (2000) *Herodotus in Context: Ethnography, Science and the Art of Persuasion* (Cambridge University Press), erit. 6. luku, alk. s. 168; John Gould (1989) *Herodotus* (London: Weidenfeld & Nicolson), 62. – Eihän Herodotos käy gender-apostoliksi, mutta *Historiateoksessa* on sentään 375 naista, moni vaikuttajana, kun Thukydideellä on tuskin ketään.

MARKO TIKKA

Palautetta Vasaralle

Marko Tikka kommentoi Erkki Vasaran kirjoittamaa arvostelua Historiallisessa Aikauskirjassa (1/2007, s. 105).

■ Kiitän Erkki Vasaraa kirjani *Valkoisen hämärän maa* (SKS 2006) mielenkiintoisesta arvostelusta!

Tutkimukseni käsittelee suojeluskuntien ja suojeluskuntalaisten ja muun väestön välisiä sosiaalisia jännitteitä sisällissodan jälkeisessä Suomessa. Keskeisenä aikaisemmin tutkimattomana seikkana korostan tutkimukseni johdantoluvussa suojeluskuntien harjoittamaa poliittista valvontaa. Tästä toiminnasta ja siitä aiheutuneista konflikteista eri väestöryhmien ja suojeluskuntalaisten välillä tutkimukseni kertoo.

Sitä, että tällaista valvontaa oli, että tämä valvonta oli poliittista toimintaa ja että suojeluskunnat tältä osin olivat aktiivisesti poliittisia toimijoita, *sitä* seikkaa suojeluskuntahistoriat eivät yhtä poikkeusta lukuun ottamatta ole valottaneet. Tästä poliittisuudesta puhutaan tutkimukseni johdannossa sivuilla 7–10. Tätä arvioidessaan Vasara erehtyy luulemaan, että puhun suojeluskuntien yleisestä poliittisesta luonteesta joka asia tietenkin on Kari Selénin, Ali Pylkkäsen, Erkki Vasaran ja monien muidenkin tutkimuksissa jo todettu.

Tälle väärin ymmärtämiselle rakentuu pitkälti Vasaran kritiikki myös siihen, etten huomioi aikaisempaa tutkimusaihetta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta, sanoopa hän reippaasti minun työskentelevän ”tyhjiössä, jossa aiempi aihetta käsittelevä tutkimus loistaa pitkälti poissaolollaan”. Samalla Vasara kuitenkin antaa kiitosta teoksen arkistolähteisiin pohjautuvalle perustutkimukselle, jossa hän ei näe mitään moitittavaa. Minusta tässä on erikoinen ristiriita, sillä eihän alkuperäislähteistä saisi mitään irti ellei tuntisi kontekstia, toimijoita, toimintaympäristöä jne., joka tuntemus tulee perehtymisestä aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen.

Vasara mm. kirjoittaa, etten huomioi ”niitä ainakin kolmea tiiliskiveä, jotka yliopistotutkijoiden toimesta ja heidän käyttämin menetelmin on sk-järjestöstä laadittu.” Jos kahdella tiiliskivellä tarkoitetaan Selénin *Sarkatakkien maata* (WSOY 2000), Pylkkänen-Selénin *Sarkatakkien armeijaa* (WSOY 2005), ovat nämä kirjat tutkimukseni kirjallisuusluettelossa – sitä kolmatta, Vasaran omaa ”tiiliskiveä” tosin lukuun ottamatta.

Senkin teoksen olen lukenut, mutta tapanani on, että merkitsen kirjallisuusluetteloon vain ne kirjat, joita olen lähdeviite-tasolla käyttänyt – en kaikkea aihetta sivua-vaa, johon olen tutustunut. En oman tutkimuskysymyksen kannalta nähnyt Vasaran teosta tässä yhteydessä relevanttina kirjallisuutena. Ehkä sitten olin väärässä, ainakin Vasaran mielestä.

Täsmennys Urho Kekkonen ja Viro -kirjan arvosteluun

■ Historiallisessa Aikakauskirjassa 1/2007 oli Heikki Roiko-Jokelan arvostelu Pekka Liljan ja Kulle Raigin teoksesta *Urho Kekkonen ja Viro* (s. 119).

Roiko-Jokelan arvostelusta ei ilmennyt se, että kirjassa on selvästi ilmoitettu, mikä kirjassa on Pekka Liljan ja mikä Kulle Raigin kirjoittamaa. Allekirjoittanut kirjoitti Kekkonen suhteesta Viroon vuoteen 1945 asti ja Kulle Raig Kekkonen vuoden 1964 vierailusta Viroon. Roiko-Jokelan väärinä pitämät tulkinnat vuoden 1964 vierailusta eivät siis ole allekirjoittaneen tekemiä.

Pekka Lilja

PERTTI HAAPALA

Väinö Linnan elämät

Pertti Haapala arvioi Yrjö Varpion kirjoittaman elämäkerran Väinö Linnasta. Kirjailijan elämä oli monitahoisempi kuin on uskottu. Myös Linnan oma kuva elämästään muuttui aikana, jolloin maalaispoika ja entinen tehtaantyömies oli nostettu kansakunnan oraakkeliksi. Väinö Linnan elämäkerta osoittaa miten selvästi hän oli aikansa ihminen ja samalla aikaansa suurempi.

■ Väinö Linna syntyi vuonna 1920 Urjalassa karjakauppiaan poikana, aloitti elämänsä maatyöläisenä ja kuoli vuonna 1992 akateemikkona ja kaikkien tuntemana kansalliskirjailijana. Suurempaa arvostuksen nousua ei Suomessa voi hankkia. Väinö Linna pyrki menestymään – se oli monella tapaa hänen tavoitteensa elämässä – ja siinä hän onnistui. Hänestä tehtiin näköispatsas jo 36-vuotiaana. Linnan elämäntyö oli menestys myös sikäli, että harva on todella vaikuttanut suomalaisessa yhteiskunnassa yhtä paljon. Nyt Linnasta on kirjoitettu mallinsa kokoinen elämäkerta.¹ Yrjö Varpion kirjoittaman elämäkerran 1 300 palstaa kertovat, että Väinö Linnan menestys ei ollut tähtiin kirjoitettu, vaan monen mutkan ja sattuman takana.

Henkilöhistorian ja Linnan kokemuksen kuvaamisen rinnalla Varpio pyrkii selittämään miten kirjailijan ura liittyi suomalaisen yhteiskunnan dramaattisiin muutoksiin.

Tämä suuri kaari asettaa kirjailijan ja hänen teoksensa kehukseen, jota voisi kutsua kai yhteiseksi kokemukseksi. Jostakin sellaisesta nimittäin Linnan suurmenestyksessä on kysymys sen ohella, että hän oli taitava kirjoittaja. Nämä kaksi tekijää yhdistyvät siinä, että lukijoille Linnan romaanit ovat jo 50 vuotta olleet hämmästyttävän eläviä ja uskottavia kertomuksia – jopa niin uskottavia, että Linnan luomia romaanihahmoja löytyy myös ”autenttisesta” muistitiedosta.² Varpio kertoo myös teoksessaan (s. 355–356) miten *Tuntemattoman sotilaan* ”oikea” Antti Rokka (tai tämän haamukirjoittaja) käytti omista muistelmissaan aineistona Linnan romaanin. Myöhemmin Linna itse kertoi, puoliksi leikillään ja puoliksi tosissaan, ettei hän enää muista kumpaan sotaan hän osallistui: siihen, jossa taisteli konekiväärinmiehenä vai siihen jota romaani kuvaa.

Tieteellinen elämäkerta

Yrjö Varpion elämäkerran tavoite on kirjoittaa Väinö Linnasta kaikki mitä hänen elämästään voidaan saada tietää. Tämä on ollut Linnan tapauksessa ainoa oikea tavoite. Siksi Linnan elämä valaistetaan kronologisena kertomuksena. Esitystavan edut ovat haittoja, eli tiettyjen teemojen kertaamista, suuremmat. Aivan kaikkea tutkija ei kuitenkaan ole saanut selville, vaikka haastatteli itsekin Linnaa useasti. Pääsyy on se, että Väinö Linnan jälkeensä jääneet paperit hävitettiin. Romaaniluonnosten ja muiden käsikirjoitusten

1. Yrjö Varpio (2006) *Väinö Linnan elämä*, WSOY, 704 s.

2. Tämän tiedon olen saanut Urjalan varhaista kansalaisjärjestäytymistä tutkivalta fil.. maist. Sami Suondenjoelta (TaY).

lisäksi Linnan kirjeenvaihtoa ei ole tallessa – paitsi vastaanottajien arkistoimat Linnan lähettämät kirjeet. Jäämistön hävittäminen oli kirjailijan oma tahto. Onneksi tallessa on yksi tärkeä ja laaja lähdeaineisto, Pertti Virtarannan 1970-luvulla nauhoittamat keskustelut (noin 50 tuntia) Linnan kanssa. Nauhoilla Linna kertoo tarkasti ja paljon elämästään, tavoitteistaan ja teoksistaan. Nauhat ovat olleet Varpion työn keskeinen lähde. Nauhoitukset on myös litteroitu, mutta niitä ei ole julkaistu. Olisi tärkeätä ja varmasti mielenkiintoista, jos haastattelusta rakentuva Linnan oma kertomus elämästään voitaisiin julkaista. Varpio viittaa muuttaman kerran siihenkin, että ei ole saanut käyttöönsä kaikkea perikunnan omistamaa aineistoa.

Elämäkerran alussa Varpio pohtii elämäkerran kirjoittamisen vaikeutta. Hän korostaa että yhdestä todellisesta elämästä voi kertoa monta erilaista tarinaa ja että myös ns. suurmiehen elämässä on ollut monta taitetta, vaihtoehtoa ja sattumaa, jotka olisivat voineet viedä aivan toiseen suuntaan. Kirjailijaelämän vaikuttava lopputulos on pettävän loogisen oloinen. Linnan elämäkertaa lukiessa ei voi olla ajattelematta, miten monta kertaa tulevan kirjailijan elämä oli sotavuosina lähellä päättymistä. Hänellä oli aivan riittävästi todellisia rankkoja sotakokemuksia ollakseen uskottava – ja nimenomaan sodan itse kokenut – kirjoittaja.

Varpion suhde Linnan elämäkertaan on kriittinen. Hän sanoo kirjoittavansa tieteellistä elämäkertaa, tutkimusta kirjailijasta, tämän teoksista ja ajasta, jossa kaikki tapahtui. Varpio haluaa tehdä pesäeron ns. perinteiseen taiteilijaelämäkertaan, jossa kirjoittajan sisäistä elämää luetaan halukkaasti hänen teoksistaan. Samoin hän kieltäytyy näkemästä Linnaa vain aikansa tulkkina vaikka lopulta korostaankin tätä puolta melko vahvasti. Mielenkiintoisin näkökulma on Varpion kriittisyys suhteessa Linnan omaan kuvaan elämästään. Linnakin alkoi maineensa kasvaessa rakentaa uutta identiteettiä, joka näkyi myös siinä, mitä hän muisti omasta elämästään tai millaiseen kehykseen hän sen kulloinkin asetti. Siksi Var-

pio perkaa jonkin verran myös sitä omaelämäkertaa, jonka Linna kertoi Virtarannan nauhoilla. Samasta syystä Varpio on hieman hapan Jaakko Syrjän kirjoittamasta rinnakaisteoksesta, joka nimensä mukaisesti pitää muistia elämäkerran parhaana lähteenä.³ Syrjän kuvaus Linnasta ja hänen lähipiiristään on ehdottoman mielenkiintoinen ja tarpeellinen, mutta totta on, kuten Varpio sanoo, että lukijalle ei selviä kuka muistaa mitään – tai pettäkö muisti missään. Varpion kriittisempi ote kohteeseensa lisää lukijan mielenkiintoa ja selittää osaltaan myös Linna-myytin syntyä. Mitään dramaattista tai noloa Linnan elämästä ei kuitenkaan löydy. Vaikka hän myöhäisillä päivillään sai palvotun yleisviisaan aseman ja nauttikin siitä, hän pysyi yllättävänkin nöyränä ja vaatimattona vaikuttajana.

Linnan monta elämää

En yritäkään toistaa Varpion laajaa kirjaa ja Linnan elämän vaiheita, vaan kommentoin niitä kirjan puolia, joihin oma huomio eriyistä kiinnittyi. Otsikko viittaa siihen että Väinö Linnasta löytyy monta elämää: hänen omat, monet hyvin erilaiset elämänvaiheensa, hänen oma kuvansa omasta elämästään, muiden ihmisten erilaiset ja vastakkaisetkin käsitykset hänen elämästään ja vielä hänen luomansa fiktiiviset elämäkerrat, jotka elävät omaa elämäänsä tuhansien ihmisten mielikuivissa ja saavat yhä uusia merkitysyhteyksiä.⁴

Kuten tiedetään Väinö Linna ei ollut torpparin poika, eikä oikeata Pentinkulmaa ole olemassa. Hänen isänsä oli maaseudun ”pikkuporvaristoa”, hyvin toimeentuleva karjakauppias, jolle ensimmäinen maailmansota oli hyvää aikaa. Perhe ei ollut köyhä, eikä isä ollut sosialisti. Perhe kuitenkin köyhtyi, kun isä kuoli 1928 Väinön ollessa 7-vuotias. Suku oli kummaltakin puolelta maatyöväkeä ja Väinö Linna kasvoi ympäröstössä, jota leimasi myös köyhyys, tunne oikeudettomuudesta ja sisällissodan jättämä katkeruus. Varpion mukaan Linnan omasta suvusta ja kylästä löytyi paljon aineksia ja ihmistyyppejä tuleviin romaaneihin, vaikka Pentinkulma ei ole Linnan oma ja oikea elinympäristö.

Poikana ja nuorena Väinö Linna tunnettiin nokkelana ja älykkäänä suupalttina, lempinimeltään Pappi ja Profeetta, mutta myös vetäytyvänä ja heikkohermoisena. Koulussa hän aloitti himolukemisen, mikä avasi kokonaan uuden maailman ja teki hänestä jo nuorena ns. kirjallisen ihmisen, vaikka koulu ei juuri maittanutkaan ja opiskelumahdollisuuksia ei ollut. Suurimman vaikutuksen pieneen mieleen jätti Topeliuksen Maamme kirja, jonka aiheet ja teesit ovat jatkuvasti läsnä niin Tuntemattomassa kuin Pohjantähdessä (s. 54–56 ym.). Nuoruuden maailma jätti Linnan tajuntaan maalaiskylän sosiaalisen järjestyksen, rahvaan puhe- ja ajattelutavat ja niiden kanssa riitelevän kirjallisen kuvan isänmaasta.

Väinö Linnasta tuli kirjailija kaupungissa. Lähtöön Tampereelle 1938 liittyy kuuluisa kertomus ”Muuan pikkuseikka”. Virsatynnyrin sisältö kaatui rengin päälle ja tämä päätti vaihtaa ammattia (s. 72–74). Kertomus muuttui aikojen kuluessa ja Linna selitti itse, että hän olisi lähtenyt joka tapauksessa kaupunkiin, koska muuta ei elämässä ollut tarjolla. Hän sopeutui nopeasti sukulaisten avulla tehdastyöväkeen ja ryhtyi myös kaupunginkirjaston suurasiakkaaksi. Talvisodan jälkeen keväällä 1940 hän astui asepalvelukseen, josta alkoi kesään 1944 asti kestänyt sotilasura. Linna joutui etulinjan taisteluihin heti jatkosodan alussa ja sai sotimisesta runsaan kokemuksen. Varpio kertoo Linnan sotakokemukset ja samalla sen, että ”*Tuntemattomassa sotilaassa* on yllättävän paljon todellisuudesta poimittuja elementtejä”. Vaikka romaani ei ole dokumentti, todettakoon kuitenkin, että niin Linnan kuin Varpion kertoman mukaan sodan todellisuus oli karumpi kuin romaani, jonka sittemmin väitettiin liioitelleen ikäviä asioita.

Kirjailijanalku

Mielenkiintoinen on tieto, että Linna aloitti kirjoittamisen jo rintamalla 1942 ja voitti yhden kirjoituskilpailunkin. Hän laati myös minä-muotoisen sotakronikan ”Yli kahden rajan”. Se lähetettiin kustantajalle, mutta teosta ei julkaistu, koska sotakirjoja sanottiin olevan jo liikaa. Sota ei tehnyt Linnasta

kirjailijaa, mutta herätti hänessä ajatuksen kirjailijasta. Siksi paluu arkeen ja tehtaaseen ei tyydyttänyt kiihkeätä mieltä. ”Seuraavalla kerralla koko Eurooppa on perseellään”, uhoi aloitteleva kirjailija ja tehtaan mieskuoron basso työkavereilleen. Muita harrastuksia olivat ahkera elokuvissakäynti ja jatkuva lukeminen. Nyt olivat lukuvuorossa maailmankirjallisuuden klassikot ja vähitellen myös filosofia ja psykologia. Tästä eteenpäin Linnan vaiheet tunnetaan jo ennestään melko hyvin ja kuka tahansa voi itse lukea hänen varhaiset kirjoitelmansa ja pohtivat artikkelinsa.⁵ Ensimmäisen romaanin *Päämäärä* ilmestyi 1947. Senkin WSOY päätti aluksi hylätä, kunnes käsikirjoitus osui Toivo Pekkasen käsiin, joka näki siinä kirjailijan ainekset.

Päämäärä ja vuonna 1948 ilmestynyt *Musta rakkaus* tekivät Linnasta oikean kirjailijan, vaikka palkkioilla ei elänytäkään. Häntä markkinoitiin kirjoittavana työmiehenä, jonka teoksissa vilpittömyys ja aitous korvasivat kirjallisia puutteita. Vastaanotto oli hyväntahtoinen ja kannustava paitsi SKDL:n lehdissä, jotka aloittivat Linnan teilaamisen jo esikoisesta. Jos *Päämäärää* ja *Mustaa rakkautta* lukee tarkkanäköisenä yhteiskuntakritiikkinä eikä kypsän Linnan alkuhaparointina tai omana kuvana, ne ovat paljon mainettaan parempia kirjoja. Samaten Linna sai jo tällöin – alle 30-vuotiaana – enemmän nimeä ja apurahoja kuin on sittemmin muistettu. Toisaalta jo tuolloin häntä harmitti karsinoiva ja aliarvioiva työläiskirjailijan leima. No, itsepä hän laittoi *Päämäärän* aloittelevan kirjailijan Valte Mäkisen sanomaan: ”Keskinertaisuudet eivät nouse täältä. Ne tulevat yliopistosta”.

Linnan tulevien teosten kannalta on pidetty tärkeänä sitä, että hän nuorena kirjailijana tuli mukaan ns. Mäkelän piiriin eli Tampereen kirjastonjohtajan aloittamaan kirjajihmisten keskustelukerhoon. Varpio

3. Jaakko Syrjä (2004) *Muistissa Väinö Linna*, 1. osa., WSOY. Teos käsittelee erit. 1950-lukua. Seuraava nide on tulossa.

4. Ks. Antti Arnkil ja Olli Soinivaara (toim.), Tutkimuksia Väinö Linnasta. Teos 2006.

5. Ks. Väinö Linna, Kootut teokset, osa VI. WSOY 2000.

todistaa, että tämä paikallisten älykköjen kerho oli todellakin tärkeä paikka Linnalle. Sitä kautta hän pääsi kiinni kirjalliseen yhteisöön ja keskusteluun. Mukana oli myös kolme tiedemiestä, Veikko Tähhä (psykologia), Reino Ajo (maantiede) ja Alex Matson (estetiikka). Linna itse (ja Varpio) piti juuri Matsonin vaikutusta suurena – kuten myös Eino Kailan. Mäkelän piiristä tuli suomalaisen kirjallisuuden toinen keskus Helsingin modernistien rinnalle ja lopulta sitä vastaan. Siksi onkin ehkä yllättävä tieto, että Linna oli jo alussa paljon tekemisissä Tuomas Anhavan kanssa, vaikka välit sittemmin kylmenivät.

Ennen sotaromaania nuori kirjailija chti kokea suuren pettymyksen, kun suuri maailmankatsomusromaanin *Messias* epäonnistui. Samalla meni paljon terveydestä ja vähäkin mielenrauha. Linnan kriisiä on selitetty myös myöhään lauenneella sotaneuroosilla. Varpio näkee kriisin toisinpäin: se sulki tien, jolla ei ollut tulevaisuutta ja vapautti Linnan kirjoittamaan omalla tyylillä ja omasta päästä.⁶ Sotaromaani valmistuikin helposti ja nopeasti verrattuna monen vuoden jauhamiseen *Messiaan* kanssa – vain viikon tupakkalakko kuulemma lamasi luovuuden! Tosin Linna oli heti sodan jälkeen kirjoittanut jo yhden version sotaromaania mutta siitä ei tullut valmiimpaa. Uudessa romaanissa Linna sanoi laittavansa ”seitsemän veljestä sotaan”. Uutta Varpion esityksessä on ehkä tieto siitä, miten kiinteästi Linna teki romaania Mäkelän piirin ystäviensä kanssa kertomalla kirjasta ja lukemalla otteita kommentoitavaksi.

Menestys on yllätys

Romaani ilmestyi nimellä *Tuntematon sotilas* nopeasti loppuvuonna 1954 mutta ei empimättä. Vasta WSOY:n entisen iäkkään pääjohtajan Jalmari Jäntin kanta ratkaisi asian. Kirjaa kuitenkin siistittiin kirjailijan tahdon vastaisesti. Yli pyyhittiin paitsi rivoudet myös lottien ja upseerien kritiikkiä (tai halventamisia), teloitusten ja sodankäynnin arvostelua ja, jumalanpilkkua.⁷ Myös murreilmaisuja korjattiin. Varpion kanta *Tuntemattoman* ”sensurointiin” on, että poistot olivat pääosin perusteettomia ja

kirjan sisällön vastaisia, mutta ”kustantaja tiesi mitä teki” sovittaessaan teosta ajan sulatuskyvyn mukaiseksi (s. 290–291).

Tuntematon sotilas oli tunnettu menestys ja huikea myynti teki kirjailijasta myös varakkaan miehen. Työmiehen ansiot satakertaistuivat, kun painos nousi yli 150 000. Tämä oli yllätys kaikille, sillä 1. painos oli 4 000. Menestys muutti myös Linnan elämän täysin, vaikka hän ei heti jättänyt työtänsä tehtaassa, vaan ilmoitti jäävänsä sinne, missä hänen kuvaamansa ihmiset ovat. Pian tuli kuitenkin hankittua osake, auto ja maatila. Vaikka mm. arvostettu professori ja sotilas Arvi Korhonen, akateemikko V. A. Koskenniemi ja Matti Kuusi pitivät Linnaa mestarikirjailijana, vastustajiakin riitti. Linna sai paljon arvostelua sekä kirjeitse että lehdissä. Hän sai kuulla olevansa monen lajin petturi ja huijari. Toini Havun arvostelu ”Purnaajan sota” jäi kirjallisuuden historiaan ja Helsingin Sanomien teko vaivasi Linnaa pitkään. Adolf Ehrnrooth piti romaania armeijan pilkkakirjoituksena, mutta suomalaisten miesten ja myös upseerien enemmistö oli toista mieltä.

Varpio selittää *Tuntemattoman sotilaan* ideoita ja suosiota monenkin tutkijan suulla. Romaani on ajatuksellisesti ja rakenteellisesti rikas ja toimiva. Tämä on totta, mutta suosion salaisuus löytyy sieltä mistä Varpio sitä etsikin: lukijat löysivät siitä oman ajan mieltä askarruttavat aiheet. Romanin sisällön ja vastaanoton linkittäminen 1950-luvun modernisoituvaan yhteiskuntaan on hyvä hypoteesi, vaikka jääkin elämäkerrassa toteamusten varaan.

Tuntemattoman sotilaan elokuvaversio tehtiin nopeasti ja isolla rahalla, vaikka puolustusvoimat ei hanketta tukenutkaan ja tarpeelliset panssarivaunut saatiin vasta sisäministeri Kekkosen avulla. Elokuva oli Edvin Laineen versio ja se loivensi romaanin kriittisyyttä. Linna oli kuitenkin itse sitä tekemässä ja hyväksyi muutokset. Lopputulokset miellytti jopa puolustusvoimia. Ennen kaikkea elokuva ikäänkuin dokumentoi romaanin henkilöt ja tapahtumat. Heti perään filmattiin myös *Musta rakkaus*.

Linnasta tuli tunnettu ja suosittu kirjailija myös Ruotsissa, mutta käännökset muille

kielille olivat huonoja, ja Varpion mukaan ne tuhosivat Linnan uran kansainvälisenä kirjailijana. Kotimaassa vielä melko nuori, alle nelikymppinen kirjailija viihtyi matineoissa ja Hämeenkyrön maatilalla, missä mm. Mihail Sholohov ja presidentti Kekkonen vierailivat. Kotimaiseen kirjalliseen eliittiin Linna ei kuitenkaan mahtunut. Vastakkainasettelu ja vinoilu modernistien kanssa alkoi 1950-luvun lopulla. Pentti Saarikoski runoili, että ”Toijalan takana ei ole paljon mitään...” ja tarkoitti Tampereen itseoppineita kirjailijoita. Linna vastasi: ”Jos meidän uudet miehemme tulevat yhtä aikaa maaliin suurien miesten kanssa, niin täytyy tarkastaa, ovatko he kierrosta jäljessä”.

Pohjantähti – kertomus Suomen historiasta

Väinö Linna yllätti uudelleen vuonna 1959 julkaisemalla *Pohjantähti*-trilogian ensimmäisen osan. Tulos oli sama kuin ennenkin: romaanin voima mykisti ja ärsytti. Kolme nidettä vuosina 1959–62 tekivät Linnasta Suomen historian uudelleen kirjoittajan.⁸ Näin hän työnsä pitkälti näki, niin sitä luettiin ja niin se vaikutti. Lehdissä alkoi tähän päivään asti jatkunut keskustelu siitä oliko Linnan kuvaus totta vai ei. Linna käytti romaanin kirjoittamisessa paljon dokumenttiaineistoa ja hän ilmoitti, että hän palautti Suomen kansalle historian, joka siltä oli salattu. Varpio kuvaa elämäkerrassa hyvin Linnan aineistoja ja jonkin verran myös kirjoittelua, jossa romaanin yksityiskohtia verrataan ”oikeisiin” paikkoihin, tapahtumiin ja henkilöihin. Varpio on saanut selville, että kustantaja hankki Linnalle avuksi historian tutkijan, dosentti Juhani Paasivirran, joka auttoi Linnaa myös myöhemmin väittelyssä professorien kanssa. Paasivirta julkaisi itse vuonna 1957 teoksen *Suomi vuonna 1918*, joka oli ensimmäinen ns. tasapuolinen esitys sisällissodasta.

Pohjantähden vastaanotossa oli kaksi pääteemaa: väittely kirjan totuudellisuudesta ja siten sen historiallisesta tai poliittisesta arvosta ja keskustelu sen kirjallisesta arvosta. Mieli-piteet olivat jyrkän vastakkaisia ja kirjailija oli jälleen pettynyt, vaikka rahaa ja mainetta tuli roppakaupalla. Väittelyn ro-

maanin totuudellisuudesta voi nyt ratkaista helposti määrittelemällä asian siten, että tarina ei ole totta, eikä siinä ole ainuttakaan todellista ihmistä, mutta se kertoo todellisista tapahtumista, jotka lukijat kokevat itselleen tärkeiksi. Linna ei halunnut olla historian tutkija, mutta hän halusi oikaista vallitsevaa historiakuvausta, ”virallista ideologiaa”, ja oli siinä mielessä historiankirjoittaja. Varpio korostaa, että Linna otti tämän roolin vasta sitten kun kriitikot olivat tyrmanneet romaanin taideteoksena ja historiaväittelyssä hän tunsii olevansa vahvoilla ja suosiossa (s. 472). Mielestäni Linna otti historian selittäjän roolin jo teosta kirjoittaessaan ja sanoikin sen jo ennen mainittua debattia tutkijoiden kanssa.⁹ Sittenkin 1960-luvulla hänen asemansa historian ja koko suomalaisen kulttuurin analysoijana vahvistui ja hänestä tuli auktoriteetti jopa tutkijoille. En kuitenkaan allekirjoita väitettä, että Linna olisi näyttänyt tutkijoille mallia tai tietä, sillä tie oli olemassa ilman Linnakin. Hän vain ajoi ensin ja näkyvästi. Samalla alueella liikkuneet 1960-luvun historian tutkijat kuten Juhani Paasivirta, Hannu Soikkanen, Eino Jutikkala, Viljo Rasila, Jaakko Paavolainen ja Tuomo Polvinen muuttivat historiakuvausta ilman Väinö Linnakin.

Varpio kertoo itse ja muiden tutkijoiden kautta miten intertekstuaalinen teos *Pohjantähti* on. Osa teoksen voimasta on siinä miten se ottaa haltuunsa monta keskustelua ja assosioi taitavasti suomalaisten käsityksiä itsestään, historiastaan ja oman ajan yhteiskunnasta. Kovin moni asia aukeaa Tope-liuksen, Runebergin ja Raamatun kautta. Tässä mielessä *Pohjantähti* oli ”vanhan aikainen” teos, kuten sanottiin. Jos Linna eläi-

6. Linnan ajatuksia kulttuurista ja yhteiskunnasta esittää hyvin tuolloin kirjoitettu laaja essee *Hiilikoukku lapioksi*, jota Linna tarjosi mm. Parnassoon, mutta joka julkaistiin vasta 1990 (*Murroksia*) ja 2000 (*Kootut teokset VI*).

7. Alkuperäinen versio julkaistiin (WSOY) vuonna 2000 nimellä *Sotaromaani*.

8. Tästä laajemmin ks. Pertti Haapala ”Väinö Linnan historiasota”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2001, 25–34.

9. Ks. erit. Väinö Linna, *Kootut teokset VI*, s. 107–113.

si nyt, hän voisi vastavetona ja vahingoniloisena pyytää luettelemaan ne teokset, jotka modernistit samaan aikaan kirjoittivat samoista aiheista! Linnaa aliarvioineen kulttuuriliitin suuntaan lensi Pohjantähdessä paljon piikkejä, jotka osa lukijoista tunnisti, osa ei. Pohjantähti onkin – omasta mielestäni – kauttaaltaan sivistyneistön tarjoaman maailmankuvan kritiikkiä ja *siinä mielessä* historian uudelleenkirjoittamista. Tämä luku ei edelleenkään kosketa kaikkia, mutta varsin moni lukija liikuttui (ja liikuttuu) siitä miten vaikuttavasti Linna kuvaa ihmisten kokemaa epäoikeudemukaisuutta ja pientä onnea, joka aina myös hajoaa, siis elämän traagisuutta yleensä.

Sivullinen ja mandariini

Pohjantähden saama kriitikoiden tyrmäys jäi sekin historiaan ainakin siinä mielessä, että jälkikäten katsoen pojat laskivat housuunsa, eikä se kauan lämmittänyt. Nuoret kirjallisuusmiehet (Timo Tiusanen, Aarne Kinnunen, Kai Laitinen, Pekka Lounela, Arvo Salo, Jouko Tyyri, Erno Paasilinna, Pekka Tarkka jne.) pitivät Linnaa kelvollisena dokumentaristina mutta huonona kirjailijana. Tiusanen piti kateutta Linnan persoonan, hänen kirjojensa ja hänen lukijoidensa varsinaisena käyttövoimana ja teoretisoi vielä miten ”kauna sosiaalipsykologisten lainalaisuuksien mukaisesti kertyy yhteiskunnallisten asteikkojen alapäähän”. Tästä Linna ei pitänyt ja vastasi: ”Ei ole tullut mieleenikään, että painisin edes samassa sarjassa herrojen kanssa, joita tulee ja menee niin paljon kuin tarvitaan, minkä lisäksi alalla vallitsee kohtalokasta ylituotantoa.”

Linna sai kuitenkin hyvitystä kriitikoiden enemmistöltä, lukijoilta, yhteiskunnan huipulta ja Ruotsista, missä hänelle ehdoteltiin laajasti Nobelin kirjallisuuspalkintoa. Kotimaassa vastakkainasettelu kirjallisen eliitin kanssa jatkui silti pitkään. Linna ei kelpuuttanut hänelle tarjottua taiteen akateemikon arvoa, vaan hänet nimitettiin vuonna 1980 tieteen akateemikoksi. Hän sai kaikkea muutakin yhteiskunnallista kunniaa riittävästi, mutta koki aina olevansa aliarvostettu kirjailija. Tätä hän kompensoi olemalla yli-

arvostettu yhteiskunnallinen vaikuttaja, ”instituutio joka noudattaa instituution pakollisia kuvioita”, kuten Erno Paasilinna pilkkasi. Linnan saamalle asemalle on kuitenkin sikäli turha naureskella, että hän edusti laajasti hyväksytyjä arvoja ja tuskin käytti asemaansa väärin, vaikka oli Varpion sanoin ”Kekkosen kaveri” ja tuki tämän ulkopoliittikkaa – kuten kaikki täysijärkiset suomalaiset. Vielä alamittaisempaa oli vienoilla hänen taloudellisesta menestyksestään vain siksi, että se ei oikein istu köyhistä oloista lähteneelle.

Samalla kun menestys hipoi huippuaan, kirjailija väsyi, vaikka oli alle 50-vuotias. Uutta suurromaania ei enää tullut. Varpio kertoo nyt uskottavasti, että Linnalla oli kuitenkin suunnitelmia ja myös käsikirjoituksia teoksista, joiden aiheina olivat jonkinlainen metafyyminen yhteenveto maailmanmenosta, oma elämä, lapsuus ja äiti. Ainakin ”viisi kiloa paperia” meni roskiin tai poltettiin. 1970-luvulla Linna paistatteli suurmiehenä ja oli enemmän yhteiskunnallinen keskustelija kuin kirjailija. Hän sairastui vakavasti 1984 eli 64-vuotiaana ja menetti puhekykynsä. Hän kuoli keuhkosyöpään 1992 ja haudattiin valtion kustannuksella valtiomiesten tapaan.

Kirjailija kehysissä

Elämäkerran lopussa Varpio pohtii vielä Väinö Linnan kirjailijakuvaa ja sen muuttumista ja pyrkii laittamaan kirjailijaa isompaan kehukseen. Hän haluaa purkaa kuvaa, jossa Linnan merkitys kytketään hänen kuvaamiinsa ilmiöihin, erityisesti sisällissotaan ja toiseen maailmansotaan. Varpio esittää jonkinlaisena uutuuksena näkökulman, että Linnan tuotantoa tulisi tarkastella aikaisempaa selvemmin ja painokkaammin modernisoituvan Suomen kuvana, siis teosten ilmestymisajankohdasta käsin. Tämä on virkistävä näkökulma – tai itsestäänselvyys. Mitä muuta kirjallisuus voi olla kuin oman aikansa tuote, vastauksia oman ajan kysymyksiin koskivatpa ne menneisyyttä tai tulevaisuutta? Varpio kytkee Linnan elämän ja teokset suomalaisen yhteiskunnan modernisaatioon uskottavasti. Tähän tosin riittävät jo Linnan omat tekstit. Linna istuu hyvin

samaan seuraan kuin monet ajan yhteiskuntatieteilijät (Heikki Waris, Paavo Koli, Pekka Kuusi, Erik Allardt). Linna oli paitsi psykologisoiva kirjailija myös sosiologiaan viehätynyt rationalisti. Varpio esittää Linnan modernina ajattelijana, joka oli ”vanhanaikainen” kirjailija. On luonnollista, että esitys itse yhteiskunnallisesta muutoksesta elämäkerran sivuilla on ylimalkainen ja (sinänsä tarpeettomat) lähdeviitteet ikäänkuin satunnaisesti käteen osuneita.

Synnyin samaan aikaan kun *Tuntematon sotilas* ilmestyi ja opin lukemaan kun *Pohjantähti* tuli luettavaksi, ja *Pohjantähti*-elokuva kuului koulun historianopetukseen. Minulla ei siis ole mitään kompetenssia arvioida Linnan teosten todenmukaisuutta omaan kokemukseen verraten – kuten monet aikanaan tekivät. Voin verrata Linnan luomaa historiakuvaa vain muihin kirjallisiin esityksiin ja dokumentteihin. Nämä kuvat – siis Linnan esitys ja muut lähteet – voidaan asettaa rinnakkain ja verrata niitä.

Virheitä on löydettykin, mutta sillä ei näytä olevan mitään vaikutusta. Historiantutkimuksen moninkertaistuminen ja monet uudet tulokset Linnan teosten ilmestymisen jälkeen eivät nekään ole muuttaneet romaanien asemaa. Tätä on selitetty niin, että tutkijat ovat seuranneet Linnan avaamaa tietä. Tarkemmin katsoen näin ei käynyt, vaan pikemminkin niin että Linnalla, historian­tutkijoilla ja kumpienkin lukijoilla on ollut päässään sama kansallisen historian paradigma, joka jäsentää menneisyyttä. Vasta kun se joskus hajoaa, Linnankin teokset alkavat kenties näyttää hassuilta, vanhan­aikaisilta tai epäuskottavilta. Tai ne jatkavat elämäänsä taideteoksina, kuten Linna itse toivio ja Varpio ennakoi.

Maa­ilmankuvamme ja historiaku­vamme varmasti muuttuu, mutta toivottakoon, että Väinö Linnan kuvaamaa men­nyttä maailmaa ei unohdeta pel­kästään tietämättömyyden tai välinpitämättömyyden vuoksi. ❧

Agricola yksissä kansissa

Simo Heininen: Mikael Agricola. Elämä ja teokset. Edita 2007, Helsinki. 399 s.

■ Mikael Agricolan juhlavuoden kunniaksi on professori Simo Heininen julkaissut kolmisenkymmentä vuotta kestäneen tutkimusrupeamansa keskeisimmät tulokset yksissä kansissa. Tutustuessaan tähän välitilinpäätökseen (Heininen toteaa monen asian olevan vielä tutkimatta) lukija vakuuttuu nopeasti Heinisen valtavan asiantuntemuksen edessä. Viljo ja Kari Tarkiaisen vuonna 1985 ilmestynyt edellinen Agricolan standardielämäkerta on saanut vakavasti otettavan haastajan.

Heinisen teos jakautuu, kuten alaotsikkokin osoittaa, kahteen suurin piirtein tasavahaan osioon. Ensimmäisessä osiossa Heininen pyrkii mahdollisuuksien mukaan rekonstruoimaan reformaattorin uran ja elämän. Jälkimmäisessä osuudessa kohteena on Agricolan tuotanto. Heininen kuitenkin rajaa, aivan perustellus-

ti, kielihistoriallisen tarkastelun tutkimuksensa ulkopuolelle. Agricolan suomenkielestä kiinnostuneiden on siis hakeuduttava muille lähteille.

Agricolan elämäkertaa lukiessa käy ilmeiseksi, ettei kiiveäkään ole jätetty kääntämättä mahdollisimman täydellisen ja kattavan kuvan muodostamiseksi. Lopputuloksena on hämmästyttävän yksityiskohmainen biografia kun otetaan huomioon 1500-luvun alkupuolen varovaisestikin luonnehdittuna vaikean lähdetilanteen. Vaikka Heininen on voinut rakentaa Tarkiaisten ja muiden tutkijoiden ansiokkaan pohjatyön varaan, on elämäkerran perusteellisuutta sekä pieteettiä, jolla aineisto on kerätty, pidettävä merkittävänä ansiona. On vaikea kuvitella, että Agricolan elämästä voitaisiin enää kaivaa merkittävää tietoa, joka ei jo sisälly Heinisen teokseen.

Mikael Agricolan maallisia vaiheita kuvatessaan Simo Heininen tulee samalla kronikoineeksi Suomen kirkon tuskien taipaleen Kustaa Vaasan rautaisessa puristuksessa. Heininen kuvaa, kuinka Agricola ensimmäisellä piispantarkastuskieroksellaan heinäkuussa 1554 joutui luetteloimaan saaristo-seurakuntien varallisuutta lä-

hes naurettavalla tasolla. Kirjoihin vietiin jopa kuluneita vuodevaatteita. Luetteloiden avulla kirkkojen omaisuuden rippeetkin ryöstettiin kruunulle pian Agricolan kuoleman jälkeen vuosina 1557–58.

Agricolan elämäkerran yksityiskohdat ovat monelta osin yleisesti tunnettuja. Hänen opintonsa Wittenbergissä, toimintansa koulumestarina ja kääntäjänä sekä lopulta Turun piispana kuuluvat, eikä vähiten Heinisen aiempien tutkimusten ja lähdejulkaisujen ansiosta, yleissivistykseen. Sen sijaan näiden yksityiskohtien varaan rakennettu kokonaistulkinta Agricolasta ja samalla reformaatiosta Suomessa on äärimmäisen mielenkiintoinen asia.

Heinisen Agricola on tinkimätön luterilaisen reformaation kannattaja, vaikka ei olekaan yksinomaan Lutherin oppilas, vaan myös reformikattolisuuteen kallellaan olleen Erasmus Rotterdamilaisen seuraaja. Agricola pyrki välttämään teksteissään ja esiintymisessään tarpeetonta vastakkainasettelua ja jyrkkäsanaista polemiikkia paavin kirkon kanssa. Hän poimi reformaation sanomasta sen mikä oli rakettavaa ja keskittyi siihen mieluummin kuin repivään riiteltyyn. Heinisen tulkinta Agri-

colasta ja samalla reformaatioista Suomessa on hyvin samanhenkinen kuin Kaarlo Arffmanin lyhyt synteesi viime vuonna ilmestyneessä teoksessa *Kristinusko Suomessa*.¹ Näyttäisi siltä, että reformaatio Turun hiippakunnassa oli asteen maltillisempi kuin Ruotsin puolella.

Jotkut Heinisen esiin marsittamista yksityiskohdista houkuttelevat keskusteluun ja osoittavat, että reformaatio-kauden historia Suomessa tarjoaa vielä monia kiinnostavia tutkimusaiheita, eikä viimeistä sanaa ole välttämättä sanottu edes kokonaistulkinnan suhteen. Esimerkkinä voisi mainita Heinisen esiin nostaman vuoden 1551 nälänhädän ja Agricolan tulkinnan sen syistä. Viitaten nälkäkatastrofiin Agricola kirjoitti: ”Näin Jumalan sanan ylönkatse ja Hänen pappiensa pilkkaamiset ja muut synnit rangaistaan.” Sitaatti herättää kysymyksen siitä, mitä merkitsi Jumalan sanan ylenkatse ja keitä olivat pilkatut papit? Kuka heitä pilkkasi ja miksi? On houkuttelevaa ajatella, että Agricola viittaa epäsuorasti seurakuntalaisten muutosvistarintaan uuden opin omaksuneita pappeja kohtaan.

Joidenkin kirjasta toiseen kiertävien topoksien tarkempi selittäminen olisi lukijaystävällistä. Esimerkiksi useissa reformaatioajan tutkimuksissa ja yleisesityksissä todetaan Kustaa Vaasan heikentäneen piispojen asemaa poistamalla heiltä piispan perinteisen arvoniemen ja kutsumalla heitä ordinariuksiksi. Miten tämä kuvastaa kuninkaan asennetta piispoihin ja piispuuteen, kun

tiedetään, että 1400-luvun kirkollisessa latinassa sana *ordinarius* oli yksinkertaisesti piispan synonyymi. Tämä arvostelu ei kuitenkaan ole oikea foorumi reformaatioajan tutkimuksellisten ongelmien tarkempaan pohtimiseen, riittää kun todetaan, että monien ongelmien ratkaisemisen ja selittämisen ohella Heinisen teos nostaa esiin uusia kiinnostavia tutkimusaiheita.

Heinisen piirtämä Mikael Agricolan henkilökuva on elävän tuntuinen ja historiallisesti uskottava. On selvää, että jokaisessa biografiassa on yksityiskohtia, jotka ovat avoimia toisenlaisillekin tulkinnoille, niin myös Heinisen teoksessa. Kokonaisuutena arvioiden Heinisen tulkinta Agricola on kuitenkin kaikkien taiteen sääntöjen mukaan dokumentoitu ja luotettava. Ei ole syytä epäillä, etteikö Agricolan ajattelun ja toiminnan keskeisiä piirteitä olisi tavoitettu ja tulkittu oikein.

Teoksen jälkimmäisessä osiossa Heininen analysoi kronologisesti edeten Agricolan kirjallista tuotantoa. Tämä osio on jokaiselle bibliofiilille herkullista luettavaa. Käsittelynsä saavat niin käännöshankkeiden rahoitus, tekstien sisältö, lähteet, typografinen asu ja muut tekniset seikat. Edes Agricolan tuotannon reseptiä ei ole unohdettu. Erytisen kiinnostavia ovat kirjan lopussa olevat liitteet Agricolan teosten kuvituksesta sekä niiden säilyneiden kappaleiden nykyisestä sijainnista niin julkisissa kuin yksityisissä kokoelmissakin.

Simo Heinisen Agricola-teos olisi jo pelkästään suunnattoman työmäärän ja laajan asia-

substanssin vuoksi hyvä kirja. Lisäarvoa tuo vielä se, että myös esillepano on onnistunut. Teos on kirjoitettu erinomaisen luettavalla tyyllillä, joka paikka paikoin lähestyy ilmaisutavaltaan kaunokirjallisuutta. Huumorikaan ei ole Heiniselle vieras tyylikeino. Teos sisältää paljon englantilaistyyppistä, kuivanlakonista huumoria.

Heinisen omaksuma kirjoitustapa on erinomainen kompromissi tutkimuksen ja yleisen tietokirjan väliltä. Historian asiantuntija löytää teoksesta uutta tietoa ja tulkinnallisia koukkuja, jotka pitävät mielenkiinnon yllä. Siitä huolimatta niin sanottu tavallinen valistunut lukija voi mainiosti perehtyä teokseen tietokirjana.

Heinisen kustantajaa on kiitettävä teoksen ulkoasusta ja toimitustyön huolellisuudesta, joka on Heinisen erinomaisen tekstin ja juhlavuoden arvoisen. Typografiset virheet loistavat poissaolollaan. Paradoksaalista sinänsä on, että edellä siteerattuun tekstilainaukseen sisältyy yksi näistä harvoista virheistä, nimittäin sana *ylönkatse*. Teos sisältää myös laajahkon monivärikuvituksen, jonka joukossa on myös useita standardikuvaston ulkopuoleisia kuvia. Niinpä on helppo ennustaa, että Heinisen Agricola tulee löytämään tiensä niin tutkijoiden, opettajien kuin tavallisten historianharrastajienkin kirjahyllyihin.

Jussi Hanska

1. Kaarlo Arffman, 'Reformaatio – milloin ja miksi?', teoksessa *Kristinusko Suomessa*. Toim. Aappo Laitinen. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran Julkaisuja 249 (Helsinki, 2006), pp. 110–112.

Naisten palkkatyön ja arjen historiaa

Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään. Toim. Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 288 s.

■ Suomalaisessa arjen historian tutkimuksessa on pitkään oltu kiinnostuneita niin alhaisista kuin ylhäisistä, mutta palkollisiin ei ole kiinnitetty liialti huomiota. Artikkelikokoelma, jossa toimittajat ja kuusi kirjoittajaa käsittelevät piikomisen ja kotiapulaisena työskentelemisen historiaa, onkin raikas keskustelunavaus aiheeseen.

Lähtökohdaksi on valittu naisten palkkatyö vieraassa talossa, johon pestauduttiin määrääjäksi. Esiin on haluttu nostaa naiset omalla työllään itsensä elättävinä palvelijoina ja motiivina on halu saada näkymättömäksi leimatun työn historia näkyväksi. Kirja on mielenkiintoisesti kirjoitettu kokonaisuus arjen, naisten, työn ja alempien sosiaaliryhmien historiasta, joka kiinnostanee niin ammattitutkijoita kuin historian harrastajia. Koelma sisältää kattavat perustiedot palkollisten historiasta alkaen palkollissäännöistä ja työläinsäädännöstä päätyn muutamissa artikkeleissa esitettyihin tietoihin palkollisten määristä ja palkkauksesta.

Tarkastelun kohteeksi on työnteon lisäksi valittu teemoja, kuten palvelijan ihanne, kunnia, tunteet ja selviytyminen, mikä luo uutta näkökulmaa alempien sosiaaliryhmien tutkimukseen. Pyrkimys piian näkökulmaan ja patriarkaalisen työympäristön merkityksen korostaminen onnistuu paikoin erinomaisesti. Kuvitus täydentää lukukokemusta.

Piikomista tarkastellaan 1300-luvulta 1900-luvulle. Koelma pyrkii käsittelemään eri säätyjen luona piikovien elämää monista näkökulmista. Nämä seikat ansaitsevat kiitosta, mutta parantamisen varauksin on. Käsitteily ulottuu maaseudulta kaupunkiin, mutta kokonaisuutta ajatellen piit ja kotiapulaiset ovat jäädä samaksi massaksi, olivatpa he töissä kaupungissa tai maaseudulla, kauppiaille, käsityöläisillä, talonpojilla tai aatelisilla. Erityisesti piikomisen käsitteen avaaminen laajemmin jo johdannossa ja sananen yhteiskunnan muutoksista keski-ajalta 1900-luvulle olisi johdattanut selkeämmin aikakausiin, joita artikkelit käsittelevät. Kirjassa olisi voitu myös tuoda voimakkaammin esiin maaseudun ja kaupungin säätyläisten taloissa vallitsevien tapojen, käytäntöjen ja ajatusmaailmojen eroja.

Kirjan artikkelit ovat oivia esimerkkejä sukupuolihistoriasta. *Gender*-näkökulmaa ei kuitenkaan ole kirjoitettu auki. Lisäksi kysymys, miksi yksin piit on otettu käsitteilyyn ja rengit on rajattu pois, olisi ollut kiinnostava.

Kirjoittajat ovat käyttäneet lähteitä tuomiokirjoista päiväkirjoihin ja haastatteluista maa-

laustaiteeseen, mikä osoittaa aiheen tutkimuksen monet mahdollisuudet. Lähteistä ei kuitenkaan ole suuremmin kerrottu. Sen sijaan toistuu toteamus, että piit ovat vaikeasti tavoitettavissa lähteiden kautta. Tämä ei tietenkään ole virheellistä tietoa, mutta kun kuitenkin on ansiokkaasti saatu kokonainen artikkelikokoelma aikaiseksi aiheesta, olisi näkökulmaa lähteisiin voinut laajentaa. Lähteitä olisi voitu käsitellä siltä kannalta, miten tutkija voi niitä hyödyntää.

Herää kysymys, onko kirjan näkökulma, piikojen työ, sitenkään kokoelman olennainen asia, kun jokaisessa artikkelissa tuntuu korostuvan tämän näkökulman tavoittamisen vaikeus. Piikojen tekemä työ oli tärkeää, ilman sitä ei moni talous olisi tullut toimeen. Sen näkyvyys ilmeni koko taloväen arjen sujumisena, olipa kyseessä käsityöläisen mökki, kauppiaan talo tai aateliskartano. Työntekijän, piian, ei myöskään tullut näkyä tai kuulua, mikäli asiaa katsotaan isäntäväen näkökulmasta. Piikojen suhteet isäntäväkeen, palvelustovereihin ja talon ulkopuolisiin ihmisiin, ovat kirjan parasta antia ja jättävät konkreettisten työtehtävien pohdinnan varjoonsa.

Piika kuului pestuutaloonsa ja talo kuului yhteisöön. Piikoja ja kotiapulaisia ei voi tutkia ymmärtämättä sitä yhteiskuntaa ja aikakautta, jossa he elivät. Nautinnollisimmillaan lukukokemus on niissä artikkeleissa, joissa tämä tulee selkeästi esiin.

Kiinnostavan lukukokemuksen olisi täydentänyt jonkinlainen loppuluku, joka olisi nivo-

nut kokonaisuuden yhteen. Millaisia olettauksia tai mielipiteitä kirjoittajilla on johdannossa esitettyyn kysymykseen paluusta piikayhteiskuntaan? Mikä merkitys piika-sanalla on nykyään?

Työteliäs ja uskollinen herättää monia kysymyksiä palvelusväen historiasta. Tunnetusti se on suositeltavan kirjan merkki.

Kirsi Ojala

Varhais-modernit kauneuskäsitykset

Anu Korhonen: Silmän ilot. Kauneuden kulttuurihistoriaa uuden ajan alussa. Ate-na, Jyväskylä, 2005. 168 s.

■ Menestyjät ovat kauniita, vanhuus rumentaa, läskeille voi nauraa ja yksilön lihavuus on myös yhteiskunnallinen painolasti. Tässä muutamia väittämiä, jotka voisivat olla poimintoja modernin populaarikulttuurin tuotteista tai nyky-suomalaisesta mediakeskustelusta yhtä hyvin kuin satoja vuosia sitten laadituista kirjoituksista. Anu Korhosen tutkimusta lukiessa huomio kiinnittykin siihen, ettei kauneuskäsityksissä näyttäisi olleen mitään uutta auringon alla aina-kaan viimeisen viidensadan vuoden aikana. Tämä on ymmärrettävää jo sen vuoksi, että ihmiskeho käy useimpien yk-

silöiden elämänkaaren aikana pääpiirteissään saman fysiologisen kehityskulun olipa aika-kausi mikä tahansa.

Ruumiin kaunistaminen ja sen suoranainen kaunistelu ovat itse asiassa niin yleisihmillisiä piirteitä ihmisen käyttäytymisessä, että jatkumoa hakeva löytäisi sen helposti vaikka vielä varhaisempia kulttuurikausia kuten antiikin Kreikkaa koskevien tietojen avulla. Kuitenkin kauneus ja sen vastinpari rumuus ovat yhtä paljon katsojan silmässä kuin silmistä ärsykeitä vastaanottavissa ja tulkitsevissa aivoissa, siis kulttuurisidonnaisten käsitysten muovaamia eivätkä absoluuttisesti sidoksissa ihmisruumiin fyysisiin mittoihin ja muotoihin. Näin ollen se, mitä pidetään kauniina ja mitä rumana, ei ole voinut pysyä täysin muuttumattomana, vaikka Korhosen tutkimuksesta välittyy päällimmäisenä jatkuvuus.

Anu Korhonen tarkastelee erityisesti uuden ajan alun kauneuskäsityksiä, toki nykyihanteisiin verraten. Etusijan tarkastelussa saavat länsieurooppalaiset ja heteroseksuaaliset, varsinkin naisen ruumiilliseen kauneuteen tai rumuuteen liittyvät käsitykset. Miehiseen ulkomuotoon liittyvät mielipiteet jäävät vähemmälle huomiolle, mutta kauneus on yleensäkin totuttu liittämään naiseen, joista myös puhutaan kauniimpana sukupuolena.

Tutkimuksen pääasiallisen lähdepohjan muodostaa edustava otos 1500- ja 1600-luvulta peräisin olevaa englanninkielistä kirjallisuutta, jota on täydennetty aikalaiskirjeenvaihdolla ja -omaelämäkerroilla.

Läpikäytyä alkuperäisaineistoa on hyvin runsaasti, nimekkeiden määrällä mitaten jopa enemmän kuin tutkimuskirjallisuutta. Lisäksi alkuperäislähteet pitävät sisällään eri kirjallisuudenlajeihin kuuluvia kirjoituksia, mikä tietysti vahvistaa laadullisestikin niiden pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä ja helpottaa tulosten yleistämistä uuden ajan alun kulttuuriin ainakin Englannin osalta. Toisaalta vaikka tutkimuksessa on hyödynnetty myös alempien kansankerroksien kulttuurista lähempänä olevia tekstejä kuten balladeja, näkökulmasta tulee lähdepohjan rakenteen vuoksi kieltämättä enimmäkseen verrattain ylätai vähintäänkin keskiluokkainen: esimerkiksi palvelustytöjen omia näkemyksiä ruumiistaan ja sen kaunistamisen tavoista ja rajoista ei vielä tälläkään aineistolla tavoiteta kattavasti.

Silmän ilot -teos on myös näyttävästi kuvitettu: tulkintaa havainnollistetaan lukuisilla maalauksilla ja piirroksilla, jotka kertovat meille, miten myöhäiskeskiajalta barokin kaudelle ulottuvalla ajanjaksolla eläneet kuvaamataiteilijat hahmottivat ihmisruumiin ja sen yksilöiden väliset ruumiilliset eroavaisuudet. Kuva-aineisto on alkuperältään kirjallisuuslähteitä paljon kirjavampaa; mukana on myös suomalaisia kirkkomaalauksia.

Tulkinta ei pysähdy pelkästään ulkoisesta kauneudesta tai rumuudesta kertovien kuvien ja kirjoitusten esittelyyn, vaan näkökulma on saanut väriä sukupuolihistorian ja tunteiden historian viitekehäyksistä. Korhonen on kirjoittanut

mentaliteettihistoriallisen syn- teesin, jossa fyysisen ulkomu- odon esteettisyys tai epäesteet- tisyys suhteessa sopusuhtai- suuden ihanteisiin saavat sy- vällisempiäkin merkityksiä kuin sen, että joku on kaunis tai ruma. Kaunis nainen ei ol- lut vain miellyttävä katsoa, hän saattoi olla myös vaaraksi mie- hille, lankeemukseen johtava houkutus, jonka vuoksi mies pahimmassa tapauksessa ajau- tui tunteidensa vietäväksi, luo- pui sukupuolelleen itseoikeu- tetusti kuuluvasta ylemmy- destään ja alistui naisen val- taan. Toisaalta edullinen ulko- muoto oli parinmuodostusta ajatellen tärkeää myös järki- ja sopimusavioliittojen sekä rak- kauseikkailujen maailmassa. Kaunistautumalla voitiin siis pelata valtapeliä niin saman sukupuolen edustajien kesken kuin vastakkaisten sukupuol- ten välillä.

Korhonen tuo esiin kauneu- den ambivalenssin luonteen: toisaalta kauneus nähtiin Ju- malan lahjoittamana ja jalosu- kuisuuden ja hyveellisyyden oli hyvä näkyä päällepäin, mikä tietystä määrin legitimo- i kauneusvirheiden peittämisen, toisaalta kauneus kuitenkin viekoitteli herkästi ylpeyden syntiin – siihen vanhimpaan syntiin, johon enkeleistä kau- nein Lucifer oli langennut jo ennen kuin Adam ja Eeva söi- vät hyvän- ja pahantiedon- puusta. Varsinkin korskea nai- nen oli tietysti kauhustus patriarkalisessa yhteiskunnassa – paitsi tietysti jos hän sattui olemaan neitsytkuningatar Eli- sabet, jonka hänen omat ala- maisensa ilmeisesti halusivat- kin nähdä kauniina kuolinvu- oteelle saakka vanhenemisen

tuottamasta ruumiin rappeutu- misesta huolimatta. Poikkeaa- vuudet sopusuhtaisuudesta nähtiin vastaavasti helposti il- mauksina myös yksilön sisäi- sistä ongelmista. Lihavuuden aiheuttamista terveyshaitoista ei Korhosen mukaan kirjoitettu siinä määrin kuin nykyisin. Li- hava yksilö voitiin kuitenkin syyllistää siitä, että hän oli ahne ja söi enemmän kuin oli hänelle kohtuuden mukaan kuului – tällainen moite kuu- losti paljon ankarammalta var- haismodernissa yhteiskunnas- sa, missä ruokaa ei ollut tarjol- la niin ylettömästi kuin nykyi- sin.

Kauneudella ja rumuudella oli – ja on – siis lukuisia mui- takin ulottuvuuksia kuin pel- kästään ihmisen fyysinen ulko- muoto. *Silmän iloja* lukiessa nousee mieleen, miten toivot- toman kaavamaisia ja puutteeli- sia ovat historiantutkijoiden perinteiset tavat jakaa ihmiset eri yhteiskunta-, varallisuus- tai ammattiryhmiin ja lähestyä yhteisöjä ja yhteiskuntia kliini- sesti määriteltävien sosioeko- nomisten ryhmien kohtaamis- kenttänä, koska ulkonäöllä oli ja on edelleenkin merkitystä yksilöiden välisessä vuorovai- kutuksessa. Siten myös esimer- kiksi verkostoituminen, vallan- käyttö ja uralla eteneminen tai vastaavasti marginalisoitumi- nen ja eristäminen ovat yhtey- dessä kulttuuriin käsityksiin kauneudesta tai ainakin sopusuhtaisuudesta.

Vaikka *Silmän ilot* keskittyy vain yhteen eurooppalaiseen kulttuurialueeseen ja mentali- teettihistoriallisesti mitaten ”vain” reilun parinsadan vuo- den mittaiseen ajanjaksoon, Korhosen esittämissä varhais-

modernia kulttuuria koskevis- sa tulkinnoissa ja tuloksissa näyttäisi olevan paljon yhtä- läistä toisaalta keskiajan kato- lisen ajattelun muovaamiin arvoihin, toisaalta myös nykyi- sen länsimaisen kulttuurin ajattelutapoihin. Toivottavasti *Silmän ilot* innoittaisi esimer- kiksi Suomen historian tai kan- sanperinteen tutkijoita selvittä- mään vähintään yhtä moni- puolisesti, mitä meikäläinen perinne on ollut kauneudesta ja rumuudesta mieltä. Kaune- usihanteiden tarkastelun voisi laajentaa myös ihmiskehon ul- kopuolelle, koska kauneus ja rumuus voidaan ymmärtää myös ihmisen elinympäristön ilmiäsuina.

Marko Lamberg

Rikos, synti ja rangaistus

Teemu Keskisarja: ”Sekoitu- xesta järjettömään luondo- cappalden kanssa”. Perver- sioit, oikeuselämä ja kansan- kulttuuri 1700-luvun Suo- messa. Yliopistopaino, Hel- sinki 2006, 271 s.

■ Eläimiinsekaantujia vastaan etenkin 1600–1700-luvulla nos- tetut oikeusprosessit ovat ol- leet ilmiönä historiantutkijoi- den, oikeustieteilijöiden ja kansanperinteen tutkijoiden tiedossa jo pitkään. Silti jää pohtimaan, että tutkimukselli- sesti näin otollinen aihe olisi otettu lähempään tarkasteluun jo ajat sitten ilman aiheen so-

pivuuteen liittyneitä epäilyjä. Vanhemmissa paikallishistorioissa ilmiö kuitataan joskus ”eurooppalaiseksi kulkutaudiksi”.

Tabujen murtajaksi aiheeseen tarttuneen Teemu Keski-sarjan ei ole sentään tarvinnut enää ryhtyä, sillä uumajalaisen Jonas Lilieqvistin väitöskirja (1991) ruotsalaisista oikeusproesseista osoitti ilmiön kotoperäisyyden ja laajuuden. Aikavälillä 1635–1754 nostettiin Ruotsissa yli 1500 prosessia ja Lilieqvistin mukaan teloituksiakin lienee tapahtunut 600–700: kuoleamalla tekonsa sovittaneiden määrä oli näin merkittävästi suurempi kuin monen väitöskirjan voimalla tutkituissa noituusoikeudenkäynneissä. Keski-sarja on seulonut aineistoonsa Suomesta 253 tapausta vuosilta 1728–78, mutta hän arvioi aukollisten lähteiden tavoittavan ehkä vain nelisenkymmentä prosenttia Turun Hovioikeuden tällä aikavälillä käsittelemistä syytöksistä.

Turun Hovioikeuden aineiston tuhoutumisen vuoksi lähdeyö konseptipöytäkirjojen, maaherrojen kirjeiden, tuomio-kapitulien aineiston sekä oikeusrevision aktien parissa on vaatinut melkoista vaivaa, mutta palkintona on mielenkiintoisia tuloksia. Ilmiö oli myös valtakunnan itäosassa merkittävä sosiaalinen ja oikeudellinen ongelma 1700-luvulla. Keski-sarja osoittaa Turun Hovioikeuden linjan olleen lievemmän kuin Götan ja Svean, sillä kuolemantuomioiden langettaminen loppui Suomessa Ruotsia aiemmin ja tutkija on pystynyt todentamaan vain 17 varmasti täytännön pantua

kuolemantuomiota. Syynä tähän Keski-sarja näkee Suomen vaikean tilanteen sotien puristuksessa, jolloin oikeuskatso-mukset eivät olleet otollisia suosimaan ankarimpia rangaistuksia tämänkaltaisista rikoksista. Turun Hovioikeuden toiminnan ja todistelukäytännön erittely on tutkimuksellisesti merkittävää uutta ja kirjoittaja kuvaa realistisesti syytösten synnyn sekä paikallisyhteisöstä mahdollisesti jopa hallitsijalle saakka ulottuneen käsittelyn ketjun. Modernin oikeusvaltion piirteet olivat olemassa: todistustaakka oli hovioikeudessa raskas eikä ketään teloitettu ilman omaa tunnustusta; joskus tämä ”todisteiden kuningatarkaan” ei riittänyt saattamaan epäiltyä mestauspölkylle.

Miksi sekaantujia ahdisteltiin nimenomaan Ruotsin valtakunnassa ja 1700-luvulla? Tutkimuksen puuttuessa ei ole mitenkään selvää, että ilmiö olisi muualla sen harvinaisempi eikä Keski-sarjakaan lähde oletuksesta, jonka mukaan seksuaalisena käytöksenä tapa olisi pohjoinen erityispiirre. Yksiselitteistä vastausta Keski-sarja ei anna, mutta oikeudenkäyntien huippukautena kysymys oli selvästi useiden osasten lokahtamisesta paikalleen. Ensinnäkin kyseessä oli kulttuurin syvärakenteisiin liittyvä jopa vuosituhantinen tapa, vaikka sitä ei koskaan yleisesti hyväksytty. Ihmisen ja eläimen raja on yksi keskeisimpiä kulttuurisia kategorioita, ja siksi aiheeseen liittyi vahva tabulataus sekä kansankulttuurissa että kristillisessä perinteessä. Toiseksi 1700-luvulla ja jossain määrin jo edeltävällä vuosisa-

dalla tähän syntiin ja rikokseen kiinnitettiin enemmän huomiota esivaltojen taholta, jolloin ilmiö näyttää myös ruokkineen itse itseään. Tällöin elettiin moraalisen valvonnan kulta-aikaa, ja aikakautenaan tehokas Ruotsin valtakunnan oikeus- ja hallintolaitos mahdollisti oikeusprosessien nostamisen ja käsittelemisen. Kuolemantuomioiden täytännönpanot tahtuivat Kustaa III:n lakiuudistuksiin, mutta tutkimuksen aikarajauksen vuoksi ilmiön hiipuminen oikeudellisenä ja sosiaalisena ongelmana jää selvittämättä. Rikoksena eläimeensekaantuminen säilyi laissa ja tuomioita jaettiin aina 1970-luvun alun dekriminointiin saakka.

Keski-sarja esittelee tehokkaasti tutkimansa ilmiön perusteet, eikä tuloksissa näiltä osin ole suuria eroja Lilieqvistin Ruotsin puolelta esittämiin. Sekaantumista syytetty olivat pääosin nuoria miehiä – rengit ja sotilaat olivat yliedustettuina – mutta he eivät olleet mitenkään muuten yhteisössään marginalisoituneita yksilöitä; ani harvalla oli taustallaan muita rötöksiä. Vakuuttavasti tekijä pystyy myös osoittamaan, että kyseessä ei ollut ylhäältäpäin toteutettu ”vaino”. Suurin osa prosessista pohjautui spontaaneihin ilmiantoihin paikallisyhteisössä. Motiivina saattoi olla moraalinen hätä tai raadollisemmin hyväksikäytetyn karjan ”saastuminen” ja pilalle meneminen, mutta harvemmin suoraan yhteisön sosiaaliset ristiriidat.

Historiantutkimuksen menetelmien osalta Keski-sarjan väitöskirja on omalla tavallaan huomionarvoista tarkastelta-

vaa. Alaotsikon tutkimukselliset abstraktiot viittaavat useisiin monitieteellisiin ulottuvuuksiin, joista Keskisarja on selvästi tietoinen, mutta kovin syvällisiin menetelmällisiin keskusteluihin hän ei lähde. Historiantutkijoiden tapaan tarkemmin avaamatta jää myös tutkijan ihmiskuva: rivien välistä on luettavissa sekä biologistisia että konstruktivistisia väittämiä ilmiön taustoista. Luonnehtimalla aihettaan ja tarkastelutapaansa ”kansalliseksi”, ”metodologisia raja-aitoja ylittämättömäksi” tai ”sovinnaiseksi ja vanhakantaiseksi” tekijä ui kyllin selvästi apurahahakemusten ja metodijulistusten tavanomaisen fraseologian vastavirtaan. Gender- ja queer-näkökulmien ohittaminen ohuella maininnalla voi tietysti olla tutkijan näkökulmavalintana oikeutettua, mutta sen tekeminen tämänkaltaisessa aiheessa tarkemmin perustelematta ei. Tutkimuksesta on turha etsiä käsitteitä ”diskursusi” tai edes ”merkitys”: otteeltaan Keskisarjan työtä voisi jopa luonnehtia uuspositivisiksi, vaikka kulttuurisille tekijöille ja niiden merkitykselle Keskisarjalla on enemmän sensitiivisyyttä kuin varhaisemmillä rakennetutkijoilla. Samalla mikrohistoria ja case-analyysi toimii uskottavasti, sillä aineisto on riittävän laaja suurempien kokonaisuuksien hahmotamiseen.

Keskisarjan tutkimusotteen yhteys Heikki Ylikankaan rakenteellisen rikoshistorian tutkimustraditioon on ilmeinen. Keskisarjan tulkinta on parhaimmillaan rohkeaa, johdonmukaista ja oivaltavaa, mutta ristiriidattoman kuvan tavoitte-

lu on johtanut myös tulkinnallisiin ylilyönteihin. Kokonaistulkinnan kasvaessa riittävän vahvaksi alkavat siihen helposti pudota nekin palaset, jotka eivät kuvaa välttämättä sovi. Niinpä kirjan loppupuolella tekijä esittää paikallisyhteisön roolia korostaessaan tulkinnan yhteisön epäsuositulle jäsenelleen langettamasta ”kansantuomiosta”, kun matkalla vankilaan juopunut epäilty menehtyi epäselvissä olosuhteissa ja vangin asianmukainen saattovartiointi oli laiminlyöty. Alkuperäislähteen kertomaa joutuu tässä venyttämään turhan paljon, jotta lukija päätyisi samaan johtopäätökseen kuin tutkija. Vanki joi omia viinojaan ja on epäselvää, onko tutkijan ”lähdekritiikki” tässä uskottavampi kuin piirilääkärin lausunto, jonka mukaan asianomainen tukehtui oksennukseensa.

Tyylillisesti tutkimus on vauhdikkaimpia viime vuosina kirjoitettuja historian opinnäytetöitä, ja työ kommunikoi nykylukijan kanssa tehokkaasti ja vailla akateemisen käsitepyörittelyn painolastia. Selvää kuitenkin lienee, etteivät ironiaksi tarkoitetut ilmaukset kuten ”mölisevät mielenvikaiset” tai ”kuolajaat” miellytä sovinnaiseen asiatekstiin mielteineitä lukijoita. Työn viimeistely antaa aihetta huomautuksiin, sillä jotkin kiusalliset virhetiedot – kuten tidelag-käsitteen alkuperän ja esiintymisen yhteydessä – olisi ollut poistettavissa helposti. Ajantasaisimman oikeus- ja rikoshistorian mukaisesti Keskisarjan analyysissä korostuu kasvottomien organisaatioiden sijaan toimijoiden rooli. Samalla koko sää-

ty-yhteiskunnan sosiaalisen kontrollin rakentuminen ruohonjuuritasolta hallitsijaan saakka joutuu läpivalaisuun, ja esitys nousee parhaimmillaan tutkimusaihettaan merkittävämmäksi kuvaukseksi 1700-luvun yhteiskunnasta.

Olli Matikainen

Periaatteen miehet Skotlannin asialla 1707 – englantilais-skotlantilaisen unionin historiaa

Christopher A. Whatley: The Scots and the Union. Edinburgh University Press, Edinburgh, 2007. 424 s.

■ Sopivasti unionin 300-vuotista historiaa juhlistamaan ilmestyneessä teoksessaan Christopher A. Whatley ja hänen tutkimusavustajansa Derek J. Patrick erittelevät vuonna 1707 solmitun Skotlannin ja Englannin välisen unionin taustoja 1680-luvulta vuoteen 1727. Unionisopimuksessa määriteltiin Skotlannin ja Englannin taloudelliset suhteet sekä molempien maiden parlamentit korvattavaksi uudella Iso-Britannian parlamentilla.

Unionin syistä on esitetty monia, jopa päinvastaisia, tulkintoja. Yleinen käsitys on,

että Skotlannin parlamentaarinen itsenäisyys myytiin kaupallisista eduista, ja että unioninipäättös syntyi poliittisen vehkeilyn ja lahjonnan tuloksena. Nämä tulkinnat Whatley osoittaa vääräksi: unionia puoltava äänestyspäättös vastasi senhetkisiä voimasuhteita Skotlannin parlamentissa. Sopimus ei ollut helppo tai selviö sen enempiä kannattajille kuin vastustajillekaan. Sekä unionin kannattajissa ja vastustajissa oli periaatteen miehiä, jotka halusivat Skotlannin parasta. Kannattajien mukaan unioni olisi voinut säästää Skotlannin jatkuvan merellisen sodan aiheuttamilta tappioilta ja 1690-luvun lamaa vastaavilta taloudellisilta ongelmilta. Vastustajien mukaan juuri Englannin jatkuva sotatila ja talouspolitiikka olivat Skotlannin taloudellisten ongelmien syitä. Talouspolitiikka, olojen vakiinnuttaminen ja Englannin kruununperimys liittyvätkin unionikeskusteluksa saumattomasti toisiinsa.

Whatley tarkastelee unionin taustalla olleita, jo aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyjä taloudellisia tekijöitä myös mikrotalouden näkökulmasta. Hän kuvaa tarkasti kansan taloudellisten olojen muuttumista ja näkee ne osana unionin poliittista historiaa. Whatley onnistuu tuomaan erinomaisen hyvin esille kaupunkien ja syrjäseutujen välisiä poliittisia eroja sekä äärimmäisen nopeita poliittisten mielipiteiden ja mielialojen vaihteluita 1700-luvun alussa niin poliitikkojen kuin kansan keskuudessa. Unionin seurauksia – hallinnon tehostumista, Englannin protektiivista talouspolitiikkaa ja verotuksen kiristymistä – on

teoksessa tarkasteltu yhtä teollisella otteella kuin sen alkujuuriakin.

Whatley käyttää erityisen ansiokkaasti erilaisia Skotlannin kirkon ja hallinnon arkistolähteitä. Näin hän onnistuu täyttämään aikaisemman tutkimuksen jättämiä aukkoja. Eriytyisen mielenkiintoinen on kirjoittajan esittämä väite, että painetuissa lähteissä, erityisesti pamflettikirjallisuudessa, korostuvat unioninvastaiset kannanotot samalla kun unionin kannatus laskee jyrkästi lyhyessä ajassa unionin solmimisen jälkeen. Tämä olisi vääristännyt aikaisempia käsityksiä Skotlannin poliittisesta ilmapiiristä unionin keskustelun aikana.

Historia ei ole ainoastaan toteutuneita tapahtumia taustoineen, vaan myös ihmisten tulevaisuuteen kohdistuvia toiveita ja pelkoja. Unionikeskustelua edeltävänä aikana julkaistiin runsaasti sekä kruunun unionin että mahdollisesti tulevan Iso-Britannian poliittista luonnetta koskevaa pamflettikirjallisuutta. Näitä, myös parlamenttistorian kannalta mielenkiintoisia, tulevaisuusodotuksia Whatley ei kuitenkaan tuo esille. Poliittisten visioiden, pelkojen ja toiveiden analysointi olisi täydentänyt sinänsä perusteellista tutkimusta.

Osittain tahtomattaan Whatley oikoo tutkimuskirjallisuudessa usein esiintyviä yleistyksiä Skotlannin poliittisesta, kulttuuri- ja taloushistoriasta. Unionin historiaa tutkiessaan Whatley onnistuu edeltäjiään paremmin: hän antaa sekä unionin kannattajien että vastustajien äänten puhua leimaamatta näitä voittajiksi ja häviäjiksi

heti tutkimuksensa alkumetreillä. Tutkimusta eivät väritä ennakkokäsitykset unionin synnystä tai merkityksestä Skotlannin menneisyydelle tai nykyisyydelle. Tuloksena on historiankirjoitusta, joka ei kumartele aiempia tulkintoja unionin syistä.

Oili Pulkkinen

Kiina-ilmio Kaakkois- Aasian historian- kirjoituksessa

**Norman G. Owen (toim.):
The Emergence of Modern
Southeast Asia. A New History.
University of Hawai'i
Press. 2005. 541 s.**

■ Hongkongin yliopistosta eläköityneen Norman G. Owenin toimittama amerikkalais-historioitsijoiden yleisesitys Kaakkois-Aasian historiasta on tavoitteidensa osalta kunnianhimoinen. Se pyrkii tuomaan tämän laajan alueen modernin globaalin historiankirjoituksen näyttämölle. Kun suureksi osaksi saman kirjoittajajoukon vuonna 1969 julkaisema teos *In Search of Southeast Asia* kuljetti lukijansa Kaakkois-Aasian kansallisvaltioiden rakentamiseen, uuden teoksen fokuksena ovat alueen taloudelliset, sosiaaliset, ekologiset ja sukupuoleen liittyvät teemat unohtamatta poliittista historiaa.

Lähtökohta on sekä kirjan vahvuus että heikkous. Kaak-

kois-Aasian maiden itsenäistymisestä on jo sen verran aikaa, ettei historiankirjoituksen tarvitse enää pönkittää nationalismin perusteita. Uudet teemat ovat virkistäviä, tärkeitä ja välttämättömiä haettaessa alueen globaalien voimien pitkäkestoisia vaikutuksia. Kirjan erilliset katsaukset Kaakkois-Aasian eri valtioiden modernin historian kehityskaariin ja väliin sijoitetut globaalit teemat eivät kuitenkaan yhdisty vaivatta. Kuka kahdeksasta kirjoittajasta vastaa kirjan eri luvuista, ei käy teoksesta ilmi. Kirjan alussa myös opastetaan, että sitä voi lukea monella tavalla: rajoittamalla vain jonkin yksittäisen valtion historiaan tai teemaattisesti kiinnostaviin osiin. Ohjetta noudattamalla lukijalle eivät kuitenkaan suoraviivaisesti aukene esim. teoksen tärkeinä pitämien ekologisten muutosten vaikutukset Kaakkois-Aasian eri osissa. Imperialismi, kolonialismi, kapitalismi, nationalismi – näiden käsitteiden tärkeys tässäkin historianesityksessä osoittaa, miten vaikea tai mahdotonta on kirjoittaa ei-eurooppalaisen alueen historiaa horjuttamatta vankkaa eurosentrinen historiankirjoituksen käsitteistön hegemoniaa.

Ilman globaalien historiankirjoituksen käsitteellisiä ja epistemologisia ongelmiakin Kaakkois-Aasian historian kokonaisuuden kirjoittajat joutuvat väistämättä vaikean tehtävän eteen sitoessaan yhteen valtaisan määrän eri kulttuureja, yhteisöjä ja ihmisiä, joilla on oma menneisyytensä, kulttuurinen ja sosiaalinen identiteettinsä ja maantieteellinen todellisuutensa. Kiinalaisille ja

japanilaisille Kaakkois-Aasia oli Eteläisen meren alue (Nanyang, Nampo), mutta länsimaissa alue maantieteellisenä kokonaisuutena on historiallisesti nuori ilmiö. Se vakiintui vasta toisen maailmansodan aikana liittoutuneiden sotilaallisessa käsitteistössä ja heti sodan jälkeen amerikkalaisten tuntemana yhtenäisenä talousvyöhykkeenä.

Maantieteellisen terminologian länsimaistaminen on koskettanut myös alueen eri osia ja väestöryhmiä. Nykyinen Indonesia oli hollantilaisille Indiä, suomalaisten tuntema Hollannin Itä-Intia. Nykyistä Indonesia-nimeä ryhtyivät käyttämään hollantilaisia vastaan taistelleet kansallismieliset ryhmittymät 1900-luvun alussa, mutta alkuaan sekin oli brittiläisen antropologi J. R. Loganin 1850-luvulla käyttämä nimitys alueen saaristosta. Tuolloin se merkitsi maantieteellisen rajauksen sijasta pikemminkin kulttuurista kokonaisuutta, johon kuului myös Filippiinit. Vaikka malaijinkielten piiriin kuuluva Filippiinit sai nimensä Espanjan Filip II:n mukaan, niin aina 1800-luvun lopulle filippiiniläisiksi kutsuttiin vain saarilla syntyneitä, vaaleaihoista kreoliväestöä. Filippiinien alkuperäisväestö tunnettiin nimellä indinos. Toisaalta paikallisesta kulttuurista juontuva terminologiakaan ei ole taannut historiallista jatkuvuutta. Niin brittien hallitsema Burma kuin nykyinen Myanmarin ovat saaneet nimensä alueen historiallisista kuningaskunnista. Kun jälkimmäinenkään ei ole pitänyt sisällään nykyisen Myanmarin monia etnisiä vähemmistöjä, on

nimi niin kansallisen kuin kansainvälisenkin hyväksynnän osalta yhä kiistanalainen.

Kaakkois-Aasian nykyisten valtioiden maantieteelliseen rajaamiseen vahvan panoksensa antoivat eurooppalaisten siirtomaaisäntien monet kartoituksetprojektit 1800-luvulla. Tiettyjen alueiden määrittäjiä eivät olleet niiden asukkaat tai hallitsijat vaan niiden rajat. Tämä alkuaan eurooppalainen kartoittamisen tarve tuotiin myös Afrikkaan ja Kaakkois-Aasiaan, jotka olivat kaksi maapallon viimeistä systemaattisesti kartoitettua aluetta. Vaikka Siam (Thaimaa) ei joutunutkaan suoranaisesti eurooppalaisvaltioiden hallintaan, kutsuivat senkin hallitsijat eurooppalaiset kartanpiirtäjät piirtämään tarkat rajat naapureihin nähden ja pitämään siten kuningaskunnan mukana uudessa Kaakkois-Aasian "geo-bodyn" luomisessa.

Hyvää amerikkalaishistorioitsijoiden julkaisussa on eräiden eurooppalaisen edistyksen eksklusiivisen erinomaisuuden kyseenalaistavien teemojen esillepano. Kaakkois-Aasian taloushistoriasta kirjoittanutta Anthony Reidia mukaillen tekijät muistuttavat, että Kiinaan ja Intiaan nähden selvästi vähäväkisempi Kaakkois-Aasia oli ennen eurooppalaisten alueelle saapumista yksi maailman kaupungistuneimmista seuduista. Sen vuosisatainen "kaupankäynnin kausi" muuttui vasta 1800-luvulla "talonpoikaisuuden" kaudeksi. Muutoksessa vahvan sysäyksen antoi siirtomaaisäntien suosima kaupallinen plantaasilous, mutta tätäkään ei pidä liioitella. Kun Jaavan sanottiin

1800-luvulla olevan lähes kokonaan valtion plantaasi, oli tosiasiasaassa vain 5 % saaren pinta-alasta plantaasitalouden parissa ja talonpoikien riisinviljely säilyi aluetalouden tärkeimpänä yksittäisenä sektorina.

Uuteen tutkimukseen nojautuen teoksen kirjoittajat pyrkivät osoittamaan, ettei portugalilaisten toimesta 1500-luvulla alkanut eurooppalaisen kaupankäynnin ekspansio ja myöhempi kolonialismi vaikuttaneet Kaakkois-Aasiassa ennen 1800-lukua niin voimakkaasti kuin aikaisempi historian-kirjoitus on antanut ymmärtää. Kaakkois-Aasia ei ollut koskaan globaalini tai Aasian maailman-talouden hallitseva keskus. Sen kaupalliset suhteet olivat kauan ennen eurooppalaisten tuloa suuntautuneet Kiinaan ja Intiaan, ja eurooppalaisten saavuttuakin kiinalaiset hallitsivat alueen kauko-kauppaa. Alue oli Kiina-keskeisen maailmanjärjestelmän osa, missä eurooppalaiset olivat vain välittäjän roolissa. Tämä Kaakkois-Aasian vahva Kiina-side kaipaisi perusteellisempää käsittelyä. Näkemys joka tapauksessa tukee niitä historioitsijoita, jotka asettavat kyseenalaiseksi Kiinan itseensä sulkeutumisen Ming-dynastian lopulla.

Nykyisen globalisaatiokeskustelun valossa on ymmärrettävää, että kiinalaisten panos Kaakkois-Aasian historiassa tuodaan Owenin toimittamassa kirjassa monessa kohdin esille. Kolonialistinen historiankirjoitus vaali eurooppalaisten välttämättömyyttä modernin Kaakkois-Aasian luomisessa, mutta nyt voidaankin melkein kysyä,

ovatko kiinalaiset astumassa eurooppalaisten paikalle. Kiinalaisvyörytyksestä voidaan tietysti puhua kun tiedetään esim. nykyisen Malesian alueelle saapuneen 19 miljoonaa kiinalaista 1800-luvun alun ja toisen maailmansodan välisenä aikana. Tosin suuri osa heistä oli tinakaivosten ja plantaasien myöhemmin kotiinsa palanneita kulityöläisiä. Vuonna 1931 kiinalaisia oli Malakan niemimaan asukkaista silti 40 %. Siamissa vastaava luku oli 1930-luvulla 12 %. Nämä ryhmät pitivät yhteyttä emämaan suuriin poliittisiin virtauksiin läpi 1900-luvun ja antoivat vahvan sysäyksen Kaakkois-Aasian maiden nationalistiseen liikehdintään. Ja vaikka Kaakkois-Aasia 1800-luvun jälkipuoliskolta toiseen maailmansotaan asti oli osa länsimaiden teollisuusvaltioiden johtamaa kapitalistista maailmanjärjestelmää ja sotavuosina osa japanilaisten Aasiaan luomaa hyvinvoinnin vyöhykettä, eivät kiinalaiset mihinkään kadonneet. Vuonna 1994 laskettiin koko Kaakkois-Aasian biljonääreistä 86 % olleen ainakin jossakin määrin etniseltä taustaltaan kiinalainen.

Kiinalaisilla oli tärkeä rooli myös eräiden Kaakkois-Aasian maiden vientitalouksien modernisoimisessa 1900-luvun viimeisten vuosikymmenien aikana. Suunnannäyttäjänä oli 1960-luvulta lähtien kiinalais-enemmistöinen Singapore, yksi Aasian ns. taloustiikereistä. Kiinalaisten lisäksi Kaakkois-Aasian talouskehitystä vauhditti Japani, joka toisen maailmansodan aikana raivasi tietä globaalini imperialismin purkamisessa ja antoi 1960-luvulta

lähtien valtiojohtoisen ja rajoitetun kilpailun talousmallin vaihtoehdoksi amerikkalaiselle vapaiden markkinoiden individualismille ja Neuvostoliiton valtiososialismille. 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä Japani oli alueen suurin ulkomainen investoija. Talousrakenteiden uudistaminen ei ole koskettanut kuitenkaan koko Kaakkois-Aasiaa; jos vientitalouksien kehittäminen on Singaporen lisäksi onnistunut Thaimaassa, Malesiassa ja Filippiineillä, ovat Vietnam, Laos, Kampodzha ja Myanmar linjan toisessa päässä. Sama taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoisuus vallitsee myös Kaakkois-Aasian maiden sisällä.

Yritykset selittää Kaakkois-Aasian talousihmettä kungfutselaisten hyveiden tai ns. aasialaisten arvojen kautta ei vakuuta amerikkalaistutkijoita. Monien kulttuurien, uskontojen ja etnisten vähemmistöjen mosaiikissa yksiviivaisen poliittisen ideologian, kansallisen identiteetin tai itsetietoisuuden omaksuminen on ollut vaikeaa Kaakkois-Aasian eliitille ennen ja nyt. Niin länsimaiden ihailu kuin omaehtoinen orientalismikin saivat kannattajansa siirtomaa-ajan paikallisen eliitin keskuudessa. Oman mausteen sa identiteettiongelmaan on tuonut monissa maissa vahva, mutta moniin ryhmiin jakautunut islam. Tätä kirjan tekijät käsittelevät valitettavan niukasti. Mikä pitäisi olla itää ja mikä länttä on ollut ja on yhä vaikea kysymys Kaakkois-Aasian poliittisille vallanpitäjille, yritysjohtajille ja älymystölle.

Seppo Sivonen

Suurvaltojen pelinappulat: miten Ruotsi menetti Suomen 1808–09

Martin Hårdstedt: Finska kriget 1808–1809. Prisma, Stockholm 2006, 388 s.

■ Vanha sanonta ”mitä Ruotsi edellä, sitä Suomi perässä” tuntuu pitävän jälleen kerran paikkansa. Huolimatta siitä, että Suomi alkaa vähitellen valmistautua viettämään vuosien 1808–09 200-vuotis”juhlia”, eivät tutkijat juurikaan ole tästä Suomen ja Ruotsin kannalta merkittävästä sodasta olleet kiinnostuneita.

Ruotsalaiset ehtivät ensin: Martin Hårdstedt toteaa teoksensa johdannossa aivan oikein, että kuva Suomen sodasta 1808–09 perustuu suurimmaksi osaksi noin sata vuotta vanhaan tutkimuskirjallisuuteen, jonka näkemyksiä ja tulkintoja voidaan kyseenalaistaa ja tulkita uudelleen. Näin on: Suomessa J. R. Danielson-Kalmarin Suomen sota ja Suomen sotilaat (1896) ja E. K. Osmonsalon Suomen valloitus (1947) lienevät perusteellisimmat suomalaiset tutkimukset tästä sodasta!

Huomionarvoista on, että ruotsalaiset ovat olleet tällä asialla jo aiemminkin: vuonna 1988 ilmestyi suomeksi Anders Perssonin tutkimus Suomen sodan unohdetut sankarit, jon-

ka pääosassa ovat rahvas ja virkamiehistö ja näiden vastarintataistelu venäläisiä vastaan. Lisäksi Napoleonin sotien jälkeiseen tilanteeseen Pohjolasassa on kiinnitetty huomiota Tukholmassa 2004 pohjoismaisilla historiapäivillä (ks. konferenssijulkaisu *Det Nya Norden efter Napoleon*, toim. Max Engman ja Åke Sandström, *Acta Universitatis Stockholmiensis* 73, Stockholm 2004).

Hårdstedtin tutkimus Suomen sodasta on ilmeisesti hieinan populaarimpi ja tematiikaltaan laajempi versio hänen väitöskirjastaan ”*Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–1809.*” (Umeå 2002). Hän on myös kirjoittanut aihepiiristä muutamia artikkeleita. Lähde pohja on kattava ja Hårdstedt on hyödyntänyt paljon ruotsalaisia ja suomalaisia arkistoja. Mikäli hän osaisi suomea, olisi muutamista viime vuosikymmeninä ilmestyneistä tutkimuksista saattanut olla hänelle hyötyä, mutta tutkimuksen peruslinjaa ja kokonaiskuvaa ne eivät toki olisi muuttaneet miksiäkään.

Teoksessaan Hårdstedt asettaa Suomen kansainvälispoliittiseen yhteyteensä ja osoittaa havainnollisesti sen toki tunnetun tosiseikan, että sota alkoi Suomesta riippumatta ja oli seurausta Napoleonin sotien aiheuttamista nopeista suurvaltapolitiittisista muutoksista Euroopassa. Jos haluttaisiin ryhtyä jossittelemaan, niin tässä kohtaa sen voisi tehdä: entä jos Kustaa IV Adolf ei olisi sikaan niin itsepäisesti pysynyt Ison-Britannian rinnalla vaan

olisi suostunut katkaisemaan suhteensa siihen ja yhtynyt mannermaasulkemukseen?

Tutkimuksessaan Hårdstedt seuraa suomalais-ruotsalaisia ja myös venäläisiä joukkoja läpi sodan sen alusta Haminan rauhaan saakka. Kun on kysymys sodasta, niin sotatapahtumista kertomista ei voi välttää. Hårdstedt tekee sen kuitenkin elävästi: hän on erinomainen kirjoittaja, mikä tekee kirjasta erityisen luettavan. Teokseen sisältyy myös useita karttoja ja faktaruutuja, joissa tarkennetaan tekstin sisältöä. Osittain ne ovat suomalaiselle lukijalle tarpeettomia. Värikki Stoolin tarinat kulkevat myös mukana tekstissä, ja Hårdstedt tulkitsee niitä tositapahtumia vasten.

Hårdstedt tarkastelee ansiokkaasti asioita ruohonjuuritasolta eli kuvaa sodan konkreettista kurjuutta paitsi sotilaiden myös ympäröivän yhteiskunnan kannalta: ilman talonpoikien ja kaupunkien porvareiden osallistumista sotilaiden ruokkimiseen, majoittamiseen ja kyydittämiseen sotaa ei olisi voitu käydä. Hårdstedt ilmaisee asian kärjistetysti ja kirjoittaa, että *krig stod och föll med kvinnornas bakning och männens skjutsningar*.

Yhdeksi suurimmaksi ongelmaksi ruotsalaisten joukkojen sodankäynnissä Hårdstedt nostaakin nimenomaan armeijan huollon ja katsoo, että se oli Ruotsi-Suomen armeijan heikoin kohta. Harvaan asutussa pitkien etäisyyksien ja ankaran luonnon maassa ruoan, kunnollisten varusteiden, kuljetusvälineiden ja majoituksen järjestäminen oli kohtalonkysymys. Niin paradoksaaliselta kuin se kuulostaakin, hen-

kiinjääminen oli sodassa avainkysymys; tärkeintä oli pitää armeija hengissä – jotta se jaksaisi taistella vihollista vastaan. Jos yhteistyö paikallishallinnon, talonpoikien ja porvariston kanssa ei olisi onnistunut, sotaa olisi ollut mahdotonta käydä. Hårdstedt katsoo armeijan huoltokysymykseen liittyen Ruotsin armeijan tehneen sen virheen, ettei se pyrkinyt katkaisemaan venäläisten huoltolinjoja, mitä nämä koko sodan ajan pelkäsivät.

Tutkimuksessa on siis kysymys sodan sosiaalishistoriasta, jota aiemmin on käsitelty vähän, Suomessa esimerkiksi Maria Lähteenmäki artikkelissaan ”Tautinen sota: Suomen sota paikallisena ilmiönä” (HAik 4/2004). Lähteenmäki valottaa erityisesti Tornion ja Alatornion seutua, josta sodan loppuvaiheessa tuli perääntyvien suomalais-ruotsalaisten joukkojen kuolemanloukku. Joukkojen sairastavuus oli ennennäkemättömän suuri ja taudit levisivät laajalti myös paikallisen väestön keskuuteen. Näillä alueilla sodan seuraukset aiheuttivat laajan väestökatastrofin, jonka mittasuhteisiin eivät edes 1860-luvun katovuosien kuolinluvut yltäneet.

Hårdstedt on otsikoinut edellä mainittua problematiikkaa käsittelevän lukunsa kuvaavasti nimellä ”I dödens rike – vintern 1808–1809”. Sotilaisista kuoli suurempi osa tauteihin kuin taistelutantereella. Esimerkiksi Helsingin rykmentin 1650 miehestä kuoli taistelussa elokuusta 1808 helmikuuhun 1809 47 miestä, mutta samassa ajassa tauteihin menehtyi 264 sotilasta. Kaikkiaan

rykmentti menetti sodan aikana 1000 miestä tauteihin ja noin 200 taisteluissa tai haavoittuneina.

Se, mitä kuningas tiesi ja mitä Tukholman hovissa yli-päättään tiedettiin Tornion alueen tilanteesta, oli ilmeisen puutteellista tietoa. Ratsumestari Möllersvärd kertoo päiväkirjassaan (Hårdstedt s. 238), että hänen saavuttuaan Tornioon sinne saapui samanaikaisesti kuriiri Tukholmasta ja kaikki riensivät toiveikkaina kuulemaan, mitä viesti sisälsi toivoen sen sisältävän joko rahaa tai ilmoituksen rauhasta. Toisin kävi – kuningas ilmoitti armollisesti, että talvikampanjan aikana upseerit saivat luvan käyttää puuteroimattomia hiuksia! ”Den stackarn är galen blifven tänkte jag”, Möllersvärd kirjoitti.

Ruohonjuuritason lisäksi Hårdstedt seuraa myös politiikointia Tukholman hovissa, missä todellisuudesta ilmeisen vieraantunutta kuningasta yritetään pitää asioista erossa, ja vähitellen alkaa kypsyä suunnitelma palatsivallankaappauksesta. Kuninkaan noudattaman ulkopoliitiikan kannattajat vähenivät vähenemistään, mutta hän ei sitä itse havainnut ennen kuin oli liian myöhäistä. Hårdstedtin tulkinnan mukaan kuningas IV Adolfia voidaan pitää idealistina, joka ei kyennyt selviytymään niistä vaikeuksista, joiden eteen joutui.

Finska kriget kuvaa myös ansiokkaasti sitä vähemmän muistettua asiaa, että sota jatkui Porvoon valtiopäivien seremonioiden jälkeenkin loppukesään 1809 saakka, kun venäläiset joukot miehittivät Länsipohjaa Ruotsin alueella.

Vaikka sodan lopputulos oli selvillä, Aleksanteri I halusi Ruotsin ehdottoman antautumisen ja tästä syystä valtasi Länsipohjan. Vielä viimeiset kerrat ruotsalaiset yrittivät lyödä venäläiset joukot muutamaa Länsipohjassa käydyssä taistelussa. Ratanin kylässä käytiin viimeinen taistelu, jossa venäläiset kärsivät suuremmat tappiot kuin Ruotsin armeija. Tilanne oli molemmille osapuolille vaikea, ja venäläisiä joukkoja komentanut kenraalimajuri Kamenski päätti perääntyä ja lähti joukkoineen marssimaan pohjoiseen. Uumajan takaisin itselleen vallanneella Ruotsin armeijalla ei huoltosyistä ollut mahdollisuuksia seurata sitä, ja ennen kuin asiasta ehdittiin edes neuvotella, tuli elokuun viimeisenä päivänä Tukholmasta tieto valtiopäivien hyväksyneen Venäjän esittämät ehdot rauhanneuvotteluissa Haminassa. Kenraalimajuri Kamenskin oli annettava joukkoineen rauhassa poistua Länsipohjan alueelta.

Rauhanneuvotteluissa vaikein kysymys oli Ahvenanmaa, josta Ruotsi ei olisi halunnut luopua, koska sen katsottiin olevan avain Tukholmaan ja koko Ruotsin alueelle. Venäläiset eivät kuitenkaan tästä vaatimuksesta perääntyneet. Rauhansopimus allekirjoitettiin 17.9.1809. Kuusisataavuotinen yhteiselämä Suomen ja Ruotsin välillä oli päättynyt.

Rauhansopimuksen solmimisen jälkeen uuteen tilanteeseen sopeutuminen vei aikansa niin Suomessa kuin Ruotsissakin. Suomessa sopeutuminen kuitenkin tapahtui nopeammin keisari Aleksanteri I:n hyvitte-

lypolitiikan ansiosta ja etenkin Suomen säätyläistön havaittua ne kiistattomat edut, joita Venäjään liittyminen heille toi.

Suurvalta-asemansa lopullisesti menettäneen Ruotsin oli vaikeampi sopeutua elämään ”tavallisena” pohjoiseurooppalaisena pikkuvaltiona. Vaikka rauhantila merkitsi suurta helpotusta ja Ruotsissa itsevaltiuden aika päättyi sen saadessa modernin perustuslain, se ei lieventänyt ahdistusta Suomen menettämisestä: menettäessään Suomen Ruotsi menetti enemmän kuin kolmanneksen maastaan. Vaikka Ruotsin virallinen linja oli tosiasioiden hyväksyminen, mikä sisälsi pyrkimyksen hyvien suhteiden luomiseen Venäjän kanssa, Ruotsissa eli aina Krimin sotaan saakka myös revanšistinen henki, jota Norjan valloitukseen ei lieventänyt. Norjalaisen itsenäisyyspyrkimykset olivat pettymys ruotsalaisille eikä ”Norra” voinut korvata ”Fennia” Svean rinnalla. Ruotsalaisten oli ennen pitkää totuttava omaan lääkkeeseensä, jota he norjalaisille 1814 tarjoilivat: ”Små stater, Norrmän! Äro ett spel i de störres hand.”¹

Kristiina Kalleinen

1. Åke Sandström (2004) ”Sverige 1809–1864”, teoksessa *Det Nya Norden efter Napoleon*. Toim. Max Engman ja Åke Sandström. Acta Universitatis Stockholmiensis 73, Stockholm, 130.

Koululaitos sekularisaation puristuksessa

Hannu Suni: Sekularisaation puristuksessa. Koulut kristillisen arvojakuvuuden kantajina Lounais-Hämeessä 1860–1960. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2005, 269 s.

■ Hannu Sunin kirkkohistoriaa koskeva väitöskirja käsittelee uskonnon paikkaa, asemaa ja tehtävää suomalaisessa koulussa 1860–1960. Hän ei tutki vain koulun uskonnonopetusta vaan ylipäänsä uskonnollisperäisen arvomaailman sekä kristillisen uskon ja etiikan vaikutusta Suomen yleisessä koululaitoksessa sadan vuoden aikajakumossa. Sunin tutkimustavoitteena on selvittää uskontoon liittyviä käytäntöjä kouluympäristössä ja ihmisten niille antamia merkityksiä. Uskonto on käsitetty ”instituutiota ja oppiainetta laajempänä kokonaisuutena”.

Kysymys ei ole siis vain tietoisesti koulun uskonnonopetukseen kohdistuvasta selvituksesta. Suni pohtii sitä, miten uskonto/uskonnollisuus ilmeni koulun arjessa ja juhlassa. Samalla hän selvittää kristillisänmaallisten arvojen ja ”kunnan kansalaisen” mallin välitymistä koululaitoksen välityksellä kasvavalle uudelle sukupolvelle Lounais-Hämeessä. Kohteena ovat alueen eri koulutusosat, ei siis vain ”vanha kan-

sakoulu”. Tutkimuksen ulkopuolelle on jätetty ammatti- ja aikuiskoulutus sekä tutkimusalueella sijainnut Mustialan maatalousoppilaitos.

Tutkija on valinnut paikallistason näkökulman. Tamme-la ja (myöhempi) Forssa on alue, jossa yhdistyy lounaishämäläinen maalais- ja teollistuva paikkakunta Suomen poliittis-yhteiskunnallisten ja sosioekonomisten muutosten sekä aatteellisen kehityksen pyörteissä. Keskittyminen pienelle alueelle on tehnyt mahdolliseksi tarkan paikallishistoriallisen analyysin. Samalla jää kuitenkin avoimia kysymyksiä tutkimustulosten yleisestä käyttökelpoisuudesta koko Suomea ajatellen. Koska tekijä liikkuu kuitenkin alueellaan varsin suvereenisti ja hallitsee tutkimusaikansa suomalaisen yhteiskunnan kehityslinjat, hänen tutkimuksellaan ei ole vain paikallishistoriallista merkitystä edellä esittämästäni varauksesta huolimatta.

Kysymys ei ole vain aate-, kirkko- ja kasvatushistoriallisesta tutkimuksesta, johon mikrohistoriallinen perspektiivi tuo syvyyttä. Tekijä sivuaa myös naishistoriaa (opettaja Fanny Kajarto), mentaliteettien historiaa ja osin jopa poliittista historiaa.

Aikarajaus on perusteltu mielestäni riittävän hyvin, vaikka selkeää yksittäistä tapahtumaa ei voitane tarkasti aloitus- ja lopetusvuosille (1860 ja 1960) osoittaaakaan. Pitkälle mentaalihistoriallinen tutkimus keskittyy siinä määrin ”suurten kantavien rakenteiden” selvittelyyn, ettei tapahtumahistorialliseen esitykseen olennaisesti ja välttämättömäs-

ti kuuluvaa tiukkaa kronologiaa voi tässä tutkimuksessa seurata.

Tutkimuksen metodiset valinnat poikkeavat tavanomaisesta tapahtumahistoriallisesta etenemistavasta. Historiatieteen metodi on aina *ancilla*. Sitä voidaan – ja on syytäkin – elastisesti soveltaa lähdeaineiston ja teeman mukaan aina parhaimmalla mahdollisella tavalla. Suni käyttää paikallishistoriallista tutkimusotetta ja hallitsee mikrohistoriallisen lähestymistavan. Tutkimuksessa on myös selkeitä mentaliteettien historian ulottuvuuksia. Kysymys on inhimillisen käyttäytymisen arkipäiväisistä tai jokapäiväisistä tottumuksista. Suni pohtii juuri suomalaisen koulun mentaliteetteja uskonnon ja arvokasvatuksen näkökulmasta.

Tällaisella metodivalinnalla on aina myös riskinsä. Rakenehistoriallinen selitystapa voi avata portit kaikelle mahdolliselle selittämislle ja tulkinnalle – lähteistäkin irrallaan. Tohtori Suni on avoin metodiselle monimuotoisuudelle, mutta ei onnekseen ”keikaroi hienouksilla” osoittaakseen olevansa ”moderni historiantutkija”. Hän on osannut valita juuri itselleen sopivat menetelmät ja soveltaa niitä tutkimuksessaan. Mielestäni hän on onnistunut välttämään sellaisia soita ja kuoppia, joihin asiastaan innostunut historioitsija saattaisi ”tiedemetsässä lenkkeillessään” pudota. Sunin tutkimuksellisen aihepiirin käsittely pelkkänä kronologisesti etenevänä Tammelan ja Forssan kouluhistoriana olisi tehnyt tutkimuksesta haalean instituutiotieteen ja paikallishisto-

rian. Tulos olisi voinut olla sinänsä tarkka selvitys ilman merkittävää aatehistoriallista syvyyttä. Siksi Sunin valitsema lähestymistapa ja metodinen monimuotoisuus tekee kirjasta lukijalleen kiintoisan.

Tutkija on siis rohkeasti lähtenyt irti kaavamaisuuksista ja jäykkyydestä, johon liian tiukka ”metodismi” saattaa tutkijan johtaa. Hän ei ole tutkijantiellään jumiutunut ”ojaan”, mutta on samalla välttänyt ”alikon”. Suni ei ole irtautunut lähteistään ja historiallisesta realismista sellaiseen tutkimukseen, joka on siirtynyt jo indoktrinaation tasolle.

Tutkimuksen lähdepohja on niin ikään vakuuttava. Suni on tehnyt suuren työn käymällä läpi tutkimusalueensa paikallisarkistoja, Hämeenlinnan maakunta-arkistoa sekä eräitä valtakunnallisia arkistoja. Tutkimuksen viimeistelyvaiheessa on tekijä myös laajentanut käyttämäänsä tutkimuskirjallisuutta ja osoittanut tällä tavoin oppineisuuttaan. Hän tuntee jonkin verran myös Ruotsissa julkaistua kouluhistoriallista tutkimusta. Laajaan kirjallisuusvalikoimaan voisi vielä lisätä Carl-Eber Olivestamin väitöskirjan ”Idé och politik. De politiska partierna – skolan och kristendomen. En studie i svensk skolpolitik under 1940-talet” (1970) ja sen myöhemmät jatko-osat (1985 ja 1989).

Kirjallisuusluettelosta on jäänyt epähuomiolla pois Osmo Tiililän ”Rukoilevaisten kirjoja” (1961). Lähde- ja kirjallisuusluettelo on sinänsä asianmukaisesti ja hyvin rakennettu. Väitöskirjan teknis-ilmaisullisiin asioihin – kuten alaviitteisiin – ei ole merkittävää huo-

mautettavaa. Tekijä on laatinut selkeän lyhenneluettelon ja koonnut keskitetysti liitteisiin hyvää informaatiota tutkimusalueensa papistosta ja opettajista. Opettajien kunnallispoliittista osallistumista kuvaava taulu olisi ollut myös paikallaan. Tammela ja Forssaa esittävä kartta (s. 224) voisi olla esteettisesti onnistuneempi.

Tohtori Suni aloittaa tutkimuksensa johdanto-osuuden kahden tutkimusalueensa eri aikakautena eläneen ja vaikuttaneen opettajan – Gustaf Viktor Lundellin ja Fanny Kajarton – arvomaailmaan sukeltamisella. Hän lainaa Lundellin kirjetä evankelisen liikkeen johtohahmolle F. G. Hedbergille 12.12. 1866 ja nostaa esille osuvan sitaatin Fanny Kajarton jäähyväispuheesta Tammelan Portaan kansakoulun kevätjuhlassa 31.5.1965. Aloitus johdattaa lukijan heti tutkimuksen problematiikkaan. Tämän ”alkuverryttelyn” jälkeen onkin lukijan mielenkiinto sopivasti herännyt seuraamaan tutkimustehtävän määrittelyä.

Tutkija on jakanut teoksen kolmeen kronologisesti etenevään päälukuun, joiden ajalliset rajaukset ovat 1860–90, 1890–1922 ja 1923–60. Neljännessä pääluvussa hän ”kokoaa langat yhteen”. Tekijä ei pidä toista maailmansotaa ja sitä seurannutta SKDL:n tulvahuusta Forssan alueella niin merkittävänä tekijänä koululaitoksen arvomaailmalle, että rajapyykki olisi sijoitettava vuosiin 1944–45. Tekijä pystyy perustelevaan tämän ratkaisunsa, vaikka poliittiseen historiaan uppoutuva lukija saattaa yhä ”syvällä sisimmässään” kysellä, onko se todella näin.

Väitöskirjan esittämää tutkimustulosta tukee epäsuorasti myös se myöhempi ääriivasemistolaisen intelligentsian harmittelu, joka 1960-luvulla kohdistui SKDL:n 1940-luvun politiikkaan. Poliittisella ääriivasemistolla ei ollut valtakunnan politiikassa kykyä, oivallusta, tajua ja riittävää voimaa 1945–48 ”porvarillisen hegemonian” murskaamiseksi armeijassa, kouluissa, yliopistos- ja kulttuurielämässä ja evankelis-luterilaisessa kirkossa. SKDL:n kokemattomat ministerit olivat liikaa kiinni Valpon ja Neuvostoliiton intriikkipeleissä. ”Etsikkoaika” oli ohi 1948.

Suni on toteuttanut asettamansa tutkimustehtävän sinänsä johdonmukaisesti. Hän rakentaa koko ajan vahvasti löytämiensä lähteiden varaan ja dokumentoi vakuuttavasti. Tulokset vaikuttavat uskottavilta. Tekijä löytää selitysmalleja eurooppalaisen sekularisaatiokehityksen avaamista näkökulmista ja kristillisen tavan sekä kirkollisen kansankulttuurin avaamista ulottuvuuksista. Hän ottaa takuumiehikseen mm. Owen Chadwickin ja Ernest Gellnerin. Forssan ja Tammen alueen paikallistason arjen ja Suomen aate-, talous- ja poliittisen historian näkökulmista selitysmallit löytyvät mielestäni hyvin myös ”maanläheisistä realiteeteista”. Liittäisin suomalaisen koulun arvomaailmassa tapahtuneen muutoksen – 1860-luvulta tähän päivään – kirkko- ja poliittishistoriallisen tapahtumahistorian ohella suureen historialliseen kehityksen jatkumoon. Maaailmansotien välisen ajan aatteilla ei ollut yksinkertaisesti enää vuo-

den 1944 jälkeen riittävästi kaikupohjaa ja kosketuspintaa teollistuvassa ja kaupungistuvassa Suomessa. Romanttisten aatteiden aikakausi oli jo auttamattomasti takanapäin uuden teknis-taloudellisten ja sosio-ekonomisten haasteiden Suomessa.

Mielestäni Suni on käsitellyt asettamansa tutkimusalueen seikkaperäisen problematiikan varsin moniulotteisesti. Hän osaa nähdä kristillisen arvojakuvuuden ja uskonnon merkityksen koko laaja-alaisuudessaan ja liittää sen koulun pedagogisiinkin tavoitteisiin. Kristilliset arvot ja kirkollinen todellisuus läpäisi koulun opetusohjelmaa laaja-alaisesti ja heijastui muuallakin kuin uskonnonopetuksessa. Suni on oivallisesti pohtinut jopa koulurakennuksiin liitettyjä uskonnollisia viestejä sekä koulu- ja tapakasvatuksen välineinä. Tässäkin näkyy hänen ennakkoluulottomuutensa uusille lähestymistavoille ja metodisille ratkaisuille.

Opettajien professionaalinen aktivoituminen, heidän roolinsa paikallisseurakunnan työssä ja poliittis-yhteiskunnallinen liikkumatilansa avaavat myös tuoretta näkökulmaa. Suni pohtii myös opettajan roolia ”mallikansalaisena”. Opettaja Jenny Lyytiön muotokuvasta laadittu pieni tutkimuskokonaisuus on myös oivallinen, joskin kirkkohistorian tutkimuksessa harvemmin ajateltu näkökulmamahdollisuus. Se kristalloi omalla tavallaan Sunin tutkimusproblematiikan monipuolisuutta. Kysymyksessä ei ole mielestäni keinotekoisesti laadittu pohdiskelu, jossa

tekijä sivumäärän laajentamiseksi ”tekisi tikusta asiaa”.

Suni on paneutunut myös kasvatustieteisiin ja -filosofiisiin ongelmakenttiin. Hän nostaa esille mm. tunnetun kasvatustieteilijän John Deweyn ja pystyy pohtimaan hänen edustamansa kasvatuksellisen suuntauksen ongelmia. Tätä voi pitää ansiona, koska se osoittaa tekijän laaja-alaista paneutumista koulua ja oppimista koskeviin kysymyksiin.

Tutkija osoittaa myös miten merkittävä rooli 1800-luvun kansallisilla suurmiehillämme (J. L. Runeberg, Zacharias Topelius) ja fennomanialla oli koulun isänmaallis-kristillisen hengen luomisessa. Hän painottaa Lounais-Hämeenkin kouluissa käytetyn Maamme kirjan roolia, mutta ei nosta esille Väinö Stoolin tarinoita. Kuitenkin hänen käyttämänsä alkuperäislähde nostaa esille tosiasian, että tämä Runebergin klassikko oli käytetty äidinkielen oppikirja tutkimusalueella.

Tutkimuksen viimeisessä pääluvussa Suni kokoaa tutkimustuloksensa yhteen. Hän on pystynyt tuottamaan uuttakin tietoa, mutta ennen kaikkea hän on koontanut paperille sen, jonka 1960-luvun alussa kansakoulunsa käynyt oman kokemus- ja elämysmaailmansa muistojen perustalta jo tietää. Nyt se on kirjattuna tulevien tutkijoiden käyttöön.

Hannu Sunin väitöskirja tarjoaa kuitenkin tuleville suomalaisen yhteiskuntahistorian tutkijoille oivallista tietoa koulun arvoista ja mentaliteeteista ennen peruskoulua. Jos tulevaisuuden suomalaisessa aate- ja kouluhistoriallisessa tutkimuk-

nessa pohditaan ”vanhan kansakoulun” ja peruskoulun kasvatuksen eroja ja sosioeettisiä vaikutussuhteita, tämä tutkimus tarjoaa edellisen osalta pitkälle kattavaa ja tiivistä tutkimustietoa.

Jouko Talonen

Monipuolisia näkökulmia metsäteollisuuden historiasta

Kai Häggman: Metsän tasavalta. Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoiden ristiaallokossa 1920–1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:2, Jyväskylä 2006. 277 s.

■ Kai Häggmanin kirja *Metsän tasavalta. Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoiden ristiaallokossa 1920–1939* käsittelee monipuolisesti ja useista näkökulmista Suomen metsäteollisuutta sotien välisellä ajanjaksolla. Kirja on osa professori Markku Kuisman toimittamaa *Metsäteollisuuden maa* -sarjaa (1–5). Sarjassa on aiemmin ilmestynyt Kuisman kirjoittama ensimmäinen osa *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920* (2. korjattu painos 2006). Häggmanin kirja on sarjan toinen osa ja ajallisesti jatkoa

Kuisman teokselle kattaen vuodet 1920–39. Tutkimus on toteutettu Helsingin yliopiston Historian laitoksen ja professori Markku Kuisman hallinnoiman ja Metsäteollisuus ry:n rahoittaman metsäprojektin ”Suuryhtiöiden synty. Suomen metsäteollisuuden poliittinen taloushistoria 1920–2000” puitteissa.

Häggmanin kirjan aikarajaus on varsin lyhyt. Toisaalta tätä ei voi katsoa mitenkään erityiseksi ”heikkoudeksi”, sillä sen verran merkittävästä ajanjaksosta niin Suomen yleisessä kuin metsäteollisuudenkin historiassa on kysymys. Sen aikana voinee sanoa nuoren tasavallan metsäteollisuuden nousseen valtion keskeiseksi vientiartikkeliksi samalla kun myös muu yhteiskunnallinen kehitys oli ripeää.

Kirjan lähde pohja on tiukasti rajattu tutkimuksen teeman mukaisesti. Primaarilähteiden ytimenä on Metsäteollisuus ry:n arkisto. Täydentävänä aineistona on käytetty lähetystöjen raportteja sekä Hjalmar Procopén ja A. K. Cajanderin kokoelmia. Hieman jää kuitenkin kaipaamaan metsäyhtiöiden omien arkistojen antia. Tosin tätä on paikattu tutkimuskirjallisuuden avulla, johon teoksessa nojaututaan varsin runsaasti. Aihepiirin keskeisen kirjallisuuden tuntemus on hyvä. Teemaa sivuavaa kirjallisuutta – ylipäänsä metsähistoriaa ja metsien käyttöä koskevia tutkimuksia – olisi voinut käyttää enemmänkin, samoin muutamissa detaljeissa olisi voinut viitata laajemmin tutkimuksiin.

Kirjan rakenne on temaattinen. Tätä puoltaa osaltaan ai-

kajanteen lyhyys, toisaalta Häggmaninkin tavoitteekseen ilmoittama pyrkimys kokonaisvaltaiseen – historialliseen – katsaukseen. Häggman keskittyy tarkastelemaan metsäteollisuutta niin poliittisista, yhteiskunnallisista, taloudellisista/kaupallisista kuin teollisuuslaitoksiin ja -yhteisöihin keskittyneistä näkökulmista. Temaattinen käsittely tuo rakenteeseen väistämättä jossain määrin pirstaleisuutta – toisaalta tätä paikkaa näkökulmien monipuolisuus.

Häggman kuvaa hyvin Suomen itsenäistymisen jälkeen muodostunutta tilannetta: Suomi oli itsenäistynyt ja pyrki Venäjän markkinoiden sulkeuduttua kohti länsimarkkinoita. Maan oli kuitenkin muutettava metsäteollisuuden painopistettä sahateollisuudesta paperintuotantoon paperin kysynnän noustua ensimmäisen maailmansodan luoman kehityksen myötä. Suomi oli kuitenkin sisällissodan seurauksena varsin epävakaa tilassa, ja sen tuli nyt löytää väylät metsäteollisuutensa uudistamiseen. Kirjan aloitus jättää kuitenkin hieman ”kaukaa haetun” vaikutelman. Aloituskappaleen painopiste on pitkälti ulkomailla ja siirtyminen Suomen sisäisiin tilanteisiin jää irralliseksi. Myös vuosien 1917–19 tapahtumien tarkastelu jää pinnalliseksi, mihin lienee vaikuttanut Markku Kuisman teoksen ulottuminen vuoteen 1920.

Sen sijaan käsiteltäessä metsäteollisuuden lähtökohtia nuorena tasavallana tuodaan selvästi esille metsäteollisuuden aseman kehitys maan itsenäisyyden alkuvuosina, teollisuuden parissa vähitellen vi-

rinnyt työnantajapuolen järjestäytyminen ja yhteydet valtiotavallan tasolle. Tämä onkin teoksen kiinnostavinta antia. Häggmanin mukaan yleensä talouselämän ja politiikan kontakteja on tutkittu vähän. Laaja kappale ”Teollisuus ei voi irtautua politiikasta” onkin tästä näkökulmasta perusteltu ja tuo mielenkiintoisesti esille metsäteollisuuden kytkökset valtakunnan poliittiseen huippuun ja valtakunnantason päätösvaltaan. Nämä kytkökset olivat niin vahvat, että metsäteollisuuden suurten johtajien – ja heidän pulleiden lompakoidensa – voisi väittää johtaneen maata. Nuoren tasavallan tuottoisinta vientiartikkelia ei sopinut vaarantaa. Häggman selvittää tiiviisti valtion, metsäyhtiöiden ja puuntuottajien/-myyjien välistä asetelmaa kansainvälistyvien markkinoiden, teollisuuden tarpeiden ja puun tuotannon turvaamisen ristipaineissa.

Edellä mainittu asetelma kattaa huomattavan osan kirjan sisällöstä. Myös muut näkökulmat ovat erittäin monitahoisia, mielenkiintoisia ja laaja-alaisesti teemaa valottavia. Häggman tarkastelee valtion asemaa lainsäätäjänä, metsänomistajana ja puunjalostusteollisuuden harjoittajana, käsittelee vapaaseen kilpailuun sekä ylituotannon rajoittamiseen ja hintatason vakiinnuttamiseen pyrkineisiin kansainvälisiin kartelleihin liittyviä kysymyksiä, pääomien alkuperää, taloudellista nationalismia, kansainvälisten yhtiöiden intressejä Suomessa ja niiden aiheuttamia ristiriitoja. Oman lukunsa muodostavat Neuvostoliiton aggressiivinen kauppapolitiikka

puutavaramarkkinoilla, tasapainon etsiminen/löytäminen näissä ristipaineissa sekä metsäteollisuuden suuntautuminen yhä vahvemmin maailmanmarkkinoille.

Kiinnostavan ”maailmansa” muodostavat puu- ja paperiteollisuusyhtiöt ja niiden integroituminen niin keskinäisesti kuin rahoitusmaailman kanssa – Häggman tuo hyvin esille myös kysymyksen siitä, kuinka ”pienessä maassa asiat väistämättä henkilöityvät”. Teollisuusjohtajat, rahoitusmaailman kärkimiehet ja poliittinen eliitti lomittuivat ja toimivat tahoillaan joko samaan tai vastakkaiseen suuntaan. Hyvän esimerkin tarjoaa Suomen pitkäaikainen ulkoministeri Hjalmar J. Procopé (1924–31), joka toimiessaan ulkoministerinä toimi samalla myös metsäteollisuuden edunvalvojana ja siirtyi ministeriöstä Suomen Paperitehtaitten Yhdistyksen toimitusjohtajaksi. Ulkopoliittisia ja diplomaattisia suhteita myös käytettiin henkilötasolla hyväksi edistettäessä Suomen vientiteollisuuden etuja.

Oman osansa käsittelystä saa ”metsäteollisuuden arki”, mitä kautta teemaan lisätään myös mielenkiintoisesti paikallista ja jopa mikrohistoriallista väriä esittelemällä metsäyhtiöiden vaikutusta paitsi paikkakuntiansa talouteen myös niiden arkkitehtuuriin, kulttuuriin jopa ammattikoulutukseen. Sopivasti ”ripotellut” mikrohistorialliset – anekdootinomaisetkin – henkilöhistorialliset kuvaukset tuovat tekstiin osaltaan elävyyttä ja heijastavat ajan yleistä ilmapiiriä, ajan henkeä oivallisesti. Häggman esittelee havainnollisesti puunjalostus-

teollisuuden rakennemuutoksen tuomia käytännön seurauksia: Työn eri vaiheet ja tuotanto koneistuivat, toiminta organisoitui. Kansainväliset suhdanteet heilauttelivat puun kysyntää ja aiheuttivat lamaa, mutta yleisesti ottaen puuntuotanto ja puunjalostusteollisuus toivat entistä turvatumman toimeentulon ja vaurautta yhä useammalle.

Tehdasyhdyskuntien rauha ei kuitenkaan ollut rikkumaton: tehdaspatalnismi sai ehkä uusia muotoja, mutta kohtasi silti haasteen tehdastaajamien sosiaalisten rakenteiden monimutkaisessa hierarkiassa. Eräs kirjan mielenkiintoisimmista teemoista onkin tämän kerroksellisuuden selvittely: (yleensä) ruotsinkielinen ylin johto ja toimihenkilöstö muodostivat vastapoolin lukuisille suomenkielisille työntekijäportaille. Hieman kärjistäen voisi sanoa ”hajota ja hallitse” -politiikan olleen se periaate, jonka mukaan tehdasyhdyskuntia johdettiin. Erikoisosaamisesta palkittiin kuten myös lojaalisuudesta omalle firmalle sekä ammattiliittoon kuulumattomuudesta. Toisaalta kärjekkäimpiä mielipiteitä tai poliittista aktiivisuutta hyllytti myös se, että moni työläinen asui yhtiön edullisessa vuokra-asunnossa tai yhtiön maille rakennetussa omakotitalossa. Kolikolla oli kaksi puolta: työntekijöiden reaali-palkat kyllä vähitellen nousivat ja asuinolosuhteet paranivat, mutta ”puunjalostusteollisuuden työnantajilla oli työväenliikkeen parissa jatkuvasti huono maine”. Kommunisteiksi katsottujen kanssa ei edes keskusteltu, eikä Paperityönteki-

jään liiton edustajia päästetty – kirjaimellisesti – edes samaan neuvotteluhuoneeseen. Lakot ja lakkoyritykset murrettiin häikäilemättä erityisten, jyväskyläläisen opettaja Martti Pihkalan johdolla vakinaistettujen lakonmurtaajajoukkojen avulla (sittemmin nimitettiin Yhtymä Vientirauhaksi).

Kokonaisuutena tarkasteltuna Häggmanin kirja on hyvä kuvaus Suomen puunjalostusteollisuuden kehityksestä ja kytkeytymisestä yhteiskunnan rakenteisiin maamme itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä: kirjassa rakennetaan tiivis, osin kirjallisuuteen ja osin metsäteollisuuden lähteisiin pohjautuva kuva tämän teollisuudenalan kiistattomasta merkityksestä ja keskeisestä asemasta Suomen teollisuudessa, talouselämässä ja poliittisessa elämässä sotien välisellä ajanjaksolla.

Heikki Roiko-Jokela

Oikein käytetty loma

Anu-Hanna Anttila: Loma tehtaan varjossa. Teollisuus-työväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisaätely Suomesa 1930–1960-luvuilla. Bibliotheca Historica 93. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005. 265 s.

■ Anu-Hanna Anttila tutkii historiallis-sosiologisessa väitöskirjassaan, miten lomasta tuli suomalaisen teollisuus-työväestön elämänmenon osa.

Työläisloman tekemisen ajanjaksoksi hahmottuvat vuosikymmenet 1930-luvulta 1960-luvulle. Anttilan tulkinnan mukaan loman merkitykset muodostuivat hyvää kansalaisuutta, työntekijää ja työväenluokan jäsentä määrittelevässä ja kasvattavassa moraalisaätelyssä. Tutkimus pureutuu tämän saätelyn toimijoihin, intresseihin, sisältöihin, muotoihin ja tuloksiin.

Teema on merkittävä ja tehtävänasettelu hyvin perusteltu. Teollisuus-työväestön loman ja vapaa-ajan moraalisaätelyä tutkimalla Anttila valaisee tärkeitä puolia suomalaisen palkkatyöyhteiskunnan tekemisestä. Vapaa-ajan ja loman instituutiot ja diskurssit myötäilivät ja vahvistivat palkkatyön normaaliutta. Niitä tutkiessaan Anttila selvittää itse asiassa sellaisten ajattelu- ja toimintatapojen kehittymistä, jotka ovat sittemmin kyseenalaistuneet. Näin on käynyt palkkatyöllä elämisen normeille ja työn ja ei-työn erottelulle samoin kuin kansalaisuuteen ja palkkatyöläisyyteen liittyvälle moraalisaätelylle. Tarkastelua ohjaavat yhtäältä päättyneen vaiheen näkökulma, toisaalta – joskin vähemmän julkilausuttuna – ajatus nyky-ilmiöihin rakentuneista monista historiallisista kerrostumista.

Lähestymistapansa Anttila kehittää käsittelemällä laajasti historiallisen sosiologian lähtökohtia. Siinä, miten hän esittelee teoriattoman historian tutkimuksen ja historiaattoman sosiologian kuilua kaventavia tiedonintressejä, on tosin melko paljon vanhastaan pu-reskeltua ainesta. Kuilun kumpikin puoli kuvautuu jossain

määrin karikatyyriksi. Tutkimustehtävän perustelu olisi hyödynnyt keskittymisestä siihen, miten ns. uusien historioiden nousu ja ns. kielellinen käänne ovat 1980-luvulta muuttaneet aiempia näkemyksiä historian tutkimuksen ja sosiologian yhdistävistä tai niiden välissä olevista tutkimustavoista ja mitä uutta yhteiskuntatieteiden ns. historiallinen käänne on tuonut aikaisempiin historiallisen sosiologian perusteluihin.

Uusien historioiden ja kielellisen käänneen merkitys työn kysymyksenasettelulle ja toteutukselle tulee kuitenkin kiinnostavasti esiin siinä, miten Anttila perustelee tutkimuksensa luonteen narratiivin rakentamisena. Tämä ei tarkoita vain kertomuksellista esitystapaa, vaan toimijuutta korostavaa muutoksen rekonstruointia.

Keskeisenä tutkimusteorian toimii moraalisaätelyn teoria. Moraalisaätelyn käsitteä on käytetty sosiologien ja historioitsijoidenkin keskusteluissa 1980-luvulta lähtien. Sen avulla on käsitteellistetty uudelleen jo yhteiskunnan käsitteeseen liittyviä sosiologian klassisia teemoja. Kun Anttila muovaa moraalisaätelyn teoriaa tutkimustehtävänsä tarpeisiin, hän viittaa monentyyppisiin teoreettisiin auktoriteetteihin. Monien teoria-ainesten yhdistäminen juontuu paljolti jo niistä brittiläisen kulttuurintutkimuksen traditioon liittyvistä vapaa-ajan tutkimuksista, joiden yhteyteen Anttila kytkee oman työnsä. Hän olisi kuitenkin voinut kiinnittää enemmän huomiota eri ainesten yhdistämisen ongelmiin.

Millä ehdoin esimerkiksi Michel Foucault'n näkemystä modernin vallan yleisistä toimintatavoista on mahdollista käyttää luonnehdintana moraalisaatelystä yhtenä erityisenä saateilymuotona?

Kehitellessään kysymyksiään loman moraalisaatelystä Anttila hakee teoreettisia välineitä kahdesta pääsuunnasta. Ensimmäinen on brittiläisen kulttuurintutkimuksen tuella omaksuttu Antonio Gramscin fordismen teoria. Sen avulla Anttila kysyy tuotannon ja työn rationalisoinnin merkitystä ei-työn aluetta koskevan moraalisaatelyn kehittymiselle. Gramscin tuella hän käsittelee myös intressien ja intressiristiriitojen välittymistä moraalisaatelyn hankkeisiin. Toiseksi hän hakee välineitä tutkimuskusteluista, jotka koskevat kulttuurisia erontekoja ja kulttuuristen mallien yleistymistä. Norbert Eliasin sivilisaatioteoriaan ja Pierre Bourdieun habitus- ja distinktio-käsitteisiin väljästi tukeutuen Anttila puhuu "kulttuurisesta valumasta". Se tarkoittaa kulttuuristen mallien siirtymistä ylhäältä alas-päin, porvaristosta työväenluokkaan. Kyse on osin kulttuuristen erontekojen tietä syntyneiden mallien jäljittelystä ja omaksumisesta, osin siitä, että mallit esitetään yleispätevinä. Kulttuuriseen integraatioon kuuluvaa moraalisaatelyä Anttila korostaa ilmauksella "kansallisten ihanteiden kieppi": kansallinen eliitti muovaa kansalliset ihanteet kansan idealisoiduksi omakuvaksi ja sellaisena moraalisaatelyn kriiteereiksi.

Teoreettisen kehyyksen kehittämissä on paljon ominta-

keista ja ansiokasta. Selkeyttämisen varaakin siinä vielä olisi. Esitykseen on jäänyt tutkimus- ja oppimisprosessin jäljiltä rakennustelineitä, jotka olisi voitu poistaa rakennelman siitä kärsimättä. Myös suomalaisen yhteiskunnan muutosten, rakenteiden, toimijoiden ja ristiriitojen kuvauksissa on tutkijamustehtävän kannalta tarpeellista tausta-ainesta. Tällaisen aineksen yhteydessä esitykseen on muutamissa kohdissa pujahtanut käsityksiä, jotka eivät kestä kriittistä historiallista tarkastelua, näin esimerkiksi joissakin kansallisen poliittisen järjestelmän ja työmarkkina-suhteiden kuvauksissa.

Verrattain avoimeksi jää kysymys siitä, miten suomalaisen yhteiskunnan pitkään kestänyt maaseutuvaltaisuus olisi otettava huomioon, kun sovelletaan Gramscin tulkintaa amerikkalaisesta ja fordismista. Pohtiessaan porvariston ja kaupunkilaisen keskiluokan kulttuuristen mallien "valumista" työväestön keskuuteen Anttila kiinnittää herkemmin huomiota yhteiskunnan maatalous- ja maaseutuvaltaisuuden vaikutuksiin. Ajattelu- ja toimintatapoja muovasivat teollisuustyöväestön maalainen tausta ja teollisuusyhteisöjen rakentuminen maaseutu-ympäristöön.

Säatelemisen ja valumisen sanasto luo kuvan ylhäältä alas kulkevista prosesseista. Ansiokkaasti Anttila kuitenkin suhteellistaa tätä kuvaa. Hän pitää tärkeänä tutkia myös sitä, miten työväestö itse jäsensi ja muovasi omaa elämänmenoaan, miten työntekijät antoivat merkityksiä työlleen, vapaa-ajalleen ja lomalleen sekä mi-

ten moraalisaatelyn projektit, kuten "lomapropaganda", suhteutuivat työntekijöiden omiin kokemuksiin ja odotuksiin. Kriittisempi suhde Orvar Löfgrenin tekemään porvarillisen ja työväenluokkaisen loman erotteluun olisi auttanut syventämään tarkastelua. Kysymyksiä voidaan esittää myös kuvasta, jonka Anttila piirtää sosialistisen työväenliikkeen vapauskäsityksestä, nimenomaan työn ja vapauden suhteesta. "Sosialistisen utopian" esittäminen vapautumisena työstä on yksipuolinen kuva; Paul Lafarguen laiskuuden evankeliumi saa liian edustavan aseman. Kuten André Gorz on esittänyt, "kulttuuriyhteiskunnallisen" työstä vapautumisen utopian rinnalla – ja paljolti yläpuolella – työväenliikkeessä on vaikuttanut "työyhteiskunnallinen" työssä vapautumisen utopia. Se on nojannut käsitykseen tuotantovoimien kasvattamisesta historiallisen liikevoimana ja työstä kaikkien arvojen lähteenä.

Teoksessa on useita ulokkeita, joista olisi mahdollista jatkaa kehittelyä modernisaation ristiriitaisuuteen, kuten modernin ja traditionaalisen suhteisiin tehdaspatalnismissa tai työväenliikkeessä ja ennen kaikkea moderniuuden sisäisiin jännitteisiin. Moderniuuden kaksista kasvoista on puhuttu myös vapaa-aikatutkimuksen teorian kehittämissä. Esimerkiksi Chris Rojek on kehittänyt vapaa-aikateoriaansa tähän suuntaan erottelulla järjestystä luovaan ja järjestystä rikkovaan moderniuuteen. Näiltä osin Anttila ei näytä tukeutuvan muutoin runsaasti viittaamaansa Rojektiin. Saattaa olla,

että moraalisaätelyn teorialla on taipumus korostaa modernisaatiota rationalisoimisena ja rationalisoitumisena siten, että sivuun jää modernisaation sisäinen ristiriitaisuus. Moraalisaätelyn teorian auktoriteettina käytetty Gramsci ei itse sitä sivuuttanut.

Anttila jäsentää muutoksen esityksensä siten, että tarkasteluun tulevat vuorollaan valtiollisen sosiaalipolitiikan tekijät, työntekijät ja työväenjärjestöt sekä työnantajat, jossain määrin myös kaupalliset yritykset. Näiden toimijatahojen tarkastelussa nousevat kuvaan valtiolliset ja yhdistysmuotoiset kansallisen yhteistyön arenat, joilla määriteltiin lomakysymystä ja loman käyttöä. Tärkeimpiin kuului vuonna 1938 asetettu lomankäyttökomitea. Se suunnitteli, miten uuden vuosilomalain määrittämää lomaoikeutta käytettäisiin tarkoituksenmukaisimmin. Vuonna 1941 perustettu Lomaliitto järjesti lomankäytön tapoja työntekijäjärjestöjen, valtion ja myös työnantajien osallisuuden pohjalta.

Laaja ja monipuolinen tutkimusaineisto koostuu pääasiassa näiden eri toimijatahojen tuottamasta materiaalista. Siihen kuuluu arkistodokumentteja, lehtiä ja muita julkaisuja, elokuvia, haastatteluja sekä eri vaiheissa tehtyjä tutkimuksia ja selvityksiä. Lomapropagandaelokuvia Anttila on analysoinut erillisessä artikkelitutkielmassa; sen hän olisi voinut tuoda näkyvämmiin ilmi elokuva-aineistoa yleisluonteisemmin käsittelevillä väitöskirjansa sivuilla. Sosiaalipoliittisen ”suomalaisen lomamallin” hahmottamisessa lomankäyttö-

komitean arkistolla on merkittävä sija. Anttila kiinnittää huomiota erityyppisten tekstiryhmien käyttöä koskeviin lähdekriittisiin näkökohtiin. Päättelyn dokumentoinnissa näkyy jonkin verran horjuvuutta, ja historiallisissa detaljeissa on joitakin epätarkkuuksia (esim. vuoden 1909 leipurilain esittäminen Suomen ensimmäisenä yleisenä työaikalainana, s. 88, 99).

Erityisen ansiokasta on se, että Anttila on koonnut mikrohistoriallisen otteen mahdollistavaa aineistoa sekä työntekijäin ja työväenliikkeen aktiiviteeteista että työnantajien lomatoiminnasta. Tarkasteluun tulevat turkulaisten kutomatyöläisten Lomakerho Kankurit, Valkeakosken paperityöläisten ammattiosaston lomatoiminta ja A. Ahlström Osa-keyhtiön Karhulan tehtaiden lomatoiminta. Kekseliäästi tutkija käyttää aineistonaan Karhulan tehtaiden lomanviettopaikkojen mökkipäiväkirjoja. Tällä tasolla hän pystyy havainnollistamaan myös sitä, miten kysymys lomaoikeudesta ja lomankäytöstä sukupuolittui ja oli osa sukupuolijärjestelmän muotoutumista.

Aineiston käyttöön liittyy kysymys päättelyn arvioitavuudesta. Narratiivin rakentaminen toimii työssä osittain siten, että tekijä soveltaa ja testaa teoreettista kehystään. Kuitenkin tekijä käyttää rikasta aineistoaan paljolti kuvittamaan tulkintakehystään ja yleistyksiään. Silloin kun toimitaan illustroivien esimerkkien avulla, päättelyn kestävyyttä on vaikeata arvioida. Aineiston analyysin suurempi läpinäkyvyys – sen systemaattisuuden osoit-

taminen – olisi vahvistanut tutkimusta. Tämä olisi ollut mahdollista ilman, että narratiivin periaatteesta olisi luovuttu.

Muutosten – ja muutosten sisällä sekä katkosten että jatkuvuuksien – jäljittäminen on Anttilan tutkimuksessa tärkeällä sijalla. Tutkimusajanjakso itsessään on tutkimustulos. Se piiryy tietyn, julkisia ja kollektiivisia toimijoita yhdistävän lomankäyttömallin luomisen ja soveltamisen vaiheeksi. Muutosvaiheiden määrittämiseen olisi ollut suotavaa paneutua vielä enemmän. Kiinnikkeitä historiallisiin konteksteihin olisi ollut mahdollista vahvistaa. Tämä koskee esimerkiksi kohtia, joissa puhutaan lomakysymyksen kytkennöistä hyvinvointivaltion toimintatapoihin.

Aikamuoto vaihtelee esityksessä paikoin preesensin, imperfektin ja perfektin välillä siten, että tarkasteltavan ilmiön ajoittaminen on työlästä. Näin tahtoo jäädä epäselväksi, mikä tutkimuksessa vaiheessa edustaa tekijän käsityksen mukaan nykyisyytemme kannalta päätyneitä prosesseja, mikä taas nykykäytäntöihin välittyneitä ja rakentuneita ajattelu- ja toimintatapoja. Tätä pohdintaa odottaisi esimerkiksi lomaoikeuden kahden diskurssin, virkistäytymisen ja vapautumisen diskurssin, tarkastelussa. Näiden kahden diskurssin erottelu kuuluu sinänsä työn tärkeisiin tuloksiin.

Kaiken kaikkiaan Anu-Hanna Anttilan tutkimus on teoreettisesti ja empiirisesti monipuolinen, ansiokas kontribuutio palkkatyöllä elämistä ja työn ja ei-työn suhdetta käsittelevään historiallis-yhteiskun-

tatieteelliseen tutkimukseen. Suomessa aihepiiristä ei voida tämän jälkeen kirjoittaa vakavasti otettavaa tutkimusta tukeutumatta ja ottamatta kantaa Anttilan väitöskirjaan.

Pauli Kettunen

Radikaaleja naisia

Erkki Tuomioja: Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekala vallankumouksen palveluksessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki 2006. 425 s.

■ Erkki Tuomiojan kaksoiselämäkerta Hella Wuolijoesta ja tämän sisaresta Salme Duttista on kiintoisa lisä niin poliittiseen kuin kulttuurihistoriaan. Wuolijoki on itse kirjoittanut useita muistelmia, ja hänen tuotantoaan ja elämäänsä on ruodittu lukuisissa tutkimuksissa, kuten Oskar Kruusin ja Pirkko Kosken julkaisemissa elämäkertoissa. Salme Duttia on tarkasteltu jonkin verran Ison-Britannian kommunistisen liikkeen historian kartoituksissa, esimerkiksi John Callaghanin tutkimuksessa Rajani Palme Duttista. Niinpä tulkinnoissa ja esityksen rakentamisessa ei ole lähdetty puhtaalta pöydältä.

Tuomioja on kuitenkin saanut käyttöönsä uutta lähdeaineistoa ja rajannut työnsä aiemmasta tutkimuksesta poiketen politiikan ja liike-elämän

kentille. Salme Duttin ottaminen kirjan toiseksi päähenkilöksi on perusteltua juuri tältä pohjalta, nousihan tämä keskeiseen asemaan kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä ja oli eittämättä yksi Wuolijoen poliittisten yhteyksien rakentajista ja käsitysten muovaajista. Rajaus on hedelmällinen myös siinä mielessä, että tämänkaltaista tarkkaa historiantutkimusta naisten poliittisesta toiminnasta tai yrittäjyydestä ei ole Suomessa tehty kovinkaan paljon. Tarkastelinkin kirjaa esityksenä poliittisen järjestelmän ja kulttuurin sukupuolittuneisuudesta ja jätän sivuun tutkimuksen monet muut ulottuvuudet.

Murrikin sisarukset olivat sukutaustaltaan vaurasta, virolaista maanomistajaluokkaa, mutta isä Ernst Murrik tarttui moneen toimeen kunnansihteeristä koulumestariin ja asianajajasta kirjakaupanpitäjään. Äiti Kadri Murrik osallistui perheen elättämiseen pitämällä majataloa. Sisarukset saivat hyvän koulutuksen ja päätyivät yliopistoon, Hella Helsinkiin ja Salme Moskovaan. He osasivat useita kieliä, mikä mahdollisti vaivattoman liikkumisen eri kulttuuripiireissä. Samasta taustasta huolimatta sisarukset elivät erilaiset elämät. Wuolijoki toteutti omassaan kodin ja suvun perintöä toimimalla eri aloilla, poliitikkona, kirjailijana, yrittäjänä ja kartanonemäntänä. Dutt eli askeettisemmin ja viehättyi monien sukupolvensa nuorten tavoin ensin tolstoilaisuudesta, sitten kommunismista.

Murrikin sisarukset ovat oiva esimerkki naisten poliittisen toiminnan mahdollisuuk-

sista ja rajoista. Kumpikaan ei tehnyt pitkää uraa julkisessa politiikassa, puoluejohtajana tai kansanedustajana, mutta jos Tuomiojan tavoin kohdistaa katseensa parrasvaloista kulisseihiin – Wuolijoen salonkeihin, epävirallisiin neuvotteluihin tai sisarusten vaikutukseen lähipiirissään – huomaa piankin olevansa syvällä poliittisen historian kiemuroissa. Tällaisen puolijulkisen, yksityisen tai salaisen vaikuttamisen tutkiminen ja sen merkityksen arviointi on hankalampaa kuin näkyvän vallankäytön. Naisten toiminnan esiin tuominen näyttäisi kuitenkin vaativan juuri näyttämöntakaisten tapahtumien kartoittamista.

Naisten emännöimillä salongeilta on pitkät perinteet, eikä niiden tavoite ole ollut vain seurustelu. Wuolijoen ensimmäinen salonki kokosi sisällissodan jälkeisinä vuosina eri aatesuuntien ja kansallisuuksien edustajia keskusteluihin ja tiedonvaihtoon. Salongin pitäjän pyrkimykseen kuului muun muassa Viron ja Neuvosto-Venäjän välisen rauhansopimuksen aikaansaaminen, tietojen kerääminen ja sen levittäminen Britannian ja Ranskan lehdistöön. Muistelmassaan Wuolijoki mainitsee elämänsä merkittävimmäksi ajaksi juuri vuodet 1918–20 eli salonkinsa kukoistuskautena. Merkittävyys ei piillyt vain salongin antamassa vallantunteessa tai vaikutuksissa, joita sillä saattoi olla ajan politiikassa, vaan myös verkostoissa, jotka sen piirissä syntyivät.

Kyseiset vuodet olivatkin ensimmäisen maailmansodan romuttaman kansainvälisen poliittisen järjestelmän uudel-

leen muotoutumisen kiihkeintä aikaa. Kiihkeästi etsittiin myös omaa aatteellista paikkaa vallankumouksellisessa tilanteessa. Sisarukset olivat noina vuosina läheisessä yhteydessä eritoten monensävyyisten sosialistien kanssa, ja tuolloinen verkostoituminen selittääkin pitkälti heidän myöhempää toimintaansa ja maailmankuvaansa. Piiriin kuuluivat muun muassa kommunistien toimintaa organisoinut ja Helsingissä vuosina 1919–20 piileskellyt Otto Wille Kuusinen, Britannian laivastoasiamiehen tehtävää Suomessa hoitanut Harold Grenfell ja kirjailija Elmer Diktonius.

Wuolijoella oli myös laaja naisverkosto, mikä valitettavasti jää kirjan sivujuonteeksi. Lontooseen kotiutuneen kirjailija Aino Malmbergin ja Wuolijoen ystävyyttä valotetaan pinnallisesti, samoin jää selvittämättä Aleksandra Kollontain ja Wuolijoen yhteys. Yhtäällä Kollontai mainitaan Wuolijoen ”läheiseksi ystäväksi”, rauhanneuvottelujen aikana tämä kuitenkin äksyilee päiväkirjalleen: ”Miksi Tanner lähetti tämän naisen tänne?” Naisverkoston kiinnostavimpia solmukohtia oli Linda Tannerin ja Wuolijoen pitkäaikainen ystävyys, joka kariutui sodan jälkeen. Verkostoon kuului lisäksi monia lyhytaikaisia tuttavuuksia, kuten venäläinen Lydia Stahl, joka juuri oleskellessaan Suomessa 1920-luvun taitteessa tuli värvätyksi neuvostovakoojaksi, aluksi Ranskaan ja myöhemmin Yhdysvaltoihin.

Sekä Wuolijoki että Salme Dutt osallistuivat politiikkaan myös miestensä ja tuttaviansa neuvonantajina ja ohjailijoina.

Salme Murrik oli vuonna 1913 mennyt naimisiin sosiaalidemokraatteihin tuolloin kuuluneen Eino Pekkalan kanssa. Salme Pekkala radikalisoitui ilmeisesti Kuusisen vaikutuksesta 1920-luvun taitteessa, jätti miehensä ja lähti kommunistisen liikkeen tehtäviin Lontooseen, jossa avioitui Rajani Duttin kanssa. Tuomioja tulkitsee Salmessa tapahtuneen tuolloin suoranaisten persoonallisuuden muutoksen. Yhtä hyvin kehityksessä voi nähdä jatkuvuutta: tolstoilaisuudesta ei ollut pitkä matka kommunismiin.

Vaikka Salme Duttilla ei ollut virallista sijaa Ison-Britannian kommunistisen puolueen johdossa, on hänen asemaansa puolueen organisaattorin Harry Pollittin ja ideologin Rajani Duttin rinnalla pidetty huomattavana, joskin kiistanalaisena. Tuomioja arvioi Salme Duttin vaikutusvallan merkittäväksi. Jossain määrin hän kuitenkin pitäytyy tavassa, jolla miehisi mielietyillä elämänalueilla toimineet naiset on totuttu esittämään. Kun naiset ovat pyrkineet kulisseyttä näyttämölle, itsenäisiksi ajattelijoiksi, toimijoiksi ja johtajiksi, on heille poliittisen historian esityksissä tavattu kirjoittaa hupakon tai hankalan akan rooli. Näitä on tarjottu myös Wuolijoelle ja Duttille. Tuomiojakin toistaa tarinan Rajani Duttin kovasta kohtalosta: kotonaan tämä puoluejohtaja sai elää ”koiran elämää”.

Naisten toimijuutta kuvaa myös Wuolijoen rooli toisen maailmansodan aikaisissa rauhanneuvotteluissa ja politiikassa sodan jälkeen. Tuomiojan

esitystä on valaisevaa verrata vaikkapa pääsykoekirjanakin käytettävän *Suomen poliittisen historian*, Juhani Suomen *Vonkamiehen* ja Kimmo Rentolan *Kenen joukoissa seisot?* -kirjan tulkintoihin sodanjälkeisistä poliittisista kuvioista. Näissä esityksissä Wuolijoki on mukana statistina, Tuomioja sen sijaan tarkastelee häntä poliittisen historian konventioista poiketen vallankäyttäjänä ja Neuvostoliiton luottohenkilönä. Tämän tulkinnan mukaan Wuolijoki oli syksyllä 1944 ”yksi aktiivisimmista kulisseyksä toimijoista, kun pyrittiin muodostamaan valvontakomission mielen mukainen uusi hallitus”. Yksi Wuolijoen suosikeista oli Urho Kekkonen.

Kommunistisessa liikkeessä oli sodan jälkeen useita eteväitä naisia. Naista oli kuitenkin tuossa historiallisessa tilanteessa lähes mahdotonta kuvitella vaikkapa puoluejohtajaksi, pääministeriksi tai suurlähettilääksi. Miespolitiikat Kekkoesta Väinö Tanneriin ajattelivat, ettei naisten tulisi sotkeutua valtiollisiin asioihin. Niinpä Hertta Kuusisen ja Hella Wuolijoen sijaan keskeisiin asemiin päätyivät Mauno Pekkalan ja Cay Sundströmin kaltaiset miehet. Kuvaavaa on, ettei Wuolijoelle itselleenkaan juolahtanut mieleen ehdottaa naisia vaikkapa ministereiksi. Tuomiojan esimerkit osoittavat siten naisilla olleen valtaa poliittisessa järjestelmässä, mutta tuo valta oli epävirallista ja ongelmallista. Demokraattinen järjestelmä marginalisoi naisia.

Tuomiojan tutkimus on mainio esimerkki siitä, ettei Suomessa ennen toista maailmansotaa eletty umpiossa,

vaan kansainvälisessä järjestelmässä, jossa vieni- ja tuontiarikkeleina olivat vallankumous ja kirjallisuus siinä kuin puutarakin. Kun nuorena tasavallassa yhtäältä näytti lujittuvan kansallistunne ja sukupuolten maailmojen ero, Murrikin sisarusten maailmankansalaisuus, radikaalius ja uusi naiseus ilmensivät toisensauntaista kehityskulkua. Kirjassa rakentuukin kaikkiaan monisyinen kuva yhden sukupolven sivistyneistön elämäntavoista ja aatteellisista valinnoista.

Myös kirjan päähenkilöt hahmottuvat ristiriitaisiksi yksilöiksi. Wuolijoki ei kiteydy neuvostovakoojaksi tai suosituksi näytelmäkirjailijaksi, vaan hajoaa moniottelijaksi, joka tarttui yhä uusiin lajeihin. Salme Duttin tarina lomittuu luontevasti kokonaisuuteen. Kuva jää myös avoimeksi, sillä kaikki arkistot eivät ole käytettävissä. Muun muassa Wuolijoen suhde Neuvostoliiton turvallisuuspalveluun säilyy edelleen arvoituksena. Kirjan nimi jää lopulta hieman mietityttämään lukijaa: jos tässä sisarusparissa näkee vain ”häivähdyksen” punaista, minkälaista maailmankuvaa ja elämäntapaa edustaakaan tulipunainen kommunisti!

Elina Katainen

Eurooppalaiset muistelmat

Mikko Heikinheimo: Pavel, Jaan, Juliette ja muut. Eurooppalaiset muistelmat. Edita 2006. 190 sivua.

■ Lähes 20 vuotta on kulunut Itä-Euroopan kommunistijärjestelmän luhistumisesta ja tuhansia kirjoja on ehditty kirjoittaa siihen johtaneesta kehityksestä ja siitä, miten muutokset sittemmin ovat edenneet. Arkistojen avautuminen on ollut siunauksellista historioitsijoiden analyysille. Suomessa on keskitytty Venäjään ja jossaain määrin Itä-Saksaan.

Pitkän linjan diplomaatti ja journalisti Mikko Heikinheimo avaa ”eurooppalaisissa muistelmissaan” näkökulman meillä aika lailla katveeseen jääneisiin Varsovan liiton pienempiin jäsenmaihiin. Vaikka hän tuntee näiden maiden historian kohtalaisen hyvin, hänen lähestymistapansa ei ole analyttinen vaan pikemminkin ”mikrohistoriallinen”. Jo 1960-luvulla solmiutuneiden ystävyyssuhteittensa kautta hän vie sujuvalla tyylillä lukijan tutustumaan sosialistimaiden arkeen ja niiden kansalaisten usein tuntemaan henkiseen ahdinkoon. Mielenkiintoisella tavalla hän käsittelee ystäviensä vaiheita muutoksen jälkeen. Hänellä on selkeä käsitys ko. maiden keskinäisistä eroista – nehan totuttiin usein näkemään yhtenä monoliittisena kokonaisuutena.

Heikinheimon kirjassa on muunkinlaista, luvalla sanoen hiukan sekalaista ainesta. Sympaattisesti hän kuvailee tuntematonta kovaonnista ranskalaista runoilijaa, jonka hänen isänsä oli Rouenissa tavannut 1930-luvun lopulla ja jonka lesken hän tapaa 30 vuotta myöhemmin samoilla seuduilla. Sama sympatia leimaa hänen suhtautumisestaan hauraaseen ja herkkään Lasseen, jonka isä oli ollut venäläisten kesällä 1940 alas ampuman ”Kalevan” päällikkönä; ”Kalevan” tapaus käsitellään tarkasti.

Heikinheimon tavassa kirjoittaa on ripaus Olavi Paavo-laista.

Oman diplomaattuuransa kuvauksen Heikinheimo jättää hieman stereotyyppiseksi ja muutenkin laihanlaiseksi; mielenkiintoisinta on kuvaus hänen toiminnastaan Romanian romaniväestön hyväksi – tutuksi tuli tällöin sikäläinen romanien kuningaskin.

Kun Heikinheimolla selvätkin on kirjoittamisen lahja, tämä kirja ei varmaankaan jää hänen viimeisekseen.

Heikinheimo otaksuu kirjansa alkuperäisen ranskalaisen version (2004) olevan – tieteellisiä tutkimuksia lukuun ottamatta – ”ainoan suomalaisen ranskaksi kirjoittama teos maamme itsenäisyyden aikana”. Jos näin on, katkos tämänlaatuisen genren kohdalla on lähes sadan vuoden mittainen: mikkeliiläissyntyinen Hilma Pylkkänen julkaisi Ranskassa 1912 romaanin ”Saämi Tervola” ja 1913 ”Le Senateur Sonerva”.

Pekka Harttila

Moniäänistä lottahistoriaa – vihdoinkin

Tiina Kinnunen: Kiitetyt ja parjatut – Lotat sotien jälkeen. Otava 2006, 301 s.

■ Suomen Lottaperinneliiton perustama Lottien Suomi -historiahanke on edennyt kolmanteen julkaisuunsa. Vuonna 1999 käynnistyneen projektin tarkoituksena on ollut kirjoittaa lottien historia uudelleen. Hankkeen aiemmat osat ovat käsitelleet valtakunnallisen Lotta Svärd-järjestön syntyä (Annika Latva-Äijö, *Lotta Svärdin synty – järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*, Otava 2004) sekä lottajärjestöä sotien aikaan (Pia Olsson, *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*, Otava 2005). Tiina Kinnusen kirjoittama sarjan uusin teos tarkastelee monipuolisesti lottien sodan jälkeistä historiaa.

Kinnusen teos puoltaa hyvin paikkansa ensinnäkin siksi, ettei kyseistä lottahistorian vaihetta ole vielä laajemmin tutkittu ja toisekseen siksi, että se on Lottien Suomi-hankkeen tähän saakka ehdottomasti onnistunein ja mielenkiintoisin osa. Tiina Kinnunen on kirjoittanut teoksen, joka on paitsi "kansantajuinen" myös historiatieteellisesti ehdottoman pätevä. Tämä on erikseen huomioitavaa, koska nämä kaksi seikkaa eivät läheskään aina kulje käsi kädessä. Kinnusen tutkima lottahistorian alue on vaativa, monisärmäinen ja yhä

edelleen tunteita kuohuttava, joten hänen tehtävänsä ei ole ollut helppo. Kirjoittaja on joutunut ottamaan huomioon paitsi akateemisen historian-tutkimuksen vaatimukset, myös hankkeen taustayhteisön ja tutkimuksen kohteiden eli entisten lottien odotukset. Ehkä juuri tästä syystä tekstissä on havaittavissa keskeisten asioiden liiallistakin toistoa ja "rautalangasta vääntämistä". Siitä huolimatta tuloksena on hienosti kohdettaan ymmärtävä, mutta samalla perusteellinen ja monitahoinen kriittinen tutkimus. Kinnunen toteaa rohkeasti esimerkiksi sen, että "lottien historiaa ei voi tarkastella yksinomaan vuosien 1939–1944 sotahistoriana, vaikka lottahistorian esityksissä näin usein tehdäänkin." Ammattitaitoisen tutkimustyön lisäksi lukija voi nauttia Tiina Kinnusen hyvästä ja selkeästä suomen kielestä.

Tutkimuksen keskiössä ovat lotat sotien jälkeen sekä toimijoina että tulkinnan kohteina. Lisäksi hän tarkastelee lottien omaa tapaa tulkita historiaansa, jolloin nämä kaksi ulottuvuutta kietoutuvat toisiinsa. Kinnusen tarkastelun pääpaino on julkisten historiaesitysten lottakuvissa, joita lottahistorian esityksissä on luotu ja yhä edelleen luodaan. Lottakuvien tulkinta etenee teoksessa alkaen järjestön lakkauttamisen jälkeisestä ajasta aina 2000-luvun historiaesityksiin saakka. Lähdeaineistona tutkimuksessa ovat olleet laaja arkistomateriaali, sanoma- ja aikakauslehdistö, kaunokirjallisuus, elokuvat, YLE:n äänitearkisto sekä haastattelut, joita on tehty kyseistä kirjaa varten. Etenkin

lottia koskevia 1950- ja 1960-luvun "kirjasotia" tutkiessaan Kinnunen on tehnyt erinomaisen perusteellista työtä.

Kinnunen tuo kirjassaan monipuolisesti esille sen ristiriitaisuuden, jolla lottiin on sodan jälkeisenä aikana suhtauduttu. Heti 1940-luvun puolivälistä lähtien voimiansa tunnossa ollut äärivasemmisto kyseenalaisti erityisesti Lotta Svärdin johtajien isänmaallisuuden ja leimasi heidät fasis-teiksi, kun taas lottien näkökulmasta heidän järjestönsä koko olemassaolo oli perustunut isänmaallisuuteen ja toimintaan isänmaan hyväksi. Erityisen hyvin ristiriitainen ymmärrys tulee esiin seuraavilla vuosikymmenillä Väinö Linnan Tuntemattoman Sotilaan sekä Paavo Rintalan Sissiluutnantin lottakuviin liittyvässä julkisessa keskustelussa. Lotat, jotka kokivat sukupuolimoraa-linsa olleen koko järjestön olemassaolon ajan tiukasti kontrolloitua, kuvattiinkin nyt arvostetussa sotakirjallisuudessa seksuaaliselta moraalityltään täysin siveettömiksi. Poliittisuus ja seksuaalisuus hallitsivatkin julkista lottakuvaa aina 1980-luvulle saakka.

Tiina Kinnunen kiteyttääkin osuvasti, että "Lottia loukanneet esitykset jättivät todistamisen taakan, minkä vuoksi lottahistorian esityksissä korostuu velvollisuuden täyttämisen." Vaikka 1980-luvun loppupuolelta lähtien lotat ovat muuttuneet julkisuudessa Kinnusen kirjan nimen mukaisesti parjatuista kiitetyiksi, mainittu asetelma näkyy vielä 2000-luvun lottahistorian esityksissäkin. Kuitenkaan, kuten tutkija tuo esille, minkäänlaista

ristiriidatonta lottakuvaa ei ole koskaan ollut olemassakaan. Aina jokin puoli lottuudesta on jäänyt marginaaliin, niin myös tämä päivän lottakuvauksissa. Kinnunen huomioi että, "Esitysten painottuessa sota-aikaan hämärtyy Lotta Svärdin paikka 1920- ja 1930-lukujen Suomessa, jossa kipuillen alettiin rakentaa kansallista yhteinäisyyttä traagisen sisällissodan jälkeen". Hänen mukaansa nykyisissä lottatulkinnoissa vältetään myös keskustelua vallankäytöstä, oli kyse sitten miesten toiminnasta sotatoimi-alueilla tai naisten keskinäisestä vallankäytöstä.

Yleinen käsitys lottien sodanjälkeisistä vaiheista on, että järjestöstä vaiettiin eivätkä lotat voineet puhua menneisyydestään. Maineensa lokaaminen julkisuudessa sai heidät puolustautumaan jossain määrin, mutta vasta Neuvostoliiton hajoaminen ja Suomen ulkopoliitiikan muutos toi mahdollisuuden puhua lotista vapaasti ja palauttaa heidän kunniansa. Kinnunen ei työssään kiistä tätä kehityskulkua. Hän tuo esiin esimerkiksi niin lottien työtä jatkaneen Suomen Naisten Huoltosäätiön ja sen ylläpitämän Työmaahuollon matkailun profiilin taustansa suhteen, kuin monien naisten henkilökohtaiset vaikeudet puhua lottavaiheistaan edes omalle perheelleen. Hän korostaa kuitenkin myös sitä, etteivät kaikki entiset lotat suinkaan vaienneet, vaan monille lottuus oli merkittävä vaihe heidän elämänsäkaarensa ja sen muistoa vaalittiin läpi elämän niin perhepiirissä, ystäväpiirissä kuin muussa järjestötoiminnassa sekä sittemmin perinnetyössä.

Rintamanaisten Liiton perustaminen oli ensimmäinen virallinen tunnustus lottien työlle jo selvästi ennen varsinaisen julkisen kiitoksen tulua. Kinnunen painottaa myös sitä, ettei kiinnostus lottien historiaan ole selitettävissä pelkästään poliittisten suhdanteiden muutoksella vaan myös kiinnostuksella naishistoriaan 1980-luvulta alkaen niin akateemisessa tutkimuksessa kuin historiakulttuurin kentällä yleisemminkin.

Tutkimuksessaan Kinnunen kritisoi aiheellisesti yksinäistä lottakuvauksia, joka peittää alle lottien väliset erot ja rakentaa lottamyymiä. Hän muistuttaa, että "langennut lottia on myyttinen hahmo, samoin kuin sen vastakuvaksi rakennettu särötön kuva lottaihanteet aina ja kaikkialla täyttävästä naisesta. Lotat o(li)vat ihmisiä inhimillisine piirteineen. Ihanteiden ja todellisuuden välinen jännite koskee meitä kaikkia. Tämän jännitteen purkaminen ei vähennä historiallisen toimijuuden arvoa." Tiina Kinnusella on varaa kritiikkiin, koska hänen oma tutkimuksensa valottaa lottien moniäänistä historiaa rohkeasti ja ammattitaitoisesti. Tämä on toivottavasti lottien historian tutkimuksen suunta jatkossakin.

Seija-Leena Nevala-Nurmi

Kirkko, Kekkonen ja kommunistit

Ville Jalovaara: Kirkko, Kekkonen ja kommunismi poliittisina kriisivuosina 1958–1962. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia n:o 200, Helsinki 2007. 313 s.

■ Kolme kovaa K:ta, Kekkonen, Kreml ja kommunistit, ovat tunnetusti olleet pääosassa, kun Suomen kylmän sodan aikaisia idänsuhteita on tutkittu. Ville Jalovaaran tuoreessa väitöskirjassa Kreml ei näy aktiivisena toimijana, mutta sen kellojen tuttu kumu erottuu toki taustalta selvästi. Sen sijaan Jalovaara tuo näyttämölle neljännen K:n, kirkon, joka ainakin kotimaisissa puitteissa oli kova tekijä. Hän ottanut tehtäväkseen selvittää, "mikä oli Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhde kommunismin ja poliittiseen valtaan (siis Kekkoseen – S. H.) ulkopoliittisina kriisivuosina 1958–1962", ja laajemmin, "miten kylmän sodan kriisitilanteet vaikuttivat kirkkoon" ja "näkö Suomen kirkko useiden läntisten kirkkojen lailla kylmän sodan globaalina idän ja lännen välisenä ideologisenä konfliktina vai tarkasteliko se tapahtumien kulkua aiemman perinteensä mukaisesti vahvasti oman maan ja kansan näkökulmasta." Tutkimustehtävä on erittäin mielenkiintoinen ja lupaavia herättävä.

Jalovaaran lähtökohtana on kansainvälisessä kylmän sodan

tutkimuksessa toistuva väite, jonka mukaan suurvaltablokkien välinen konflikti oli pitkälti myös ideologinen ja maailmankatsomuksellinen, ja tässä välienselvittelyssä myös kirkot ja uskonnot joutuivat sekä konfliktin kohteiksi että välikappaleiksi. Vaikka näin varmasti oli, kirkkoja ja uskontoja kylmässä sodassa on tutkittu varsin vähän. Jalovaarakin on ahkerasti etsinyt ulkomailla tehtyä tutkimusta, josta olisi ollut hänelle esikuvaksi ja hyödyksi, mutta haaviin on jäänyt yllättävän vähän käyttökelpoista. Yrityksen puutteesta Jalovaaraa ei voi moittia, eikä vallitseva tutkimustilanne ole tietenkään hänen vikansa. Sen sijaan väitöskirjaa voi perustellusti arvostella siitä, että kylmän sodan yleisen teorian, käsitteistön ja tutkimusmenetelmien sekä erityisesti niin sanotun ideologisen kylmän sodan tutkimuksen haltuunotto on jäänyt työssä keskeneräiseksi. Tätä sarkaa Jalovaara olisi voinut viljellä paljon enemmän kuin muutamalla sivulla johdantoluvussa. Kirkkoja ja kylmää sotaa käsittelevä kansainvälinen tausta on tässä todella jäänyt pelkäksi taustaksi, eivätkä siinä esille tulevat käsitteet mobilisoidu tutkimuksessa metodologiseen käyttöön.

Väitöskirjan keskeisenä aiheistona ovat kirkon, toisin sanoen virassa olleiden piispojen (tutkittavana aikana heitä oli kymmenen) ja kirkon puolivirallisen äänenkannattajan, Kotimaa-lehden kannanotot, jotka koskivat Suomen sisä- ja ulkopoliittikkaa ja pyrkivät vaikuttamaan niihin. Jalovaaran ratkaisua määrittää nimen-

omaan piispat kirkon kannanmuodostajiksi voi pitää perusteltuna ja ennen kaikkea työekonomisesti oikeutettuna. Ehkä olisi ollut viisasta tuoda tämä rajausta jotenkin näkyville jopa työn alaotsikoinnissa.

Rajauksensa mukaisesti Jalovaara on tutkimuksessaan käyttänyt piispojen yksityiskoelmia, presidentti Kekkonen arkistoa ja suurta joukkoa muita yksityiskoelmia ja arkistolähteitä. Kotimaa-lehden kirjoittelu on tutkimuskohteen rajauksen perusteella primäärilähde. Muista poliittisista päivälehdistä Jalovaara on tarkimmin perehtynyt Kansan Uutisten, Uuden Suomen, Maakan-san, Helsingin Sanomien sekä TPSL:n Päivän Sanomien kirjoitteluun. Harvemmillä seuralalla hän on lukenut Hufvuds-tadsbladeta ja Suomen Sosialidemokraattia. Viimeksi mainittua valintaa voi hieman ihmetellä, sillä kuten tekijä itsekin mainitsee, kirkon ja sosiaalidemokraattien suhteet olivat sotien aikana lähentyneet, koska taistelussa ”työväen sielusta” molemmilla oli sananmukaisesti yhteinen vihollinen. Toisaalta olisi saattanut olla kiinnostavaa selvittää, poikkesiko suomenruotsalaisten kirkonmiesten poliittinen arvomaailman jollakin tavoin suomenkielisten kollegoiden arvomaailmasta.

Aikaisemman suomalaisen tutkimuksen esittely on jäänyt Jalovaaran työssä lähinnä referoivaksi. Tarkoitin tällä tarkemmin sitä, että tutkimusta on esitelty johdantokappaleessa, mutta tutkimuksen kritiikkiä ei ole tuotu osaksi omaa analyysia. Erityisesti Pekka Niirasen vuonna 2000 tarkas-

tettuun väitöskirjaan ”Kekkonen ja kirkko” Jalovaaran olisi pitänyt ottaa kantaa muuallakin kuin johdantoluvussa, niin lähelle samoja lähdeaineistoja, mm. piispojen ja Kekkonen kirjeenvaihtoa käyttäneen Niirasen teemat monessa kohtaa tulevat. Pääsääntö aikaisemman tutkimuksen käytössä on se, että siihen on ehdottomasti ja ensisijaisesti viitattava silloin, kun oma, samoihin alkuperäislähteisiin perustuva tutkimustulos ei mitenkään poikkea aikaisemman tutkimuksen tuloksesta. Jalovaaralla on kuitenkin lukuisia viittauksia vain alkuperäislähteisiin, vaikka sama tiedot ja tulokset löytyisivät myös Niiraselta.

Johdantoluvussa Jalovaara esittelee lyhyesti tutkittavana aikana virassa olleet piispat. Keskeisten biografisten tietojen kertominen on tarpeellista taustaa heidän yhteiskunnallisen katsomuksensa ymmärtämiseksi. Suomen 1950- ja 1960-luvun vaihteen piispoista monet olivat kolme vuosikymmentä aikaisemmin ylioppilaina ja nuorina pappeina toimineet järjestöissä, joiden aatemaailma oli vahvasti isänmaallinen ja antikommunistinen. Jalovaaran mukaan piispoista neljä, Osmo Alaja, Eero Lehtinen, Olavi Kares ja Martti Simojoki, olivat toimineet aktiivisesti Akateemisessa Karjala-Seurassa. Heistä Simojoki etääntyi kuitenkin AKS:stä jo varhaisessa vaiheessa. Kun Jalovaara mainitsee – muun muassa Jarkko Vesikansan tutkimuksiin viitaten – että antikommunismien arvomaailma eli yhä vahvana sotienjälkeisessä Suomessa, vaikka sen julkisen profiilin oli pakostakin pysyt-

tävä matalana, hän olisi voinut esittää kysymyksen, kuinka paljon kirkko ja nimenomaan se sukupolvi, johon useimmat piispat kuuluivat, kantoi Suomessa myös antikommunismien aatetta yli sotien. Tämä tutkimuksen kannalta erittäin tärkeä problematiikka on jäänyt Jalovaaralta pitkälti avaamatta, vaikka johdannon kappaleessa maailmansotien välisen ajan kirkosta hän siihen muutamia viittauksia tekeekin.

Mitä oikeastaan tarkoittaa "kirkon poliittinen rooli"? Evankelis-luterilaisella kirkolla oli Suomessa tavallaan jo lähtökohtaisesti "poliittinen rooli"; kirkko oli valtionkirkko/kansankirkko, johon kuului runsaat 92 prosenttia väestöstä, ja tasavallan presidentti nimitti piispat vaalissa kolmen eniten ääniä saaneen ehdokkaan joukosta. Enemmän, ja sananmukaisemmin kuin mikään muu suomalaisen yhteiskunnan instituutio, kirkko oli valtio valtiossa. Näin ollen Jalovaaran tutkimus koskee itse asiassa sitä, miten kirkko – yhteiskunnan selkärankana ja koossapitävänä voimana – pyrki vaikuttamaan siihen, kenen ehdoilla ja arvoilla ja millaista yhteiskuntaa Suomessa oli rakennettava. Tätä päältä katsoen kovin yleiseltä näyttävä problematiikka Jalovaaran olisi pitänyt pohtia enemmän. Sellainen fundamentaalinen käsite kuin "poliittinen/ poliittisuus" ei tässä tutkimuksessa totisesti ole itsestäänselvyys. Tässä yhteydessä myös muiden yhteiskunnallisten instituutioiden "poliittisuuden" miettimisestä olisi varmasti ollut hyötyä. Itsenäisen Suomen historiasta nousevat esimerkik-

si suojeluskunnat, joiden johto painosti vuoden 1931 presidentinvaaleissa porvarillisten valitsijamiesten enemmistön P. E. Svinhufvudin kannalle, tai viime presidentinvaalien aikana käyty keskustelu siitä, oliko ammattiliittojen keskusjärjestön SAK:n asettuminen näkyvästi tukemaan Tarja Halosen presidenttikampanjaa poliittisesti korrektia vai ei.

Jalovaara ei pohdi esimerkiksi sitä, mahtoiko kirkko itse, siis hänen tarkastelemissaan kirkon ylin johto, piispat ja Kotimaa-lehti, mieltää omaa rooliaan nimenomaan "poliittiseksi". Piispoille itselleen kristillisuus ja isänmaallisuus sekä tiettyjen arvokonservatiivisten elämäkatsomusten ja -ohjeiden puolustaminen ei varmaankaan ollut politiikkaa. He olivatkin yleensä hyvin närkästyneitä, kun heitä toisinaan moitittiin politiikkaan sekaantumisesta. Poliitiikka oli poliitikkojen asia, ja vieläpä niin, että kaikkein "poliittisimpia" olivat kommunistit – sekä heidän lisäksi presidentti Kekkonen ja hänen kannattajansa. Kommunismien vastustaminen oli jokaisen kunnan kristityn velvollisuus, mutta politiikaksi sitä ei missään tapauksessa mielletty.

Väitöskirjassa puhutaan välillä – jopa otsikkotasolla – "poliittisista", välillä taas "ulkopoliittisista" kriiseistä. Ulko- ja sisäpolitiikan erotti tässäkin tapauksessa se kuuluisa "veteen piirretty viiva". Kirkon johdon kannanotoista mainittujen kriisien aikanakin valtaosa oli luonteeltaan ja kohteeltaan "sisäpoliittisia", vaikka lausuntojen ponttimena ja toisinaan kohteenakin saattoivat

olla ajankohtaiset ulkopoliittiset kriisit. Toisaalta myös kyseisinä vuosina kirkolla oli tietty "poliittinen roolinsa", joka oli täysin ulkopoliittisista kriiseistä riippumaton.

Jalovaaran mukaan Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla oli kaksi yhteiskunnallista päätaivoitetta, kansallisen eheyden vahvistaminen ja omien toimintaedellytystensä turvaaminen. Kumpakaan uhkasi kirkon näkökulmasta pahimmin uskonnon- ja kirkonvastainen kommunismi. Kirkon edustama arvomaailma oli yhteiskunnallisesti porvarillinen ja suhtautuminen niin sanottuun maalliseen elämään oli varsin konservatiivista. Kuvaava esimerkki kirkon asenteista oli keskustelu niin sanotuista kirkkopyhistä, joiden aikana maallisia huveja, esimerkiksi tansseja tai elokuvanäyttöjä, ei saanut järjestää. Edellä mainittu kirkon perustuslaillinen asema – ja vieläkin enemmän sen vahva asema mielipiteen ja asenteiden muodostajana yhteiskunnassa – antoi kirkon sanomisille vahvan poliittisen painoarvon. Tätä kuvaava mainio käsite on "kirkkokansa", jonka äänellä erityisesti Kotimaa-lehti otti avoimesti kantaa muun muassa siihen, kuka olisi sopivin henkilö opetusministeriksi, jonka salkkuun kirkollisasiat kuuluivat (s. 56).

Ei tietenkään ole yllätys, että kirkon ongelmallinen suhde kommunismiin nousee tutkimuksessa aivan keskeiseksi. SKDL:n kannattajia oli neljäsosa kansalaisista, mutta heistä valtaosa oli kirkon jäseniä, ja vain ideologisesti kaikkein tietoisin osa, pieni vähemmistö kommunisteista, suhtautui

kirkkoon kielteisesti tai välinpitämättömästi. Pohjois-Suomen lestadiolaisistakin monet äänestivät tuohon aikaan SKDL:ää, jonka lupaus paremmasta yhteiskunnasta vetosi muiden puolueiden lupauksia paremmin. Jalovaara kuvaa, kuinka erityisesti Kainuussa eräät seurakunnat kävivät aktiiviseen taisteluun SKDL:n valtapyrkimysten pysäyttämiseksi. Esimerkiksi Puolangan kirkkoherra Jussi Järvilehto jakoi kaikille seurakuntalaisille vuoden 1960 kunnallisvaalien alla kirjeen, jossa torjuttiin käsitys, että kommunismin kannattaminen ja kristillinen usko voisivat olla sovittavissa yhteen. Taistelussa työväen sieiluista piispoista selvästi aktiivisin oli Tampereen Eelis Gulin. Hän mielsi itsekkin olevansa – hiippakuntansa väestön sosiaalisen taustan huomioiden – myös ”työväen piispa”. Tätä sanomaa hän viljeli ahkerasti piispantarkastuksissaan, vaikka työväestön edustajat toivoivat hartaasti, että kirkko antaisi heidän olla rauhassa.

Kirkon piirissä vallinnut antikommunismi ja Neuvostoliiton pelko olivat mitalin kaksi puolta. Asetelma oli sama kuin itsenäisyyden alkuvuosina, tai oikeastaan uhkaavampi, sillä toisen maailmansodan lopputuloksena lailliseksi tulleen kommunismin asemat olivat entisestään vahvistuneet, eikä kommunistien toiminnan hillitsemiseen ollut enää yhtä tehokkaita keinoja kuin ennen sotia. Pelkoa lisäsi toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa erityisesti se, että kommunismin kannatus oli erittäin laaja. Vuoden 1958 vaaleissa SKDL saavutti suurvoiton ja

nousi maan suurimmaksi eduskuntapuolueeksi. Vaalituloksen shokkivaikutus oli sitäkin suurempi, kun kommunistien jättäminen sivuun vaalien jälkeen muodostetusta K.-A. Fagerholmin enemmistöhallituksesta laukaisi niin sanotun yöpakkaskriisin. Siinä Neuvostoliitto asetti rajat Suomen sisäpoliittiselle liikkumavaralla ja määräsi, millainen hallituskoalitio ei tullut kyseeseen.

Presidentti Kekkosesta useimmilla piispoilla oli kaksi eri mielipidettä. Julkisuudessa, samoin kuin tietysti myös henkilökohtaisessa kanssakäymisessä tasavallan päämiehen ja nimittäjänä kanssa, piispat olivat lojaaleja ja kunnioittavia, mutta takanapäin ja luottamuksellisessa seurassa heistä suurin osa oli Kekkosien poliittisia vastustajia. Jalovaaran mukaan piispoista aktiivisimminkin yhteyttä Kekkoseseen pitivät arkkipiispa Ilmari Salomies ja Tampereen hiippakunnan piispa Eelis Gulin. Siinä missä Salomies kertoi presidentille rohkeasti mielipiteensä, Gulin käyttäytyi alentuvasti ja jopa kaksinaamaisesti. Kirjeissään hän ylisti ja imarteli Kekkosta naiiviuteen asti, yksityisesti hän paheksui muun muassa Kekkosien ”syntisiä” elämäntapoja tavattomasti.

Vaikka piispat pitivät Kekkosien uskonnollisuutta aitona, he olivat huolissaan presidentin moraalista ja elämäntavoista, alkoholin käytöstä ja avioliiton ulkopuolisista suhteista. Kekkosien tukeutuminen kommunistien kannatukseen ei heitä myöskään tietysti miellyttänyt. Useimmat piispat toivoivat, että Kekkoselle löytyisi vuoden 1962 presidentinva-

leissa riittävän vahva vastaehdokas. Presidenttiehdokkaaksi pyydytetyt Ilmari Salomies ja Eero Lehtinen eivät sentään lähteneet istuvaa presidenttiä haastamaan, vaikka entinen oikeuskansleri Olavi Honka ei piispojen mielestä vaadittavia mittoja täyttänytäkään. Noottikriisin jälkeen piispat käänsivät kelkkansa suhtautumisessa presidenttiin. Mikäli Kekkonen oli itse suunnitellut koko ”Novosibirskin lavastuksen”, niin kuin on yritetty todistella, piispoihiin muiden mukana se ainakin tehoi täydellisesti.

Tutkimuksen rajaus ei kaikissa kohdin ole ihan tiivis. Jalovaaran esitys etenee hieman episodimaisesti ja lähtee välillä sivupoluille, jotka eivät välttämättä kuuluisi tutkimukseen. Mielestäni niin sanottua Oulun profetiaa koskeva osuuskin on hieman niillä rajoilla, vaikka profeetta uhkasi 1961 Suomea Neuvostoliiton miehityksellä. Myönnän kyllä, että piispojen pidättäytyminen ottamasta minkäänlaista kantaa hurmosliikkeeseen on sinänsä erittäin kiinnostava tieto. Poliittisesta kriisitilanteesta piispojen pidättäytyminen ei kuitenkaan johtunut, vaan syyt olivat enemmänkin ”kirkkokansan” omaa sisäpolitiikkaa.

Jalovaara ei eksplisiittisesti vastaa tutkimuksensa johdannossa esittämäänsä kysymykseen, näkikö kirkko kylmän sodan globaalina ideologioiden välienselvittelynä. Kokonaisuudessaan tutkimus antaa tähän kuitenkin selkeän vastauksen. Suomen kirkon lähestymistapa oli leimallisen kansallinen, eikä kirkko suoranaisesti ottanut kantaa siihen, missä määrin Suomen poliitti-

silla kriiseillä oli kansainvälisiä kytkentöjä. Kommunismin vastustamisessa kansainvälinen ulottuvuus tuli toki selvästi esiin: kommunismi miellettiin yhdeksi Antikristuksen vaarallisimmista olomuodoista, ja sitä vastaan käytävä taistelu on universaalia eikä se kysy aikaa eikä paikkaa.

Ville Jalovaaran tutkimuksen suurin ansio on alkupe- räislähteiden huolellinen käyt- tö. Työsuorituksena tutkimus ansaitsee tältä osin kiitoksen. Jalovaara hallitsee perinteisen historiantutkimuksen metodin kiitettävästi. Dokumentointikin on moitteetonta. Tutkimuksen tulos on tiukasti lähteisiin no- jautuva kuvaus tapahtumain kulusta. Se sisältää runsaasti uutta tietoa, mutta kokonaisu- alyysistä puuttuu terävyyttä ja syvyyttä. Suuret 'miksi' ja 'mi- ten' -kysymykset jäävät osin vastausta vaille.

Seppo Hentilä

Kansankotia kaikille

Hanna Lindberg: Vastakoh- tien IKEA. Ikean arvot ja mentaliteetti muuttuvassa ajassa ja ympäristössä. Ny- kykulttuurin tutkimuskes- kuksen julkaisuja, Jyväskylä- n yliopisto 2006, 311 s.

■ Elämme kuvallisen infor- maation kyllästävässä maail- massa – puhutaan oireellisesti jopa kuvatulvasta. Kuvien val- ta on ajankohtainen aihe, niin

akateemisessa tutkimuksessa kuin erilaisiin julkisiin kuvapa- niikkeihin keskittyvissä (niitä lietsovissa) populaaridiskurs- seissa. Lukutaidon aktivointi- pyrkimyksiä ei sinänsä voi väheksyä, sillä esimerkiksi markkinoinnin keinot ovat yhä hämmentävämpiä – yhtäältä räikeitä, toisaalta hyvinkin hie- novaraisia.

Vuoden 2003 Ikea-kuvas- tossa ensimmäinen myytävä tuote esiintyy vasta sivulla 26; edellä on siis 25 sivua jotain muuta kuin mainontaa: "tiedo- tusta", valistusta yrityksen laa- dunvalvonnasta ja eettisestä asenteesta. Esimerkki osoittaa markkinoinnin muuttuneen ai- empaa reflektiivemmäksi. Kuluttajatkin ovat oppineet katsomaan mainoksia toisin, tiedostamaan niiden vaikutus- keinoja ja lukemaan niitä myös vastakarvaan.

Mainoksien ja niistä heijas- tuvan yrityskuvan maailmaan sukeltaa Hanna Lindberg, joka tarkastelee joulukuussa 2006 tarkastetussa taidehistorian väitöskirjassaan maailmanlaa- juiseksi kasvanutta muotoilu- ja sisustusyritystä. Tuttu aihe – näennäisen tuttu, ellei perä- ti banaali Ikea – edellyttää tut- kimuksen tasolla tiettyä vie- raaksi tekemistä, teoreettista fokusta ja problematisointia. Lindbergin valitsema kehys, jossa painottuu ruotsalaisen kansankodin (*folkhemmet*) kä- site, on pohjimmiltaan kulttuu- ri- ja yhteiskuntahistoriallinen, kuitenkin siten että pää-asial- lisena tutkimusaineistona on juuri kuvastomainonta sekä Ikean ympärillä käyty julkinen keskustelu. Tämä tuo tutki- muksen varsin luontevasti ny- kyaikaisen taidehistorian tutki-

muksen piiriin. Kyse on dis- kurssien – kuvallisten siinä missä tekstuaalistenkin – tutki- muksesta. Diskurssien kautta avautuvia teemoja ovat mm. visuaalisen ja aineellisen kult- tuurin suhde ideologiaan, so- siaalisen distinktion (erottumi- sen ja samastumisen) dyna- miikka, "hyvä maku" ja "kau- nis koti" arvojärjestelminä sekä kansallisen identiteetin tuotta- miseen liittyvät mekanismit.

Ruotsissa pitkään asuneena, Ikeasta jo lisensiaattitutkiel- man tehneenä Lindberg tuntee aineistonsa ja osaa tehdä siitä nasevia havaintoja. Ruotsalai- sen kulttuurin tuntemus ilmen- tää yhtä aikaa sekä ulkopuoli- sen tarkkailijan kriittistä silmää että kulttuurissa sisällä olevan teräväkatseisuutta. Ikean ta- paus ilmentää oivasti ruotsalai- sen kulttuurikeskustelun "risti- riitaista rajankäyntiä häpeälli- sen ja kunniallisen kansankoti- menneisyyden välillä", kuten Lindberg tätä moderniteettiin yleisemminkin liittyvää ambi- valenssia kuvaa. Kansankodin muisto koetaan yhtä aikaa sekä rikkaudeksi että rasitteek- si.

Lindbergin väitöskirja ja- kaantuu luvuittain kolmeen pääteemaan. Ensimmäiseksi kirjoittaja pohtii Ikean yritys- ideologian suhdetta kansanko- din historiallisten ihanteisiin yhtäläisyyksiä hakien. Jotta kuva ei kävisi liian särnättö- mäksi, hän siirtyy seuraavassa luvussa tarkastelemaan ruotsa- lais-kansankodillisten perinteiden ristiriitaisuutta 1990–2000- luvun yhteiskunnallisessa kon- tekstissa. Kolmannessa osiossa analyysin kohteena on Ikean perustajan, Ingvar Kampradin julkinen hahmo, jota valote-

taan etenkin suhteessa kansalliseen mentaliteettiin. Lopuksi Lindberg irtaantuu kulttuurihistoriasta pohdiskelemaan Ikean muuttunutta asemaa – yrityksen mahdollista ”kolmen kymppin kriisiä”, kuten hän tentatiivisesti luonnehtii – omassa ajassamme, aiempaa individualistisemmaksi muutuneessa kulutuskulttuurissa. Loppusuoralla kirjaan on laadittu myös henkilö- ja asiahakemistot. Varsinaisen tutkimuksen jatkeena on 47 sivua pitkä englanninkielinen tiivistelmä. Ansioita nämäkin.

Lindbergin kirjoitustapa on ytimekäs, paikoin poleemisuu-teen taipuvainen. Rennossa otteessa on etunsa, mutta siihen liittyy aika ajoin yksinkertaistuksia, jotka pistävät silmään akateemisen argumentoinnin kontekstissa. Muutama kriittinen sana on näiltä osin paikallaan. Vaikka tutkimus on sisällöllisellä tasolla ilmeisen punnittu, muodollisesti ja ilmaisuuden detaljitason se jää paikoin hiomattomaksi. Aineiston valikoitumista tai rajaamista ei problematisoida; johdannon ”teoriaosio” on jäänyt turhan referoivaksi, fokuksen kypsyttely olisi terästännyt siltäkin osin otetta. Analyysin tasolla argumentit rakentuvat osin lisensiaattityössä esitettyjen näkökulmien varaan; myös viittaussapparaatti on tästä joh- tuen jäänyt harmillisen sup- peaksi. Malttamattomaan käsitelytapaan liittyen Lindberg päätyy välillä itse tuottamaan tai uusintamaan mytologisoi- vaa diskurssia. Mutta, kuten todettua, kirjan ongelmakohdat liittyvät lähinnä detaljeihin ja tieteellisen argumentoinnin käytäntöihin; osittain kyse lie-

nee jopa makuasioista, joista en tässä ryhdy kiistelemään.

Oleellista on, että Lindberg päätyy suorittamaan hyvinkin ansiokkaita luentoja tarkastelemiensä mainoskuvien *tiimoilta*. Sanon tiimoilta, sillä nähdäkseni Lindberg ei (ainakaan yksiselitteisesti) tutki mainontaa sinänsä, vaan mainoskuvat toimivat hänellä pikemminkin jonkinlaisina reflektiopintoina ja materiaalin jäsentäjinä.

Minulle antoisinta luettavaa oli lapsia käsittelevä erinomainen osio (s. 111–140). Tässä Lindberg lukee kulttuuria – mainoskuvan ympäriltä ja ympärille – esimerkiksi. Myös smoolantilaisuuden (ja klassiseksi Ikea-kuvaksi muodostuneen ”Ikea’s själ” -mainoksen) analyysi oli osuva. Kampradmytologian myötä Ikean markkinoitiin valjastettu kansallinen eetos ilmenee nimittäin myös paikallisruotsalaisuutena, smoolantilaisuuteen liittyvissä arvoissa (näitä ovat mm. karusta luonnosta ja elämänkamppailusta juontuva niukuus ja nuukuus). Kuten Ikean mainos julistaa, ”me olemme löytäneet kaltaisiamme smoolantilaisia kaikkialta maailmasta”. Nuukuus lieneekin epäilemättä varsin universaali ilmiö. Sittemmin ikealaisuus on alkanut käsitteenä ”syödä referenttinsä”: se on korvannut paikallisen ruotsalaisuuden, johon alun perin viittasi, ja alkaa elää omaa elämäänsä kansallisen diskurssin hybridisenä muunnelmana tai jatkeena.

Väitöskirjan loppupuolella Lindberg selvittää Ikea-patriarkka Ingvar Kampradin julkisuuskuvaa: kansallisesti sävyt- tynyttä ”mediaemotionaalisuut-

ta” ja inhimillistä karismaa, jolla Kamprad kyllästi oman hahmonsä ja sitä kautta Ikean. Tutkimuksesta käy ilmi, että ruotsalaisella yritysjohtajalla oli muotoilun kansallisessa spektaakkelissa samantapainen rooli kuin omilla sankari- muotoilijoillamme (etenkin sotienjälkeisessä Suomessa). Pidän Kamprad-analyysia antoisana, vaikka minua hiukan arveluttaakin se kepeys, jolla Kamprad tulee verratuksi mm. seuraaviin hahmoin: Carl Larssonin lisäksi Kirsti Paakkaseen, Albin Hanssoniin (kansankodin ”isään”), Donald Trumpiin – ja viimeisimpänä mutta ei vähäisimpänä jopa Väinämöiseen!

Lindbergillä on kyllä silmää analogioille, vaikkei aina jaksakaan kypsyttellä niitä tutkimusongelmiksi ja -tuloksiksi asti. Tutkimuksen viimeisillä sivuilla Lindberg vertaa Ikeamainontaa saksalaiseen *Andachtsbild*-perinteeseen, hartauskuviin. ”Kuluttamalla yksilön on mahdollisuus luoda dialogi postmodernin hartauskuvan, Ikean mainoksen kanssa” (s. 224). Vertaus on kiintoi- sa ja haastaa kriittisiin pohdintoihin. Itse kysyisin, eikö *moderni* esinekulttuuri ja mainonta vertaudu vielä selvemmin hartauskuvaan? Olen tutkinut pyhän läsnäoloa ja ”pyhittämisen” strategioita sotienjälkeisen suomalaisen muotoilun markkinoinnissa, joten ajatus postmodernin mainoksen ja pyhän suhteesta kaipaa ainakin omassa mielessäni tarkennusta. Monet postmodernit vieraannuttamisen ja itsereflektion strategiathan tekevät nykymainonnan tavallaan pyhää hylkiväksi – tai ehkä ku-

luttajan immuuniksi pyhälle? Ehkä tästä problematiikasta avautuu näköaloja jatkotutkimukselle.

Muotoilun ja sisustuksen taustalla vaikuttavista arvoista ja ideologioista kiinnostuneelle *Vastakohtien Ikea* on ajan-kohtainen ja antoisa tutkimus, joka muistuttaa siitä, kuinka paljon ”kulttuuria” arkisiin käyttökuviimme sisältyy ja kuinka vahvasti – ja ambivalentisti – menneisyys elää nykyisyyden arvoissa. Lindberg osoittaa havainnollisesti, kuinka Ikea luo asiakaskunnalleen mielikuvaa ”turvallisesta” ostopahtumasta, mitatusta ja tutkitusta laadusta, huolehtivaisen, kansankodillisen patriarkalismin hengessä. Miten Ikea – ja Ingvar Kamprad sen kulttuurisesti näkyvän keulakuvana – legitimoi kaupallisen voitontavoittelun puhumalla ”sosiaalisesta missiosta”; miten Kamprad itse tuottuu humaanina – nöyryyteen ja katumukseen asti inhimillisenä – henkilöbrändinä.

Lindberg näyttää myös ja ennen kaikkea kuinka luonto, ympäristökäsitteet ja lapset sisällytetään laadun käsitteeseen – tai kuinka laadun mielikuvaa tuotetaan luonnonarvoihin, ympäristöön ja lapsiin vedoten. ”Nykyisin parempaan arkeen kuuluu myös parempi omatunto”, Lindberg tiivistää. Tekemällä lapsista ”kunnia-asiakkaita”, Ikean markkinointi vetoaa paitsi lapsiin, myös ja ennen kaikkea aikuisten hetkelliseen lapsenmielisyyteen. Näin mainonta (lapsen figuuriin tehokkaasti vedotessaan) voi toimia myös eräänlaisena synninpäästäjänä kuluttajalle.

Harri Kalha

Lappi-brändi ja lappilaiset identiteetit

Maria Lähteenmäki (toim.): Alueiden Lappi. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi 2006. 219 s.

■ Toimittamassaan kirjassa Maria Lähteenmäki jatkaa lappilaisien identiteettien tarkastelua, joka oli teemana jo hänen tutkimuksessaan *Kalotin kansaa* (2004). *Alueiden Lappi* purkaa ajatusta Lapista yhteisenä alueena, jota määrittelevät tietyt yleisesti tunnetuiksi ajatellut piirteet. Se on kirja paitsi erämaiden, myös kaupunkien Lapista, puuteollisuudesta, Tornionjokilaaksosta, punaisesta Koillis-Lapista sekä kansatieteen ja naiskirjallisuuden Lapeista. Poronhoidosta ei tässä kirjassa kirjoiteta.

Useimmissa artikkeleissa tiettyä aluetta tarkastellaan jonkin teeman kautta. Tämä on onnistunut ratkaisu. Jarkko Saarisen artikkeli käsittelee Lappia erämaana, tai pikemminkin eri erämaadiskurssien risteyskohtana. Nämä muodostavat usein sen Lappi-kuvan, johon Etelä-Suomessa törmää: saamelaisten ja peräpohjalaisien elinkeino-erämaa, suojeltu villi erämaa, tai turistien romanttinen erämaa. Maria Lähteenmäen oma teksti käsittelee Lapin läänin syntyä sekä vanhan Kemin Lapin käsitteellistä, kulttuurillista ja sosiaalista kaotamista 60-luvun rakennemuutoksessa. Lähteenmäki

tarkastelee tätä kehitystä yksilön ja yhteisöjen traagiikan sekä lappilaisen identiteetin rakentamisen kautta.

Niko Hänninen kirjoittaa Meri-Lapin alueen ominaispiirteistä Perämeren rannikkoalueen metsäteollisuuden näkökulmasta. Vastaavasti Ulla Aatsingin artikkeli rakentaa Koillis-Lapin paikalliskuvaa alueen ”punaisten yhteisöjen” ja poliittisen historian avulla. Janne Heikkinen lähestyy Tornionjokilaaksoa meän kielen kautta. Artikkelin poukkoilu lestadiolaisuuden liepeillä antaa tosin sekavan vaikutelman. Marianne Junnilan nykyrovanimeläistä identiteettiä haastattelujen avulla tutkiva artikkeli asettuu hyvin vuoropuheluun historiallisia ja kirjallisia aineistoja käyttävien tekstien kanssa. Hanna Snellman analysoi Lapin alueiden muotoutumista kansatieteellisissä kirjoissa. Vaikka artikkelissa on monia kiinnostavia havaintoja, sitä vaivaa tietty horjuvuus: onko tavoitteena eri lappilaisien kulttuurialueiden tunnistaminen, vai kansatieteen piirissä konstruoidun kuvan Lapista analysoiminen?

Lopuissa kirjan teksteissä alueet jäävät taka-alalle. Eräät näistä tuovat lisänäkökulmia kirjan alkuosan artikkeleihin. Tuija Hautala-Hirviojan essee Maija Kellokummusta luo näkökulman taiteilijoiden ja sukupuoliroolien Lappiin, ja liittyy esimerkiksi Aatsingin tekstiin Koillis-Lapista, sekä Heikkisen lestadiolaisuus-viitteisiin. Anna Partasen teksti pohtii Etelä-Suomen syrjäseutujen lappalaismuistoja, ja paikallisen identiteetin rakentumista tätä kautta. Toiseus on liitetty suo-

malaisessa perinteessä tiiviisti lappalaisuuteen.

Päivi Rahikaisen museoita kuvaava teksti jää luettelomaiseksi, vaikka museoiden merkitystä paikallisidentiteetille sivutaan. Juha Pentikäisen tekstiin taas on yhdistetty šamanismin tutkimuksen oppihistoriaa, erään kansanrunon analyysi, sekä hajanaisia huomioita šamanismin nykyilmentymistä. Kirjan kokonaisuus olisi hyötynyt enemmän esimerkiksi Saamenmaan tarkastelusta alueellisesta näkökulmasta. Vastaavasti lestadiolaisuus ja sen eri puolilla Lappia vallalla olevat suuntaukset olisivat ansainneet oman arviointinsa.

Entä mikä on Suomen Lapin asema suhteessa muiden maiden Lappeihin? Jarmo Lähteenmäen teksti, joka käsittelee EU:n pohjoista ulottuvuutta, pohtii mitkä teemat olisivat mielekkäitä syksyllä 2006 (!) hanketta jatkettaessa – mutta ei analysoi, miten ja miksi EU määrittelee pohjoisen ulottuvuuden kuten se sen tekee.

Kirjassa on monia kiitettäviä piirteitä: toimittajalla on näkemys siitä, mitä hän haluaa; mukana on eri yliopistojen ja eri oppialojen tutkijoita; tietyt teemat, erityisesti kysymys identiteetistä, toistuvat artikkeleissa ja liittävät pintatasoltaan erilliset tekstit toisiinsa.

Aluenäkökulma antaa tilaa monipuolisen kuvan muodostamiseen kuvatuista ilmiöistä. Mielestäni kirja onnistuu johdattamaan lukijansa nykypäivän Lapin ja sen tutkimuksen pariin jopa paremmin kuin pari vuotta sitten ilmestynyt laaja mutta sekava kokoelma *Lappi. Maa, kansat, kulttuurit* (SKS 2003). Monissa artikkeleissa kirjoittajien omat kokemukset on kriittisesti kudottu osaksi tekstiä. Seurauksena on näkökulmien omaehtoisuus ja vakuuttavuus: kirja tuntuu käsittelevän seikkoja, joilla on merkitystä – myös kirjoittajille itselleen.

Ville Vuolanto

Talous- historian taitava tutkija

■ Dosentti Per Schybergson kuoli 20. helmikuuta Helsingissä äkilliseen sairauteen. Hän oli 73-vuotias ja syntynyt 27.8. 1933 Turussa. Hän teki elämäntyönsä Helsingin yliopiston ja Åbo Akademin talous- ja sosiaalhistorian dosenttina, pitkäaikaisena opettajana ja taloushistorian tutkijana.

Schybergsonin tutkimukset liittyivät lähinnä kolmeen aihepiiriin: Suomen teollisuuden ja sen edellytysten tutkimiseen, yrityshistoriaan ja viime vaiheessa ensimmäisen maailmansodan ajan taloushistoriaan.

Väitöskirjassaan ja siihen liittyvissä tutkimuksissaan Schybergson käsitteli Suomen teollisuutta 1810–60-luvulla. Hänen rakensi uuden, entistä täsmällisemmän kuvan Suomen 1800-luvun teollisuuden tuotannosta ja markkinoista. Hänen uraa uurtava kolmiosainen tutkimuksensa Suomen kulutustavara-teollisuudesta (*Hantverk och fabriker. 1–3: Finlands konsumtionsvaruindustri 1815–1870, 1973–1974*), joista ensimmäinen osa oli hänen väi-

Per Schybergson.

töskirjansa, ilmestyi 1970-luvun alussa. Hän tuotti käyttökelpoiset, yksityiskohtaiset aikasarjat Suomen teollisuuden tuotannosta ja työllisyydestä vuosille 1815–70 eli siis ajalle, jolta kattavat tilastot puuttivat. Hän osoitti, että Suomen teollistumisessa oli jo 1840-luvulla vireä laajenemisen vaihe, jota aiempi tutkimus ei ollut havainnut.

Väitöskirjan ohessa syntyi artikkeleita muun muassa naisten ja lasten työssä teollisuudessa, joita on luonnehdittu uuden aallon uranuurtajiksi Suomessa. Samoja lähteitä käyttäen Schybergson julkaisi myös artikkeleita teollisuusyrittäjien taustoista, yritysmuodoista ja suuruusjakautumasta, jotka systematisoivat Suomen teollisuuden syntyä tärkeällä tavalla.

Väitöskirjatyönsä jälkeen Schybergson kirjoitti kaksi laajaa yrityshistoriaa Schauman- ja Ahlström-yhtiöistä. Molemmat teokset tutkivat Suomen teollistumisen historiaa suurten merkittävien perheyritysten kautta. Schybergson analysoi tutkimiansa yrityksiä, niiden toimintaa ja kehitystä systemaattisesti ja tieteellisiä menetelmiä käyttäen. Erityisesti hän tarkasteli johdon toimintaa ja yritysten organisaatiokehitystä laajemmasta näkökulmasta kuin tilaushistorioissa yleensä tehdään, kriittisesti ja osana laajempaa yhteiskunnallista ja taloudellista kehitystä.

Schaumanin historian erikoisuus on Suomessa uuden tuotteen, vanerin, valmistuksen ja käytön leviämisen historia. Ahlströmin historia pureutuu esimerkiksi Varkauden tehdasyhdyskunnan ja sen palvelujen kehittymiseen ja niiden toimintaedellytyksiin. Schybergson toi yrityshistorian kirjoittamiseen tieteellistä tarkkuutta unohtamatta silti loisteliasta tyyliä ja yksityiskohtien rikkautta.

Eläkkeelle jäätyään hän jatkoi aktiivista tutkijatoimintaa, ja hänen tutkimuksensa koskivat ensimmäisen maailmansodan aikaa. Juuri ennen kuolemaansa hän sai valmiiksi jännittävän tutkimuksen liike-elä-

mästä ensimmäisen maailmansodan kuohuissa ja jälkitunnelmissä. "Förvärv och fördärv. Finlands ekonomi i brytnings-skedet 1914–1924" (Schildts) julkaistiin postuumisti keväällä 2007, ja se kertoo maailmansodan loppuvaiheen epävakaita rahamarkkinoista neljän yrittäjän kokemusten kautta.

Yhdessä professori Sven-Erik Åströmin kanssa hän oli perustamassa talous- ja sosiaalhistorian laitosta Helsingin yliopistoon ja vakiinnuttamassa talous- ja sosiaalhistorian opetusta ja tutkimusta Suomeen 1960-luvun puolivälissä. Tätä varten he hakivat mallia Isosta-Britanniasta ja Ruotsista, joissa talous- ja sosiaalhistoria vakiinnutti asemansa yliopistollisena tieteenalana 1950- ja 1960-luvulla. Tämän kirjoittaja itsekkin perustamisvaiheessa mukana olleena muistaa, miten niukoilla resursseilla silloin uuden laitoksen toiminta käynnistettiin. Tilat olivat Ritarikadulla entisessä maitotaloustieteen laitoksessa, nykyisen sisäministeriön rakennuksen paikalla. Huonekalut tulivat perintönä edeltävältä laitokselta ja yliopiston ullakolta sekä professorin kotoa, kirjoituskoine Schybergsonin kotoa. Merkittävän yrityshistoriallisen ja talous- ja sosiaalhistoriallisen käsikirjaston alku saatiin muiden kirjastojen kaksoiskappalevarastoja läpikäymällä.

Schybergsonilla oli aina erityisen kiinteät suhteet alan pohjoismaisiin tutkijoihin. Tämä avasi myös kansainvälisiä kontakteja hänen oppilailleen. 1990-luvulla Schybergson oli keskeisenä henkilönä ruotsalais-tanskalais-suomalaisessa tutkimusprojektissa, jossa tut-

kittiin talouksien konvergenssia Pohjoismaissa Finska Vetenskaps societeten julkaisussa "Convergence? Industrialisation of Denmark, Finland and Sweden 1870–1940" (2001). Hän oli myös aloittamassa pohjoismaista yhteistyöopetusta "Industriminnen", johon liittyi teoreettista opetusta ja käytännön teollisuushistoriaan tutustumista.

Schybergsonin oppilaat, monet väitöskirjan tekijät ja maisterintutkinnon suorittajat saivat häneltä kädestä pitäen opastusta kriittiseen tieteelliseen tutkimukseen, joka oli kuitenkin aina äärimmäisen kannustavaa ja innostavaa. Suomen Tiedeseuran englanninkielisen julkaisusarjan Commentationes Scientiarum Socialium pitkäaikaisena, huolellisena toimittajana hän varmistti väitöskirjojen ja muiden tutkimusten sisällön lisäksi julkaisujen muodollisen laadukkuuden.

Schybergson oli tutkijana tarkka, suorastaan pedantti, mutta työoverina erittäin avulias ja muodoista piittaamaton, välitön, hauska ja innostava keskustelukumppani.

Riitta Hjerppe

Palkittuja

■ Tiedonjulkistamisen valtionpalkinto on myönnetty professori Peter von Baghille ja professori Matti Klingelle tiedonjulkistamisesta tehdystä monipuolisesta elämäntyöstä.

Toimittaja Torsten Ekman on saanut Tiedonjulkistamisen

valtionpalkinnon teoksesta *Suomen Kaarti 1812–1905* (Schildts; ruots. Finska Gardet 1812–1905). Palkinto on myönnetty myös filosofian tohtori Sirkka-Liisa Rannalle teoksesta *Helletä, heinäpoutaa – heinänteon kulttuuristoriaa* (SKS).

SASS:n konferenssi 2008

■ *The Society for the Advancement of Scandinavian Studies*'in 98. konferenssi järjestetään Fairbanksissa Alaskassa 13.–15. maaliskuuta 2008. Järjestäjä on The University of Alaska Fairbanks. Ajankohta on noin kuusi viikkoa aikaisempi kuin tavallisesti.

Kaikki Skandinavian tutkimukseen liittyvät aihepiirit ovat tervetulleita. Kansainväliseen polaarivuoteen (IPY) liittyvät työpaperit ovat erityisen toivottuja. Lisätietoa yhteiskuntatieteiden osuudesta IPY:ssä ks. The University of Alaska Fairbanks www.uaf.edu/anthro/iassa/ipyback.htm

Yksittäisten tutkijoiden työpapereiden ohella toivotaan kolmen tai neljän tutkijan yhdessä tekemiä työpapereita kokonaista teemaryhmää varten. Yksittäisen tutkijan työpaperiin on sisällyttävä yhden sivun yhteenvedo aiheesta ja CV, joka ei saa olla kahta sivua pitempi. Useamman tutkijan teemaryhmäehdotuksessa tulee olla yhteisotsikko, kunkin tutkijan yhteenvedot aihees-

taan ja jokaisen osanottajan CV. AV-välineiden tarpeesta on ilmoitettava työpapereiden lähettämisen yhteydessä.

Työpaperit on lähetettävä osoitteeseen Dr. Carol Gold, sähköpostiosoite carol.gold@uaf.edu, postitse Dr. Carol Gold, Dept. of History, PO Box 6460, University of Alaska Fairbanks, Fairbanks, Alaska, 99775.

Työpapereiden on oltava perillä 15. marraskuuta 2007 mennessä.

Konferenssia koskevaa informaatiota on saatavissa SASS:n verkkosivuilta <http://www.scandinavianstudy.org>

SASS:n jäsenyydestä saa tietoa osoitteesta <http://www.scandinavianstudy.org> tai sähköpostitse sass@byu.edu.

Kirjoittajat

■ Pertti Haapala on Tampereen yliopiston Suomen historian professori.

Jussi Hanska on Tampereen yliopiston yleisen historian dosentti ja Helsingin yliopiston yleisen kirkkohistorian dosentti.

Pekka Harttila on helsinkiläinen suurlähettiläs ja varatuomari.

Riitta Hjerppe on Helsingin yliopiston taloushistorian professori.

Laura Hollsten on filosofian tohtori. Hän toimii Åbo Akademin historian oppiaineessa ja on mukana Atlantin alueen verkostoja tutkivassa projektissa "Consumption, Identity, and

Networks During the Age of the Slave Trade".

Marja Jalava on Helsingin yliopiston historian dosentti. Hän toimii tutkijatohtorina Helsingin yliopiston Historian laitoksessa.

Mikko Jauho on valtiotieteiden maisteri. Hän toimii tutkijana Helsingin yliopiston sosiologian laitoksessa.

Harri Kalha on Helsingin yliopiston taidehistorian dosentti. Hän on visuaalisen kulttuurin tutkimukseen suuntautunut taidehistorioitsija, joka toimii parhaillaan Suomen akatemian rahoittaman "Pornoakatemia"-tutkimusprojektin johtajana.

Kristiina Kalleinen on Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti.

Elina Katainen on valtiotieteiden maisteri. Hän toimii tutkijana Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksessa.

Pauli Kettunen on Helsingin yliopiston poliittisen historian professori.

Marko Lamberg on Jyväskylän yliopiston yhteisöhistorian dosentti.

Pekka Lilja on professori.

Kirsi Laurén on filosofian tohtori. Hän on tutkijana Joensuu yliopiston Suomen kielen ja kulttuuritieteiden oppiaineryhmässä.

Antti Malinen on filosofian maisteri ja tutkijana Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksessa. Hän valmistee väitöskirjaa julkisen vallan rajoista ja rooleista.

Olli Matikainen on Jyväskylän yliopiston Suomen historian dosentti. Hän tutkii kärjälaitoksen historiaa ja johtaa Suomen Akatemian hanketta

"Moraalisäätely ja institutionaalinen muutos 1800-luvun Suomessa".

Simo Mikkonen on filosofian lisensiaatti. Hän väittelee Jyväskylän yliopistossa syksyllä 2007 neuvostosäveltäjien suhteista maan poliittiseen ja ideologiseen johtoon 1930-luvulla.

Katariina Mustakallio on yliopistonlehtori Tampereen yliopiston Historiatieteen laitoksessa.

Seija-Leena Nevala-Nurmi on filosofian lisensiaatti. Hän toimii tutkijana Tampereen yliopiston Historiatieteen laitoksessa.

Kirsi Ojala on filosofian lisensiaatti. Hän toimii tutkijana Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksessa. Hänen väitöskirjansa aiheena on palkollisten arkielämä Turussa ja Odensessa 1700-luvulla.

Oili Pulkkinen on tutkijatohtori Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksessa.

Kimmo Rentola on Turun yliopiston poliittisen historian professori.

Heikki Roiko-Jokela on Jyväskylän yliopiston Suomen historian dosentti.

Seppo Sivonen on Joensuu yliopiston yleisen, erityisesti Afrikan historian dosentti.

Jouko Talonen on Helsingin yliopiston kirkkohistorian professori.

Marko Tikka on filosofian tohtori. Hän toimii tutkijana Tampereen yliopiston Historiatieteen laitoksessa.

Ville Vuolanto on filosofian lisensiaatti. Hän toimii tutkijana Tampereen yliopiston Historiatieteen laitoksessa.

Notes on the contents

■ The theme of the 2/2007 issue of the *Historical Journal* is work, rest and fatigue, which the writers approach from various angles.

Cultural fatigue has often been associated with the states of mind of the modern world. Katariina Mustakallio's article "Kansakunnan väsymys ja siitä toipuminen – Livius ja roomalainen historiaterapia" (The fatigue and recovery of a nation – Livius and the Roman history therapy) expands the perspective on the final period of the Roman Republic and the start of the Roman Empire, and discusses the historian Titus Livius's relationship with history. Mustakallio focuses mainly on Livius's concept of history as a remedy to the fatigue and degradation of a nation.

Laura Hollsten examines in "Yöllä ei ole isäntää" (At night there is no master) the leisure time of slaves in the sugar plantations of the Caribbean in the early modern period. African slaves worked from dawn till dusk, and the only free time they had was on Sundays and at night. Instead of resting, the slaves used this time to manage their own lives, which involved cultivating kitchen gardens, Sunday markets, dance and religious ceremonies. Having free time provided slaves with the opportunity to engage in trade and develop their own culture.

Mikko Jauho's article entitled "Terveys on työmiehen ainut pääoma" (Health is a worker's only asset) discusses work, rest and physical exer-

cise in Finnish health education at the turn of the 20th century, which was a period when health education was a manifestation of the increasingly social dimension of health care. Health education of that time reveals the historical layers of various tenets of health care, ranging from the dietetics dating from the Antiquity through physiology, which was developed in the 19th century, to the most recent of discoveries, bacteriology, which focused focus on preventing infectious diseases.

The fatigue caused by working outside and at home was already a topic of hot debate more than 50 years ago. Antti Malinen's article "Työmiesten ja perheenemäntien väsymyksestä käytä keskustelu 1920–1940-luvuilla" (Debate on workmen's and housewives' fatigue in the 1920s–1940s) shows how the fatigue experienced by workmen and housewives was a social question that was approached from the perspectives of social class and gender. The way the social authorities of the time discussed the issue shows attempts towards creating hierarchies and norms. By referring to workmen's "mental fatigue" they were seeking support for solutions that would improve the terms of employment relationships. For women, fatigue provided an acceptable reason to highlight their experiences of the inequality in the division of labour in the home.

Simo Mikkonen's article "Votkaa ja fokstrottia – säveltäjät stalinistisen vapaa-ajan järjestäjinä ja kuluttajina" (Vodka and foxtrot – composers as organisers and consumers of Stalinist leisure pursuits) describes how composers of the

former Soviet Union became part of the elite. They were offered numerous privileges concerning leisure-time activities, to which ordinary people had no access. Composers influenced strongly in the emergence of their own elite class. They participated in organising people's leisure activities by composing ideologically charged music and providing musical activities in factories and kolkhozes.

Kirsi Laurén discusses in her article "Pakko ja vapaus. Metsäluonto työn ja vapaa-ajan kokemuksissa" (Necessity and freedom. Forest environment in the experiences of work and free time) Finns' experiences of the natural forest environment, particularly from the perspective of forest owners and that of recreational users of forests. Making a living in the natural environment creates a completely different set of experiences than spending one's leisure time there; this also affects people's relationship with nature. Physical labour and working in the forest are generally considered extremely strenuous, but operating in that environment can also be seen as having recreational benefits.

In her column "Työ – ikiaikainen taakka vai historiallinen keksintö" (Work – eternal toil or a historical construct), Marja Jalava discusses the historical concepts related to working. Kimmo Rentola's contribution "Historiallien kokemus" (A historical experience) deals with the identity of political history while Pertti Haapala reviews Yrjö Varpio's biography of writer Väinö Linna in "Väinö Linnan elämät" (The Lives of Väinö Linna).

(Translation: *Valtasana Oy*)

SKS KIRJAT

HYVÄN KIRJALLISUUDEN SEURASSA
SHS:N JA SKS:N JÄSENILLE -25 % KIRJAMYYMÄLÄSTÄ JA VERKKOKIRJAKAUPASTA

SKS:N KIRJATALO
Kirjamyymälä
Mariankatu 3, 00170 Helsinki
Avoinna kesä- ja elokuussa
arkisin klo 11-16,
heinäkuussa myymälä on suljettu.
puh. 0201 131 222
kirjamyynti@finlit.fi

www.finlit.fi/kirjat

Markus Hiekkänen

SUOMEN KESKIAJAN KIVIKIRKOT

Perusteellinen teos esittelee tiedot ja tulkinnat kaikista Suomen kivikirkkoista, jotka rakennettiin tai joiden rakentaminen alkoi keskiajalla. Teos on tarpeellinen käsikirja jokaiselle vanhemmasta historiasta ja kulttuurista kiinnostuneelle ja seuralaiseksi tutustumiskäynneille kirkkoihin.

34,-

JÖNS BUDDE

Marko Lamberg

JÖNS BUDDE

Birgittalaisveli ja hänen teoksensa

Teos käsittelee 1400-luvulla Naantalien luostarissa elänyttä Jöns Buddea. Kirja sisältää kommentoidun suomennoksen niin kutsutusta Jöns Budden kirjasta eli käsikirjoituksesta, joka koostuu kymmenestä Jöns Budden omakätisesti muistiinmerkitsemästä kirjoituksesta. 32,-

VIRON HISTORIA

Seppo Zetterberg

VIRON HISTORIA

Monipuolinen ja jäntevä yleisesitys tarkastelee Viron ja sen asukkaiden vaiheita jääkaudesta Euroopan unioniin liittymisen kynnykselle. Teoksessa on hyödynnetty arkistojen avaamisen seurauksena niin Virossa kuin ulkomailla vilkastuneen tutkimuksen tulokset, jotka tuovat runsaasti uutta valoa maan historiaan, erityisesti 1900-luvun dramaattisiin vaiheisiin. 48,-

Eric Gustaf Ehrström
Hämeen sydänmailla
Matkapäiväkirja 1811

Eric Gustaf Ehrström

HÄMEEN SYDÄNMAILLA

Matkapäiväkirja 1811

Erik Gustaf Ehrström (1791-1835) teki muutaman viikon vaellusretken Turusta Hämeenlinnan ympäristöön ja takaisin 1811. Viehättävässä matkakertomuksessaan hän ylistää maaseudun ja kesän kauneutta, kuvailee niin säätyläisten kuin talonpoikienkin elämää, juhlia ja arjen töitä. 24,-

SODAN EKOLOGIA

Nykykaikaisen sodankäynnin ympäristöhistoriaa

Toimittaneet Simo Laakkonen – Timo Vuorisalo

Sota ja jälleenrakennusvuodet aiheuttivat ajallisen ja ajatuksellisen katkoksen historiantutkimukseen. Sodat kuitenkin muuttavat rajusti niin ympäristöä kuin yhteiskuntaa. Tämä mielenkiintoinen artikkelikokoelma paneutuu sodan aiheuttamiin erilaisiin ympäristömuutoksiin. 29,-

Matti Lackman

ESKO RIEKKI

Jääkärivärvi, Etsivän keskuspoliisin päällikkö, SS-pataljoonan luoja

Mielenkiintoinen elämäkerta piirtää Esko Riekkistä (1891-1973) monipuolisen henkilökuvan ja tarkentaa monilta osin maamme kriisiaikojen poliittista historiaa. 32,-

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA VUODEKSI 2007

Historiallinen Aikakauskirja ilmestyy neljä kertaa vuodessa, ja siinä käsitellään laajasti ajan-kohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Aikakauskirjassa on sekä teemakoko-naisuuksia että tärkeitä yksittäisiä artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Kirjoittajat ovat alansa par-haita asiantuntijoita.

Nyt on aika tilata vuoden 2007 vuosikerta. Vuosikerta maksaa 38 euroa, jolla pääset myös Historian Ystävain Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 25 euroa. Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä saat lehden 26 eurolla (+ seuran jäsenmaksu).

- Liityn Historian Ystävain Liittoon (38 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Liityn Historian Ystävain Liittoon, olen korkeakouluopiskelija (25 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Tilaan lehden Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna (26 euroa ja seuran jäsenmaksu)

Nimi.....

Lähiosoite.....

Postitoimipaikka.....

Lipuke lähetetään kirjekuudessa osoitteella:
Historiallinen Aikakauskirja/Jaakko Pöyhönen
Heureka
PL 166
01301 Vantaa

Tilauksen voi tehdä myös:
pro.tsv.fi/haik/
fax 09-8734 142 (Pöyhönen)
puh. 09-8579 218 (Pöyhönen)

Lähetettäjä maksaa normaalin kirjemaksun.

Eino Jutikkalan 100-vuotuisjuhla -seminaari

Lokakuun 24. päivänä tulee kuluneeksi 100 vuotta edesmenneen akateemikko Eino Jutikkalan syntymästä. Hänen kunniaakseen järjestettävä muistoseminaari pidetään Helsingin Yliopiston juhlasalissa 24.10.2007 klo 14–18.

Avaus

kansleri Kari Raivio

Suomalaisen Tiedeakatemian Eino Jutikkala -palkinnon jako

Palkinnonsaajan esitelmä

KAHVITARJOILU

Eino Jutikkalan henkilökuva ja elämäntyö

Eino Jutikkala ihmisenä

– *professori Seppo Zetterberg*

Akateemikko Eino Jutikkala

– *professori Pertti Haapala*

MUSIIKKIESITYS

Kaupunki ja maaseutu

Pohjoismainen kaupunki:

Suunnittelua, tuhoja ja tulipaloja

– *professori Marjatta Hietala*

Uudenajan taloushistoria

ja "uusi taloushistoria"

– *emeritusprofessori Yrjö Kaukiainen*

Miksi talonpojan

eikä maanviljelyksen historia?

– *professori Juba Siltala*

Loppusanat

professori Kimmo Katajala

KUOHUVIINI

Järjestäjät:

Suomen Historiallinen Seura

Helsingin Yliopisto

Suomalainen Tiedeakatemia

Suomen Akateeminen Seura

Historian Tutkimuskeskus

Historian Tutkimuskeskus

Opettajien Liitto

Suomen Akateeminen Seura

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja jakelu- yms. muistutukset on yksinkertaisinta tehdä:

- **postittamalla palvelupuke**
- **soittamalla taloudenhoitaja Jaakko Pöyhöselle puh. 09-8579 218**
- **telefaksilla Pöyhöselle nro 09-8734 142**
- **sähköpostilla jaakko.poyhonen@heureka.fi tai pro.tsv.fi/haik/**

Osoitteenmuutoksen voi tehdä myös lähettämällä postin ilmaisen osoitteenmuutuskortin lehden taloudenhoitajalle Jaakko Pöyhöselle, jonka osoite on palvelupukkeessa sekä edempänä.

Taloudenhoitaja: Jaakko Pöyhönen, Heureka, PL 166, 01301 Vantaa, puh. 09-857 9218, telefax 09-8734 142, sähköposti jaakko.poyhonen@heureka.fi

Toimitussihteerit: Veikko Kallio, Meripolku 3 C 26, 02320 Espoo, puh. ja fax 09-8129 3010, 050-5211 540, veikko.kallio@kuvitus-tekstipalvelu.net. Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään sähköpostin liitteenä (word) tai diskettinä sekä 2 tulostuksena Veikko Kalliolle. Julkaistavaksi hyväksytyt aineisto julkaistaan painettuna Historiallisessa Aikakauskirjassa sillä edellytyksellä, että se saadaan korvauksetta julkaista alkuperäisessä muodossa myös lehden digitaalisessa tietokannassa.

Tilaaminen: Lehteä on tilattu ensisijaisesti Historian Ystävien Liiton tai Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä. Tilauksen voi tehdä myös kirjakaupan, postin tms. kautta.

Hinnat 2007: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 38 €, korkeakouluopiskelijoilta 25 €, yhteisöiltä 46 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 26 €. Vuosikertatilauksessa yms. 40 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 11 €.

Pankkiyhteys: Sampo, tilinro 800017-75048. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 1994 asti 4 €, vuodesta 1995–2005 8 €.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy, Harjukatu 8, 38200 Vammala.

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: suurlähettiläs *Heikki Talvitie*

Sihteerit ja rahastonhoitaja: *Julia Burman*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69266, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 ja to 10–12

Pankkiyhteys: Nordea nro 157230-363119.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 38 €, opiskelijoilta 25 € vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan Historiallisen Aikakauskirjan taloudenhoitajan kautta postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelupukkeen tai puhelimitse tai sähköpostitse (numerot yllä). Jäseneksi voi liittyä myös maksamalla jäsenmaksun liiton pankkitilille, viestiksi on tällöin merkittävät riittävät nimi- ja osoitetiedot sekä maininta jäsenmaksusta.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: prof. *Kimmo Katajala*

Varapuheenjohtaja: dos. *Marjaana Niemi*

Toiminnanjohtaja: fil.maist. *Julia Burman*, varmimmin tavoitettavissa Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69226, shs@histseura.fi ke 16–17 ja to 10–12

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 22, opiskelijat 18 €) saavat ilmaiseksi yhden Historiallisen Arkiston numeron vuodessa ja he voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, ma-pe 10.00–16.30, p. 09/635 177, telefax 09/635 017. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa, Kirjavälitys sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjatalo (Mariankatu 3, 00170 Helsinki, www.finlit.fi). Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Älä etsi. Löydä.

Benedict Anderson

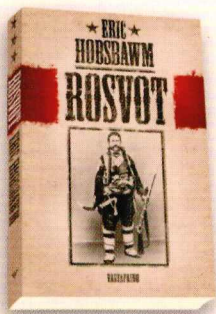
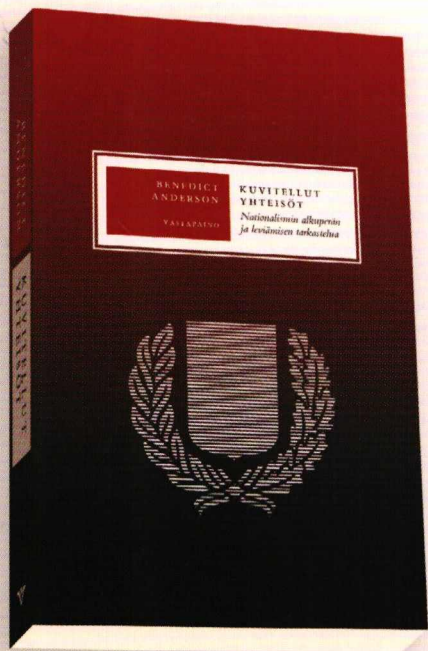
Kuvitellut yhteisöt

Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua

345 s. • ovh. 34,00 € • 2007

Benedict Anderson tutkii kansakunnan alkuperää ja aatehistoriaa sekä vertailee nationalismin ilmenemismuotoja eri puolilla maailmaa. Hänelle kansakunta on kuviteltu yhteisö, jonka jäsenet sitoutuvat tiukasti yhteen toisilleen tuntemattomien ihmisten kanssa. Yhteinen kieli on yksi kuvitellun yhteisön ja yhteisön kuvittelemisen perusta.

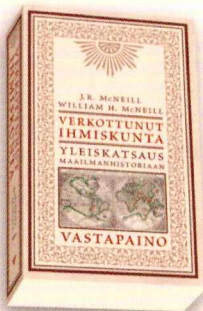
Teollisen vallankumouksen myötä mullistuneen kirjapainotaidon leviäminen kuljetti mukanaan kansallisvaltioajattelun siemeniä. Eurooppalaisperäinen nationalismi juurtui 1800-luvun kuluessa siirtomaihin, mistä seurasi alusmaiden itsenäistymisaalto 1900-luvulla. Vaikka kansan ja valtion välittömään yhteyteen nojaava ajattelumalli onkin levinnyt kautta maailman, nationalismissa ei silti ole kyse kansan itsetietoisuuden heräämisestä, vaan kansakunnan keksimisestä.

Eric Hobsbawm

Rosvot

284 s. • ovh. 30,00 € • 2005

J.R. McNeill & William McNeill

Verkottunut ihmiskunta

Yleiskatsaus maailmanhistoriaan

512 s. • ovh. 32,00 €
5. painos 2007

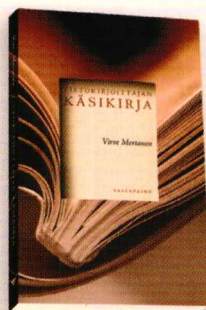

Vesa Oittinen (toim.)

Venäjä ja Eurooppa

Venäjänsä idea 1800-luvulla

391 s. • ovh. 29,00 € • 2007

Virve Mertanen

Tietokirjoittajan käsikirja

167 s. • ovh. 33,00 € • 2007

 VASTAPAINO

Osuuskunta Vastapaino

Yliopistonkatu 60 A
33100 Tampere

Tel.
Telefax

{03} 3141 3501
{03} 3141 3550
tilaukset@vastapaino.fi
www.vastapaino.fi